

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XXXIX

2004

Číslo 1

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV A
REGISTRATÚR

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov a registratúr

Redakčná rada

Peter Draškaba, Ján Dubovský, Ján Lukačka,
Richard Marsina, Marta Melníková, Štefánia Mertanová,
Veronika Nováková, Jozef Novák, Milena Ostrolucká,
Jana Pražáková, Juraj Roháč, Jana Schullerová,
František Žifčák, Juraj Žudel

Hlavný redaktor
PETER KARTOUS

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
JÚLIA HAUTOVÁ

Technická redaktorka
VIERA PAULÍKOVÁ

Redakcia a administrácia: Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov a registratúr
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov a registratúr, Bratislava 2004

PhDr. JOZEF KOČIŠ, CSc., LAUREÁTOM ŠTÁTNEHO VYZNAMENANIA

Dňa 1. januára 2004, pri príležitosti 11. výročia vzniku Slovenskej republiky, bol v historickej budove Národnej rady Slovenskej republiky medzi takmer dvoma desiatkami laureátov štátneho vyznamenania aj dlhoročný archivár a historik PhDr. Jozef Kočiš, CSc. Prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster mu udelil za celoživotné dielo v oblasti archívnictva, slovenských dejín a regionálnej histórie Pribinov kríž III. triedy. Udelenie Pribinovho kríža na návrh Ministerstva vnútra Slovenskej republiky vyjadruje ocenenie významu jeho diela a práce pre spoločenský a kultúrny rozvoj Slovenskej republiky.

Jozef Kočiš sa narodil 23. 1. 1928 v Hurbanove. Po maturite na Štátnom gymnáziu v Komárne študoval v rokoch 1948–1953 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ako jeden z prvých poslucháčov odbor archívnictvo a slovenské dejiny. Akademický titul doktora filozofie získal v roku 1970. V tom istom roku absolvoval Medzinárodnú archívnu stáž v Paríži. Vedecká hodnosť kandidáta vied mu bola udelená v roku 1977, po obhájení dizertačnej práce na tému Stoličná správa na Orave v 16.–19. storočí. V rokoch 1953–1955 pracoval v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Od 1. 5. 1955 až do odchodu do dôchodku v roku 1990 sa stal jeho jediným a celoživotným pôsobiskom Štátny archív v Bytči. Pôsobil tam spolu aj so svojou manželkou Alojziou, pôvodne profesorkou dejín, neskôr erudovanou archivárkou, ktorá mu v profesionálnej kariére i v osobnom živote bola a je veľkou oporou.

Takmer štyridsať rokov bol vedúcou osobnosťou slovenského archívnictva, riaditeľom štátneho archívu a odbornou a vedeckou autoritou v archivistike, pomocných historických vedách, dejinách správy a v regionálnej historiografii. Odborná úroveň práce, miera prístupnosti archívnych fondov a kvalita archívnych pomôcok archívu je výsledkom jeho kvalitnej riadiacej, ako aj vlastnej práce. Štátny archív v Bytči sa pod jeho vedením stal jedným z najlepšie riadených archívov dosahujúcich mimoriadne výsledky v odborných archívnych činnostiach, ako aj pri kultúrno-výchovných podujatiach a budovaní historického povedomia občanov Považia. Pracoval v poradných orgánoch a komisiách Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, bol dlhoročným členom Vedeckej archívnej rady a redakčnej rady Slovenskej archivistiky. Aktívnu činnosť vyvíjal aj v rámci Slovenskej historickej spoločnosti. Bol členom jej ústredného výboru v Bratislave a krajského výboru v Banskej Bystrici.

Je autorom viacerých syntetických a analytických archívnych pomôcok – sprievodcov, katalógov a archívnych inventárov a priekopníkom pri príprave edícií prameňov k dejinám slovenského národného hnutia v 19. storočí.

V rámci svojho vedeckého a odborného pôsobenia publikoval na stránkach Slovenskej archivistiky viaceré štúdie biografického charakteru, ako aj o župnej správe na Orave. Pramennú základňu k slovenským dejinám rozšírili aj výsledky

jeho systematických výskumov archívnych dokumentov v archívoch v Maďarsku, Poľsku, Juhoslávii, Rakúsku, Francúzsku a Taliansku. Je autorom viacerých publikácií, z ktorých si získalo osobitnú pozornosť domácich i zahraničných čitateľov spracovanie života formou literatúry faktu takých známych osobností, akými boli palatín Juraj Turzo, Alžbeta Bátoryová, Juraj Jánošík a Žofia Bošňáková. V nadväznosti na tematiku týchto publikácií autor predniesol sériu prednášok v Dome slovenskej kultúry v Prahe i vo viacerých slovenských mestách. Na základe málo známych písomných prameňov o minulosti hradov na Považí, najmä v niekdajšej Trenčianskej župe, vznikli z pera autora dve publikácie s týmto zameraním. Predmetom jeho vedeckej a publikačnej činnosti boli aj monografické práce a štúdie niektorých miest a mestečiek (Bytča, Beluša, Turzovka). V práci na úseku regionálnych dejín pokračuje aj v súčasnosti formou prednášok a popularizačných článkov.

Patrí medzi uznávaných teoretikov archivistiky ako vedy. Rozpracoval metódu spracovania a sprístupňovania archívnych fondov historických žúp od 16. do 20. storočia.

Ministerstvo návrhom udeliť menovanému Pribinov kríž vyjadrilo ocenenie jeho významných zásluh v oblasti zakladania a rozvoja moderného archívnictva, regionálnej historiografie, vedy a kultúry, ako aj jeho aktívneho podielu pri šírení poznatkov o dejinách Slovenska a Slovákov doma i v zahraničí.

Vážený pán doktor, v mene slovenských archivárov a redakcie časopisu Slovenská archivistika Vám srdečne blahoželáme k udelenému štátnemu vyznamenaniu, Pribinovmu krížu.

Peter Kartous

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

AKTUÁLNE PROBLÉMY VÝUČBY ARCHÍVNICTVA NA UNIVERZITE KOMENSKÉHO V BRATISLAVE*

LEON SOKOLOVSKÝ

Sokolovský, L.: The Current Problems of Archives Teaching at Comenius University in Bratislava. Slovenská archivistika, Vol XXXIX, No 1, 2004, p. 5–19.

Teaching of archival theory and auxiliary historical science at Comenius University in Bratislava is influenced by several factors. At first it is scientific knowledge of archival theory, auxiliary historical science and other specialisations and the current needs of archival practice. There is the strong influence of the state legislation, Accreditation commission, Ministry of Education and internal norms and rules of the Comenius University and its Philosophical Faculty. At present there occur negative economical and financial factors which evoke problems in personal and material-technical arrangement of different subjects, even the existence of the study branch.

Slovakia. Comenius University. Study branch – archives and auxiliary historical science.

Prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc., Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra archívnictva a pomocných vied historických, Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava 16

V doterajšej vyše polstoročnej histórii študijného odboru archívnictvo na Univerzite Komenského v Bratislave sa uskutočnilo niekoľko reforiem vyučovacieho programu. V prevažnej väčšine boli dôsledkom dobového vývoja vnútropolitckej situácie v štáte a z neho vyplývajúcich právnych noriem zasahujúcich vysoké školstvo. Ani jedna z týchto reforiem však nezasiahla tradičnú didaktickú štruktúru a obsah univerzitnej prípravy archivárov do takej veľkej miery ako tá, ktorá práve prebieha.

Prvé učebné plány, podľa ktorých sa začalo vyučovať v roku 1950 na Univerzite Komenského, prevzal zakladateľ nášho odboru profesor Alexander Húščava takmer bezo zmeny z pražskej Univerzity Karlovej.¹ Len v nevyhnutnej miere ich prispôbil slovenským podmienkam. V ďalších desaťročiach sa táto „slovakizačná“ tendencia, aj s ohľadom na rozvoj slovenskej historiografie a archívnej teórie a praxe, stále viac posilňovala. Štúdium archívnictva trvalo 10 semestrov,

* Podstatnú časť tohto príspevku predniesol autor ako hlavný referát na 7. archívnych dňoch dňa 4. novembra 2003 v Liptovskom Jáne.

¹ NOVÁK, J.: 25 rokov archívneho štúdia. In: 25 rokov archívnictva na FF UK. Bratislava, FF UK 1975, s. 5.

respektíve päť rokov. Ťažiskovo pozostávalo z klasických pomocných vied historických, dejín správy, archívnictva, československých a všeobecných dejín a jazykov (latinčina, nemčina, maďarčina, stará čeština). Hodnotenie jednotlivých predmetov sa robilo formou skúšok a zápočtov na konci príslušných semestrov. Posledné dva semestre boli určené najmä na prípravu písomnej diplomovej práce. Jej úspešná obhajoba platila ako podmienka pre pripustenie k ústnej štátnej záverečnej skúške z archívnictva. Obsahom tejto skúšky boli pomocné vedy historické a archívnictvo.

Uvedený viac-menej ustálený každoročný kolobeh života nášho odboru narušilo od roku 1974/1975 ministerstvo školstva. Podľa jeho nariadenia bola dĺžka štúdia na neučiteľských odboroch skrátená na štyri roky.² Tento zásah zvonka nebol prospešný. Časová dotácia väčšiny odborných predmetov sa musela skrátiť. Naopak, relatívne väčší priestor dostali predmety marxizmu-leninizmu, z ktorých bola od roku 1977/1978 povinná aj štátna záverečná skúška.³ Poslucháčom chýbal dostatok času na výskum a písanie diplomových prác. Z toho dôvodu prichádzali na prvý, riadny štátnicový termín v príslušnom školskom roku len výnimočne. Drvivá väčšina absolvovala až v niektorom z neskorších, opravných termínov. Od školského roka 1980/1981 sa situácia ďalej skomplikovala. Ministerstvo školstva totiž rozhodlo, že na tzv. malé odbory, medzi ktoré patrilo aj archívnictvo, sa budú noví poslucháči prijímať iba každý druhý rok. Od tohto školského roka sa upravil aj obsah štátnych záverečných skúšok, ktoré pozostávali z marxizmu-leninizmu, teórie a metodológie pomocných vied historických a jedného voliteľného predmetu z pomocných vied historických alebo dejín správy.⁴

V prvej polovici 80. rokov zosilneli zo strany vládnych orgánov tlaky na celostátnu unifikáciu formy a obsahu vysokoškolských študijných odborov. Pre tzv. vlastné špecifiká jednotlivých univerzít bolo vyčlenených iba 20 % z rozsahu celkovo stanoveného času výučby. Odbor archívnictva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave mal v tomto smere vychádzať z podkladov, ktoré pripravila Katedra pomocných vied historických a archívneho štúdia Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Nebolo to nič príjemné a cítili sme to do určitej miery ako obmedzovanie nášho úsilia o rozvoj vlastnej, na slovenské pomery orientovanej profilácie univerzitného vzdelávania archivárov. Našťastie aj pražskí kolegovia pochopili nezmyselnosť dotýčnej direktívy. Vďaka vzájomným priateľským vzťahom a obojstrannému porozumeniu sme si potom mohli zachovať z tradičných študijných plánov oveľa viac, než to pripúšťala oficiálna norma.

² NOVÁK, J.: Správa o štúdiu archívnictva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1973/1974. Slovenská archivistika X/1, 1975, s. 183; NOVÁK, J.: Správa o štúdiu archívnictva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1974 – 1975. Slovenská archivistika X/2, 1975, s. 220.

³ NOVÁK, J.: Správa o štúdiu archívnictva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1977/1978. Slovenská archivistika XIV/1, 1979, s. 200.

⁴ NOVÁK, J.: Správa o štúdiu archívnictva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1980/1981. Slovenská archivistika XVII/1, 1982, s. 232–233.

Z uvedeného neúnosného stavu sa snažili učitelia odboru na čele s jeho vedúcim, vtedy docentom Jozefom Novákom, hľadať čo najpriateľnejšie východisko, a to aj spolu s kolegami na univerzitách v Prahe a Brne. Našli sme ho v oficiálnom deklarovani dovtedy formálne jednoodborového štúdia archívniectva ako dvojodborového v spojení s históriou. Vďaka tomu bolo možné od školského roku 1986/1987 predĺžiť štúdium tohto odboru opäť na pôvodných 5 rokov. Jeho oficiálny názov sa zmenil na „história s archívniectvom“, čím sa aj formálne splnila požiadavka, že musí ísť o dvojodborové štúdium.⁵ Podľa nových študijných plánov sa mal v jeho rámci výrazne zvýšiť podiel výučby histórie. V skutočnosti, keďže história bola vždy integrálnou súčasťou vysokoškolskej prípravy archivárov, sa až tak veľa toho nezmenilo. Najdôležitejšia zmena sa prejavila v pridaní štátnice z československých a všeobecných dejín po ôsmom semestri, čiže na konci štvrtého ročníka. Postupne sa nám darilo celoštátne naordinované študijné plány prispôbiť slovenským podmienkam.⁶ Toto štúdium sa začalo znova otvárať každý rok.

Nebývalé uvoľnenie akademického života ako celku a v jeho rámci aj otvorenie priestoru pre autonómny rozvoj odboru archívniectva na Univerzite Komenského, priniesol zákon o vysokých školách č. 172 z roku 1990. No vzhľadom na to, že sa nám už predtým – ako bolo uvedené – pomerne úspešne darilo udržiavať priebeh a obsah vyučovania podľa našich predstáv, neboli sme nútení robiť nejaké prevratné zmeny. Ako pozitívum treba zaznamenať fakt, že po zrušení väčšiny predmetov patriacich na Filozofickej fakulte UK do tzv. spoločného základu sa mohol uvoľnený časový objem prerozdeliť a presunúť na ostatné predmety vyučované na odbore, najmä na cudzie jazyky. Nový zákon priniesol zmeny aj do organizácie štúdia. Parciálne (semestrálne) skúšky pre tzv. štátnicové predmety boli zrušené a namiesto nich sa zaviedol systém dvoch štátnych záverečných skúšok. Prvá bola predpísaná po štvrtom a druhá po ôsmom, respektíve desiatom semestri. Prirodzeným dôsledkom novovzniknutej celospoločenskej situácie bola aj zmena označenia nášho študijného odboru na „archívniectvo s históriou“.⁷

Od školského roku 1991/1992 sa začalo archívniectvo vyučovať aj na Filozofickej fakulte vtedajšej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove.⁸ Organizačná a obsahová náplň výučby na tomto odbore pritom vychádzala zo všeobecných skúseností a konkrétnych učebných plánov odboru archívniectva na FF UK v Bratislave. Zriadenie študijného odboru archívniectva v Prešove ukončilo éru ojedinelosti študijného odboru archívniectva na Univerzite Komenského v rámci

⁵ NOVÁK, J.: Správa o štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1986/1987. Slovenská archivistika XXIII/1, 1988, s. 206.

⁶ NOVÁK, J.: Správa o štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1987/1988. Slovenská archivistika XXIV/1, 1989, s. 151.

⁷ Oficiálne sa tak stalo od šk. r. 1995/1996. NOVÁK, J.: Správa o štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1994/1995. Slovenská archivistika XXXI/1, 1996, s. 158.

⁸ ULICNÝ, F.: Prví absolventi archívniectva v Prešove. Slovenská archivistika XXXII/1, 1997, s. 160.

Slovenska. No i tak sme si zachovali istú exkluzivitu, ktorá vyplýva z polstoročnej tradície, personálnej skladby a kvalifikačnej štruktúry interných učiteľov.

Keď Akademický senát Filozofickej fakulty od školského roka 1995/1996 zrušil tzv. dvojštátnicový systém, sa aj na študijnom odbore archívniectvo s históriou odstránili štátne skúšky konané po štvrtom semestri. Popri obnovených semestrálnych skúškach zostala len štátna záverečná skúška po ôsmom semestri z odboru história (predmety: slovenské dejiny, všeobecné dejiny) a po desiatom semestri z odboru archívniectvo (predmety: archívniectvo, pomocné vedy historické, dejiny správy). V nasledujúcom školskom roku 1996/1997 došlo k ďalšej dôležitej zmene. Od prvého ročníka sa začalo opätovne realizovať jednodoborové päťročné štúdium archívniectva s oficiálnym označením „archívniectvo a pomocné vedy historické“. Absolvuje sa po 5. ročníku štátnou záverečnou skúškou, ktorá pozostáva z obhajoby písomnej diplomovej práce a z ústnej skúšky z predmetov archívniectvo, pomocné vedy historické, dejiny správy a história.⁹ V podstate išlo o návrat k pôvodnému spôsobu štúdia archívniectva, ktorý existoval od vzniku nášho odboru až do školského roka 1974/1975. Na rozdiel od dávnejšej minulosti sa však profilové predmety obsiahnuté vo výučbe histórie, t. j. slovenské a všeobecné dejiny, stali integrálnou súčasťou štátnej záverečnej skúšky z odboru archívniectvo a PVH.

K 1. januáru 2000 vznikla na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského z dovtedajšieho odboru archívniectva, ktorý bol súčasťou Katedry slovenských dejín a archívniectva, nová Katedra archívniectva a pomocných vied historických.¹⁰ Tým sa formálne uľahčil priamy kontakt s vedením fakulty a zvýšila sa efektívnosť riadiacej a rozhodovacej činnosti.

Výhody, ktoré priniesla uvedená organizačná zmena, sa prejavili už čoskoro, pri zavádzaní principiálne nového, kreditového systému štúdia. Táto forma štúdia sa na FF UK začala chystať podľa pokynov vedenia Univerzity Komenského a v súlade s Európskym systémom transferu kreditov, v skratke ECTS (*European Credit Transfer System*), ktorý vznikol v rámci programu SOCRATES/ERASMUS ako nástroj na prepojenie vzdelávacích inštitúcií s cieľom rozšírenia študijných možností pre študentov v rámci Európskej únie.¹¹ Po niekoľko-mesačnej starostlivej príprave sa od školského roka 2000/2001 pristúpilo k jej realizácii. V súčasnosti sa teda aj na našej katedre uplatňuje už štvrtý rok. Jej podstata aplikovaná na podmienky študijného odboru archívniectvo a pomocné vedy historické je nasledujúca:

Celé desaťsemestrálne štúdium sa delí na dve postupové úrovne. Prvú úroveň predstavujú prvé štyri semestre, druhú zvyšných šesť semestrov. Pôvodnú, vo pred pevne stanovenú formu výučby v podobe prednášok a seminárov jednotlivých predmetov nahradili jednosemestrálne kurzy. Ich charakter, čiže spôsob vý-

⁹ SOKOLOVSKÝ, L.: Správa o štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1996/1997. Slovenská archivistika XXXIII/1, 1998, s. 199.

¹⁰ SOKOLOVSKÝ, L.: Správa o štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1999/2000. Slovenská archivistika XXXVI/1, 2001, s. 155–156.

¹¹ Návrh kreditového systému štúdia na Univerzite Komenského, Bratislava 1998; – <http://comenius.rec.uniba.sk/kresys/kresys.html> – 1.1.

učby, určuje príslušný učiteľ. To znamená, že ich môže viesť ako prednášky alebo semináre, respektíve cvičenia počas celého semestra, ale aj v rámci jednej vyučovacej hodiny a podobne. Tak sa vytvoril vhodný priestor na rozvoj tvorivej spolupráce učiteľa so študentmi a tým aj predpoklady na zvýšenie kvality vyučovania. Tento cieľ sleduje aj nový spôsob hodnotenia predpísaný pre každý semestrálny kurz. To môže byť buď na 100 % priebežné, čiže sa musí definitívne uzavrieť v priebehu výučbovej časti daného semestra, alebo v niektorých, maximálne v piatich prípadoch za semester sa môže hodnotenie v rozsahu 50 a viac percent dokončiť počas nasledujúceho skúšobného obdobia.

Vlastná forma hodnotenia je pritom pre každý kurz iná, a to či už v podobe ústnej skúšky, písomného testu, kolokvia atď., alebo aj kombináciou viacerých spôsobov. Študijné výsledky študentov sa klasifikujú šesťbodovou stupnicou písmen, ku ktorým sú kvôli potrebe vyrátania tzv. váženého študijného priemeru pevne priradené číselné hodnoty: A=1; B=1,5; C=2; D=2,5; E=3; Fx=4. Každý kurz je okrem toho dotovaný fixným počtom kreditov. Tie sa študentovi započítavajú vždy na konci semestra v prípade, ak bol ohodnotený niektorým z prvých piatich písmen. Ak však dostal Fx, kredity za taký kurz sa mu nezapíšu a musí ho celý v niektorom z ďalších semestrov opakovať. Keď zlyhá aj po druhýkrát, je zo štúdia vylúčený.

Kurzy, z ktorých sa skladá študijný program odboru, sú povinné, povinne voliteľné a výberové. Posledné dva typy kurzov umožňujú študentom v druhej úrovni štúdia do určitej miery špecializovať sa smerom, o ktorý javia zvýšený záujem. V prípade výberových kurzov si dokonca môžu zapísať akýkoľvek kurz v rámci fakulty či univerzity. Počíta sa s tým, že v budúcnosti sa tak bude môcť diať aj na medziuniverzitnej úrovni vrátane zahraničia. Pre završenie takto koncipovaného štúdia je potrebné získať spolu minimálne 300 kreditov. Z toho v prvom stupni na umožnenie postupu do druhého stupňa minimálne 100 kreditov. Až potom sa môžu študenti prihlásiť na štátne záverečné skúšky, ktoré pozostávajú z písomnej diplomovej práce, jej obhajoby a ústnych skúšok z predmetov archívniectvo, pomocné vedy historické, dejiny správy a história.

Pre dosiahnutie tohto cieľa spracovala Katedra archívniectva a PVH na FF UK konkrétny študijný program zložený z troch predmetových blokov. Prvý z nich tvoria predmety zabezpečované priamo učiteľmi tejto katedry, t. j. úvodné kurzy do štúdia archívniectva a PVH, klasické pomocné vedy historické, moderné pomocné vedy historické, menovite historická geografia, demografia a štatistika, dejiny správy Slovenska od najstarších čias do súčasnosti, archívna teória a prax vrátane ochrany archívnych dokumentov a informatiky pre archívárov. K tomuto bloku možno ešte priradiť po tri variabilné výberové kurzy z pomocných vied historických a z archívniectva. V ich rámci sme ponúkli aj priestor pre archívárov z praxe. A tak boli pri zostavovaní druhého stupňa študijného programu archívniectvo a PVH koncom roka 2001 akceptované kurzy pod názvami Archívny manažment (PhDr. Veronika Nováková), Správa registratúry a archívy (PhDr. Peter Kartous, CSc.) a Najnovšie poznatky metodológie archivistiky (žiaľ, už

nebohý PhDr. Elemír Rákoš, CSc.).¹² Tu však treba poznamenať, že s ohľadom na postupný nábeh kreditového systému štúdia sa tieto výberové kurzy budú môcť realizovať najskôr až od akademického roka 2004/2005.

Druhý predmetový blok tvoria cudzie jazyky. Jeho štruktúru a rozsah určuje v prvom rade jazyková rôznorodosť archívnych fondov, respektíve archívnych dokumentov v Slovenskej republike. Pritom sa vo všetkých vyučovaných jazykoch, popri úsilí ovládnuť základy gramatiky a reči, kladie dôraz na ich archívno-historické špecifiká. Preto na novú nemčinu nadväzuje stredoveká nemčina, na modernú maďarčinu stará maďarčina, na klasickú latinčinu latinčina stredovekých a novovekých textov. Všetky tieto kurzy realizujú osobitne pre študentov archívničitva učitelia príslušných jazykových katedier FF UK. Zvláštne postavenie majú kurzy latinského jazyka, ktoré naši študenti navštevujú spoločne s poslucháčmi študijného odboru latinský jazyk a literatúra. Do tohto predmetového bloku povinných kurzov patrí aj stará slovenčina a čeština, prednášaná archivárom už tradične profesormi Katedry slovenského jazyka. Napokon treba spomenúť ešte aj možnosť výberu ďalších, svetových jazykov, ktorú dáva študentom kreditový systém v rámci tzv. voľných hodín a kreditov, prípadne aj nad stanovené limity.

Do posledného, tretieho predmetového bloku sú zahrnuté kurzy z úvodu do štúdia histórie, zo slovenských dejín a zo všeobecných dejín. Okrem povinných kurzov, ktoré predstavujú prehľad slovenských dejín od praveku až do súčasnosti, si musia študenti podľa vlastného záujmu ešte voliť určený počet kurzov z ponuky Katedry všeobecných dejín. Voľne si môžu vyberať aj ďalšie kurzy vedené učiteľmi Katedry slovenských dejín. Týmto spôsobom majú poslucháči archívničitva v súlade s tradíciami nášho odboru zabezpečené prakticky plnohodnotné vzdelanie aj v študijnom odbore história.

Pri zostavovaní kreditových učebných plánov musela naša katedra riešiť okrem didaktických problémov aj otázky personálneho zabezpečenia jednotlivých kurzov. V dôsledku stále sa zhoršujúcej finančnej situácie trvalo vedenie Filozofickej fakulty UK na minimalizácii počtu externých učiteľov. Prijala sa zásada, že externí učitelia budú akceptovaní len pri predmetoch, ktoré nedokáže fakulta obsadiť z vlastného interného prostredia. V dôsledku tejto situácie sme sa aj my museli postupne poďakovať našim dlhoročnými spolupracovníkom. V akademickom roku 2000/2001 ukončili činnosť ako externí učitelia doc. PhDr. Juraj Žudel, DrSc., ktorý prednášal historickú geografiu a PhDr. Elemír Rákoš, CSc., ktorý vyučoval novovekú diplomatiku a archívničitvo. V záujme zabezpečenia kontinuálneho ukončenia už začatej výučby maďarčiny vedenie fakulty súhlasilo s tým, že PhDr. Mária Stieberová, CSc., uzavrie svoju externú učiteľskú činnosť až v akademickom roku 2002/2003. A tak jediným externým učiteľom na Katedre archívničitva a PVH, ktorého s ohľadom na jeho odbornú špecializáciu pre predmet Ochrana archívnych dokumentov nebolo a nie je možné na-

¹² KATEDRA archívničitva a PVH na FF UK v Bratislave. Zápisnica zo zasadania katedry dňa 17. 12. 2001.

hradiť interným učiteľom fakulty, zostal, dodnes je a dúfame, že aj do budúcnosti bude pracovník Slovenského národného archívu Ing. Jozef Hanus, CSc.

Zhodou okolností v čase príprav a zavádzania kreditového systému na Katedre archívniectva a PVH FF UK vznikol aj problém týkajúci sa prijímacieho konania pre záujemcov o štúdium archívniectva a PVH. Katedra jazykov si totiž presadila, že do kurzov z cudzích jazykov bude prijímať študentov len podľa toho, aký jazyk študovali už na strednej škole. Ibaže na rozdiel od ostatných, ktorí si cudzí jazyk zapisovali ako povinne voliteľný, študenti archívniectva vždy mali a majú nemčinu povinnú. Aj keď sme istý čas tomuto tlaku odolávali, boli sme napokon od akademického roka 1999/2000 nútení (aspoň pokusne!) zaradiť do prijímacieho konania aj skúšku z nemeckého jazyka.¹³ Dôsledky tohto kroku sa dostavili skoro a boli veľmi nepriaznivé. Niekoľkonásobne sa znížil počet záujemcov o náš odbor a zároveň aj počet novoprijatých študentov. Pre akademický rok 2000/2001 sa prihlásilo 13 uchádzačov, prijatých bolo 7, na štúdium nastúpilo 5 prvákov. O rok neskôr, teda 2001/2002 sa prihlásilo 16 uchádzačov, prijatých bolo 5, na štúdium nastúpili 4 prváci. Napokon pre akademický rok 2002/2003 sa prihlásilo 13 uchádzačov, prijatých bolo 10, na štúdium nastúpilo 7 prvákov. Kvôli objektívnosti treba poznamenať, že na tomto nepríjemnom trende, okrem zaradenia nemčiny ako podmienky prijatia na štúdium archívniectva a PVH, mala podiel aj tá skutočnosť, že na FF UK sa začal každoročne otvárať vedecký študijný odbor história, ako aj to, že viacerí potenciálni študenti archívniectva, najmä zo stredného a východného Slovenska, sa hlásili na Prešovskú univerzitu.

Žiada sa zdôrazniť, že problém množstva novoprijatých študentov nie je nijako zanedbateľný. Od neho sa totiž odvodzujú nielen celkové počty študentov, ale do istej miery aj ich kvalita v jednotlivých ročníkoch. V konečnom dôsledku sa to potom prejavuje na malých číslach absolventov a ich nedostatku v profesionálnej praxi. Tieto úvahy a skutočnosti, ale hlavne faktické poznatky z predchádzajúcich troch rokov nám dali do rúk argumenty, s ktorými sme v akademickom roku 2002/2003 požadovali vedenie Filozofickej fakulty aj Katedry jazykov o prehodnotenie daného stavu, odstránenie nemčiny z prijímacieho konania a opätovné zavedenie kurzov nemeckého jazyka pre začiatocníkov zo študijného odboru archívniectvo a PVH. K týmto našim požiadavkám sa pridala aj Katedra archeológie, ktorá takisto predpisuje pre svojich študentov nemecký jazyk ako povinný. Po niekoľkých rokoch zainteresovaných strán sme nakoniec dosiahli v tejto veci úspech.

A tak sa už pre akademický rok 2003/2004 konali prijímacie skúšky na náš študijný odbor iba z histórie a zo všeobecných znalostí týkajúcich sa archívniectva, pomocných vied historických, ústavných a regionálnych dejín. Prihlásilo sa na ne 25 záujemcov, prijatých bolo 15, do prvého ročníka nastúpilo 14 študentov. V tomto trende by sme chceli pokračovať aj v nasledujúcich rokoch. Okrem uvedených dôvodov nás k tomu núti oficiálna politika Ministerstva školstva SR,

¹³ SOKOLOVSKÝ, L.: Správa o štúdiu archívniectva na Filozofickej fakulte UK v školskom roku 1999/2000. Slovenská archivistika XXXVI/1, 2001, s. 156.

ktoré pri presadzovaní tzv. portugalského modelu prijalo nie práve najšťastnejšiu zásadu, podľa ktorej sa financovanie verejných vysokých škôl (a tým pádom aj ich fakúlt a jednotlivých študijných odborov) bude odvíjať od pomeru počtov medzi učiteľmi a študentmi. Teda, zjednodušene povedané, čím viac študentov na menej učiteľov, tým percentuálne viac peňazí pre vysokú školu. Kvôli obmedzeným priestorovým, technicko-materiálnym a personálnym podmienkam, v ktorých existuje Katedra archívniectva a PVH na FF UK, však predbežne budeme môcť prijímať do jedného ročníka maximálne 20 študentov.

Iste si všetci z vlastných študentských čias pamätáme, že skôr ako sa nejaká školská reforma naplno završila, začala sa uskutočňovať ďalšia, nová reforma. Nie je tomu inak ani teraz. Hoci sa spomínaný kreditový systém štúdia ešte nedostal ani do piateho ročníka, už sme v poslednom štádiu príprav jeho zásadne inovovaného variantu, ktorý by mal vstúpiť do života od akademického roka 2005/2006. Táto zmena vyplynula priamo zo znenia v súčasnosti platného zákona o vysokých školách č. 131/2002 Z. z.¹⁴ Podľa neho sa vysokoškolské vzdelanie v príslušnom študijnom odbore má poskytovať v troch samostatných, ale zároveň na seba nadväzujúcich stupňoch – bakalárskom, magisterskom a doktorským. Pre každý stupeň akreditovaného študijného odboru musí byť vypracovaný osobitný študijný program. S týmto cieľom Ministerstvo školstva SR schválilo novú záväznú nomenklatúru sústavy študijných odborov a určilo v ich rámci realizované študijné programy.¹⁵ Z nich sa nás priamo týka študijný odbor 2.1.10. archívniectvo v prvom a druhom stupni a študijný odbor 2.1.11. pomocné vedy historické v treťom stupni.

Katedra archívniectva a PVH FF UK sa bude v rámci akreditácie plánovanej na rok 2004 uchádzať o obidva študijné odbory a všetky tri študijné programy. Ich obsahová náplň vychádza pritom v podstate zo súčasného magisterského študijného odboru archívniectvo a pomocné vedy historické. Máme už na to spracované podklady, ktoré v súlade so zákonom a podľa požiadavky Akreditačnej komisie rešpektujú celoštátne koncipované obsahy príslušných študijných odborov a ich programov.¹⁶

Študijný odbor archívniectvo sa v nich charakterizuje ako súčasť sústavy študijných odborov spravovanej Ministerstvom školstva SR.¹⁷ Predstavuje oblasť poznania, ktorá je predmetom vysokoškolského vzdelávania v prvých dvoch stupňoch. V prvom, bakalárskom stupni so štandardnou dĺžkou 4 roky;¹⁸ a v druhom, magisterskom stupni so štandardnou dĺžkou 1 rok.¹⁹ Predpokladom pre štú-

¹⁴ Ide najmä o § 2., ods. 5 a naň nadväzujúce ustanovenia cit. zákona a ďalšie od neho odvodené právne normy.

¹⁵ § 50, ods. 3 cit. zákona o vysokých školách. www.akredkom.sk/ Sústava študijných odborov vydaná Ministerstvom školstva SR pod č. 2090/2002-sekr. zo dňa 16. decembra 2002.

¹⁶ www.akredkom.sk/ Sústava študijných odborov/2.1.10 archívniectvo/Opis; Tamže, 2.1.11. pomocné vedy historické/Opis

¹⁷ Ods. 3 cit. paragrafu zákona o vysokých školách.

¹⁸ § 52, ods. 3 cit. zák.

¹⁹ § 53, ods. 2 cit. zák.

dium v tomto druhom stupni bude úspešné absolvovanie prvého stupňa v študijnom odbore archívniectvo.

Štúdiom študijného odboru archívniectvo sa získava vysokoškolské vzdelanie pre profesionálnu spôsobilosť najmä vo sfére archívniectva, registratúr, administratívy, historických a ďalších príbuzných vied a odborných činností. Zároveň sa ním pripravujú možnosti na pokračovanie v nadväzujúcom (tretom) stupni vysokoškolského štúdia. Potreba tohto študijného odboru vychádza zo skutočnosti, že vysokoškolsky vzdelaní odborníci – archivári sú nevyhnutným predpokladom (činiteľom) pre zvládnutie hlavných úloh štátnych, verejných a ostatných archívov, registratúr a ďalších inštitucionálnych zariadení, ktoré sú a stále viac budú jednou z rozhodujúcich zložiek základne komplexnej informačnej sústavy Slovenskej republiky, a to predovšetkým pre retrospektívu. Možno oprávnene predpokladať, že ich význam sa bude s narastajúcou „informatizáciou“ života spoločnosti 21. storočia neustále stupňovať.

Absolventi *bakalárskeho stupňa* by mali byť schopní spravovať registratúry štátnych, verejných a súkromných organizácií, spoločností a podnikov. Ako odborní pracovníci archívov budú môcť zabezpečovať predarchívnu starostlivosť a preberanie archívnych dokumentov od pôvodcov registratúr. Ďalej evidovať archívne dokumenty, starať sa o ich ochranu, vyhotovovať archívne pomôcky a pripravovať archívne dokumenty na ich využívanie bádateľmi a ostatnými záujemcami. Mali by mať znalosti o archívnej teórii a praxi, o archívnej terminológii a legislatíve, aplikovať vedomosti z pomocných vied historických, histórie, využívať špeciálne jazykové školenie. Predpokladá sa, že budú mať tendenciu uplatniť sa vo všetkých typoch archívov, v registratúrach rozličných inštitúcií, ale budú kvalifikovaní aj pre výkon iných administratívno-správnych činností vo verejnej a súkromnej sfére súčasnej spoločnosti.

Pre dosiahnutie uvedených cieľov budú musieť študenti prvého stupňa študijného odboru archívniectvo absolvovať osemsemestrálny študijný program s podmienkou získať spolu minimálne 240 kreditov a ukončiť ho štátnou záverečnou skúškou. Začínať sa bude jednosemestrálnym úvodom do štúdia PVH a taktiež jednosemestrálnym seminárom z PVH. Didaktické jadro obsahu tohto študijného stupňa budú tvoriť tri semestrálne kurzy latinskej paleografie a jeden semestrálny kurz kodikológie a epigrafie, na ktoré budú nadväzovať štyri semestrálne kurzy diplomatiky. Po štyroch semestrálnych kurzoch dejín správy budú zasa nasledovať štyri kurzy z archívniectva vrátane kurzu ochrany archívnych dokumentov. Súbežne s týmito kurzami bude od tretieho semestra prebiehať vstupná archívna exkurzia a odborná archívna prax v súhrnnom počte 40 dní. Ostatné pomocné vedy historické sa budú vyučovať nasledujúco: heraldika, sfragistika a genealógia dva semestrálne kurzy, chronológia, metrológia, numizmatika, historická geografia, historická demografia a historická štatistika po jednom semestrálnom kurze.

V rámci výučby jazykov bude do bakalárskeho štúdia odboru archívniectvo už od prvého semestra spadať štvorsemestrálny kurz modernej nemčiny a po ňom dvojsemestrálny kurz stredovekej nemčiny. Kurz súčasnej maďarčiny sa bude začínať v treťom semestri a s vyústením do jej historických variantov potrvá až

do ôsmeho semestra, čiže spolu pôjde o šesť semestrálnych kurzov. Najviac priestoru dostáva latinčina. Počas ôsmich semestrov budú študenti musieť zvládnuť základy klasickej, stredovekej aj novovekej podoby tohto jazyka a orientovať sa v ním napísaných textoch. Súčasťou špeciálnej jazykovej prípravy bakalárov archívniectva bude napokon aj jednosemestrálny kurz starej slovenčiny a češtiny.

V nadechádzajúcej novej organizácii štúdia je naďalej vyčlenený dostatočný priestor aj pre históriu. Popri úvodných kurzoch do jej štúdia to bude povinný, šesťsemestrálny prehľad slovenských dejín od včasného stredoveku až do súčasnosti. Zo všeobecných dejín sú okrem povinného jednosemestrálneho kurzu dejín praveku Európy a jednosemestrálnych dejín staroveku predpísané tri povinne voliteľné kurzy, ktoré si však študenti budú môcť podľa vlastného záujmu obohatiť o ďalšie voľne výberové kurzy.

Do posledných dvoch semestrov je zaradený povinne výberový bakalársky seminár. V jeho rámci sa budú študenti pripravovať na napísanie a obhajobu svojich bakalárskych diplomových prác. Obsahom štátnej záverečnej skúšky bakalárskeho štúdia budú predmety dejiny archívniectva, archívna prax a pomocné vedy historické. Na základe úspešnej obhajoby bakalárskej diplomovej práce a po zložení uvedenej záverečnej štátnej skúšky, dostane absolvent tohto študijného programu akademický titul bakalár (Bc.)

Do druhého, *magisterského stupňa* študijného odboru archívniectvo sa môže bez prijímacieho pokračovania zapísať každý bakalár archívniectva. Absolventi tohto stupňa by mali byť schopní pracovať najmä ako vedúci pracovníci v archívoch pri riešení vedecko-praktických úloh archívniectva a pomocných vied historických, ale aj vo vedeckých, muzeálnych, osvetových a podobných inštitúciách, v masmédiách a pod. Ako odborní pracovníci by mali vedieť z registratúr prevzatých do archívu vytvárať nové archívne fondy, rekonštruovať zle usporiadané alebo inak poškodené staršie archívne fondy. Ďalej vyhotovovať archívne pomôcky vyššej úrovne (systematické katalógy, počítačové databázy a pod.), robiť z nich špeciálne výstupy a poskytovať fundované poradenstvo pre historikov a ďalších vedeckovýskumných bádateľov archívnych fondov. Mali by mať prehĺbené znalosti z archívnej teórie a praxe, ovládať a precizovať archívnu terminológiu, svojimi odporúčeniami prispievať k skvalitňovaniu archívnej legislatívy. Výskumom archívnych fondov ako predmetu ich vedeckého záujmu by mali obohacovať o nové teoretické poznatky predovšetkým archívnu vedu (archivistiku), dejiny správy (konkrétne inštitucionálnych pôvodcov jednotlivých archívnych fondov), ale aj niektoré pomocné vedy historické (hlavne diplomatiку, sfragistiku, heraldiku, genealógiu), v neposlednom rade tiež lokálne, regionálne či celoštátne dejiny Slovenska. Predpokladá sa, že budú mať tendenciu uplatniť sa najmä v štátnych, verejných, cirkevných a iných relatívne významnejších archívoch, ale aj v ďalších hospodársky a kultúrno-spoločensky dôležitejších organizáciách, spoločnostiach a podnikoch, a to v pozícii vedúci archivár, vedecký bádateľ, manažér, redaktor, odborný poradca a pod.

Magisterský program študijného odboru archívniectvo je rozvrhnutý do dvoch semestrov, so stanovenou povinnosťou získať minimálne 60 kreditov. Ako po-

vinný je predpísaný iba jednosemestrálny kurz informatiky pre archivárov. Povinne voliteľná bude odborná archívna prax v rozsahu 20 dní a diplomová archívna prax taktiež 20 dní, ako aj magisterský diplomový seminár v oboch semestroch po dve hodiny týždenne. V prvom semestri tohto študijného stupňa dostávajú študenti k dispozícii 16 a v druhom semestri 18 voľných hodín týždenne. Bude závisieť len od ich osobného záujmu, akými konkrétnymi kurzami vyučovanými na fakulte či univerzite ich naplnia. Katedra archívniectva a PVH im, ale aj prípadným ďalším záujemcom z ostatných študijných odborov, ponúka na výber v prvom semestri tri špeciálne kurzy z PVH a v druhom semestri tri špeciálne kurzy z archívniectva.

Po nadobudnutí uvedených 60 kreditov sa budú môcť študenti magisterského štúdia archívniectva prihlásiť na štátnu záverečnú skúšku. V jej rámci budú musieť napísať a obhájiť magisterskú diplomovú prácu a odpovedať na otázky z predmetov dejiny správy, história a archivistika. Po úspešnom absolvovaní týchto podmienok získajú akademický titul magister (Mgr.).

Katedra archívniectva a PVH FF UK má záujem a odborné predpoklady aj na realizáciu študijného odboru pomocné vedy historické, pre ktorý Ministerstvo školstva SR vymedzilo v rámci novoskncipovanej sústavy študijných odborov toho času iba najvyšší, to znamená tretí, *doktorandský stupeň*. Štúdiom tohto odboru sa bude získavať vysokoškolské vzdelanie pre profesionálnu spôsobilosť najmä vo sfére špeciálneho spracovania historických prameňov v archívoch, múzeách, galériách, v oblasti edovania archívnych a ostatných im príbuzných dokumentov a v tvorbe ďalších vymedzených vedeckých činností (diplomatika, paleografia, epigrafia, kodikológia, chronológia, sfragistika, heraldika, faleristika, vexilológia, genealógia, metrológia, numizmatika, dejiny správy, archontológia, archivistika, historická geografia, historická topografia, historická demografia, historická štatistika, historická antropológia, historická klimatológia, historická ikonografia atď.). Jeho štandardná dĺžka v dennej forme bude 3 roky a v externej forme 4–5 rokov.

Absolventi 3. stupňa študijného odboru pomocné vedy historické by mali vedieť samostatne vykonávať vedecko-bádateľskú činnosť a ďalšie na ňu nadväzujúce aktivity, ovládať vedecké metódy výskumu všeobecne v oblasti pomocných vied historických, dejín správy a archivistiky, a konkrétne v ich vednej špecializácii, založené na súčasnom stave vedeckého poznania. Budú tvoriť kategóriu vedcov schopných spracúvať historické pramene z úzko zameraných aspektov, poznanie ktorých je však neraz nevyhnutným predpokladom pre osvetľovanie zásadných otázok celkového výskumu našich aj všeobecných dejín, teda najmä pre históriu ako vedu, archeológiu, etnológiu, muzeológiu, ale tiež pre výtvarnú, literárnu, hudobnú a inú umenovedu, archívnu prax, verejnú správu a rad ďalších humanitných, prírodovedných a iných vied a oblastí spoločenskej a hospodárskej činnosti. V tomto zmysle budú schopní samostatne plniť vedeckovýskumné, publikačné, informačné a ďalšie relatívne zložité úlohy vo vedeckých ústavoch, na vysokých školách, v archívoch, múzeách, galériách, vo vlastivedných, konzultačných, osvetových a ostatných podobných inštitúciách.

V zmysle opatrenia rektora UK č. 11/2002 z augusta 2002 o organizácii doktorandského štúdia na UK musí úspešný absolvent doktorandského štúdia v dennej i externej forme získať minimálne 180 kreditov vrátane kreditového ohodnotenia jeho dizertačnej práce. Toto štúdium sa skladá zo študijnej a vedeckej časti a konkretizuje sa individuálnym spôsobom po prijatí uchádzača na základe konkurzného konania.²⁰

Na študijnom odbore pomocné vedy historické sa v študijnej časti kladie dôraz na metodológiu, terminológiu a metodiku príslušnej špecializácie zvolenej z pomocných vied historických, dejín správy alebo archivistiky, na najnovšie poznatky a aktuálne otázky danej špecializácie frekventované v slovenskej, európskej, prípadne i svetovej odbornej spisbe. K tomu sa pridávajú podľa záujmu, respektíve potreby a výberu doktoranda (s ohľadom na predchádzajúce štúdium) ďalšie doplnkové predmety. Sem patrí aj príprava a realizácia pedagogickej činnosti (týka sa len interných doktorandov)²¹ vo forme jedného povinne voliteľného alebo výberového kurzu pre študentov v prvom (bakalárskom), alebo druhom (magisterskom) stupni študijného odboru 2.1.7 História, 2.1.10 Archívniectvo, prípadne ďalších odborov zaradených do podskupiny 2.1. Humanitné vedy.²²

V rámci vedeckej časti bude doktorand povinný vykonať prieskum kvality, kvantity a dostupnosti relevantnej literatúry a prameňov k téme schválenej dizertačnej práce, heuristiku z literatúry a prameňov, analýzu, kritiku, komparáciu a interpretáciu získaných podkladov a s nimi súvisiacich informácií. Priebežne bude musieť skoncipovať a prezentovať (publikovať) čiastkové výsledky svojho výskumu v podobe referátu, koreferátu, štúdie alebo odborného článku. V záverečnej fáze sa predpokladá syntéza všetkých spracovaných údajov a jej finalizácia v podobe písomnej doktorandskej dizertácie.

Súčasťou tohto štúdia bude dizertačná skúška pozostávajúca z obhajoby téz dizertačnej práce a z kolokvia, v rámci ktorého bude doktorand odpovedať na otázky zo širšieho základu (pomocné vedy historické, dejiny správy alebo archivistika) a z vlastnej špecializácie (konkrétnej vednej disciplíny). Štúdium sa zavŕši obhajobou písomnej dizertačnej práce. Po úspešnom zvládnutí všetkých uvedených podmienok sa absolventovi tohto študijného stupňa prizná akademický titul *philosophiae doctor* (PhD).

Súčasná personálna a kvalifikačná štruktúra učiteľov Katedry archívniectva a PVH FF UK vytvára predpoklady pre zabezpečenie plánovaných kurzov z archívniectva, pomocných vied historických a dejín správy takmer na sto percent. Je tu však priestor aj pre učiteľov z externého prostredia, a to najmä pri spolupráci na realizácii odbornej archívnej praxe, diplomovej archívnej praxe, prípadne v rámci ponuky výberových špeciálnych kurzov atď. V tomto smere

²⁰ [www.uniba.sk/Právne predpisy/Opatrenia rektora UK/](http://www.uniba.sk/Právne_predpisy/Opatrenia_rektora_UK/) Opatrenie rektora Univerzity Komenského č. 11/2002 z 25. 8. 2002

²¹ V zmysle cit. Opatrenia rektora UK, čl. 3, ods. 3 je súčasťou doktorandského štúdia v dennej forme aj pedagogická činnosť doktoranda alebo s ňou spojená iná odborná činnosť.

²² Cit. Sústava študijných odborov vydaná MŠ SR.

mal náš odbor a neskôr katedra dlhodobo veľmi dobré skúsenosti. Za predchádzajúce polstoročie existovala kolegiálna spolupráca s archivármi v archívoch aj napriek neraz nepriaznivým ekonomickým a spoločenským podmienkam. Žiaľ, ako sa ukazuje, dnešná doba, ktorej velia na prvom mieste peniaze, prináša aj v tomto smere problémy, ktoré sa nám darí riešiť iba veľmi ťažko a pomaly. A čo je horšie, nevieme, či ich dokážeme v blízkej budúcnosti ešte vôbec zvládnuť.

Hlavná príčina tejto nemilej situácie tkvie v katastrofálnom nedostatku financií v rezorte školstva, čo sa tvrdo odráža nielen na rozpočte Univerzity Komenského, ale aj jej Filozofickej fakulty. Na druhej strane niektoré archívy, s ktorými sme desaťročia predtým spolupracovali pri organizovaní archívnej praxe našich študentov na báze kolegiálnej spolupatričnosti a z nej vyplývajúcej dobrovoľnej pomoci, začali práve teraz žiadať od nás úhrady za „služby“, ktoré nám v tomto smere poskytujú. Nespochybnujeme, že majú na to právny aj morálny nárok. No momentálne je naša fakulta v situácii, keď jej, aj napriek maximálnej snahe jej vedenia, obrazne povedané dochádza (nielen) pri platbách externistov dych. A tak možno už v najbližších mesiacoch budeme nútení, hoci len na prechodnú dobu, prerušiť kooperáciu s archívami, pracovníci ktorých sa doteraz tradične podieľali a podieľajú na vzdelávaní slovenského vysokoškolského archivárskeho dorastu. V dôsledku tohto kroku predmety ako odborná archívna prax a diplomová archívna prax, ba možno aj niektoré iné, budeme musieť z učebných plánov vyškrtnúť.

Otázky organizačného a obsahového zabezpečenia štúdia na našej Katedre archívnictva a PVH FF UK, o ktorých som sa doteraz zmienil, patria – ako je zrejmé – medzi prvoradé. Nestrácame však zo zreteľa ani ďalšie. Pripravujeme napríklad rad vysokoškolských učebníc k vyučovaným predmetom. Začíname ho učebnicou chronológie od prof. Jozefa Nováka, ktorá je už v tlači a mala by vyjsť v prvej polovici roka 2004. Jednotliví členovia katedry pracujú na zvyšovaní svojej kvalifikácie. Tá je dôležitá nielen z pohľadu ich osobného odborného rastu, ale aj kvôli naplneniu od konca roka 2002 platnej systemizácie funkčných miest profesorov a docentov. Osobitným problémom je zastaranosť a nedostatok technicko-materiálneho vybavenia katedry od počítačov cez didaktické prístroje až po bežný spotrebný materiál! A tak by sme mohli vo vyratúvaní starostí, s ktorými sa musíme každodenne borieť, ešte dlho pokračovať.

Ako vidno z predchádzajúceho prehľadu, na formy, obsah a zabezpečenie vysokoškolskej výučby študijného odboru archívnictva vplýva rad objektívnych faktorov. Žiaľ, zďaleka to nie je iba stav dobového vedeckého poznania archivistiky, pomocných vied historických a ostatných príslušných špecializácií, či aktuálne potreby archívnej praxe. Na organizáciu štúdia, samotnú výučbu, úroveň študijných výsledkov a spôsob absolvovania veľmi výrazne pôsobí aj celoštátna vysokoškolská legislatíva, akreditačná komisia, ministerstvo školstva, vnútorné normy a predpisy Univerzity Komenského a Filozofickej fakulty. V súčasnosti do toho prenikajú stále viac a výraznejšie ešte negatívne ekonomické, osobitne finančné činitele, vyvolávajúce neraz až otázky existenčného zabezpečenia jednotlivých predmetov, či dokonca prežitia celého študijného odboru!

Toto všetko sme museli a stále musíme mať na zreteli pri koncipovaní a realizácii našich strategických plánov.

Aj z týchto dôvodov by sme chceli poprosiť všetky archívy ako inštitúcie aj jednotlivých archivárov, ktorí v nich pracujú, hoci vieme, že aj oni majú svoje neľahké problémy, aby nám v rámci možností pomohli pri vzdelávaní našich študentov – ich budúcich kolegov. Za prínosnú by sme v tomto smere považovali hlavne ústretovosť pri realizácii odbornej archívnej praxe, ako aj isté uľahčenie bádateľských podmienok pri príprave diplomových, doktorských, doktorandských či iných vedeckých prác. Veď ide o spoločnú vec nás všetkých, ide o budúcnosť slovenského archívniectva.

Napriek vykreslenej neľahkej situácii chceme byť optimisti. Dnes – metaforicky povedané – zakladáme budúcu úrodu, výsledky ktorej by sa v praxi mali prejavíť o päť a viac rokov. Sme si vedomí spoločenskej potrebnosti našich budúcich absolventov ako kvalifikovaných a všestranne schopných archivárov či pracovníkov registratúr, ale aj ako uznávaných vedcov v pomocných vedách historických, dejinách správy, archivistiky, histórii, no taktiež v ostatných oblastiach verejného života, politiky, kultúry atď. Našou úprimnou snahou je preto urobiť v ich odbornej vysokoškolskej príprave maximum. Veríme, že si tieto miesta dokážu zastat' prinajmenšom tak dobre ako ich predchodcovia, teda drvivá väčšina z vyše 500 doterajších absolventov študijného odboru archívniectva na Univerzite Komenského.

THE CURRENT PROBLEMS OF ARCHIVES TEACHING AT COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA

Leon Sokolovský

There were realised several reforms of teaching curriculum in the 50-year history of the study branch – archives at the Comenius University in Bratislava. The 10-term credit study has been divided in two levels since the academic year 2000/2001. The courses, which the study curriculum consists of, are obligatory, or the students have to choose some of the obligatory, or select. The last two types of courses enable the students to specialise according to the deeper interest. The Chair of archives and Auxiliary Historical Science has to solve the task of personal arrangement for the courses except the didactical problems when the credit teaching plans are created. Due to the critical financial situation the administration of the Philosophical Faculty of Comenius University demands the reduction of the number of external teachers.

Though the credit system has not been prepared the innovated variant that should be used since the academic year 2005/2006. According to this the university education at this particular branch is to be realised in three independent but successive levels – bachelor, magister, master.

The Chair of Archives and Auxiliary Historical Science at the Comenius University will apply for all three study curricula within the planned accreditation in the year 2004.

The contents is based on the contemporary magister study curricula for archives and auxiliary historical science. The elaborated base for the curriculum respects the demands of the Accreditation Commission according to the law and the concept of the contents of these study branches.

The students of the first – bachelor level of the study branch archives will have to study 8-term study programme. Every bachelor of archives can continue 2-term magister level. Master level will be created in the study branch of auxiliary historical science in the extent from three to five years. This study consists of studying and science parts and it will be individually specified after the applicant will be accepted on the base of a competition.

The contemporary personal and qualification structure of teachers at the Chair enables the creation of the planned courses of archives, auxiliary historical science and history of administration. There is a place for the external teachers based on the long term experience of the Chair. The cooperation between the archivists from the archives and the Chair has developed positively within the fifty years of its existence.

There exist obstacles in the development of this cooperation due to the lack of a financial support. Some archives have presented the demand of payment for the „service“ formerly based first on the spirit of fellowship. That is why some subjects as special archive practice and diploma archive practice and some others will probably be canceled from curricula.

Organization and subject matters of the study rank among the first for the Chair. There are also some other. There are prepared textbooks to the subjects taught by the Chair and the staff develops their qualifications too. The outdatedness and lack of technical-material equipment are the special problem.

The form and contents of the teaching curriculum of the archives study branch is influenced by many objective facts. Not only the state of current scientific knowledge of archival science, auxiliary historical science are strongly influenced but the organization, teaching methods, the level of studying result are strongly influenced by the state university legislation, Accreditation Commission Ministry of Education, internal norms and rules the Comenius University and Philosophical Faculty. The more influential factors which evoke the questions of existence of some subjects or even the whole study branch.

Translated by Ema Draškavová

PANSTVO ČERVENÝ KAMEŇ I

Rozbor fondu

JURAJ ŽUDEL

Žudel, J.: Červený kameň Dominion. Archive Fonds Analysis. Slovenská archivistika, Vol XXXIX, No 1, 2004, p. 20–39.

The study searches the origin, structure and documentary validity of the important archival fonds 1536–1913.

Slovakia. Archives. Economical history.

Doc. PhDr. Juraj Žudel, DrSc., Fadruszova 5, 841 05 Bratislava

Teoretické východisko

Rozborom archívneho fondu sa v teoretickej rovine zaoberal Miloslav Košťál v štúdií Rozbor archivního fondu z roku 1968.¹ Svoj záujem zdôvodnil potrebou analyzovať tvorivú prácu archivárov prezentovanú v štúdiách so snahou zovšeobecniť dosiahnuté výsledky pre rozvoj archívnej teórie. Zameral sa na príspevky o archívnych fondoch, uverejnených v českých a československých periodikách od roku 1906, menovite na „studie o jednom fondu nebo o skupině fondů téže povahy, popřípadě o jednom oddělení složitého fondu“. Pritom si zaumienil zhodnotiť tento druh archívnych štúdií „a dospět k určitému modelu, který by mohl sloužit nadále jako inspirace a návod“.² Autor pri analýze a hodnotení príslušných štúdií prišiel k záveru, že archívny fond v rámci rozboru by sa mal spracovať zo štyroch hľadísk: 1. správno-historického, 2. diplomatického, 3. archívno-teoretického a 4. interpretácie obsahu.³ Pri špecifikácii týchto hľadísk by sa mohlo očakávať, že autor rozvedie, čo si má archivár všímať, riešiť a určiť, čo má byť obsahom ich realizácie. Miesto toho sa prevažne obmedzil len na poukaz, ako sa postupuje v skúmaných štúdiách. Pritom v súvisi so správno-historickým hľadiskom, ktoré je najstaršie a najlepšie prepracované, vyzdvihuje okolnosť, že dejiny pôvodcu fondu (inštitúcie) sú spracovávané v širších historických súvislostiach. V spojitosti s diplomatickým hľadiskom zdôrazňuje, že musí ísť „o diplomatický pohľad celkový, postihující všechny důležité typy a kategorie písemností jedním pohledem, nikoliv o izolovaný rozbor jednotlivých dokumentů“.⁴ Najviac sa zanedbáva archívno-teoretický aspekt. V rozbo- roch sa neriešia vyslovene teoretické problémy – otázka proveniencie, systému

¹ KOŠTÁL, M.: Rozbor archivního fondu. In: Slovenská archivistika (ďalej SA) III, 1968, č. 1, s. 53–66.

² Tamže, s. 54.

³ Tamže, s. 64.

⁴ Tamže, s. 62.

usporiadania, druhová klasifikácia archívneho celku a iné. Deje sa to na úkor archívnej teórie, ktorá tvorí základ odborného spracovávanía archívnych fondov. Autor v závere štúdie vyslovil požiadavku, že vo vyrovnanom rozbere archívneho fondu by sa mali uplatniť všetky štyri hľadiská.

Teoretické postuláty vyslovené M. Košťálom ako prvý v slovenskej odbornej spisbe vo vzťahu k rodovým archívom aplikoval Juraj Fojtík v štúdiu Rodový archív Illésházy Trenčín, rozbor archívneho fondu.⁵ Autor, pretože nesprávne chápal diplomatiku ako vedu, ktorá vraj „okrem prípadného posúdenia pravosti stredovekých listín a archívneho materiálu“ skúma vonkajšie znaky písomností,⁶ odmietol diplomatické hľadisko ako jeden z aspektov, ktorý sa má uplatňovať v rozbere archívneho fondu (vraj „nie je pre praktické potreby dôležitý“) a akceptoval len ostatné tri. V súvisi s tým svoju štúdiu rozdelil na tieto kapitoly: 1. Rozbor správno-historický, 2. Rozbor archívno-teoretický a 3. Interpretácia obsahu. Prvú kapitolu ďalej člení na tieto state: Pôvodcovia fondu, Vývoj vlastníctva a majetkové pomery, Správa majetkov a Vedenie účtov. Autor považuje za pôvodcov fondu rody Ilešházi a Sina, ako aj orgány správy majetkového komplexu. Vymenúva významnejších členov obidvoch rodov a pri Ilešháziovcoch uvádza aj ich verejné funkcie. Vlastnícke pomery, majetkovú držbu opisuje podrobne, čím podstatnou mierou obohacuje obsah rozboru. Prevažná časť informácií o správe majetkov sa týka trenčianskeho panstva, ale obsahuje aj údaje o ústrednej správe majetkov. Tieto sú však roztratené, netvorí celok, takže vzniká dojem, ako keby ilešháziovské panstvá nemali vyvinutú ústrednú správu. Autorov postup akiste súvisí s nesprávnym pochopením proveniencie analyzovaného archívneho celku, s tradovaním nesprávneho archívneho spracovania, ktoré nerešpektovalo provenienčný princíp (v skutočnosti ide o súbor archívnych fondov). Hospodárska správa je spracovaná podrobne (znamená prínos pre poznanie pomerov), ale chýba čo len zmienka o verejnosprávnej agende, ktorá bola nezaanedbateľnou zložkou patrimoniálnej správy. Napokon v stati Vedenie účtov autor charakterizuje druhy účtovných písomností trenčianskeho panstva, pričom ich klasifikuje hlavne podľa obsahu. Nevedomky tu uplatnil Košťálom formulované diplomatické hľadisko, a tak via facti vcelku akceptoval jeho schému. Stať nepatrí do tejto kapitoly, lebo v štruktúre štúdie by mala tvoriť samostatnú kapitolu. Názov state je nesprávny, lebo účty sa neviedli, tie sa zostavovali, viedli sa účtovné knihy. Totiž pod označením účty feudálnych panstiev rozumieme účtovné písomnosti, ktoré podávajú výkaz o peňažných alebo hmotných (naturálnych) príjmoch a výdajoch panstva za určité, spravidla ročné obdobie. Vyhotovali ich osoby zodpovedné za hospodárenie panstva (tzv. provizorské účty – rationes provisoratus) alebo za určitý hospodársky úsek, prípadne finančné hospodárenie (tzv. pokladničné účty – rationes rationariae, obilnícke účty – rationes frumentariatus, kľučiarске účty – rationes clavigeratus a iné) a predkladali ich svojim zamestnávateľom (zemepánom) alebo ich revíznym orgánom s cieľom, aby sa

⁵ FOJTÍK, J.: Rodový archív Illésházy Trenčín. Rozbor archívneho fondu. In: SA XII, 1977, č. 1, s. 89–127. Prv Elo Rákoš vypracoval štúdiu Poverenieťvo financií. Rozbor fondu v intenciách Košťálovej štúdie. In: SA VI, 1971, č. 1, s. 70–102.

⁶ FOJTÍK, J.: c. d., s. 90.

schválilo ich hospodárenie a aby dosiahli absolutorium. Teda pre účty je charakteristické, že nevznikali postupne v priebehu hospodárenia, ale sa zostavovali naraz koncom uzavretého obdobia, a to na základe účtovných kníh a účtovných dokladov. Na veci nič nemení okolnosť, keď sa na revíziu predkladali účtovné knihy. Pri diplomatickej klasifikácii treba vždy rozlišovať účty a účtovné knihy, čo autorovi zrejme robilo problémy.

Kapitola Rozbor archívno-teoretický obsahuje state Osudy archívu a Usporiadanie jednotlivých častí archívu. V prvej stati autor stručne informuje o dejinách ilešháziovského archívu, o usporadovaní a evidovaní písomností od 1. polovice 18. storočia a o systematickom spracovaní celého písomného súboru v rokoch 1952–1960, pri ktorom sa rekonštruoval pôvodný poriadok signovaného materiálu a „účty sa roztriedili podľa jednotlivých panstiev a v rámci nich usporiadali podľa ideálnej usporadovacej schémy...“.⁷ Archív je rozdelený na 19 častí (očíslované I–XIX), ktoré, ako si to uvedomuje aj autor, nezodpovedajú proveniencii (nie sú to organicky vzniknuté provenienčné celky). V druhej stati sa autor zmieňuje o spôsobe usporiadania (bližšie opisuje spomínanú „ideálnu usporadovaciu schému“), inventarizovania, prípadne katalogizovania písomností v jednotlivých častiach archívu, ako aj o ich obsahu. Názov III. časti Osobné spisy je nesprávny, lebo z charakteristiky je zrejmé, že sú v nej písomnosti, ktoré vznikli z verejno-politickej činnosti Ilešháziovcov a pôsobnosti ich hlavnej pokladnice. V kapitole chýba druhová klasifikácia archívneho celku, analýza a zhodnotenie jeho archívneho spracovania v rovine triedenia a usporadovania. Je to o to závažnejší nedostatok, že ide o archívny súbor, ktorý patrí k našim najvýznamnejším rodovým archívom, a bol spracovaný v rokoch, keď sa provenienčný princíp u nás začal len s nedôverou uplatňovať.

Napokon kapitola Interpretácia obsahu je spracovaná s úmyslom „upozorniť na význam archívu pre všeobecné dejiny a vzbudiť záujem historikov a bádateľov o štúdium všeobecných a hospodárskych dejín v rodových archívoch“.⁸ Pritom sa autor neobmedzil len na všeobecnú charakteristiku, ale uvádza aj veľký počet jednotlivých dokumentov a skupín písomností (s inventárnymi číslami), čo presahuje rámec príkladov.

Pri celkovom hodnotení Fojtíkovej štúdie možno skonštatovať, že z teoretických postulátov formulovaných M. Košťálom autor primerane splnil len dva, a to správno-historický rozbor a interpretáciu obsahu archívneho fondu.

Ako vidno, Košťálova štúdia, aj keď neposkytuje detailne prepracovaný model rozboru archívneho fondu, kladne ovplyvnila našu archívnu prax. Ale čo je významnejšie, obohatila aj našu archívnu teóriu a tým sa stala trvalou inšpiráciou pre tvorbu archívnych prác tohto druhu. Svedčí o tom naša prvá archívna príručka Ochrana, prístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov, ktorú zostavili V. Horváth, P. Kartous a J. Watzka s autorským kolektívom. Vydala ju Archívna správa Ministerstva vnútra SSR v Bratislave roku 1988. Príručka zaskotvila v definícii rozboru archívneho fondu štyri Košťálove teoretické postulá-

⁷ Tamže, s. 111.

⁸ Tamže, s. 124.

ty: správno-historické hľadisko, diplomatické hľadisko, archívno-teoretické hľadisko a interpretácia obsahu, pričom štvrtú zásadu formulovala náročnejšie ako interpretáciu a kritiku obsahu (s. 53–54). V súvisi so správno-historickým hľadiskom sa rovnako ako v Košťálovej štúdii zdôrazňuje, že dejiny pôvodcu fondu sa majú interpretovať v širších historických súvislostiach. Diplomatické hľadisko sa v podstate formuluje rovnako ako u Košťála, ale rozdiel je v ponímaní archívno-teoretického hľadiska. Košťál zdôrazňuje potrebu teoretického zdôvodnenia spôsobu spracovania archívneho celku, nevyhnutných archivárskych zásadov do pôvodných súborov, ako aj skúmanie archívneho celku ako typu, čo tu chýba. Interpretácia obsahu, ako som už spomenul, sa dopĺňa o kritický postup. Je správne žiadať, aby sa interpretácia obsahu neorientovala „len na mimoriadne významné alebo náhodne vybrané údaje, ale na komplexné posúdenie celého fondu...“. Avšak za nesprávne považujem stanovisko, že archivár pri interpretácii obsahu archívneho fondu má vychádzať z poznania súčasných vedeckovýskumných problémov (je to mylne chápaná „služba bádateľom“, ktorá sa vnucovala archivárom), lebo takto orientovaná interpretácia obsahu so zmenou riešených problémov stráca svoj význam. Archivár, aby vytvoril dielo trvalejšej hodnoty, by mal pri interpretácii obsahu vychádzať z poznania doby, v ktorej vznikol archívny celok, o ktorej podáva svedectvo, z poznania jej problémov bez ohľadu na to, či tieto sú v popredí aktuálneho záujmu historickej vedy.

Najnovšia metodická pomôcka *Príručka archivára*,⁹ ktorá, ako sa uvádza v úvode, „nenahrádza, ale nadväzuje na doterajšie metodické materiály a osobitne na metodickú príručku *Ochrana, prístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov*“, radí rozbor fondu medzi syntetické archívne pomôcky. V podstate ho definuje tak ako citovaná príručka z roku 1988, ale zameranie interpretácie obsahu fondu formuluje všeobecnejšie, nezdôrazňujú sa aktuálne potreby a záujmy vedeckého výskumu, archívny fond sa má komplexne posúdiť „z hľadiska možnosti využívania pre historické bádanie“ (s. 56). Rozbor fondu sa hodnotí ako produkt náročnej, teoreticky fundovanej práce, preto sa vyskytuje zriedkavo.

S problematikou rozboru archívneho fondu som sa stretol už na začiatku archívnej praxe. Keď som po dvoch rokoch práce na Slovenskej archívnej správe Povereníctva vnútra koncom roku 1956 nastúpil do Štátneho slovenského ústredného archívu, dostal som za úlohu spracovať rodový archív Amade-Üchtritz. Funkčné zaradenie na archívnej správe (okrem iného som mal v náplni práce aj odborné školenie archivárov), oboznamovanie sa s vyspelou českou archívnu teóriou, kontakty s českými archivármi ako člen redakčnej rady *Archivního časopisu*, no v nemalej miere aj tvorivé prostredie na pracovisku, to všetko mi umožnilo spoznať nové trendy v archívnictve. Preto som zverenú úlohu prijal ako možnosť prakticky si overiť nosnosť nových teoretických prístupov, najmä aplikovanie provenienčného princípu. Počas spracovávania tohto archívneho celku v rokoch 1957–1958 som spoznal jeho pramenné bohatstvo a zároveň som si uvedomil, ako málo je známe a vedecky využívané. Toto poznanie ma viedlo

⁹ Kol.: *Príručka archivára*. PT Servis, Bratislava 1999. 103 s.

k rozhodnutiu vypracovať rozbor. V štúdiu¹⁰ som chcel upozorniť historikov predovšetkým na význam archívu pre európske dejiny a ukázať možnosti jeho tematického využitia. Z toho dôvodu sa interpretácia obsahu fondu opiera hlavne o jeho ůchtritzovskú časť (obsahuje písomné pozostalosti saských diplomatov a vysokých vojenských hodnostárov), ale nezanedbáva sa ani rozbor amadeovskej časti, ktorej písomnosti majú význam pre hospodárske a sociálne dejiny Uhorska v 17.–19. storočí. Popri obsahovom rozbere som venoval veľkú pozornosť aj genéze archívu, jeho štruktúre a archívnemu spracovaniu. Situáciu komplikovala skutočnosť, že nejde o provenienčne rýdzy rodový archív, lebo amadeovské časti obsahujú aj hospodárske a patrimoniálne písomnosti, ktoré by za podmienok vyvinutej a pevnej správy majetkov patrili do fondu ústrednej správy majetkov, poprípade do fondov jednotlivých panstiev. M. Košťál zahrnul štúdiu o rodovom archíve Amade-Ůchtritz do svojej analýzy a vyslovil sa o nej kladne.¹¹

Rozbor rodového archívu Amade-Ůchtritz som napísal ako mladý archivár po skúsenostiach získaných pri archívnom spracovávaní tohto písomného súboru. Štúdiu o archívnom fonde Panstvo Červený Kameň I píšem po odstupe niekoľkých desaťročí nielen ako archivár, ale aj z pozície historika. Viedla ma snaha teoreticky zdôvodniť základné triedenie veľkého súboru päťfiovských archívov (jeho zmysel, poslanie a dobové podmienky), ktorého výsledkom je aj analyzovaný fond. Zároveň som chcel formou rozboru sprístupniť tento archívny celok, ktorý je v rámci svojho druhu nesporne najcennejší v celouhorskom meradle.

Rozbor fondu

Panstvo Červený Kameň, vlastnícke pomery, správa

Červenokamenské panstvo sa rozprestieralo v oblasti Malých Karpát (na ich juhovýchodných svahoch) a Trnavskej pahorkatiny v trojuholníku Modra – Smolenice – Trnava. Malo rozlohu približne 23 500 ha. Administratívne patrilo do Bratislavskej stolice. Za Fuggerovcov boli na území panstva tri mestechká s právom výročných trhov, menovite Častá, Dolné Orešany a Doľany, ktoré ležali v malokarpatskej vinohradnickej oblasti. Častá a Dolné Orešany ako mestechká boli staršie (uvádzajú sa v štatučnom mandáte kráľa Ferdinanda I. z 1. januára 1536), prvú zmienku o Doľanoch poznáme z roku 1550.¹² Podľa uvedeného štatučného mandátu k hradnému panstvu patrili ešte dediny Budmerice, Dlhá, Dubová, Jablonec, Kaplná, Košolná, Suchá nad Parnou, Vištuk, Zvončín a časť Bohdanoviec nad Trnavou, ďalej vyludnené Šelpice, Klčovany, Horný Fančál a Nemčín, ako aj zaniknuté stredoveké sídla Lattingdorf, Neudorf a Schöna. Fuggerovcom sa časom podarilo obnoviť osídlenie v Šelpiciach a Klčovanoch,

¹⁰ ŽUDEĽ, J.: Rodový archív Amade-Ůchtritz. Rozbor. In: Sborník archivních prací XI, 1961, č. 2, s. 86–121.

¹¹ Napísal: „Svým způsobem připomíná tato studie nejlepší z popisů rodinných archivů v publikaci „Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs“ z počátku našeho století. Žudelovou zásluhou je, že po drobném pokusu Volfově ověřuje možnosti rozboru archivního fondu na typu dotud nepropracovaném, na rodinném archivu“. C. d., s. 60.

¹² ŽUDEĽ, J.: Fuggerovci na Červenom Kameni 1535–1583. Bratislava 1991, s. 15, 40.

ale spustla Dubová.¹³ Nový majiteľ panstva Mikuláš Pálfi znovu osídlil Dubovú (r. 1590) a založil dve nové dediny – Štefanovú (r. 1588) a Borovú (r. 1589).¹⁴ V 1. polovici 17. storočia ešte pribudla dedinka Píla, ktorá vznikla pod hradom Červený Kameň, v doline Gidry, pri panských pílach. Píľanský richtár sa spomína už roku 1645.¹⁵ Tým sa sídelná sieť dotvorila a ustálila. Dominantou panstva bol hrad Červený Kameň (Bibersburg). Fuggerovci zbúrali gotický hrad a na jeho mieste postavili v rokoch 1537–1556 renesančnú pevnosť, ktorá sa podľa ich zámerov mala stať priestraným a bezpečným obchodným skladiskom a zároveň by plnila aj správnu funkciu ako sídlo správy červenokamenského panstva. Mikuláš Pálfi prestaval hrad koncom 16. storočia na pohodlnú šľachtickú rezidenciu.

Fuggerovci kúpili červenokamenské panstvo roku 1535 od Alexeja Thurzu za 105 401 uhorských zlatých. Držali ho v spoluvlastníctve. Po smrti Antona Fuggera (r. 1560), vedúceho bankového domu, nastali vo vedení firmy rozpory, ktoré sa nepriaznivo prejavili aj v držbe červenokamenského panstva. Spoluvlastníctvo zaniklo a jeho majetková podstata sa rozdelila na desať ideálnych častí. Pomery sa skomplikovali najmä po tom, čo Ján Jakub Fugger pre zadlženosť musel roku 1563 vystúpiť z firmy. Fuggerovci začali vyjednávať o predaji panstva. Po dlhých neúspešných rokovaniach panstvo predali Mikulášovi Pálfiu, ktorý sa sobášom s Máriou Fuggerovou dostal do ich príbuzenstva. Ten roku 1583 odkúpil podstatnú časť panstva a do roku 1588 vyplatil všetkých podielnikov.

Červenokamenské panstvo bolo nepretržite vlastníctvom Pálfiovcov až do skonfiškovania roku 1945. Po smrti Mikuláša Pálfiho (zomrel roku 1600) sa panstvo v roku 1619 rozdelilo medzi jeho synov Štefana a Jána. Štefan ako starší dostal hrad s mestekom Častá. Po jeho smrti sa tieto majetky mali rozdeliť rovnakým dielom medzi jeho dedičov a Jána, prípadne medzi Jánových dedičov. Zvyšok panstva sa rozdelil tak, že Štefan dostal vištický oficiolát (patrili k nemu dediny Borová, Budmerice, Dubová, Kaplná, Štefanová a Vištuk) s mestekom Dolňany a Ján suchanský oficiolát (tvorili ho: časť Bohdanoviec nad Trnavou, Dlhá, Klčovany, Košolná, Suchá nad Parnou, Šelpice a Zvončín) s mestekom Dolné Orešany a kaštieľom v Suche nad Parnou. Štefan a Ján Pálfi zomreli spolu s matkou Máriou v jeden deň roku 1646 za neznámych okolností. Panstvo pripadlo ich synom Mikulášovi a Ferdinandovi. Pretože Jánov syn Ferdinand bol jezuitom, jeho diel užíval Štefanov syn Mikuláš a Pavol, brat zosnulých. Mikuláš a Pavol Pálfiovci sa roku 1648 dohodli na provizórnom rozdelení niekdajšieho dielu Jána Pálfiho takto: Častá ako celok pripadla Mikulášovi, jedna štvrtina z hradu pripadla Pavlovi, druhá Mikulášovi, pričom sa Pavol doživotne zriekol

¹³ ŽUDEL, J.: Osídlenie a pohyb obyvateľstva na červenokamenskom panstve za Fuggerovcov v rokoch 1535–1583. In: Historický časopis XIII, 1965, č. 4, s. 571–599.

¹⁴ ŽUDEL, J.: Osídľovanie červenokamenského panstva koncom 16. storočia. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. Richarda Marsinu, DrSc. Bratislava, 1998, s. 264–280.

¹⁵ V hlavnej peňažnej a úverovej knihe z roku 1645 sa uvádza, že „Georg Humel, Richter von der Saagmil“ zaplatil census. Inventár Panstva Červený Kameň I, inv. č. 164, fól. 5b.

užívania hradu, kaštieľ v Suchej nad Parnou dostal Pavol (s podmienkou, že sa nebude dožadovať svojho podielu z hradu). Zvyšok majetkov si rozdelili napoly. Neskôr Ferdinand Pálfi vystúpil z jezuitského rádu a 27. júla 1671 prevzal svoje majetky, ktoré tvorili polovicu panstva. Čoskoro však zomrel (r. 1680) a jeho majetky zdedili synovia Pavla a Mikuláša Pálfiovcov. Ti sa o ne rozdelili roku 1682 takto: Pavlovi synovia Ján Anton a Ján Karol dostali štvrtinu hradu a mestčka Častá, ďalej polovicu ostatných majetkov, t. j. Dolné Orešany, Suchá nad Parnou a Zvončín. Rovnakú časť dostali aj Mikulášovi synovia Mikuláš, Ján a František. Po tomto rozdelení $\frac{1}{4}$ panstva vlastnilo Pavlovo potomstvo a $\frac{3}{4}$ Štefanovo potomstvo. Po smrti Františka Pálfiho (zomrel roku 1687 v boji s Turkami) si jeho bratia Mikuláš a Ján Pálfiovci roku 1688 rozdelili svoj diel, čím sa panstvo rozpadlo na tri časti: $\frac{2}{8}$ vlastnilo Pavlovo potomstvo, $\frac{3}{8}$ Mikuláš Pálfi, zakladateľ staršej vetvy páfiovského rodu a $\frac{3}{8}$ Ján Pálfi, zakladateľ mladšej, tzv. pezinskej vetvy páfiovského rodu. Tento pomer sa zmenil po vymretí Pavlovho potomstva roku 1706. Majetky zdedili Mikuláš a Ján Pálfiovci, vnuci Pavlovho brata Štefana. Podľa dohody z roku 1707 majetkový diel na červenokamenskom panstve pripadol Jánovi, čím sa jeho diel zväčšil na $\frac{5}{8}$. Od tohto roku panstvo vlastnili Mikuláš a Ján Pálfiovci v pomere 3:5 a v takom pomere ho malo aj ich potomstvo až do 20. storočia. K rozdeleniu panstva treba poznamenať, že jedna i druhá vlastnícka strana mala majetky vo všetkých mestechkách a dedinách (okrem Dolných Orešian, Suchej na Parnou a Šelpíc, ktoré patrili ako celok pezinskej vetve), čo veľmi komplikuje vlastnícke pomery a správne vzťahy a v dôsledku toho aj interpretáciu písomných prameňov. V rámci rozboru má význam ďalej sledovať vlastnícke pomery len vo vzťahu k Mikulášovej časti panstva. Po jeho smrti roku 1732 používali ju jeho vnuci Leopold a Rudolf Pálfiovci. Pri rozdelení jeho majetkov roku 1735 červenokamenský majetok získal Rudolf Pálfi. On a jeho potomstvo (červenokamenská línia) vlastnili $\frac{3}{8}$ červenokamenského panstva až do skonfiškovania roku 1945.

Vzhľadom na zložité vlastnícke pomery na červenokamenskom panstve (najmä v 17. storočí) treba vymedziť majetkový okruh správy, z činnosti ktorej vznikol archívny fond, ktorý označujeme ako Panstvo Červený Kameň I, na rozdiel od písomného súboru, ktorý je produktom správy druhej časti panstva patriacej pezinskej vetve a evidovanej ako Panstvo Červený Kameň II.

V rokoch 1535–1619 podliehalo správe (pôvodcovi archívu Panstvo Červený Kameň I) celé červenokamenské panstvo. V rokoch 1619–1646 sa právomoc správy vzťahovala len na časť Štefana Pálfiho, teda na polovicu panstva. V rokoch 1646–1671 správe podliehala časť Mikuláša Pálfiho (pôvodne časť Štefana Pálfiho) s polovicou časti Ferdinanda Pálfiho (pôvodne časti Jána Pálfiho), spolu $\frac{3}{4}$ panstva. V rokoch 1671–1682 bola to len časť Mikuláša Pálfiho a jeho synov Mikuláša, Jána a Františka (pôvodne časť Štefana Pálfiho), zmenšená o polovicu Častej, teda polovica panstva. V rokoch 1682–1701 podliehala správe časť Mikuláša, Jána a Františka Pálfiho (pôvodne časť Štefana a polovica časti Jána Pálfiho), spolu $\frac{3}{4}$ panstva. Od roku 1702 sa právomoc správy vzťahovala len na majetkový diel Mikuláša Pálfiho a jeho potomstva (červenokamenskej línie), to znamená $\frac{3}{8}$ panstva.

Správa červenokamenského panstva za Fuggerovcov bola v porovnaní so správou ostatných uhorských domínií diferencovanejšia, zložitejšia, dôkladnejšia a preto aj vyspelejšia. Vyznačuje ju dôkladná písomná evidencia, ale aj kontrola prác a majetku v teréne.

Na čele správy od roku 1543 stáli dvaja provizori (provisores, castellani castris, Burggrafen), ktorí mali rovnaké postavenie. Kolegiálny princíp, neznámy v správe uhorských panstiev, mal zaručiť vyššiu úroveň riadenia a spoľahlivejšiu správu zvereného majetku. Jeden z provizorov sa mal zdržovať prevažne na hrade, druhý mal dozeráť na hospodárstvo. Prvoradou povinnosťou provizorov bolo starať sa o právnu ochranu a bezpečnosť hradu a panstva. V období výstavby nového hradu mal jeden z nich dozeráť na riadny chod stavebných prác. Ťažisko činnosti provizorov spočívalo v riadení hospodárstva. V ich rukách sa sústreďovalo takmer celé obchodné podnikanie zamerané predovšetkým na speňažovanie vlastných produktov, najmä vína a obilia. Značnú časť provizorskej agendy tvorila verejná správa poddanskej oblasti červenokamenského panstva. Vykonávali zemepanskú súdnu právomoc (panstvo malo právo meča), dozerali na zachovávanie právneho poriadku a kontrolovali činnosť samosprávy v poddanských mestečkách a dedinách, ďalej v rámci hlavnoporučnickej kompetencie poskytovali právnu ochranu poddanským sirotám. Určité povinnosti vyplývali provizorom aj z vykonávania patronátneho práva. Provizori boli prevažne cudzinci – Nemci, ktorí neovládali úradnú reč a uhorské právo, čo bolo nevyhnutnou podmienkou pri styku s ústrednými uhorskými úradmi a orgánmi stoličnej samosprávy. Z toho dôvodu správa panstva zamestnávala latinského pisára a niekoľkých právnych zástupcov.

Latinský pisár (v prameňoch sa nazýva *lateinischer* alebo *ungarischer Schreiber*) pomáhal provizorom pri vybavovaní majetkovoprávných záležitostí panstva i poddaných, zúčastňoval sa na zasadnutiach panskej stolice (viedol tzv. latinský protokol), rokoval so stoličnými orgánmi v rôznych záležitostiach týkajúcich sa najmä právnej ochrany panstva a poddaných a mal na starosti latinskú korešpondenciu. Správa panstva mala jedného alebo dvoch stálych právnych zástupcov (*procuratores*), ktorí obhajovali záujmy panstva na sedrii a kráľovskej súdnej tabule.

Významnou zložkou správy panstva bola účtáreň, v ktorej spravidla pracovali dvaja účtovníci (*Rentschreiber*). Jeden z nich vykonával zároveň funkciu pokladníka (*Cassier*) a viedol pokladničný denník. Hlavnou úlohou účtovníkov bolo viesť hlavnú peňažnú knihu, úverovú knihu, rôzne pomocné peňažné účtovné knihy (*registre*) a vyhotoviť ročný peňažný a hmotný účet o hospodárení panstva pre revízne účely. Vypracúvali účtovné predpisy na vyberanie rôznych druhov feudálnej renty. Viedli knihy sirotských a kostolných účtov.

Provizori, latinský pisár a účtovníci tvorili vedúcu skupinu v správe panstva. Od ostatných zamestnancov správy sa líšili aj spoločenským postavením, stravovali sa pri panskom stole. Z druhoradých zamestnancov správy panstva významnejšie miesto zastávali obilník, kľučiar a šafár, s ktorými sa stretávame aj na iných uhorských panstvách. Okrem odborných znalostí sa vyžadovala od nich aj

schopnosť viesť jednoduché registre o príjme a výdaji obhospodarovaných produktov.

Obilník (Kastner) bol v podstate skladníkom. Mal na starosti obilie uložené v panských sýpkach a obilných jamách. Na rozdiel od obilníkov na iných uhorských panstvách mal užšiu kompetenciu. Nemal totiž na starosti celú rastlinnú výrobu, neorganizoval a nekontroloval všetky poľnohospodárske práce. To mal v pracovnej náplni osobitný zamestnanec. Obilník organizoval, prípadne kontroloval len tie fázy rastlinnej výroby, ktoré súviseli s príjmom a výdajom obilia. Jeho činnosť možno v podstate zhrnúť do troch úsekov: príjem, opatera a výdaj obilia. Všetky príjmy a výdaje si musel starostlivo zapisovať do registra.

Hlavnou povinnosťou kľučiaru (Keller) bolo starať sa o výrobu, správne ošetrovanie a obhospodarovanie (výdaj) vína. Okrem toho hospodáril aj s pivom a chlebom. Bol povinný osobne nosiť víno a pivo do jedálne na panský stôl, o čom musel viesť presné záznamy.

Šafár (Schaffer, Hausmeister) viedol celú domácnosť na hrade. Jeho hlavnou úlohou bolo starať sa o spoločné stravovanie zamestnancov a zásobovanie hradnej domácnosti všetkým potrebným.

Správa červenokamenského panstva už od prvých rokov zamestnávala pracovníka (v prameňoch sa spomína ako Wirth, Vorreiter, Überreiter), ktorý dozoroval na hospodárstvo. Jeho povinnosťou bolo denne robiť koňmo pochôdzku po panstve, dozeráť pritom na majetok a priebeh poľnohospodárskych prác. Podobne už od počiatku existencie fuggerovskej správy sa stretávame s osobitným, na ostatných uhorských panstvách ani v nasledujúcich storočiach neznámym funkcionárom, ktorý mal na starosti dopravu. V prameňoch sa dôsledne uvádza ako Wagenschaffer. K jeho úlohám patrila aj údržba ciest a mostov.

Okrem spomenutých funkcionárov patrili k správe ešte ďalší hospodárski pracovníci a predáci, ktorí zodpovedali za jednotlivé úseky hospodárskej činnosti na panstve.

Systém správy a hospodárskej evidencie, ako aj hospodársky rozkvet panstva boli predovšetkým dielom samotných Fuggerovcov (najmä Antona Fuggera) a ich skúsených faktorov. Z pracovníkov fuggerovskej centrály najväčšiu zásluhu o povznesenie červenokamenského panstva mal Šebastián Kurz. Jeho činnosť na Červenom Kameni v druhej polovici roku 1543 mala základný význam pre ďalší vývoj správy. Položil základy novej hospodárskej evidencie (vyhotovil dôkladný urbár a založil pozemkovú knihu vinohradov), zreorganizoval správu panstva. Červenokamenské panstvo spočiatku financovala fuggerovská faktória vo Vratislavi. Od roku 1539 patrilo do sféry viedenskej faktórie, čo bolo z viacerých dôvodov veľmi výhodné. V prvých rokoch ovplyvňovali riadenie panstva aj banskobystrickí faktori, najmä Ján Dernschwam.

Správa panstva každoročne posielala do Augsburgu (prostredníctvom viedenskej faktórie) ročný peňažný a hmotný účet spolu s kuchynským a kľučiarovým registrom. Účty a registre oficiálne revidoval hlavný účtovník centrály.¹⁶

¹⁶ ŽUDEL, J.: Správa červenokamenského panstva za Fuggerovcov a jej písomnosti (1535–1583). In: SA XXIV, 1989, č. 2, s. 27–37.

Mikuláš Pálfi s panstvom prevzal aj jeho správu a tým aj systém účtovnej evidencie, ktorý natrvalo pozitívne ovplyvnil hospodársku dokumentáciu. Na čele správy v prvých rokoch stáli, podobne ako za Fuggerovcov, dvaja provizori, neskôr len jeden. V staršom období okrem provizora k správe patrili aj pokladník, obilník, kľučiar a dvorský.

Štruktúru pálfiovskej správy zatiaľ dôkladnejšie poznáme až od druhej polovice 18. storočia. V roku 1765 správu tvorili prefekt, provizor s dvoma písármi (jeden vykonával aj funkciu pokladníka), obilník, kľučiar, dvorský a hlavný poľovník. V roku 1767 sa správa rozšírila o právneho zástupcu a pokladníka. Právny zástupca roku 1794 prechodne prestal pôsobiť, ale v tom roku sa objavuje nový zamestnanec – účtovník (Rechnungsrevident). Tento stav trval do roku 1800. Vtedy panstvo opäť zamestnávalo právneho zástupcu. Popri ňom pôsobí aj účtovník, ale nie dlho, lebo už v nasledujúcom roku poverili právneho zástupcu revidovať účty, čím sa účtovník stal zbytočný. Funkcia právneho zástupcu a účtovníka bola spojená až do roku 1817. Od roku 1808 panstvo nemalo prefekta. V roku 1815 provizora nahradil hlavný inšpektor (neskôr inšpektor), ktorý mal k dispozícii kontrolóra a kancelistu. Od roku 1821 miesto inšpektora opäť pôsobil provizor. V tomto roku sa správa ustálila a zostala nezmenená až do roku 1840. Tvorili ju: právny zástupca, účtovník, provizor s písárom, pokladník s písárom, kľučiar, traja dvorskí a hlavný poľovník.

Od roku 1797 sa panstvo delilo na dva hospodárske obvody – budmerický a klčoviansky. Na čele obvodov boli samostatne účtujúci dvorskí. Ich účty sa týkajú hospodárenia s obilím, krmovinami, rožným dobytkom, ovcami a rôznym materiálom. Do roku 1797, kým panstvo malo obilníka, hospodárenie s obilím a pod. bolo sústredené v jeho rukách, preto jeho účty obsahujú údaje o celom panstve. V roku 1806 vznikol z budmerického obvodu nový častiansky obvod, čím sa panstvo rozdelilo na tri hospodárske obvody. Od tohto roku sa vyskytujú aj účty častianskeho dvorského.

V rokoch 1646–1752 panstvo patrilo k veľkému majetkovému komplexu Mikuláša Pálfiho a dedičov, preto jeho správa bola podriadená ústrednej správe týchto majetkov. Účty panstva revidovala účtáreň ústrednej správy a sú uložené v jej fonde. Časť červenokamenského panstva, tzv. suchánske majetky, ktoré roku 1648 prechodne získal Pavol Pálfi a neskôr (roku 1682) sa definitívne stali vlastníctvom jeho synov Jána Antona a Jána Karola, podliehali až do roku 1706 ústrednej správe majetkov Pavla Pálfiho a dedičov so sídlom v stupavskom kaštieli. Z archívu sa zachoval len zlomok. Finančné a hmotné účty tzv. suchánskych majetkov z rokov 1697–1699 sa v polovici 18. storočia zahrnuli do ústredného pálfiovskeho archívu.¹⁷

¹⁷ Archívy rodu Pálffy. In: SEDLÁK, F., ŽUDEĽ, J., PALKO, F.: Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch I, oddelenie feudalizmu. Bratislava 1964, s. 89–174.

Rekonštrukcia a spracovanie archívneho fondu

Súbor písomností, ktorý vznikol z činnosti správy červenokamenského panstva, sa uschovával od prvej polovice 16. storočia v mieste jeho pôvodu, na hrade Červený Kameň. Ako celok nebol nikdy usporiadaný a opatrený pomôckou. Veľké množstvo písomností červenokamenskej proveniencie sa zaradilo do Ústredného pálfiovského archívu, ktorý sa zriadil roku 1729. Tieto pochádzajú z rokov 1287–1792. Mnohé súvisia s fúggerovskou držbou a správou panstva. Sú uložené v IV. a V. armáriu. Hospodárske knihy (urbáre, inštrukcie, protokoly a účtovné knihy) červenokamenského panstva zo 16. a 17. storočia, ktoré boli uložené v miestnosti učtárne na hrade (v tzv. Bybersburger Buchhalterey Cammer), boli roku 1754 zaradené do archívu zaniknutej ústrednej správy majetkov Mikuláša Pálfiho a dedičov, umiestneného na rovnakom mieste. Čiastočne boli usporiadané aj písomnosti právneho zástupcu. Účty z druhej polovice 18. storočia a z prvej polovice 19. storočia boli usporiadané podľa rokov. V pôvodnom poriadku (s menšími chybami) sa zachovali aj revízne účtovné súbory z druhej polovice 19. storočia a zo začiatku 20. storočia.

V minulosti sa pálfiovské archívy sústreďovali a uschovávali na niekoľkých miestach. Bol to predovšetkým hrad Červený Kameň, Stupavský (Pajštúnsky) hrad, ďalej kaštieľ v Malackách, Kráľovej pri Senci a v Stupave, Pezinský zámok, Smolenický zámok a od 19. storočia aj seniorátny dom v Bratislave. V roku 1918 bolo čiastočne zlikvidované archívne stredisko v Malackách. V období do roku 1938 sa sústredili na Červený Kameň všetky písomnosti pezinskej vetvy (okrem časti archívu ústrednej správy majetkov a časti archívu bojnického panstva) a pravdepodobne počas vojny aj Ústredný pálfiovský archív. Po vojne sa archívy skonfiškovaných veľkostatkov sústreďovali na hrad Červený Kameň. Tieto, ako aj ostatné, ešte nesústredené archívy postupne preberal novozriadený Pôdohospodársky archív. Patrili medzi ne aj pálfiovské archívy. Pri prevoze a ďalšej nevhodnej manipulácii sa pôvodne neusporiadané písomnosti pomiešali, takže niekdajšie pálfiovské archívne celky zanikli v chaose najrozmanitejších písomností, medzi ktorými nechýbali ani provenienčne úplne cudzie z iných archívov. Intaktný zostal len Ústredný pálfiovský archív, ktorého písomnosti boli pevne fixované červenými signatúrami a balením. Podľa údajov, ktoré uverejnil Michal Kušík, pracovník Pôdohospodárskeho archívu roku 1951,¹⁸ pálfiovské archívy boli uložené na piatich miestach: V Bratislave boli „zvyšky archívu ústrednej pálfiovskej správy“, v kaštieli Cerová-Lieskové boli uložené „hospodárske registratúry bývalých panstiev: ...Smolenice,... Stupava“. Plánoval sa ich presun na Červený Kameň. Na tomto hrade bol „historický archív bývalej pálfiovskej fideikomisy, ako aj novšie hospodárske registratúry pálfiovských panstiev, sústredené sem zo Smoleníc, Malaciek a Bojníc“. Napokon v kaštieli v Bojniciach bol „dokonale usporiadaný archív bývalého panstva Bojnica“. Tieto údaje sú vzácné aj tým, že vyjadrujú vtedajší stav poznania štruktúry súboru pálfiovských archívov. V prvých rokoch činnosti Pôdohospodárskeho archívu sa

¹⁸ KUŠÍK, M.: Pôdohospodársky archív a jeho fondy. In: Archivní časopis 1951, č. 3, s. 93–97.

jeho pracovníci venovali hlavne obetavej práci pri vyhľadávaní, zvoze skonfiškovaných archívov a utváraní základných materiálnych predpokladov pre ich bezpečné uloženie. Na ich spracovávanie ostalo málo času. Podmienky sa zlepšili po prevzatí Pôdohospodárskeho archívu do siete štátnych archívov roku 1956. Ústredie Pôdohospodárskeho archívu s bratislavskou pobočkou sa včlenilo do Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave. Zintenzívnilo sa spracovávanie archívneho materiálu, ale prioritu mali moderné registratúry. V dôsledku toho sa k sústavnejšej práci s veľkým a zložitým komplexom pálfiovských archívov mohlo prikrčiť až roku 1962. V tomto, ako aj nasledujúcom roku sa vykonalo základné triedenie takmer celého archívneho súboru, pričom sa zrekonštruovali pôvodné celky (archívne fondy), medzi nimi aj Panstvo Červený Kameň I.

Základné triedenie sa vykonalo v rámci príprav sprievodcu po archívnych fondoch oddelenia feudalizmu Štátneho slovenského ústredného archívu (bol vydaný roku 1964) s cieľom aspoň v hrubých rysoch provenienčne štrukturalizovať veľký archívny komplex. Prístup z pozícií provenienčného princípu, v tom čase u nás ešte neobvyklý a nevyskúšaný, predpokladal ujasniť si dejiny rodu, vlastnícke pomery a správu majetkov v rozpätí štyroch storočí. Potrebné informácie o pálfiovskom rode poskytla práca Ede Reisziga A Pálffy. ¹⁹ Údaje o vlastníckych pomeroch a majetkoch sú v tejto práci veľmi skromné a zmienky o správe úplne chýbajú. Tieto sa museli získať priamo štúdiom písomností, nezriedka aj v priebehu triedenia. Vzhľadom na to, že sa v minulosti utvoril ústredný rodový archív, ktorý okrem dokumentov spoločného záujmu obsahuje aj množstvo písomností patriacich pôvodom a významom do iných pálfiovských archívov, menovite do rodového archívu peziínskej vetvy, do archívu ústrednej správy majetkov palatína Pavla Pálfiho v Stupave, do archívu ústrednej správy majetkov peziínskej vetvy a do archívov panstiev Bratislava, Bojnica, Peziínok a Svätý Jur, Červený Kameň, Smolenice, Devín, Malacký a Stupava, pričom sa tento archív musel rešpektovať, provenienčný princíp sa nemohol dôsledne aplikovať. Pri triedení sa zrekonštruovali štyri rodové archívy, štyri archívy ústredných správ majetkov, desať archívov panstiev a archív súkenky v Častej. Z máp a plánov sa utvorila osobitná zbierka. Podrobné informácie o teoretických východiskách a výsledkoch základného triedenia som uviedol v citovanom sprievodcovi v kapitole V. Archív rodu Pálffy.

V rámci tohto rozboru sa podrobnejšie zmienim o rekonštrukcii archívneho fondu Panstvo Červený Kameň I. Postupovalo sa podľa provenienčného princípu, pričom sa vychádzalo z poznania majetkovej podstaty panstva (čo ho utváralo, ktoré majetky patrili k hradu Červený Kameň), vlastníckych pomerov a správy. Písomnosti, ktoré sa v minulosti zaradili do ústredného archívu rodu, sa ponechali v tomto celku, ale sa nerešpektovala nesprávna manipulácia, v dôsledku ktorej sa roku 1754 spomenuté hospodárske knihy a iné písomnosti zo 16. a 17. storočia zaradili do archívu ústrednej správy majetkov Mikuláša Pálfiho a dedičov. Medzi nimi bolo aj 26 kníh, ktoré pochádzajú z obdobia fuggerskej sprá-

¹⁹ Separát z publikácie Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye.

vy červenokamenského panstva. Tieto písomnosti sa včlenili do celku rekonštruovaného archívu panstva. Po rozdelení panstva medzi Mikulášom a Jánom, synmi Mikuláša Pálfiho roku 1688 sa istý čas ešte zachovala spoločná správa, ale od roku 1702 už jestvovali dve osobitné správy, jedna pre časť Mikuláša Pálfiho, druhá pre časť Jána Pálfiho, čo malo zásadný význam pre triedenie písomností týkajúcich sa majetkového komplexu hradného panstva Červený Kameň v nasledujúcich storočiach.

Podľa provenienčného princípu sa postupovalo aj pri usporadovaní archívu v rokoch 1964–1968, pričom sa vychádzalo z načrtnutého vývoja majetkovej držby a s ňou súvisiacej správy. V ďalšom sa rešpektovali agendy správy feudálneho panstva a na nižšej rovine sa postupovalo podľa vecných hľadísk a diplomatickej osobitosti písomností. V najnižšej rovine sa písomnosti usporiadali chronologicky podľa presného dátumu alebo len rokov (podľa povahy a veku).

Usporiadáním vznikla táto štruktúra:

I. Správa panstva

A. Správa panstva za Fuggerovcov (1535–1583)

- a) Všeobecné písomnosti
- b) Písomnosti hospodárskej správy
- c) Písomnosti verejnej správy

B. Správa panstva za Pálfiovcov

1. Prvé obdobie (1583–1619)

- a) Všeobecné písomnosti
- b) Písomnosti hospodárskej správy
- c) Písomnosti verejnej správy

2. Druhé obdobie (1620–1701)

- a) Všeobecné písomnosti
- b) Písomnosti hospodárskej správy
- c) Písomnosti verejnej správy

- 1) Politická správa
- 2) Zemepanské súdnictvo
- 3) Patronátna agenda

3. Tretie obdobie (1702–1848)

- a) Všeobecné písomnosti
- b) Písomnosti hospodárskej správy
- c) Písomnosti verejnej správy

- 1) Politická správa
- 2) Zemepanské súdnictvo
- 3) Patronátna agenda

4. Štvrté obdobie (1849–1913)

II. Vyčlenené vecné skupiny

- 1. Starobinec v Častej
- 2. Hrad Červený Kameň

III. Písomné pozostalosti zamestnancov panstva.

Archívny fond sa v najvyššej rovine člení podľa vlastníkov panstva na dve časti: Správa panstva za Fuggerovcov a Správa panstva za Pálfiovcov. Pre prvú časť je charakteristické, že právomoc správy sa vzťahovala na celé panstvo, čo zvyšuje výpovednú hodnotu jeho písomnej produkcie. Druhá časť sa delí podľa kompetencie správy panstva, ktorá závisela od vývoja vlastníckych pomerov (spôsobu rozdelenia panstva medzi členov pálfiovského rodu) a sociálno-ekonomických pomerov uhorskej spoločnosti na štyri obdobia. V prvom období (1583–1619) správa bola spoločná. V druhom období (1620–1701) sa vlastnícke pomery menili a tým aj právomoc správy panstva, v dôsledku čoho sa menila aj výpovedná hodnota písomných dokumentov, čo sťažuje ich interpretáciu. Tretie obdobie (1702–1848) a štvrté obdobie (1849–1913) majú spoločný znak v tom, že správa riadila len $\frac{3}{8}$ panstva, ale sa zásadne odlišovali náplňou jej vecnej kompetencie: Do roku 1848 konala ako hospodársko-správny orgán feudálneho domínia, po zrušení poddanstva a zániku feudálnych pomerov stála na čele kapitalistického veľkostatku. Štruktúru archívneho fondu uzatvárajú vecné skupiny obsahujúce písomnosti starobinca v Častej a písomné pozostalosti zamestnancov panstva.

Spracovanie archívu zavŕšila inventarizácia.²⁰ Archívny fond je provenienčne homogénny celok. Písomnosti pochádzajú z rokov 1536–1913, tvoria 2 166 inventárnych jednotiek v 725 archívnych škatuliach.

Obsah a pramenná hodnota písomností

Písomnosti správy panstva uložené vo fonde Panstvo Červený Kameň I predstavujú len zlomok pôvodnej registratúry. Napriek tomu tvoria svojím rozsahom a kvalitou jedinečný celok, ktorý nemá obdobu na území Uhorska. Platí to najmä o písomnostiach zo 16. storočia, ktoré sú produktom veľmi diferencovanej a dobre organizovanej správy s dômyselne utvorenou hospodárskou a účtovnou evidenciou, produktom správy, v hospodárskej činnosti ktorej sa už uplatňovali princípy kapitalistického podnikania, iniciované a presadzované fuggerovským obchodným domom. Sú významným prameňom pre poznanie hospodárskych, sociálnych a právnych pomerov na území červenokamenského panstva, zároveň však prispievajú k riešeniu celouhorských pomerov.

Základnú diplomatickú klasifikáciu písomností som vykonal už pri usporadovaní a inventarizovaní. Je zrejmá zo štruktúry inventára a z inventárnych záznamov. Obzvlášť náročná bola klasifikácia účtovných písomností. Bližšie sa zmienim o niektorých jednotlivinách a skupinách písomností, ktoré majú mimoriadny význam pre historický výskum.

V historickej literatúre najznámejšou a najčastejšie citovanou písomnosťou je obsažný kópia zvaný Registratur und Protocoll über die Herrschaft Pibersburg (inv. č. 1). Obsahuje prevažne odpisy listín o darovaní, kúpe a predaji červenokamenského panstva a jeho častí z rokov 1287–1587. Na fóliách 266v–268 je

²⁰ Inventár Panstvo Červený Kameň I (1287) 1536–1913, vydala Slovenská archívna správa v Bratislave roku 1969 rotaprintom ako 15. zväzok v sérii Inventáre a katalógy fondov Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave.

odpísaný súpis mestečiek, dedín a pustých sídel červenokamenského panstva z roku 1540, ktorý obsahuje dôležité údaje o stave osídlenia, o národnostných pomeroch na panstve, o nepriaznivom vplyve rybníkárstva na vývoj osídlenia a stručné charakteristiky chotárov. Autor súpisu sa neuvádza. Analýza súpisu ukazuje, že ho vyhotovil jeden z popredných červenokamenských zamestnancov, menovite Melchior Schneider, pravdepodobne pre potreby fuggerovskej centrality v Augsburgu. Ako prameň nie je úplne spoľahlivý, na čo som poukázal v štúdiu o historickej geografii Trnavskej pahorkatiny.²¹

Pri reorganizácii správy panstva roku 1543 vznikli dve významné hospodárske knihy – urbár a pozemková kniha vinohradov, ktoré patria medzi najvzácnejšie písomnosti svojho druhu v celouhorských reláciách. Urbarium der Herrschaft Pibersburg (inv. č. 24) mal v podstate dve funkcie: Bol pozemkovou knihou a účtovným predpisom. Vyskytujú sa v ňom aj hospodárske normy (napr. o používaní poddanskej roboty a námezdnéj práce). Sú však sporadické, neúplné a nesústavné, preto nestačili na to, aby urbár mohol plniť aj funkciu hospodárskej inštrukcie. V pozemkovoknižnej časti urbára sa okrem zápisov o scudzení poddanských domov a lúk robili aj záznamy o oslobodení usadlosti od platenia cenzu, o spustnutí a znovuosídlení usadlosti, o odňatí usadlosti a iné. Tieto zápisy poskytujú veľmi cenné údaje o vývoji osídlenia a pohybe obyvateľstva.²² Pozemková kniha vinohradov Weingartenbuch (inv. č. 26) slúžila pre centrálnu evidenciu všetkých vinohradov na území červenokamenského panstva bez ohľadu na to, komu patrili. Viedla sa až do roku 1596. Umožňuje stanoviť rozsah a polohu vinohradov v roku 1543 a sledovať vývin (vysádzanie nových vinohradov) až takmer do konca 16. storočia. Pretože vinohrady boli prevažne v rukách poddaných, knihu možno využiť (s prihliadnutím k urbáru z roku 1543 a hmotným účtovným knihám) predovšetkým pre výskum hospodárskych a sociálnych pomerov poddaných. Avšak najvýdatnejším prameňom pre poznanie ich života je majetkovoprávna a administratívna kniha panstva – Prothocoll und handlsbuch z rokov 1550–1562 (inv. č. 54). Možno ju charakterizovať ako knihu provizorskej agendy. Väčšina zápisov súvisí s výkonom verejno-správnej a súdnej agendy. V knihe sú odpísané aj dva poddanské poriadky z polovice 16. storočia. Patria medzi unikátne dokumenty feudálnych panstiev na Slovensku. Starší poddanský poriadok Statuta den neugesetzten richtern, bürgern und allen underthannen in der ganczen herrschaft Bybersburg gegeben... z roku 1550 je spracovaný len v hrubých rysoch a slúžil provizórne. Mladší, nedatovaný poddanský poriadok Statuta und gepott... bol vyhotovený podľa predošlého. Dotýka sa širšej oblasti života poddaných a niektoré úpravy sú formulované odlišne aj z vecného hľadiska. Predstavuje určitý vývoj a to smerom k upevneniu feudálnych pút.

V súvisi s výkonom súdnej právomoci správy panstva vznikla súdna kniha Verschiedene Annotationes in Schuldsachen (inv. č. 55), ktorá obsahuje prevaž-

²¹ ŽUDEĽ, J.: Príspevok k historickej geografii Trnavskej pahorkatiny do polovice 16. storočia. Horný Fačal, Dolný Fačal, Budmerice. In: Geografický časopis XXII, 1970, č. 1, s. 19–38.

²² Urbár vydali R. Marsina a M. Kušík v edícii Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I, Bratislava 1959, s. 69–163.

ne zápisnice panskej stolice, ako aj odpisy rôznych písomností, ktoré dali podnet k súdnemu konaniu, alebo vznikli v prípravnom štádiu (výpovede svedkov, doznania vyšetrovaných osôb). Pochádza z rokov 1537–1556. Knihu inštrukcií, ktorá je od päťdesiatych rokov nezvestná, možno čiastočne nahradiť korešpondenciou. Sú to najmä listy Antona Fuggera z rokov 1544–1547 adresované provizorom Ladislavovi Čáčkovi a Leonardovi Unkaufovi. Ináč korešpondencia provizorov, ktorá obsahuje takmer tisíc listov, sa prevažne týka sedemdesiatych rokov 16. storočia.²³

Urbáre pálfiovskej správy z roku 1598 (*Urbarium und Verzeichnus aller der Marckht... in der Herrschaft Pyberspurg*, inv. č. 66) a 1666 (inv. č. 142) nedosahujú úroveň urbára z roku 1543. Stav panstva roku 1754 opisuje elaborát *Hauptconscription der Herrschaft Bibersburg* (inv. č. 768). Pre výskum režijného hospodárstva je významná skupina 47 kníh hospodárskych dispozícií a relácií (*Dispositionsprothocoll*, *Protocollum dispositionum*, *Wirtschaftsdispositionsprothocoll*) z rokov 1773–1845 (inv. č. 711–757).

Z ostatných písomností hospodárskej správy z troch období pálfiovskej správy treba upozorniť najmä na inštrukcie pre zamestnancov panstva (inv. č. 146, 697–708), dispozície pre výkon poddanskej roboty (inv. č. 759), hospodárske projekty a kalkulácie (inv. č. 764), materiály o banskom podnikaní (inv. č. 152, 787), o medenom hámre a prachárni na Píle (inv. č. 789, 790), o habánskom mlyne v Košolnej (inv. č. 149), o židovskej komunite (inv. č. 805) a písomnosti týkajúce sa urbárskych záležitostí (inv. č. 775) a prípravy jozefínskeho katastra (inv. č. 176, 177). Písomnosti verejnej správy pochádzajú najmä z druhého a tretieho obdobia. Týkajú sa usmerňovania samosprávy poddanských mestečiek a dedín, majetkovoprávných záležitostí poddaných, mimoriadne cenná je kniha majetkových prevodov a ručení (*Prothocoll deren Hausser und grundstücksübergaben dann Vergleich* z rokov 1658–1723, inv. č. 667), zemepanského súdnictva (bo-hato sú zastúpené v treťom období, sú to zápisnice panskej stolice s prílohami z rokov 1727–1846 v počte 1 906 kusov v latinskom, slovenskom, nemeckom, maďarskom a hebrejskom jazyku, inv. č. 1840), výkonu sirotskej a patronátnej agendy (stavba kostola v Borovej, inv. č. 674, Kapľnej, inv. č. 679 a vo Vištuku, inv. č. 681).

Mimoriadne významným prameňom pre výskum hospodárskych a sociálnych pomerov na panstve s osobitným zreteľom na hospodársku aktivitu Fuggerovcov sú účtovné knihy. Na prvom mieste treba uviesť hlavnú pokladničnú knihu (*Cassabuch*, inv. č. 28), ktorá eviduje príjmy a výdavky v rokoch 1539–1542. Osobitný význam tejto účtovnej knihy ako historického prameňa je v tom, že má podrobne špecifikované príjmové a výdavkové položky a pochádza z obdobia, v ktorom Fuggerovci investovali najviac peňazí do obnovy, najmä však do rozvoja hospodárstva. Má však aj vážne nedostatky znižujúce jej hodnotu. Vyplývajú zo skutočnosti, že nebola priebežne vedená, ale bola zostavená dodatočne niekedy v druhej polovici roku 1542. Chronologický sled položiek je miestami porušený. Na konci kont sa miešajú položky z rôznych rokov; viaceré položky

²³ ŽUDEL, J.: *Správa červenokamenského panstva...*, s. 37–41.

sú nesprávne vročené, prípadne ich vročenie je neisté, pochybné. Niektoré sú duplicitné (opakujú sa). Kontá nie sú uzavreté, preto niet istoty, či sú úplné. V dôsledku toho nemožno bezpečne stanoviť príjmy a výdavky panstva ani výšku investícií. Túto skutočnosť treba brať do úvahy aj pri štatistickom výskume hospodárskych javov (napríklad zamestnávanie námezdných pracovných síl).

Hlavné peňažné knihy (Biberspurger Jarraitung, Geldbuch) sa zachovali z rokov 1555, 1556, 1572–1576 a 1578–1583. Vcelku možno povedať, že nie sú tak obsažné a podrobné ako uvedená hlavná pokladničná kniha. Sú však úplné a s výnimkou knihy z roku 1572 vzorne vedené. Strohú formu záznamov vysvetľuje používanie rôznych registrov – pomocných účtovných kníh, ktoré sa však nezachovali. Výnimkou sú príjmové kontá o predaji a výčape vína, o predaji šindľov a rôznych druhov reziva v hlavných peňažných knihách z rokov 1572–1576, 1578–1583. Tieto kontá sa rovnajú registrom. Hlavné peňažné knihy sú vedené spôsobom charakteristickým pre jednoduché účtovníctvo správne, to znamená v jednostranových rubrikách (kontách), aj keď majú predpísané dvojstranové rubriky, ako je to pravidlom v kamerálnej účtovnej sústave. Pri práci s knihami treba mať na zreteli túto zvláštnosť. Mimoriadne opatrne treba postupovať pri štúdiu hlavnej peňažnej knihy z roku 1572, ktorá je vedená veľmi neporiadne a neprehľadne (je vlastne zmiešaninou hlavnej peňažnej knihy a úverovej knihy). Navyše sa v nej vyskytujú mnohé účtovnícke omyly (nesprávne určenie konta a iné) sťažujúce výskum.

Úverové knihy (Schuldbuch) majú len druhoradý význam ako doplnok hlavných peňažných kníh. S úžitkom ich možno upotrebiť pre interpretáciu príjmových položiek per conto. Napríklad v mnohých prípadoch len s ich pomocou možno rozlíšiť predaj obilia od reluovania, zistiť platobné podmienky alebo územný pôvod kupcov, čo je dôležité pre rekonštrukciu vnútornej trhovej sféry, prípadne aj pre zistenie smerov zahraničného obchodu. Významnejšie sú úverové knihy z rokov 1550–1560, lebo čiastočne nahrádzujú chýbajúce hlavné peňažné knihy. Úverové knihy z rokov 1572–1576 a 1578–1583 tvoria jeden zväzok s príslušnou hlavnou peňažnou knihou. Z hmotných účtovných kníh sa zachovali len knihy o príjme vína (Neindlzehebentbuch) z rokov 1538–1583 a register poplatkov za mimousadlostné oráčiny z roku 1580 (inv. č. 48). Účty z fuggеровského obdobia sa v archíve nevyskytujú, lebo sa predkladali na revíziu do Augsburgu, kde aj zostali.²⁴

Z činnosti správy feudálneho domínia z čias Pálfióvcov sa zachovalo veľké množstvo písomností hospodárskej a účtovnej evidencie. Najvýznamnejšie z nich sú účtovné knihy a účty. Najkompletnejšie sa zachovali z tretieho obdobia. Sú to hlavné peňažné knihy (Rentamtshauptbuch), pokladničné (peňažné) denníky, knihy príkazných príjmov a výdajov peňažných a hmotných (Commissionsbuch),²⁵ hlavné knihy mäsiarstva a obchodu s volmi, rôzne peňažné registre (platové registre zamestnancov panstva, mzdové registre remeselníkov

²⁴ Tamže, s. 42–43.

²⁵ Ide o účtovné knihy, do ktorých sa zapisovali účtovné operácie vykonané na základe písomného príkazu (commissio) zemepána alebo jeho vedúcich úradníkov podriadeným zamestnancom.

a nádenníkov, registre cenzu a robotových peňazí a iné). Z hmotných účtovných kníh sú to najmä hlavné knihy obilníka a hospodárskeho úradu (Kastenamtsbuch), z registrov najpočetnejšiu skupinu tvoria registre poddanskej roboty (Robothregister). Vôbec najpočetnejšiu skupinu tvoria účty, a to účty pokladnice panstva, drevoskladov v Bratislave a Trnave, obilnícke a hospodárske účty, účty dvorských budmerického, častianskeho a klčovianskeho hospodárskeho obvodu, účty kľučiaru, lesného úradu a pily. Z účtovných predpisov sú veľmi cenné urbárske súpisy (urbariale Beschreibung, conscriptio urbarialis) z rokov 1751–1841 v počte 223 kusov, podľa ktorých sa vyberala feudálna renta. Bohato sú zastúpené aj súpisy deviatku a desiatku z vína, obilia a jahniat.

Pokiaľ ide o diplomatické hodnotenie účtov feudálnych panstiev, názory sa rôznia. Nejasnosti sa týkajú samotnej podstaty účtov, ich vzniku a tým aj pramennej hodnoty. S problémom som sa podrobne zaoberal v rovnomennej štúdii.²⁶ Reagoval som v nej na stanovisko Františka Sedláka, podľa ktorého účty nie sú osobitným druhom písomností, ale len čistopismi účtovných kníh predkladaných revíznym orgánom.²⁷ V štúdii som analyzoval a vzájomne porovnával peňažné účty a peňažné knihy so zámerom objasniť vznik, spôsob vyhotovenia účtov, ich vzájomný vzťah a na základe získaných poznatkov ich diplomaticky klasifikovať. Ťažisko výskumu bolo v rozbere najstaršieho zachovaného peňažného účtu z roku 1583, ktorý vyhotovili bývalí fuggеровskí zamestnanci podľa vzoru fuggеровských účtov pre nového zemepána Mikuláša Pálfiho, a peňažných kníh z toho istého roka. Výskum ukázal, že peňažný účet červeno-kamenského panstva z roku 1583 je osobitným druhom písomnosti, ktorý bol vypracovaný na základe viacerých účtovných písomností, pričom základom bola hlavná peňažná kniha. Peňažný účet ako súhrnný dokument, ktorý podáva prehľad o nákladoch a zisku panstva za ročné hospodárske obdobie, nemožno pokladať ani za odpis ani za čistopis ktorejkoľvek peňažnej účtovnej knihy alebo inej písomnosti. Nenahrádza v plnej miere ani jednu z účtovných kníh, ale ani tento nemožno v úplnosti nahradiť ktoroukoľvek z účtovných kníh. Peňažný účet ako historický prameň má svoju vlastnú hodnotu. Peňažný účet a hlavná peňažná kniha sa vzájomne dopĺňujú a ich konfrontácia je nevyhnutná tak pre kritiku, ako aj pre interpretáciu faktov, ktoré obsahujú. Tieto poznatky som porovnal s výsledkami analýz peňažných účtov a peňažných kníh z rokov 1669, 1713, 1773 a 1884. Analýza týchto písomností jednoznačne dokazuje, že poznatky o peňažnom účte a jeho vzťahu k peňažným účtovným knihám, najmä však k hlavnej peňažnej knihe, ktoré som získal výskumom takýchto písomností z roku 1583, v podstate platia aj pre ďalšie storočia, a to až do konca uhorského feudalizmu. Toto konštatovanie možno, pravda, vzťahovať len na účtovné písomnosti červenkamenského panstva, má však nepochybne význam aj pre všeobecne platné formulovanie nášho problému, pre vymedzenie pojmu účtu ako osobitné-

²⁶ ŽUDEL, J.: Diplomatická klasifikácia účtov feudálnych panstiev. In: SA III, 1968, č. 2, s. 295–313.

²⁷ SEDLÁK, F.: Náčrt vývinu správy feudálnych panstiev na Slovensku od polovice 16. do polovice 19. storočia. In: Historické štúdie X, 1965, s. 54–85.

ho druhu písomnosti a jeho vzťahu k ostatným druhom účtovných písomností, najmä k hlavnej peňažnej knihe.

Štruktúru fondu uzatvárajú Vyčlenené vecné skupiny a Písomné pozostalosti zamestnancov panstva. Písomnosti prvej skupiny sa týkajú starobinca v Častej (z rokov 1635–1800) a hradu Červený Kameň (stavebné záležitosti, zariadenie a výzbroj hradu z rokov 1637–1821). Písomnosti druhej skupiny sú síce provenienčne cudzie, ale majú určitý vzťah k fondu, čo sa rešpektovalo pri rekonštrukcii. Najcennejšia z nich je písomná pozostalosť provizora Jána Jedelhausera z rokov 1550–1579. Pochádza z čias, keď Ján Jedelhauser bol provizorom na plaveckom panstve. Iným prípadom je rukopis slovenskej historickej piesne o bitke pri Trnave roku 1704 (inv. č. 2144/7). Text piesne je napísaný na jednej strane jednolistovej písomnosti. Našiel som ho pri usporadovaní. Bol nenápadne vložený do mzdového registra zamestnancov sklárne červenokamenského panstva v katastri mestečka Dol'any (inv. č. 945). Ani rukopis ani text piesňovej skladby nebol známy v literatúre. Samotný názov piesňovej skladby (Pisen) ani v najmenšom nenaznačuje historickú udalosť, ktorej sa týka. Identifikoval som ju na základe rozboru textu. Náš exemplár nie je rukopisom autora piesňovej skladby, čo okrem charakteristických škrtov (opráv) poukazujúcich na to, že ide o záznam počutej piesne, dokazuje aj okolnosť, že na druhej strane listu je záznam inej piesňovej skladby s výrazne protireformačným obsahom (Pysen o spustate-ny kraginy uherskeg). Historická pieseň vznikla pravdepodobne krátko po bitke ešte roku 1705. Vznik rukopisu možno položiť najneskôr do roku 1713.²⁸

Prevažná časť písomností je písaná po nemecky. Okrem nemčiny sa v úradnom styku uplatňovala aj latinčina (právna a súdna agenda), slovenčina, menej maďarčina. Ojedinelé sú písomnosti české, francúzske, anglické a hebrejské. Vzhľadom na túto jazykovú pestrosť sa v záznamoch inventárnych jednotiek uvádza aj reč písomností. Dominancia nemeckého jazyka súvisí najmä s tým, že za Fuggerovcov nemčina bola úradným jazykom na správe panstva. Pálfiiovská správa, ako som už uviedol, nadväzovala na fuggerovskú, takže nemčina si zachovala postavenie úradného jazyka a to až do začiatku 20. storočia. V menšej miere sa uplatňoval aj vplyv národnostnej skladby obyvateľstva poddanskej oblasti, ktorú charakterizovala aj prítomnosť nemeckého etnika. Ale už za Fuggerovcov možno zaznamenať jeho úbytok (kompaktne sa zachovalo len v Dol'anoch). Počas osídľovania panstva od roku 1539 sa na jeho území usadzovali Chorváti a imigranti prevažne zo slovenského a moravského prostredia, čo podstatne zmenilo národnostnú štruktúru obyvateľstva.²⁹

²⁸ ŽUDEL, J., KRAJČOVIČ, R., RUDOHRADESKÝ, Š.: Slovenská historická pieseň o bitke pri Trnave v roku 1704. In: SA IV, 1969, č. 1, s. 103–123. Text historickej piesne uverejnil Rudo Brtáň na základe tejto štúdie v knihe *Historické spevy a piesne*, ktorá vyšla vo vydavateľstve Tatran v Bratislave roku 1978 ako 32. zväzok edície *Zlatý fond slovenskej literatúry*.

²⁹ Je príznačné, že obnovená Dubová a ďalšie dve dediny, ktoré založil Mikuláš Pálfi, sa v urbári z roku 1598 uvádzajú ako Sant Johanesdorff (podľa zasvätenia kostola sv. Jánovi Krtiteľovi), Steffansdorff (podľa zasvätenia sv. Štefanovi kráľovi) a Joachimsthall. Tieto názvy vytvorilo a používalo nemecké, prípadne po nemecky píšuce úradníctvo červenokamenského panstva. Medzi slovenským obyvateľstvom sa neujali. Obnovenú Dubovú

DIE HERRSCHAFT ČERVENÝ KAMEŇ I. ANALYSE DES ARCHIVBESTANDS

Juraj Žudel

Der Autor analysiert im Einleitungskapitel „Theoretischer Ausgangspunkt“ die Studie von Miloslav Košťál „Analyse des Archivbestands“ aus dem Jahr 1968 und verweist auf ihre Bedeutung für die Archivtheorie und -praxis in der Slowakei. Anschließend untersucht er ein in seinem Umfang, seiner Qualität und Bedeutung einzigartiges Archiv, das auf dem Gebiet Ungarns nicht seinesgleichen hat. Das gilt vor allem von den Schriftstücken aus dem 16. Jahrhundert, die das Produkt einer sehr differenzierten und gut organisierten Verwaltung der feudalen Herrschaft mit einem ausgestalteten Wirtschafts- und Rechnungswesen, das Produkt einer Verwaltung sind, in deren Wirtschaftstätigkeit bereits kapitalistische Unternehmensprinzipien zur Anwendung kamen, initiiert und durchgesetzt vom Handelshaus Fugger in Augsburg, dem das Dominium in den Jahren 1535–1583 gehörte. Der Autor charakterisiert die Vermögenssubstanz der Herrschaft Červený Kameň (dt. Bibersburg), verfolgt die Entwicklung der Eigentumsverhältnisse unter den Fuggers und Pálffys sowie die Verwaltungsorganisation. Er informiert über die Grundgliederung des umfangreichen Ensembles der Archive der Familie Pálffy, in dessen Rahmen auch der Archivbestand Herrschaft Červený Kameň I rekonstruiert wurde. Er legt die Form seiner Anordnung und Inventarisierung dar, er charakterisiert seinen Inhalt, wobei er auf wichtige Einzeldokumente und Gruppen von Schriftstücken hinweist, deren Quellenwert er kritisch bewertet.

Überetzt von Ute Kurdelová

(Sant Johanesdorff) nazývalo podľa starého slovenského mena (Dubova, Dubove), ktoré sa zachovalo, Steffansdorf si poslovenčilo na Štefanovú a pre tretiu dedinu si vytvorilo podľa okolitého borového lesa úplne nové pomenovanie Borová. Slovenské názvy Dubová a Borová v 17. storočí prenikli aj do nemeckej úradnej reči a na prelome 17.–18. storočia úplne vytlačili z používania nemecké pomenovania.

PRAMENE K STREDOVEKÝM DEJINÁM UHORSKA A SLOVENSKA V BENÁTSKOM ARCHÍVE

MARTIN ŠTEFÁNIK

Štefánik, M.: Sources to Medieval History of Slovakia and Hungary in the Venice Archives. Slovenská archivistika, Vol XXXIX, No 2, 2004, p. 40–58.

The aim of the study is to present the state institutions of the medieval Venetian Republic, the written documents of which are related to the history of Hungary with special regards to economic contacts to Slovakia. Former resolutions of the Great Council from 13th century and later data from testaments of the fonds of San Marco procuratores contain valuable information about export and prices of metals. The main attention is paid to the registers of the Venetian Senate with the data about export of Banská Bystrica copper at the end of 14th century.
Slovakia. Medieval history. Sources.

PhDr. Martin Štefánik, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mesto a štát Benátky zohrávali v stredoveku podstatne dôležitejšiu úlohu, než je v slovenskej historiografii známe. Predovšetkým vďaka sile peňazí, ktoré Republike plynuli zo sprostredkovateľského obchodu s Východom po štvrtej križiackej výprave, sa stala najvýznamnejšou spomedzi stredomorských námorných veľmocí a zaujala také postavenie, že sa za jej účasti odohrávala prevažná väčšina obchodného styku s Orientom. Benátky boli jedným z hlavných zahranično-obchodných partnerov Uhorska. Zabezpečovali styk s Orientom, dovoz luxusných východných tovarov do krajiny a nakupovali veľké množstvá vzácnych a farebných kovov. Uhorské kráľovstvo viedlo od počiatkov svojej existencie s Benátskou republikou viacero vojen, ktorých hlavnou príčinou bol spor o strategicky a obchodne významné územie Dalmácie.

V tomto historickom kontexte nachádzame v benátskom archíve množstvo dokumentov a zmienok k dejinám Uhorska.¹ Okrem prameňov k politickým dejinám sú z hľadiska Slovenska zaujímavé predovšetkým tie, ktoré súvisia s ťažbou, spracúvaním, kvalitou, vývozom, predajom a obchodom s kovmi pochádzajúcimi z nášho územia. V slovenských archívoch sa k tejto téme nezachovali prakticky žiadne dokumenty, preto je benátsky materiál dvojnásobne dôležitý. V uplynulých desaťročiach bolo až do roku 1989 pre slovenských aj iných historikov zo „socialistického“ tábora z politicko-spoločenských dôvodov prakticky nemožné dostať sa k štúdiu benátskeho materiálu. V našej, ale všeobecne aj v iných Slovensku blízkych historiografiách sú tamojšie dokumenty, okrem

¹ Podklady k tejto štúdii boli zozbierané v Benátkach v rokoch 1999 až 2001 popri hlavnej téme môjho výskumu – analýzy senátnych protokolov *Senato Misti* vo vzťahu k vývozom banskobystrickej medi do Benátok.

niektorých ich zlomkov vydaných v starších edíciách, relatívne neznáme. A úplne neznáme sú v slovenskej historickej literatúre inštitúcie, ktoré ich vydávali (Senát, Veľká rada, Kolégium, dóža atď.). Samotné inštitúcie republiky boli natoľko jedinečné, že nemali v danej dobe a ani neskôr obdobu. Aby sme prispeli k pochopeniu výpovednej hodnoty prameňov, ktoré vyprodukovali, venujem im v štúdiu väčšiu pozornosť.²

Mesto Benátky nebolo na rozdiel od územia Slovenska nikdy vystavené plieneniu ani nepriateľskému vpádu, a to až do roku 1797, keď napoleonské vojská vkročili bez boja po prvý raz do mesta po 1 100 rokoch jeho existencie ako dobyvateľ. Vtedy však už vládli iné pomery. Napriek stratám, ktoré spôsobili revolučné a sociálne nepokoje na prelome 18. a 19. storočia, ako aj krátka francúzska a neskôr rakúska nadvláda, panovala tu už úcta k písomnému materiálu ako k historickému prameňu. Nemalú úlohu zohral aj rešpekt cudzích dobyvateľov k histórii a tradícii Benátok. Mýtus Republiky zachránil vo veľkej časti to, čo ju ešte pripomínalo. Prakticky všetko, čo Francúzi a Rakúšania odcudzili, sa v nasledujúcich desaťročiach podarilo znovu získať.

Po celú dobu svojej existencie Benátska republika necítila potrebu zriadiť jednotný štátny archív a uchovávala svoj materiál na viacerých miestach. Až cudzia rakúska vrchnosť, za osobnej intervencie cisára Františka I. ho nechala zhromaždiť v jednom archíve. V roku 1822 vybrali za jeho sídlo bývalý františkánsky kláštor S. Maria dei Frari, kde je umiestnený dodnes (Campo dei Frari 3002, 30125 Venezia). K poslednému fyzickému poškodeniu archívu došlo v roku 1849 pri pokuse Daniela Manina o reštauráciu Benátskej republiky. Našťastie ani jeden z 84 zásahov počas obliehania rakúskym vojskom nespôsobil škody na materiáli ani na ľudských životoch.

Vďaka medzinárodným dohodám a uplatneniu kritérií provenienčného prístupu v usporiadaní archívnych fondov, sa potom po skončení 1. svetovej vojny vrátil aj zvyšný benátsky materiál znovu tam, odkiaľ pochádzal. Archivio di Stato di Venezia obsahuje milióny jednotlivín (z toho 285 000 na pergamene) vzťahujúcich sa k dejinám Benátok, Talianska aj Európy. Spolu dosahujú 78 bežných kilometrov a sú uložené v stovkách miestností – bývalých kobkách františkánskych mníchov. Okrem typických škôd spôsobených požiarom (najničivejšie v rokoch 1231, 1514, 1574, 1577), občasnými stratami, neporiadkom a skartovaním materiálu sú zachované v neobvykle veľkom rozsahu a poskytujú nepreberné množstvo vzácnych informácií. Počas veľkej záplavy 4. novembra 1966 boli poškodené stovky novších notárskych dokumentov na prízemí budovy, podarilo sa ich však zachrániť a zreštaurovať.³

² O vývoji benátskych inštitúcií a dejinách ich správy píše podrobnejšie MARANINI, G.: *La costituzione di Venezia*, vol. I–II, Firenze 1974.

³ DA MOSTO, A.: *L'Archivio di Stato di Venezia. Indice generale storico, descrittivo ed analitico*, vol. I, Roma 1937, s. 4–5. TIEPOLO, M. F.: *Archivio di stato di Venezia, Antichi regimi*. In: *Guida generale degli archivi di stato italiani*, vol. IV (S–Z), s. 870–873, 878–879. Guida Venezia. Terza edizione del T. C. I. (ed. G. Baglioli), Milano 1985, s. 375.

Archív na Campo dei Frari je dnes jedným z najvýznamnejších, ak nie vôbec najvýznamnejším archívom pre hospodárske dejiny stredovekej Európy. Po rozsiahlej rekonštrukcii koncom 90. rokov 20. storočia je archív aj z praktického hľadiska dobre prístupný vedeckej verejnosti a poskytuje pomerne rýchly a kvalifikovaný servis.⁴ Pre úplnosť treba poznamenať, že mnohé významné pramene k benátskym aj európskym stredovekým dejinám (predovšetkým kroniky a kódexy) sa okrem spomínaného archívu nachádzajú v štátnej knižnici sv. Marka (asi 13 000 rukopisov), neďalekom múzeu Correr, vo verejnosti prístupnej súkromnej knižnici Querini Stampalia (1156 rukopisov) a v niektorých menších zbierkach benátskych šľachtických rodín (Contarini, Tiepolo).⁵

*

Najstarším a najvyšším predstaviteľom štátnej moci v Benátkach bol *dóža*. V jeho mene sa vydávali najdôležitejšie uznesenia (ktoré ale on sám neprijímal), vystupoval ako predstaviteľ republiky voči zahraničiu a podľa neho (resp. podľa rokov jeho úradu) sa v Benátkach dávalo. Pri datovaní (nielen dóžových, ale všetkých benátskych dokumentov) treba osobitne venovať pozornosť tomu, že v Benátkach sa rok začínal až 1. marca (v literatúre najčastejšie označovaný ako *more veneto*) a teda január a február ešte nesú číslo predchádzajúceho roka.

Dóžove, pôvodne takmer kráľovské kompetencie boli od 12. storočia obmedzované množstvom rád a komisií, takže sa stal vlastne len „prvým úradníkom republiky“, akýmsi jej vonkajším symbolom bez faktickej rozhodovacej právomoci. Bez dovolenia nesmel abdikovať, ak mu to však bolo nariadené, musel. Smel prijímať významné osobnosti len v prítomnosti šiestich radcov. Odpovede cudzím vyslancom aj súkromné audiencie dóžu museli títo najprv schváliť. Dokonca aj korešpondenciu, ktorá bola určená priamo jemu, musel otvárať v ich prítomnosti. Bez dovolenia sa nesmel vzdialiť z mesta – jedine ak sa na tom uzniesla Veľká rada. Každý dóža musel odprisahať, že bude dodržiavať ustanovenia tzv. dóžovského sľubu – *Promissione ducale*, ktorý bol na základe pozitívnych či negatívnych skúseností s predchodcom pri nástupe nového dóžu do funkcie podľa potreby upravený. Po jeho smrti špeciálne ustanovení úradníci skúmali, či svoju prisahu skutočne dodržiaval, a prípadne uložili dedičom vrátiť sumy, o ktoré okradol štát. Byť zvolený za dóžu bola najvyššia česť – symbolom jeho hodnosti bol jedinečný *corno ducale*, originálne sformovaná prikrývka hlavy či koruna, ktorú v Benátkach vidieť dodnes na tisíckach zobrazení.

Jeho hlavný vplyv na politiku pramenil z toho, že úrad dóžu bol na rozdiel od ostatných verejných funkcií (senátorov, dóžových radcov, členov Rady štyridsiatich a pod., ktorých funkčné obdobie bolo pomerne krátke a trvalo niekoľko mesiacov až rok) doživotný. Dóža formálne zvolával zasadnutia jednotlivých rád a mal právo sa na nich zúčastňovať, navrhovať a presadzovať rozličné opatrenia.

⁴ Stav z rokov 2001–2002: Archív je otvorený denne v pondelok až štvrtok od 8.20 do 18.00 h, v piatok a sobotu od 8.20 do 14.00 h. Ešte v deň objednávky umožní bádateľovi prístup maximálne k trom požadovaným jednotlivinám.

⁵ Guida Venezia, c. d., s. 292, 546. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., s. 6–7.

Typický je známy prípad dóžu Francesca Foscariho, ktorý vymohol milosť pre svojho syna podozrivého z vlastizrady.

Do funkcie dóžu volili kandidáta, ktorý bol spravidla už v pokročilom veku, zložitou volebnou procedúrou, vo viacerých kolách a na základe pomerne širokého konsenzu najvýznamnejších patricijských rodín. Ak bol schopný a presvedčivý a ak mal za sebou aj dostatočné bohatstvo a skúsenosti (a to mal každý dóža), mohol napriek všetkým obmedzeniam ako jednotlivec v porovnaní s kýmkoľvek iným najzásadnejšie ovplyvňovať politiku v Republike. Vlastný archív dóžovho úradu je preto pomerne malý (rádovo niekoľko stoviek jednotlivín), keďže sa týka len priamych kompetencií dóžu, ktoré boli skôr formálneho charakteru.⁶ Archív bol súčasťou tzv. dolnej kancelárie (*cancelleria inferiore*), pomenovanej podľa umiestnenia v Dóžovom paláci. Okrem nej existovali v Benátkach ešte dve kancelárie, ktoré mali svoj archív. Prvou bola tzv. *cancelleria ducale*, ktorá uchovávala materiál administratívneho charakteru pochádzajúci z činností Veľkej rady, Senátu a Kolégia. Od nej sa roku 1402 oddelila tajná kancelária (*cancelleria secreta*), ktorá spravovala materiál závažného politického významu, prevažne z oblasti zahraničnej politiky.⁷

Politický a ekonomický život mesta v rozhodujúcej miere určovali kolektívne orgány – preto sa Benátky nazývali aj Republikou. Jasná hranica medzi výkonnými, zákonodarnými a súdnymi orgánmi v dnešnom zmysle slova neexistovala; existovala len hierarchia štátnych orgánov. Najvyšším a najstarším orgánom bola Veľká rada (*Maggior Consiglio*), ktorej členmi boli pôvodne skúsené a zasluhujúce osobnosti; neskôr dedične prakticky všetci plnoletí benátski šľachtici. Spočiatku mala menší počet členov, ktorý právom dedičného členstva na prelome 13. a 14. storočia narástol až do tisíciky. Veľká rada mala neskôr až vyše dvetisíc členov. Zasadala v najväčšej sále Dóžovho paláca. Veľká rada volila všetkých ostatných úradníkov Republiky vrátane dóžu. Ešte v 13. storočí zohrávala centrálnu úlohu a spravovala život Republiky. V roku 1283 nariadil dóža Giovanni Dandolo po prvý raz zozbierať a usporiadať všetky platné uznesenia Veľkej rady. Vznikla tak prvá zbierka zákonov Republiky, ktorá má okrem právneho veľký význam aj z historického hľadiska.

Od konca 13. storočia sa však pri veľkom počte členov, a s tým spojenými rôznorodými záujmami, ťažko mohla zaoberať geometricky rastúcou konkrétnou ekonomickou a zahraničnopolitickou agendou. Preto prešla väčšina výkonných funkcií na iné inštitúcie. Veľká rada vydávala len najvýznamnejšie rozhodnutia zásadného charakteru, ináč už zväčša len ratifikovala uznesenia Senátu.⁸

Najdôležitejšie série zákonov Veľkej rady boli spísané do kníh zákonov (registre *Leges Maioris Consilii*), ktoré majú vlastné pomenovania (*Liber Communis*, *Liber Luna*, *Liber Pilosus* a pod.). Zbierky zákonov zo starších období

⁶ TIEPOLO, M. F.: Archivio, c. d., s. 884–885. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., s. 16–17.

⁷ TIEPOLO, M. F.: Archivio, c. d., s. 906. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., s. 2.

⁸ MARANINI, G.: La costituzione, c. d., vol. II, s. 78–79, 86. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., s. 1, 29–33. TIEPOLO, M. F.: Archivio, c. d., s. 869.

publikoval v troch zväzkoch Roberto Cessi.⁹ Už uznesenia Veľkej rady z 13. storočia obsahujú významné rozhodnutia o regulácii obchodného styku s uhorskými kupcami, o striebre dovážanom z Uhorska a jeho obchodných cestách, o okradnutiach Benátčanov v Uhorsku a ich odškodneniach a o posolstvách uhorskému kráľovi v obchodných i politických záležitostiach. Mimoriadne významné sú údaje z posledných desaťročí 13. storočia o rodine Morosiniovcov, z ktorej pochádzala uhorská kráľovná matka, Tommasina Morosini, a informácie o stykoch Republiky s jej synom, posledným Arpádovcom Ondrejom III., nazvaným „Benátčan“.¹⁰

Mnohé z materiálov Veľkej rady sú zachované v registroch Avogadori del Comun, ktorí boli akýmsi „najvyšším kontrolným úradom“ povereným všeobecným dohľadom nad dodržiavaním zákonov a nad spôsobom spravovania štátnych financií.¹¹

Do začiatku 14. storočia zohrávala pomerne dôležitú úlohu vo finančných a ekonomických záležitostiach aj Rada štyridsiatich (*Quarantia*). Pripravovala agendu pre Veľkú radu, pokiaľ táto ešte rozhodovala aj v konkrétnych veciach. Z počiatočného obdobia činnosti Rady štyridsiatich sa zachovalo len minimum dokumentov. Po náraste právomocí Senátu ostala fakticky len súdnym tribunálom.¹²

Dóža spolu so svojimi šiestimi radcami (*Consilarii*) a troma predsedajúcimi Rady štyridsiatich (teda spolu desať osôb) tvorili Signoriu. Od konca 14. a v priebehu 15. storočia sa k nim pričleňovali špeciálni úradníci, Savi del Consiglio (*Sapientes consilii*), poverení prípravou agendy pre Senát, ako aj Savi agli Ordini (*Sapientes ordinum*), ktorých úlohou bol dohľad nad záležitosťami námornej plavby. Takáto rozšírená Signoria sa potom nazývala Kolégium – Collegio.¹³ Signoria a Collegio boli výkonné orgány, akási „vláda Republiky“ v užšom zmysle slova. Často sa v diplomatickej korešpondencii a v intitulácii listín popri dóžovi aj oficiálne uvádzala a nazývala sa „*La serenissima Signoria di Venezia*“.

Archív Collegia obsahuje teda opatrenia, povolenia či nariadenia vo veľmi konkrétnych veciach a nájdu sa v ňom tiež informácie zaujímavé pre uhorské dejiny (napr. korešpondencia s talianskymi spojencami – ferrarským markízom, neapolským kráľom a friulskými mestami počas vojny s uhorským kráľom,

⁹ CESSI, R.: *Deliberazioni del Maggior Consiglio*, vol. I (Bologna 1950), vol. II (Bologna 1931), vol. III (Bologna 1934).

¹⁰ ŠTEFANIK, M.: Počiatky obchodných stykov Uhorska s Benátskou republikou za dynastie Arpádovcov. In: *Historický časopis* 4/2002, č. 50, s. 557–559, 563–567.

¹¹ TIEPOLO, M. F.: *Archivio*, c. d., s. 921. DA MOSTO, A.: *L'Archivio di Stato*, c. d., s. 68–69.

¹² TIEPOLO, M. F.: *Archivio*, c. d., s. 891–892. DA MOSTO, A.: *L'Archivio di Stato*, c. d., s. 63. LANE, F. C.: *Storia di Venezia*, Torino 1994, s. 114–115.

¹³ DA MOSTO, A.: *L'Archivio di Stato*, c. d., s. 22–23. ROMANIN, S.: *Storia documentata di Venezia*, vol. II, Venezia 1973, s. 252, 254. TIEPOLO, M. F.: *Archivio*, c. d., s. 888–889.

posolstvá vo veciach zaistenia bezpečnosti obchodných ciest s Uhorskom a pod.).¹⁴

Najdôležitejším centrom rozhodovania v Benátkach bol od začiatku 14. storočia Senát. Vznikol ešte v 13. storočí pod názvom *Consilium rogatorum* (tal. *Consiglio dei Pregadi*), a Senátom sa nazýval až od konca 14. storočia pod vplyvom humanistických myšlienok a odvolávania sa na rímske tradície. Spočiatku sa zaoberal prevažne zahraničnou politikou; v 14. storočí naň prešli aj kompetencie Rady štyridsiatich v oblasti finančnej a menovej politiky. Senát napokon nadobudol akýsi všeobecný charakter a rozhodoval o otázkach legislatívnych, obranných, súdnych aj ekonomických.

Okruh osôb, ktoré skutočne rozhodovali, sa tak zúžil na niekoľko desiatok najvplyvnejších rodín, ktoré mali vždy zastúpenie v Senáte. Senát možno nazvať skutočnou „dušou Republiky“, pretože ukladal výkonnej moci (dóžovi a Signorii) realizáciu svojich rozhodnutí, preto sa v niektorých prípadoch ich fondy prekrývajú. V porovnaní s Veľkou radou bol Senát vďaka nižšiemu počtu členov operatívnejší. Pozostával zo 60 riadnych členov, ku ktorým v priebehu 14. storočia pribudlo 20 mimoriadnych.¹⁵

Senát sa schádzal v jednej zo sál Dóžovho paláca v Benátkach, spravidla 2–3 krát týždenne, v prípade potreby i viac ráz. Senátori boli vo funkcii jeden rok. Zasadnutia, ktorým predsedal dóža a šiesti radcovia, sa konali za zatvorenými dverami a aby sa zachovala diskretnosť prerokúvaných informácií štátneho významu, musel každý z prítomných odprisahať mlčanlivosť. Právo navrhovať opatrenia a uznesenia (označované ako *partes*) bolo vyhradené vyšším štátnym úradníkom (veľmi často figurovali ako predkladatelia členovia *Collegia*) a špeciálnym komisiám, ktoré sa vytvárali zvlášť pre riešenie konkrétneho problému. Členmi Senátu boli napríklad volení odborníci pre otázky vojny s Uhorskom, komisie pre posúdenie opatrení na zvýšenie dovozov a spracovanie bansko-bystrickej medi v Benátkach a pod. Do diskusie k téme sa mohli potom zapojiť všetci.

Po diskusii prebehlo hlasovanie prostredníctvom rôznofarebných loptičiek zvaných *ballotte*. Každý senátor ich vkladal zo svojho miesta, ukryté v zatvorenej dlani do urny, ktorá kolovala po miestnosti. Týmto spôsobom bola zabezpečená tajnosť hlasovania. Vložiť *ballottu* do urny musel každý z prítomných oprávnených senátorov. Existovali tri možnosti a tomu zodpovedajúce tri druhy *ballott*: za, proti a zdržal sa. Aby návrh prešiel, vyžadovala sa väčšina hlasov, zvaná *strettezza*. Požadovaná väčšina na schválenie závisela od dôležitosti a významu, ktorý prikladali prejednávanej záležitosti. Spravidla však bola potrebná výrazná väčšina vo veci vyhlásenia vojen, zmien dôležitých zákonov a zahranič-

¹⁴ Archivio di Stato di Venezia (ďalej ASV), Collegio Commissioni segrete (1408–1413), index 77 – č. 10, 21, 23, 83, 168.

¹⁵ Neskôr, v 15. storočí bol aj počet mimoriadnych členov zvýšený až na 60, čím sa celkový počet zvýšil na 120. Okrem nich sa z titulu funkcie mohli zasadať zúčastniť a hlasovať i iní štátni úradníci, na prvom mieste samozrejme dóža so svojimi radcami a prokurátormi sv. Marka. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., s. 25, 34–35. LANE, F. C.: Storia, c. d., s. 241. TIEPOLO, M. F.: Archivio, c. d., s. 894.

nej politiky. Naopak vo veciach ekonomických a finančných postačovala i jednoduchá väčšina kladných hlasov.¹⁶

V praxi fungovali diskusie a schvaľovanie návrhov v Senáte tak, že predkladateľ (alebo skupina predkladateľov či odborná komisia) predostrel skupinu návrhov, o ktorých sa hlasovalo vcelku, teda výsledok hlasovania sa vzťahoval na všetky návrhy od rovnakých predkladateľov. Výsledok hlasovania sa potom uviedol do zápisu po poslednom návrhu. Osobitne sa zaznamenávalo, ak boli prijaté len niektoré návrhy od toho istého predkladateľa a jeho ostatné návrhy schválené neboli.

Schválené i neschválené návrhy – *partes* – boli zapisované do senátnych registrov. Do roku 1440¹⁷ boli vedené všetky záležitosti v chronologickom poradí v jednej sérii nazývanej *Misti* alebo *Deliberazioni miste*. Prvých 14 registrov až do roku 1332 zničil požiar,¹⁸ číslovanie zachovaných registrov teda začína poradovým číslom 15 a pokračuje až do 60. Už v roku 1401 sa od *Senato Misti* oddelila séria *Senato Secreti*, do ktorej sa zapisovali významné vnútropolitické a medzinárodnopolitické záležitosti. V roku 1440 séria *Senato Misti* v dôsledku obrovského nárastu agendy zanikla a rozdelila sa na *Senato Terra* (súvisiace s pevninským územím pod správou Benátok) a *Senato Mar* (záležitosti ostrovov, kolónií a území ovládaných Republikou mimo oblasť Benátska).

Všetky registre majú tzv. rubriky (zachované v šiestich osobitných registroch), ktoré sa vyhotovovali po dlhšom období po dokončení viacerých zväzkov *Senato Misti*. Sú to vlastne veľmi krátke a neúplné registry jednotlivých uznesení senátu. Zoradené sú podľa praktického vecného hľadiska do kategórií (napr. záležitosti galér štátneho loďstva, záležitosti obchodu s Nemeckom, záležitosti súvisiace s Uhorskom, záležitosti kolónií, záležitosti obchodu so zlatom, striebrom alebo meďou a pod.). Takto slúžili už vo svojej dobe (v 15. storočí) na vyhľadávanie v rozsiahlych senátnych registroch, ak bolo potrebné nájsť príslušný zákon alebo nariadenie. V podstate je to jediný návod, podľa ktorého sa môže aj dnešný bádateľ orientovať a hoci boli na svoju dobu zostavené výnimočne prehľadne a kvalitne, súčasným nárokom už nevyhovujú.

Všetky rubriky ostali zachované a poskytujú približnú predstavu aj o obsahu zničených štrnástich registrov. Na ich základe možno príslušné nariadenie zhruba chronologicky zaradiť podľa toho, do ktorého registra patrí (napr. stratený register č. 2 z rokov 1302–1307, č. 3 z rokov 1307–1313 a podobne). Rubriky k strateným štrnástim registrom (z rokov 1301–1332), ako aj zachované fragmenty prvého registra uverejnil G. Giomo v priebehu rokov 1879–1886 v odbornom časopise *Archivio veneto*.¹⁹

¹⁶ MARANINI, G.: La costituzione, c.d., s. 229, 231, 238, 255, 258–259. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., s. 36. ROMANIN, S.: Storia documentata di Venezia, c. d., vol. II, s. 252.

¹⁷ TIEPOLO, M. F.: Archivio, s. 894–895. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., s. 38.

¹⁸ Okrem zachovaného fragmentu z prvého registra z rokov 1301–1304.

¹⁹ GIOMO, G.: Le Rubriche dei Libri misti del Senato perduti, trascritte da Giuseppe Giomo, sottoarchivista nell'Archivio di Stato di Venezia. In: Archivio veneto, vol. 17 (1879), s. 126–140 a 251–273; vol. 18 (1879), s. 40–69 a 315–338; vol. 19 (1880), s. 90–

V žiadnom prípade sa nemožno spoliehať na to, že sa v rubrike danej kategórie nachádzajú všetky uznesenia súvisiace s príslušnou témou. Podľa mojej skúsenosti sa napríklad v kategórii *Rame* (teda meď), ktorá z veľkej väčšiny hovorí o dovozoch medi z Banskej Bystrice do Benátok, nachádza len asi tretina všetkých uznesení tohto druhu. Ostatné nariadenia súvisiace s meďou sú roztrúsené v ostatných kategóriách (najčastejšie v nariadeniach pre plavbu na štátnych, ako aj súkromných obchodných lodiach *Armatae galee, Disarmatum navigium*), osobitných povoleniach a zákazoch *Vetita et concessa*, popr. *Speciales personae*, v predpisoch pre jednotlivých úradníkov *Provisores communis, Commune, Officiales omnes in genere, Vicedomini maris*, alebo *Extraordinariis*.

Zachované senátne registre *Misti* 15–60 pokrývajú obdobie rokov 1332–1440. Ide o niekoľko stostranové úradné knihy s rozmermi 27–33 cm šírky a 39–45 cm výšky. Písacia látka je po oboch stranách listu popísaný pergamen, zviazané sú do tvrdých drevených dosák. Jazykom je prakticky výlučne latinčina, v niekoľkých prípadoch aj benátčina, resp. benátsky dialekt. Pre ilustráciu ich rozsahu možno uviesť, že zachovaných 45 registrov obnáša 6 982 listov (teda dvojnásobný počet strán).²⁰

Predkladateľ návrhu býva uvedený naľavo pri začiatku záznamu. Na konci je spravidla uvedený aj výsledok hlasovania. Ak sa hlasovalo vo viacerých kolách, výsledky hlasovania sú oddeľované pomlčkou. Hlasy za sú označované ako *de parte*, hlasy proti ako *de non* a hlasy tých, ktorí sa zdržali ako *non sinceri*. Schválené návrhy sú nadpísané slovom *Capta*, často k nim býval pripísaný z ľavej strany križ. Ak návrh neprešiel, niekedy to bolo uvedené v závere záznamu, inokedy zasa bol pripísaný križ k počtu hlasov *de non*, ktorý prevažoval. Niektorí pisári zvykli označovať neschválené návrhy šikmou čiarou naľavo od záznamu na mieste, kde v prípade schválených návrhov zakresľovali križ. Vo väčšine záznamov sa tak dá zistiť, či bol návrh schválený alebo nie. Niekedy nie je výslovne označené, že návrh neprešiel. Ak sa však v zázname nenachádza žiadny z označených prvkov a chýba i nadpísanie slovom *Capta*, znamená to, že návrh schválený nebol.

Senato Misti predstavujú jeden z najrozsiahlejších prameňov pre politické a ekonomické dejiny Európy v tomto období. Aj podľa mojej vlastnej praktickej skúsenosti sú *Misti* absolútne najžiadanejším materiálom v benátskom archíve, takže sa často stáva, že je niektorý register dlhšie nedostupný, pretože ho použí-

118; vol. 20 (1880), s. 81–95 a 293–330; vol. 23 (1882), s. 66–83 a 406–424; vol. 24 (1882), s. 82–110 a 309–328; vol. 27 (1884), s. 91–105 a 374–395. GIOMO, G.: *Regesto di alcune deliberazioni del Senato Misti già esistenti nei primi 14 volumi distrutti (1290–1332) e contenute nella parte superstite del volume primo, pel periodo da 1300 dicembre a 1303, 23 febbraio m. v.* In: *Archivio veneto* vol. 29 (1885), s. 403–410; vol. 30 (1885), s. 153–162; vol. 31 (1886), s. 179–200. Prepis je presný a oproti pôvodným rubrikám prehľadnejší. V jednom–dvoch prípadoch síce chýbajú niektoré údaje, vcelku je však prepis spoľahlivý a až na spomenuté výnimky úplný. Ďalšou čiastkovou edíciou je edícia registra č. 15. a 16: *Le deliberazioni del Consiglio dei Rogati. (Senato). Serie „Mixtorum“...*, vol. I (ed. R. CESSI a P. SAMBIN): *Libri I–XIV (1293–1331)*; vol. II (ed. R. CESSI a M. BRUNETTI): *Libri XV–XVI (1332–1335)*.

²⁰ GIOMO, G.: *Le Rubriche*, c.d., in: *Archivio veneto* 17 (1879), s. 131–133.

va iný bádateľ. Už v 17. storočí boli registre *Misti* prepísané pisármi v benátskej štátnej kancelárii. Kópie sú označované ako „*Copie secentesche*“ a pokiaľ sú práve k dispozícii a bádateľ si osobitne nevyžiada originály zo 14., resp. 15. storočia, dostane na nahliadnutie kópie. Kópie sú ľahšie čitateľné a rozvádzajú skratky, takže urýchľujú prácu zvlášť pri čítaní rubrik, ktoré sú prakticky neustále používané (k nim tiež existujú kópie zo 17. storočia). Okrem vlastného číslovania strán uvádzajú tieto kópie aj pôvodné číslovanie strán v originálnych registroch, čím zjednodušujú prácu pri overovaní a kontrole údajov. Okrem toho sú najpoužívanejšie registre 33–52 kompletne zachytené na mikrofilmoch, ktoré sa dajú čítať v bádateľni a z ktorých na požiadanie a za prijateľných podmienok vyhotovia bádateľovi kópiu.

Napriek mnohým citáciám a edíciám niektorých častí senátnych registrov neexistuje ich kompletná edícia, hoci je viac ako potrebná. Ako som sa dozvedel v kuloároch Benátskej akadémie vied (*Istituto veneto di Scienze, Lettere e Arti*) počas môjho posledného pobytu v Taliansku v roku 2001, začína sa na nej pod vedením prof. Dietera Girgensohna z Göttingenu pracovať. Ako prvé sú na rade registre 21–22, ktoré sú v súčasnosti pripravené na publikovanie. V pláne je vydanie zhruba jedného zväzku ročne. Podľa doterajších skúseností sa aj tak vydávanie zrejme predlží, a tak je zrejme, že ani v najbližších desaťročiach sa situácia veľmi nezlepší, a preto pokiaľ bude potrebné v rámci registrov *Misti* preskúmať osobitný problém, bude stále nevyhnutné pracovať priamo v benátskom archíve.

Senátne registre série *Misti* poskytujú najväčšie množstvo prameňov pre uhorské dejiny, a to zo všetkých oblastí. Chronologicky pokrývajú 140-ročné obdobie od začiatku 14. storočia až do roku 1440 (posledný register číslo 60 zachytáva obdobie rokov 1437–1440), teda do konca panovania kráľa Žigmunda Luxemburského. Jeho 51-ročná vláda bola v mnohom prelomová – medziiným aj vo vzťahoch uhorského kráľovstva a Benátskej republiky. Za predošlej dynastie Anjouovcov (keď sa začali viesť senátne registre) bola Republika zväčša nepriateľom a Senát sa často zaoberal vedením vojny a vysielaním posolstiev kráľovi Ľudovítovi. Napriek otvorenému nepriateľstvu v tomto období boli exporty medi a iných artiklov z Uhorska do Benátok dôležitým predmetom vzájomného obchodu a Senát o nich často rokoval. Okrem toho sú registre bohatým zdrojom informácií o stykoch s Uhorskom na všetkých úrovniach, obsahujú zápisy o udeľovaní benátskeho občianstva osobám pochádzajúcim z uhorského kráľovstva, prijímaní opatrení v súvislosti s uhorskou prítomnosťou v Dalmácii, pridelovanie peňazí na podplácanie uhorských hodnostárov a pod. Rádovo obsahuje tisíce rozhodnutí, ktoré majú vzťah k Uhorsku a medzi nimi stovky takých, ktoré sa priamo alebo nepriamo dotýkajú aj Slovenska.

*

Za jednu z najzaujímavejších kapitol vzájomných obchodných stykov oboch krajín možno považovať exporty bansko-bystrickej medi do Benátok. Ekonomické záležitosti spadali do kompetencie Senátu a v jeho registroch je Banská

Bystrica, resp. med' stade pochádzajúca, priamo uvedená ako *rame de Solio*.²¹ Pre ilustráciu významu slovenskej medi v tej dobe možno uviesť napríklad uznesenia Senátu prijaté v roku 1385. V Benátkach práve v tomto čase vládol nedostatok drahých kovov, zvlášť zlata, kvôli čomu Senát zvolil trojčlennú komisiu na preskúmanie problému a predloženie návrhov na riešenie situácie.²² Podobne to bolo s med'ou. Napriek znižovaniu poplatkov, cla a liberalizácie podmienok predaja bola uhorská med' vyvážaná priamo na Východ do Sýrie bez benátskeho sprostredkovania. Aby sa tomu zabránilo, prišlo sa teda k mimoriadnemu opatreniu. Dňa 16. marca 1385 splnomocnili úradníkov poverených dohľadom nad záležitosťami kupcov a obchodu – *provisores communis* (tal. *provveditori del Comun*) aby rokovali s Giovannim Portinarim, predstaviteľom florentskej spoločnosti Mediciovcov, ktorá už nejaký čas (nevedno odkedy, ale zrejme ešte od čias kráľa Ľudovíta) vlastnila a organizovala ťažbu medi v Banskej Bystrici.²³ Samotné Benátky boli predtým veľkým nepriateľom kráľa Ľudovíta, viedli s ním viaceré vojny, a ako také nemohli vo vlastnej réžii organizovať v Uhorsku takéto podnikanie. Kráľ uprednostňoval Florent'ánov, ktorí prenikli na významné posty v hospodárskej správe krajiny. Preto organizovali odbyt z banskobystrických nálezísk oni a mali ho v rukách aj v prvých rokoch po smrti kráľa Ľudovíta za panovania jeho nástupcov. Pokiaľ Benátky chceli sústrediť na seba obchod s tak atraktívnym artiklom pre Východ, akým bola vtedy slovenská med', museli sa s Mediciovcami dohodnúť.

Benátski *provisores* Andrea Donato, Giovanni Barbarigo a Leonardo Bembo (Andrea Donato bol aj členom komisie na riešenie nedostatku zlata) vypracovali predbežný návrh akejsi „kartelovej“ zmluvy, ktorý Senát schválil 24. marca. Dňa 3. apríla 1385 bola potom zmluva v tomto znení s Florent'ánmi podpísaná v úrade *provisores* na Rialte v Benátkach.²⁴ Hlavou spoločnosti bol Vieri di Cambio

²¹ Výber najdôležitejších uznesení v benátskom archíve týkajúcich sa slovenskej medi: ASV, Senato Misti, reg. 33, f. 42r (18. december 1368); reg. 37, f. 75r (2. máj 1382), f. 82r–82v (30. máj 1382); reg. 38, f. 27v (13. máj 1383), f. 139v (17. jún 1384), f. 160r (26. august 1384); reg. 39, f. 25r (20. november 1384), f. 58r (16. marec 1385), f. 61v (24. marec 1385); reg. 42, f. 20r–21v (22.–31. august 1391), f. 25r–v (22.–26. september 1391), f. 154r (6. október 1396); reg. 43, f. 186v–188r (29. máj 1397); reg. 44, f. 8v–9r (28. jún 1397), f. 16r–17r (9. august 1397). Podrobnejšie ich rozoberám v štúdiách zameraných na tému hospodárskych kontaktov oboch krajín v stredoveku. ŠTEFÁNIK, M.: Benátky ako obchodný protivník Uhorska za dynastie Anjouovcov. In: Historický časopis 51, 2, s. 223–240, ŠTEFÁNIK, M.: Pramene o banskobystrickej medi v Benátkach z druhej polovice 14. storočia. In: Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania, Zborník k životnému jubileu Mariána Skladaného (ed. Miroslav Daniš), Bratislava 2001. Acta historica Posoniensia I., s. 48–63.

²² ASV, Senato Misti, reg. 39, f. 81v (9. máj 1385).

²³ ASV, Senato Misti, reg. 39, f. 58r (16. marec 1385).

²⁴ ASV, Senato Misti, reg. 39, f. 61v (24. marec 1385). ASV, Libri memoriali reg. VIII, s. 98r–100r (3. apríl 1385). Dokument v plnom znení publikoval Wolfgang von Stromer. STROMER, W. von: Medici–Unternehmen in den Karpatenländern. Versuche zur Beherrschung des Weltmarkts für Buntmetalle. In: Aspetti della vita economica medievale. Atti del Convegno di Studi nel X anniversario della morte di Federigo Melis, Firenze 1985, s. 396–397. Chybne však uvádza v označení prameňa *Deliberazioni Miste* (tam bol zapísaný len Senátom schválený návrh z 24. marca), uzavretie zmluvy bolo zaznamenané do

de Medici, zástupcom Giovanni Portinari. V zmluve ďalej figurujú aj iné mená (Venturi, de Sanctis) patriace medzi florentskú finančnú elitu.²⁵

Portinari a spoločníci sa zaviazali, že nebudú vyvážať z Uhorska meď (spracovanú ani nespracovanú) inam, než do Benátok, s výnimkou medi, ktorú doprava suchozemskou cestou do Flámska. V Benátkach môžu meď zveriť za poplatok na ďalšie spracovanie (*affinatura*), alebo ju podľa ľubovôle predať. Štvrtinu z dovezenej a v Benátkach spracovanej medi dokonca môžu vo vlastnej réžii vyviezť na benátskych lodiach za podmienok, ktoré platia pre Benátčanov a za ňu doviesť späť iný tovar. Tento však nesmú v meste predávať, môžu ho ale vyviezť ďalej do severnej Dalmácie (Senj), talianskeho vnútrozemia (Ferrara) a do Flámska. Všetky tieto výsady obchodného charakteru, motivované snahou o koncentráciu uhorskej medi v Benátkach, však neboli jediným ústupkom.²⁶ Okrem nich obsahovala zmluva aj články týkajúce sa spracovania medi. Predovšetkým sa stanovilo, že florentská spoločnosť nechá rafinovať v Uhorsku najviac 250 miliárov medi ročne (119,25 ton). Zároveň sa určilo, že spoločnosť zaplatí za rafináciu každého druhu dovážanej medi (teda nielen medi uhorskej) sedem a pol libry *ad grossos*.²⁷ Bola to oproti dovtedajším poplatkom drastická redukcia a pre spoločnosť nesmierna výhoda – veď dovtedy poplatok neklesol pod 21 libier. Dohoda mala platiť do 10. februára 1388²⁸, a ak by dovtedy vyťažnú meď nestihli dopraviť do Benátok, mohli tak učiniť až do septembra 1388.

Fakt, že jeden z článkov zmluvy ustanovujúci jednotnú výšku poplatku za rafináciu pre uhorskú meď aj pre meď „*rame de R.*“ dovážanú z oblastí „Roma-

série *Libri Commemoriali* – pamätných kníh Republiky. Jeho regist uvádza PREDELLI, R.: *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia*, tomo III Venezia 1883, s. 173 (č. 199, 3. apríl 1385).

²⁵ Bankový dom Vieriho mal filiálky v Ríme, Janove, Bruggách, Benátkach, dokonca aj v Zadare. Špecializoval sa zvlášť na medzinárodný obchod, sieť jeho informátorov sa rozkladala po celom dalmátskom pobreží, preto jeho spoločnosť v nasledujúcich rokoch uprednostňovala pre vývozy slovenskej medi práve dalmátsku cestu. Samotný Vieri di Cambio (alebo Cambiozzo) de' Medici (1323–1395) patril medzi najbohatších jednotlivcov vo Florencii, podľa bohatstva bol na šestnástom mieste. Nie je priamym predchodcom slávneho mediciovského rodu (lína Cafaggiolo – Averardo de' Medici), len jeho vzdialeným príbuzným z vetvy Lippo di Chiarissimo. Jeho banka však bola predchodcom inštitúcie, ktorá urobila z Giovanniho di Bicci de' Medici zakladateľa svetoznámeho rodu. ROOVER, R. de: *Gli antecedenti del Banco Mediceo e l'azienda bancaria di messer Vieri di Cambio de' Medici*. In: *Archivio storico italiano* 123 (1965), disp. I, s. 3–8. ROOVER, R. de: *The Rise and Decline of the Medici Bank*, Cambridge, Massachusetts 1963, s. 35–36.

²⁶ Zvlášť veľký odpor vzbudzovali práve články zmluvy ohľadom vývozu časti medi v réžii Florentánov, čím sa porušovala zásada privilegovanosti a monopolného postavenia domácich (benátskych) kupcov. Ešte pred jej uzavretím došlo k návrhu, aby sa tieto články vypustili a výhody pre florentskú spoločnosť sa obmedzili iba na poplatky za clo a spracovanie. ASV, Senato Misti, reg. 39, f. 58r (16. marec 1385).

²⁷ Ide asi o 2,874 dukáta. Libra *ad grossos* bola len počtovou, nie váhovou jednotkou ako *libra grossorum*.

²⁸ Prameň uvádza podľa benátskeho letopočtu rok 1387, ale keďže benátsky rok začína v marci, ide o rok 1388.

nie“, teda z územia bývalej Byzantskej ríše,²⁹ ako aj pre druhotriednu med', svedčí o tom, že spoločnosť dovážala a nechávala spracúvať v Benátkach všetky druhy medi. Nebola teda orientovaná výlučne na dovoz banskobystrickej medi, ako to niekedy vyplýva z interpretácií v literatúre. Zmluva po vypršaní nebola predĺžená a spoločnosť sa v roku 1391 rozdelila. Niektorí jej členovia (medzi nimi aj Giovanni Portinari) však ostali v obchode s kovmi aktívni. V rokoch 1390 až 1393 predávali uhorské striebro benátskej mincovni.³⁰ Rok nato sa rozdelila aj materská florentská banka Vieriho de' Medici.³¹

Na základe údajov o maximálnom povolenom množstve 250 miliárov ročne, ktoré mohla spoločnosť nechať spracovať v Uhorsku, sa maďarská historička Zsuzsa Teke pokúša stanoviť celkový objem dovozov uhorskej medi do Benátok. Vychádza pritom z úvahy, že týchto „tolerovaných“ 250 miliárov predstavovalo štvrtinu až polovicu z celkového množstva medi dodávanej do Benátok, teda uhorská med' dodávaná v tomto období by sa mala pohybovať v rozmedzí 500–1 000 miliárov ročne (teda 238,5–477 ton). Tento údaj však vychádza len z ničím nepodložených spomenutých úvahy (štvrtina až polovica), aj keď s ňou ako logickým odhadom možno vcelku súhlasiť.³²

Skúsme teda na tomto základe približne stanoviť, aký bol podiel medi pochádzajúcej zo Slovenska na celkovom spracovaní v Benátkach. Akceptujúc odhad Zsuzsi Teke sa teda do Ghetta malo dovážať na konečné spracovanie 250–750 miliárov banskobystrickej medi ročne. V 70. až 80. rokoch 14. storočia sa v Benátkach celkovo ročne spracúvalo 600 (v ideálnom prípade 900–1 000 miliárov).³³ Slovenská med' teda za danej situácie predstavovala pri zohľadnení všetkých možných kombinácií minimálne 30 % a maximálne 80 % všetkej medi spracúvanej v Ghette. Toto množstvo prirodzene kolísalo a z roka na rok sa menilo, poukazuje to ale na priemer zhruba 50 %. A takéto percento dostatočne vypovedá o význame a dôležitosti slovenskej medi vo vtedajšom svetovom meradle. Zvyšná med' sa vozila koncom 14. storočia prevažne z Nemecka (saská med').³⁴

Ťažko povedať, ako uzavretie zmluvy Benátkam prospelo. Napriek značným výhodám v nej obsiahnutým totiž priamy vývoz medi na Východ pokračoval.

²⁹ Práve *rame de R.* bola predmetom pozmeňovacieho návrhu Pietra Gaura, ktorý chcel nechať vyňať tento druh medi (pri uhorskej medi by zľava ostala nedotknutá) spod redukcií poplatkov za spracovanie. ASV, Senato Misti, reg. 39, f. 61v (24. marec 1385). Teda ďalší náznak na zrejme vyššiu kvalitu „predspracovanej“ banskobystrickej medi.

³⁰ TEKE, S.: *Operatori economici fiorentini in Ungheria nel tardo Trecento e primo Quattrocento*. In: *Archivio storico italiano* 153 (1995), disp. IV (ottobre–dicembre), s. 703.

³¹ Vieri de' Medici sa stiahol z aktívneho obchodného života roku 1392 (zomrel roku 1395) a pobočky prešli na príbuzných. Rímska filiálka banky prešla na zakladateľa mediciovského rodu Giovanniho de' Bicci, ktorý sa po piatich rokoch presídlil z Florencie a rok 1397 je tak považovaný za oficiálny zakladajúci rok slávnej mediciovskej banky Banco medicio. ROOVER, R. De: *Gli antecedenti*, c. d., s. 9–13.

³² TEKE, S.: *Operatori*, c. d., s. 702.

³³ ASV, Senato Misti, reg. 34, f. 113v (8. jún 1374).

³⁴ BRAUNSTEIN, Ph.: *Wirtschaftliche Beziehungen zwischen Nürnberg und Italien im Spätmittelalter*. In: *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Nürnbergs*, Bd. I (1967), s. 391.

Hneď v júli a následne znovu v septembri roku 1386 sa podľa záznamov toskánskeho veľkoobchodníka Datiniho vyskytovali na trhu v Alexandrii popri sebe benátska med' *rame di bolla* a med' „zo Senju“ (*da Signa*), teda med' uhorská. Jej cena predstavovala už 93,75 % ceny benátskej medi oproti asi 70 % na zahraničných trhoch spred štyridsiatich rokov. Z toho možno predpokladať aj jej stále sa zdokonaľujúci stupeň spracovania v oblasti ťažby, teda v Banskej Bystrici.³⁵

Z uvedeného vyplýva, aké prepletené a vzájomne súvisiace boli ekonomické vzťahy najvýznamnejších centier vtedajšieho sveta (Benátky a Florencia, Medici) s územím Slovenska. Ich prostredníctvom vstupovala slovenská med' na svetové trhy a bola ich význačným činiteľom.

*

Zápisy v sérii *Misti* sú mimoriadne bohaté na správy o Uhorsku z dôb vlády kráľa Žigmunda. Tento panovník v počiatočnom období svojej vlády zmenil dovtedajší nepriateľský kurz a spolupracoval s Benátskou republikou i politicky. Vzťahy sa zásadne zhoršili až začiatkom 15. storočia. Po rokoch vojen a nepriateľstva stratilo napokon Uhorsko v rokoch 1419–1420 definitívne územie Dalmácie. Táto vojensko-politická udalosť zásadne ovplyvnila vzťahy oboch krajín vo všetkých ohľadoch, pretože mala nielen politické, ale prirodzene aj ekonomické pozadie. Nepriateľstvo a napätie, ktoré tomu predchádzalo, samotná vojna a konečné uzmierenie s cisárom boli stálymi témami benátskej zahraničnej politiky a tomu zodpovedá aj rozsah zápisov a frekvencia rozhodnutí, ktoré sa v Senáte prijímali a sú zachytené v sériách *Secreti* (existujúcej od roku 1402) a *Misti*. Po Žigmundovej smrti sa oba štáty museli čoraz viac sústreďovať na turecké nebezpečenstvo, čo ich politicky zbližovalo. Benátky sa sústredili na praktickú správu Dalmácie susediacej s Uhorskom, ktorá bola kolóniou a spadala preto od roku 1440 do zápisov *Senato Mar*. S Uhorskom sa naďalej obchodovalo, predovšetkým prostredníctvom dalmátskeho pobrežia, ale aj po obchodných cestách cez rakúske územia (dnes slovinský Ptuj). Obchod s kovmi, ktorý bol dovtedy hlavným hnacím motorom ekonomických kontaktov oboch krajín, nemal už tú dôležitosť ako v predchádzajúcich obdobiach, pretože sa Benátky mohli zásobo-

³⁵ Ceny medi z polovice 14. storočia odzrkadľujú situáciu na flámskom trhu. Pomer ceny uhorskej medi a benátskej „*rame di bolla*“ bol 45:65, t. j. 70 %. BALDUCCI PEGOLOTTI, F.: *La Pratica della mercatura* (ed. A Evans), Cambridge, Massachusetts 1936, s. 381. Ceny medi v Alexandrii roku 1386: MELIS, F.: *Documenti per la storia economica dei secoli XIII–XVI*. Istituto internazionale di Storia economica „F. Datini“ Prato, Pubblicazioni – serie I, Documenti. Firenze 1972, s. 320 (doc. 94, 24. júl 1386). List florentskej Signorie z 28. septembra 1388 adresovaný grófom Frangepánovcom zo severodalmátskeho Krku (Veglia) dokazuje, že spoločnosť vyvážala med' z prístavov nachádzajúcich sa na ich územiach, teda zo severovýchodnej Dalmácie. Roku 1389 nechala grófka z Krku a Senju Katarína Frangepánová skonfiškovať isté množstvo slovenskej medi a mosadze, ktorú spoločnosť Vieriho de' Medici vyvážala cez Senj. Chcela si tak vynahradiť dlh, ktorý jej nezaplatil Mediciho obchodný partner Jacomelli z Padovy. STROMER, W. von: *Medici-Unternehmen, c. d.*, s. 385. BUDAK, N.: *I fiorentini nella Slavonia e nella Croazia nei secoli XIV e XV*. In: *Archivio storico italiano* 153 (1995), dispaccio IV, s. 683.

vať aj odinakaďal'. Až v 16. storočí došlo k ich znovuoživeniu vďaka uhorským vývozom hovädzieho dobytku pre Benátky.³⁶

Pre hospodárske dejiny vzájomných stykov oboch krajín sú veľmi významné aj materiály prokurátorov sv. Marka (ich funkcia ale nijako nesúvisela s prokurátorom v dnešnom zmysle slova). Prokurátori (spočiatku štyria, od roku 1319 šiesti a od roku 1443 deväti) boli okrem dóžu a štátneho kancelára jedinými úradníkmi volenými doživotne a patrili im titul *messer*. Pôvodne iba spravovali majetok baziliky sv. Marka (odtiaľ ich názov), časom sa ich kompetencie rozšírili aj vo veciach prevodu a investovania majetku. Boli najčastejšími a najobľúbenejšími vykonávateľmi testamentárnych odkazov vyhotovených notármi. Poverenia (*Commissarie*) sú obvykle nazvané menom testátora. Jednotliví prokurátori mali rozdelené mesto na úseky, a každý z nich mal na starosti obyvateľov „svojej“ mestskej časti. V dôsledku toho je ich archív najbohatším zdrojom dokumentov ekonomicko-finančného charakteru. Obsahuje totiž veľmi často okrem archívov prokurátorov pripojený aj vlastný osobný archív testátora s jeho celoživotnou finančnou agendou, čo bolo pri odkazoch obchodníkov a kupcov mimoriadne dôležité pre stanovenie výšky odkazu. Veľká časť notárskych dokumentov pochádzajúcich z obdobia do prvej polovice 16. storočia síce zhorela pri požiari roku 1577, napriek tomu je pre hospodárske dejiny 12.–15. storočia materiálom zásadného významu.³⁷ Na jeho základe sa dá vystopovať nepreberné množstvo údajov o pohybe kapitálu, investíciách a obchode na „každodennej“ úrovni a z hľadiska kupca samotného.

Orientácia v notárskych a iných dokumentoch z fondov *Procuratori di San Marco* je stále dosť problematická. Je sprístupnená len ich časť a i tá je usporiadaná len podľa mien notárov, takže vyhľadávanie konkrétnych údajov je viacmenej vecou náhody. Nepatrný zlomok a výber informácií z nich, ktorý bol doteraz publikovaný v rámci štúdií (Braudel-Tenenti³⁸, Heers,³⁹ Melis, Ashtor,⁴⁰

³⁶ TUCCI, U.: L'Ungheria e gli approvvigionamenti veneziani di bovini nel Cinquecento. In: Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento (ed. Tibor KLANICZAY) Budapest 1975, s. 153–172. ZIMÁNYI, V.: Esportazione di bovini ungheresi a Venezia nella seconda metà del secolo XVI. In: Venezia ed Ungheria nel Rinascimento (ed. V. Branca), Civiltà veneziana – tudi 28, Firenze 1973, s. 145–156.

³⁷ TIEPOLO, M. F.: Archivio, c. d., s. 870, 885–887. DA MOSTO, A.: L'Archivio di Stato, c. d., 25–27, 70. Viac o úrade prokurátorov: MÜLLER, R.: The Procurators of San Marco in the thirteenth and fourteenth centuries; a study of the office as a financial and trust institution. In: Studi veneziani XIII (1971), s. 105–220.

³⁸ Miscellanea Gregolin n. 9, oddelená od pôvodného fondu. BRAUDEL, Fernand – TENENTI, Alberto: Michiel Da Lezze, marchand venitien (1497–1514). In: Wirtschaft, Geschichte und Wirtschaftsgeschichte. Festschrift zum 65. Geburtstag von Friedrich Lütge (ed. W. Abel, K. Borchardt, H. Kellenbenz, W. Zorn), Stuttgart 1966.

³⁹ HEERS, J.: Il commercio nel Mediterraneo alla fine del sec. XIV e nei primi anni del XV. In: Archivio storico italiano 113, Firenze 1955, s. 157–209.

⁴⁰ ASHTOR, E.: Les métaux précieux et la balance des paiements du Proche – Orient à la basse époque. École pratique des Hautes Études, VI Section. Monnaie-prix-conjoncture X, Paris 1971, s. 84, 86. ASHTOR, E.: Observations on Venetian Trade in the Levant in the XIVth Century. In: Journal of Economic History 5 (Rome 1976), s. 533–586; ASHTOR, E.: Pagamento in contanti e baratto nel commercio italiano d'Oltremare (secoli XIV–XVI). In: Ashtor, E.: East – West Trade in the Medieval Mediterranean, London

Lane,⁴¹ Teke), dáva tušiť o bohatstve informácií v nich obsiahnutých. Pre Uhorsko a Slovensko majú napríklad veľký význam údaje o predaji a spracovaní kovov benátskej mincovne (uhorské striebro – *Commissaria Condulmer*, č. 182),⁴² údaje o obchodovaní jednotlivých kupcov a konzorcií s banskobystrickou meďou, jej vývoze z Benátok a jej predajných cenách v Sýrii (Damask), v nizozemských Bruggách či egyptskej Alexandrii (*Commissaria Dolfen* č. II).⁴³

Veľmi dôležitým štátnym orgánom v stredovekých Benátkach bola ešte Rada Desiatich (*Consiglio dei Dieci*). Rada mala svoju vlastnú pokladnicu a vlastný archív. Bola zriadená po pokuse o štátny prevrat roku 1310 a odvtedy viac ráz významne zasiahla proti vnútorným aj vonkajším nepriateľom. Schádzala sa štyrikrát do mesiaca a posudzovala situáciu, v prípade potreby hocikedy, i v noci. V časoch núdze, ktorý v podstate sama stanovovala, disponovala rozsiahlymi právomocami, bola akýmsi ministerstvom vnútra a tajnou službou zároveň. Dohliadala okrem iného na záležitosti mincovne (v staršom období), cudziu špionáž (popri tom organizovala vlastnú), volebné podvody pre obsadzovanie štátnych funkcií, dodržiavanie štátnych tajomstiev v štátnej kancelárii, sprisahania, tajné sekty, velezrady a pod. O svojich rokovaniach a uzneseniach, často aj rozsudkoch viedla zápisy v registroch označovaných ako *Parti Miste*, resp. *Deliberazioni miste del Consiglio di dieci*.⁴⁴ Ide o materiál vo svojej dobe prísne tajný, ktorý má závažný politický charakter. Pre uhorské dejiny sú zaujímavé zápisy týkajúce sa plánov uhorského palatína o zorganizovanie štátneho prevratu v Benátkach v roku 1357 a popravy sprisahancov, pokusov Benátskej republiky o otrávenie kráľa Žigmunda a jeho spojencov z rokov 1415–1432, a neskorších zámerov o otrávenie chorvátskeho bána Tarpavala a kráľa Mateja Korvína.⁴⁵ Priebežne sa už realizuje kompletná publikácia prameňov Rady Desiatich

1986, s. 363–396; ASHTOR, E.: The Venetian Supremacy in Levantine Trade: Monopoly or Pre-Colonialism? *Journal of European Economic History* III Rome 1974, s. 5–53.

⁴¹ LANE, F. C.: *I mercanti di Venezia*, Torino 1982.

⁴² TEKE, S.: *Operatori economici fiorentini in Ungheria nel tardo Trecento e primo Quattrocento*. In: *Archivio storico italiano* 153 (1995), disp. IV (ottobre–dicembre), s. 703.

⁴³ MELIS, F.: *Documenti per la storia economica dei secoli XIII–XVI*. Istituto internazionale di Storia economica „F. Datini“ Prato, Pubblicazioni – serie I, Documenti. Firenze 1972, s. 314 (doc. 91, 21. február 1424), s. 318 (doc. 93, 1424), s. 320 (doc. 94, 23. február 1419).

⁴⁴ TIEPOLO, M. F.: *Archivio*, c. d., s. 870, 898–899. DA MOSTO, A.: *L'Archivio di Stato*, c. d., s. 52–55.

⁴⁵ ASV, *Consiglio dei dieci*, *Parti miste* 9, f. 140r (3. júl 1415); *Parti miste* 10, f. 9r–9v (19.–24. máj 1419), f. 12r (17. jún 1419), f. 15r (8. august 1419), 17v–18r (13. september 1419), 20v (14. december 1419), 21r (20. december 1419), 21v (4.–10. január 1420), 22v (23. január 1420), 23r–23v (7.–14. február 1420), 30r (14. august 1420); reg. *Parti Miste* 11, f. 28v (10. október 1431), f. 30r–30v (14.–21. november 1431), f. 31r (28. november 1431), f. 32r (5. december 1431), f. 60r–60v (26. november 1432).

LJUBIĆ, S.: *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike*, zv. III (*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium III*), Zagreb 1872, s. 351 (č. 524–525, 25.–28. august 1357), s. 353–354 (č. 530, 15. september 1357); zv. IV (Zagreb 1874), s. 8 (č. 24, 13. marec 1359). ŠTEFÁNIK, M.: *Pokusy Benátskej republiky o atentát na kráľa Žigmunda Luxemburského*. In: *Historický časopis* 2/2000, č. 48, s. 209–230.

v chronologickom poradí, z ktorej už vyšlo viacero zväzkov.⁴⁶ Výber prameňov z registrov Rady Desiatich, medzi nimi aj k niektorým zo spomínaných udalostí významných pre Uhorsko, publikoval v šesťdesiatych rokoch Vladimír Laman-sky.⁴⁷

Vlastnými archívmi disponovali okrem Rady Desiatich aj iné inštitúcie (be-nátske doky – Arzenál, nižšie finančné a správne orgány), ktoré vydávali a uchovávali materiál finančného a ekonomického charakteru.⁴⁸ Je možné, že sa v nich, ako aj v menších fondoch nižších štátnych inštitúcií, ktoré som v štúdiu neuviedol, zachovali niektoré čiastkové informácie o kontaktoch s Uhorskom. Vzhľadom na stav ich zachovania je to však málo pravdepodobné. Ich materiál bol v stredoveku vnímaný ako menej dôležitý a po určitej dobe podliehal skartácii, preto sa až na výnimky zo stredovekého obdobia zachoval vo veľmi malom rozsahu.

Veľmi dôležitých je ešte 33 registrov série *Libri commemoriali* z rokov 1300–1787, do ktorých sa zapisovali všetky „pamätihodné“ dokumenty, dohody a uznesenia. Nájdeme v nich významné zmluvy a politické rozhodnutia týkajúce sa Uhorska, rozhodnutia o platbách a kvitancie za platby pre uhorských kráľov,⁴⁹ ďalej dôležité dohody hospodárskeho charakteru (spomínaná dohoda s florentskou spoločnosťou o ťažbe medi v Banskej Bystrici),⁵⁰ záležitosti dedičstiev po nemeckých a uhorských kupcoch a s tým spojenú medzinárodnú korešpondenciu,⁵¹ prijatia uhorských šľachticov (napríklad aj Jána Korvína)⁵² do radov benátskeho patriciátu, či povolenia pre uhorské plavidlá a tovary na prepravu po Jadranskom mori.⁵³ Regesty zo všetkých registrov *Libri commemoriali* publikoval Riccardo Predelli v ôsmich zväzkoch.⁵⁴

V minulosti vyšli viaceré významnejšie edície prameňov z benátskeho archívu, zostavené na základe pertinenčného princípu. Ich hlavným hľadiskom výbe-ru bol fakt, že sa týkajú dejín Uhorska. Na prvom mieste spomedzi nich treba menovať dielo Sime Ljubiča,⁵⁵ ktoré je prirodzene koncipované z hľadiska chor-vátskych dejín. V dôsledku toho zachytáva prakticky všetko, čo sa priamo týka Dalmácie a iných území obývaných južnými Slovanmi. Edícia obsahuje niekoľ-

⁴⁶ ZAGO, F.: Consiglio dei Dieci. Deliberazioni Miste, regg. I–II (1310–1322), III–IV (1325–1335), V (1348–1363), Venezia 1962–1993.

⁴⁷ LAMANSKY, V.: Secrets d'état de Venice, New York 1968, vol I., s. 1–6, 159–160, 168–201; vol. II, s. 817–818.

⁴⁸ TIEPOLO, M. F.: Archivio, c. d., s. 870.

⁴⁹ Napr. ASV, Libri commemoriali reg. VIII, s. 69v (1. apríl 1382); reg. IX, s. 91v (4. január 1397), s. 92r (15. august 1399); reg X, s. 90r–97r (9. júl 1409).

⁵⁰ ASV, Libri commemoriali reg. VIII, s. 98r–100r (3. apríl 1385).

⁵¹ Napr. ASV, Libri commemoriali reg. VI, s. 70v (31. október 1359), s. 94v (28. august 1360).

⁵² ASV, Libri commemoriali reg. XVIII, (7. máj 1497).

⁵³ ASV, Libri commemoriali reg. IV, s. 173r (18. apríl 1350).

⁵⁴ PREDELLI, R.: I libri commemoriali della Repubblica di Venezia, tomo I - VIII, Venezia 1876 - 1914.

⁵⁵ LJUBIČ, S.: Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike I–X, zv. XI – register (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 1–5, 9, 12, 17, 21, 22, 24), Zagreb 1868–1893.

ko tisíc uznesení, nariadení a iných zápisov najrôznejších benátskych inštitúcií (najčastejšie Senátu) v plnom znení. Zameriava sa ale predovšetkým na politické dejiny a údajom k ekonomickým dejinám (ktoré sú pre Slovensko v prvom rade dôležité) je venovaná už menšia pozornosť. Ljubič tak síce zachytáva nesmierne množstvo informácií k dejinám Uhorska, jednako však mnohé chýbajú, predovšetkým také, ktoré majú vzťah k nemeckému elementu žijúcemu v severných častiach krajiny, ako aj iné nepriame zmienky. Túto medzeru do istej miery vyplňajú Simonsfeldova a Thomasova edícia,⁵⁶ pre ktoré bol hlavným kritériom výberu fakt, či sa zmienka nejakým spôsobom týka nemeckých ekonomických kontaktov s Benátkami. Obe diela sú základnými prácami pre hospodárske vzťahy strednej Európy so stredomorským svetom.

V rovnakom čase ako Ljubičova edícia bol zostavovaný aj Wenzelov výber zo zahraničných archívov k dejinám Uhorska z anjouovskej doby⁵⁷ a ďalšími autorami podobný výber z doby Mateja Korvína.⁵⁸ Spomedzi edícií benátskych dokumentov sú obe posledne spomínané medzi našimi historikmi najznámejšie, najprístupnejšie a aj najviac používané. Predovšetkým Wenzelovo dielo pozostáva z väčšej časti práve z materiálov benátskeho archívu a v mnohom sa prekrýva s Ljubičom. Wenzel síce poskytuje ďalšie cenné údaje, často však cituje neúplne alebo s pomerne závažnými chybami. Jeho prepis obsahuje úpravy a skrátenia formulácií, takže v žiadnom prípade nezodpovedá pôvodnému zneniu.⁵⁹

Mimoriadne dôležitú okolnosť pri skúmaní predovšetkým senátnych rozhodnutí predstavuje schválenie či neschválenie návrhov. Wenzelova edícia je v tomto ohľade značne nepresná, zrejme mal autor alebo jeho spolupracovníci menej skúseností s benátskym materiálom ako iní uvedení editori. Pre ilustráciu napríklad zápis návrhov z roku 1384 (u Wenzela č. 296 na strane 541) má v edícii nesprávny dátum (27. namiesto 26. august). Obsahovo je zredukovaný asi na polovicu. Latinský text zachováva len ich zmysel, nejde o doslovný prepis, ale skôr o akýsi širšie poňatý regist. V záverečnej časti je výška cla za miliár dovezenej medi uvedená nesprávne ako „*denariorum trium*“ (v skutočnosti ide o skratku znamenajúcu dukáty). Pri istej znalosti ekonomických pomerov v Benátkach, ich mincí a menovej situácie by bolo jasné, že takéto minimálne clo vo výške 3 denárov za tovar hodný 80–90 dukátov by predstavovalo menej ako stotinu percenta a také clo je pochopiteľne nezmyslom.

⁵⁶ SIMONSFELD, H.: Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig und die deutsch-venetianischen Handelsbeziehungen, Bd. I–II, Stuttgart 1887. THOMAS, G. M.: Capitular des deutschen Hauses in Venedig (Capitolare dei Visdomini del Fontego dei Tedeschi in Venezia), Berlin 1874.

⁵⁷ WENZEL, G.: Magyar diplomacziái emlékek az Anjou-korból I–III, Budapest 1874–1876.

⁵⁸ NAGY, I. – NYÁRI, A.: Magyar diplomacziái emlékek Mátyás király korából I–IV, Budapest 1875–1878.

⁵⁹ Napríklad spomedzi približne stovky uznesení týkajúcich sa slovenskej medi publikoval Wenzel len päť zápisov zo *Senato Misti* a jeden zápis z *Libri Commemoriali*, spolu šesť rozhodnutí z rokov 1384–1391. WENZEL, G.: Magyar diplomacziái emlékek III, c. d., s. 539–540 (č. 294), s. 541 (č. 296), s. 572–576 (č. 310–312), s. 581 (č. 319), s. 706–707 (č. 431).

Najzávažnejším nedostatkom Wenzelovej edície je, že nikde pri uzneseniach Senátu, ktorých publikuje niekoľko stoviek, neuvádza číselné výsledky hlasovania, ani či boli prijaté alebo nie. Zdá sa teda, že zmysel *Capta* a čísel hlasov za a proti uvedených na koncoch zápisov mu unikol. V konkrétnom citovanom prípade z roku 1384 neboli schválené posledné dve zo šiestich uznesení, čo však v edícii chýba, rovnako ako chýba dôležitý posledný riadok s textom „*et nulla earum capta fuit*“ (žiaden z návrhov nebol prijatý).⁶⁰ Preto neobsahuje tú najzásadnejšiu informáciu – či sa návrh v praxi uplatňoval alebo bol zamietnutý a pri čítaní edície tak vzniká nesprávny dojem, akoby všetky zápisy návrhov v Senáte boli schválenými opatreniami.

Spomenuté edície sú skutočne len tým najpodstatnejším, čo bolo k dejinám vzájomných kontaktov Uhorska a Benátskej republiky uverejnené. Prirodzene existuje množstvo ďalších publikácií, z ktorých mnohé majú väčší či menší vzťah k dejinám uhorského kráľovstva. Za zmienku určite stoja 40-zväzkové Pramene k dejinám Benátok (publikované ako *Fonti per la Storia di Venezia*), vydávané od roku 1947 a obsahujúce najrôznejšie typy prameňov.

Charakter benátskeho archívneho materiálu, jeho obsah i jeho doterajšia prístupnosť prostredníctvom publikácií naznačujú, akým smerom by sa mohol uberať výskum pre vzťahy Uhorska s Benátkami, predovšetkým v oblasti ekonomických dejín. Okrem dôsledného preskúmania senátnych registrov sú to najmä fondy prokurátorov sv. Marka, ktoré pravdepodobne skrývajú ešte mnohé cenné údaje k stredovekým hospodárskym dejinám i zo slovenského hľadiska (vývoz kovov). Úlohou budúcich rokov bude zrejme zamerať sa práve na túto oblasť.

SOURCES TO MEDIEVAL HISTORY OF SLOVAKIA AND HUNGARY IN THE VENICE ARCHIVES

Martin Štefánik

The most important state authority in the medieval Venice was the Great Council (*Maggior Consiglio*) consisting of all Venetian noblemen (about 1,000). It dealt with the basic decisions written in the books of Law. The archival material of the 13th century contains also the decisions about the regulations of trading with Hungarian merchants, about imported silver, about robberies of the Venetians in Hungary and their compensation and about the messages to the Hungarian king.

The centre of factual decisions was since the 14th century the 60-member and later 120-member Senate. The endorsed or disapproved resolutions were written in registers *Senato Misti*. There have been preserved volumes 15–60 from 1332–1440 which contain thousands of records concerning all spheres of Hungarian history. Senate often dealt with the making wars, sending messages, exporting metals and other goods from Hungarian Kingdom to Venice. The most important was copper of Banská Bystrica re-

⁶⁰ ASV, Senato Misti reg. 38, f. 160v (26. august 1384).

gistered as *rame de Solio*. It represented about the half of all copper imported to Venice at the end of 14th century. The Senate minutes contain also the assignment of the Venetian citizenship, measures connected with Dalmatia or allocation finance to fix Hungarian dignitaries. The only executives authorities who realized the particular decisions of other institutions were Doge, Signoria and Collegio. In their archives there can be found instructions concerning wars or safeguarding trade routes with Hungary.

For the economic history of both countries contacts there are important materials of San Marco procuratores. These were administrators of testamentary inheritances made up by notaries. To the documents there was obviously attached personal papers of a testator. They contain also data about the sale of metals to the Venice Mint, trading of different merchants, consortiums with Banská Bystrica copper and its selling price in Syria, Egypt and Netherlands.

Another important institution was the Council of Ten, which saw to the state safety. There are interesting notes concerning the plans of Hungarian palatinus to organize coup d'état in Venice in 1357, attempts of Venetian Republic to poison king Sigismund in 1415–1432, later plans to poison Croatian ban Tarpaval and king Mathias Corvinus.

33 registers of the series *Libri commemoriali* from 1300–1787 contains all „memorable“ documents, agreements or resolutions. We find (often duplicates with registers of the Senate or the Great Council) important economic agreements, payments or receipt for Hungarian kings, matters of inheritances of German and Hungarian merchants, acceptances of Hungarian noblemen among Venetian magnates, permissions to Hungarian ships and goods for transport over the Adriatic.

Previous editions did not pay much attention to the materials of economic character and particularly the older ones (Wenzel) are incomplete and inaccurate.

Translated by Ema Draškabová

O NOTÁROCH A PODNOTÁROCH MODRY, PEZINKA A SVÄTÉHO JURA V 17. STOROČÍ

PETRA POSPECHOVÁ – JURAJ SPIRITZA

Pospechová, P. – Spiritza, J.: About Notaries and Vicenotaries of Modra, Pezinok and Svätý Jur in 17th Century. Slovenská archivistika, Vol XXXIX, No 1, 2004, p. 59–78.

The article presents the survey of scribes (notarius, vicenotarius) who worked in the municipal offices in 17th century in the West Slovak towns Modra, Pezinok and Svätý Jur. There are presented unpublished facts their social position in these towns, administration duties, property situation, etc. It introduces the information about the unique library of the notary and solicitor Michal Schiefferer. The separate article will bring more details about it in Slovenská archivistika.

Slovakia. Municipal offices. Municipal scribes.

Mgr. Petra Pospechová, Mestské múzeum v Pezinku, M. R. Štefánika 1, 902 01 Pezinok
PhDr. Juraj Spiritza, Ul. Planét 6, 821 12 Bratislava

Prejavy organizovanej činnosti a zmeny v písomnej produkcii mestských kancelárií si všímal už Pavol Križko.¹ Vďaka Darine Lehotskej poznáme *Vývoj bratislavskej mestskej kancelárie do roku 1526*,² počiatky vedenia mestských kníh na Slovensku³ aj vývoj mestskej listiny a listu na našom území.⁴ Z poslucháčov, ktorým prednášala v rokoch 1955–1989 na univerzite v Bratislave diplomatiku, obhájili diplomové práce o premenách mestskej administratívy Mária Prokšová (*Vývoj kremnickej mestskej kancelárie do roku 1526*), Jozef Kupča (*Vývoj spisomňovania a mestska kancelária v Banskej Štiavnici v stredoveku*), Silvia Minarových (*Vývoj trnavskej mestskej kancelárie do roku 1526*) a František Žižňák (*Kancelária mesta Levoče v druhej polovici 16. storočia*).⁵ Na pozornosť Bratislave nadviazala Eva Kubicová prácou *Bratislavská mestska kancelá-*

¹ KRIŽKO, P.: Drievna mestska administrácia v Kremnici a iných slobodných kráľovských mestách. In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti IV. Turčiansky Šv. Martin 1899, s. 104 a nasl.

² In: Historické štúdie (ďalej len HŠ) IV. Bratislava 1958, s. 222–274.

³ LEHOTSKÁ, D.: K počiatkom vedenia mestských kníh na Slovensku. Najstaršia bratislavská mestska kniha 1364–1538. In: H Š V. Bratislava 1959, s. 325–347.

⁴ LEHOTSKÁ, D.: Počiatky a vývoj mestskej listiny a listu na Slovensku do roku 1526. In: Sborník archivních prací 14. Praha 1964, s. 88–118.

⁵ Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica XLV – Pamätnica k 50. výročiu študijného odboru archivnictvo a pomocné vedy historické. Bratislava 2002 (ďalej len Pamätnica), s. 341 a 344. Pozri: ČORDÁŠOVÁ, S.: Vývoj spisomňovania v Trnave do roku 1526. In: Slovenská archivistika (ďalej len SA). Bratislava 1975, 1, s. 102–121; ŽIFČÁK, F.: Kancelária Levoče v druhej polovici 16. storočia (ďalej len Kancelária). In: SA. Bratislava 1976, 2, s. 127 a nasl.

ria v rokoch 1527–1604. Radoslav Ragač naznačil budúci bádateľský záujem prácou *Zvolen – obraz stredovekého mesta a jeho mestskej kancelárie*.⁶

Richard Marsina upozornil v roku 1971 účastníkov konferencie o dejinách stredovekých miest v Levoči, že významné možnosti poznania života ... miest sa ponúkajú aj pri skúmaní ich kancelárskych zariadení.⁷ Fakt, že práve mestský píšateľ bol v každom meste... dôležitou... osobou a jako vedoucí činitel městské kanceláře... byl též, zvláště v počátcích vývoje městské správy jedním z mála představitelů inteligence ve městě,⁸ rezonoval ale až neskôr a inde. Najzreteľnejšie v roku 2002 vo Zvolene na konferencii o diplomatickej produkcii v stredovekom meste vystúpeniami Radoslava Ragača (*Zvolenská mestská kancelária v stredoveku*), Boženy Malovcovej (*Mestská kancelária Spišskej Soboty*) a Veroniky Novákovej (*Kancelária mesta Šamorína do konca 17. storočia*). Mikuláš Čelko hovoril tam o činnosti notára (mestského písača) Baltazára Stecka (ktorý bol na prelome 15. a 16. storočia jednou z najvýraznejších osobností Banskej Štiavnice), Igor Graus o každodennom živote notárov Banskej Bystrice v 16. storočí a Marie Marečková o sociálnom postavení notárov Bardejova v prvej polovici 17. storočia.⁹ Prichodí dodať, že Ondrej R. Halaga identifikoval pôvodcov viac ako 6 200 záznamov v mestskej knihe Košíc z rokov 1393–1405 aj odlišnosti v písomnom prejave zúčastnených písačov.¹⁰ Juraj Spiritza načrtol biografický portrét notára Liebharda Egkenfeldera činného v Bratislave v 15. storočí.¹¹ František Žifčák upriamil pozornosť na notárov Levoče ako humanistických vzdelancov.¹²

Mimoslovenský záujem o mestské kancelárie na Slovensku

Pozornosť mestským kanceláriám na Slovensku nekončí na jeho hraniciach. Dôvodom je príslušnosť k bývalým spoločným štátnym útvarom s Maďarmi a Čechmi, najmä ale fakt, že expandujúca nemčina nahradila v 16. storočí v jednom meste univerzálnu latinčinu ako úradnú reč.

Archivári sa dozvedali už na seminároch Dariny Lehotskej o Herbertovi Weineltovi, jednom z prvých Nemcov zaujímajúcich sa o podoby stredovekej kance-

⁶ Pamätnica, s. 354 a 358.

⁷ MARSINA, R.: Bádanie o dejinách stredovekých miest na Slovensku. In: Historický časopis. Bratislava 1972, 2, s. 202.

⁸ SPÁCIL, V.: Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786. Olomouc 2001, s. 15.

⁹ Diplomatická produkcia v stredovekom meste (v tlači).

¹⁰ HALAGA, O. R.: Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393–1405 ... München 1994, s. 3–15.

¹¹ SPIRITZA, J.: Curriculum vitae bratislavského mestského notára a skriptora Liebharda Egkenfeldera. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. Martin 1998, s. 200–201.

¹² ŽIFČÁK, F.: Leutschauer Notare als humanistische Gelehrten. In: ČÍČAJ, V. – PICKL, O.: Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa von Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhundert. Bratislava 1998, s. 101–109. Pozri: MEIER, J.: Deutschsprachige Korrespondenzen in der frühen Neuzeit – Briefe Leutschauer Notare und Stipendiaten. In: GREULE, A.: Deutsche Kanzleisprache im europäischen Kontext. Wien 2001.

lárskej nemčiny na Slovensku,¹³ zároveň o prácach Sándora Gárdonyiho *Die Kanzleisprache von Schemnitz und Kremnitz im 14.–16. Jahrhundert*,¹⁴ *Das Stadtbuch von Schmöllnitz. Beiträge zur Geschichte der deutschen Kanzleisprache in der Slowakei*¹⁵ atď. Zo súčasných nemeckých germanistov sa zaoberajú systematicky písomnou produkciou mestských kancelárií na Slovensku Ilpo Tapani Piirainen (*Zur Geschichte der Stadtdeutschen Kanzleisprache in der Zips*¹⁶ atď.) a jeho nasledovník Jörg Meier (*Städtische Textsorten des Frühneuhochdeutschen. Die Leutschauer Kanzlei im 15. Jahrhundert*; *Städtische Kommunikation in der Frühen Neuzeit*¹⁷ atď.). Profesor Piirainen priviedol tiež Karla-Heinza Grothausmanna k edovaniu mestskej knihy Krupiny¹⁹ a Arneho Zieglera k vydaniu mestskej knihy Bratislavy z rokov 1402–1506; v jej opise sa dotkol tiež profesionalizácie písomnej komunikácie Bratislavy zamestnávaním vlastného pisára (pre ktorého bola znalosť nemčiny a latinčiny podmienkou prijatia), ako aj vzostupu mestského pisára na majetného úradníka spojeného s mestom zmluvou a prisahou.²⁰

Na rokovaní o minulosti, prítomnosti a didaktike nemčiny na Slovensku hovorili v apríli 2003 v Münsteri o rovnakej problematike Mária Paponová (*Eigenamen im ältesten Stadtbuch von Pressburg/Bratislava aus den Jahren 1402 bis 1506*) a Jozef Petrovič (*Die Anwesenheit der deutschsprachigen Dokumente des Mittelalters und der Frühen Neuzeit in den Archiven der ostslowakischen Städte Bartfeld/Bardejov, Prešov und Kaschau/Košice*).²¹ Na konferencii o nemeckorečových kanceláriách v Európe odzneli v októbri 2003 v Bochume o. i. prednášky *Die Anfänge der deutschsprachigen Kanzleien in Europa* (Jörg Meier; Bochum – Arne Ziegler; Münster), *Die Anfänge der deutschen Schriftsprache in der Slowakei* (Emil Skála; Praha), *Schreiber der Stadt Pressburg/Bratislava in den Jahren 1441 bis 1456, Skriptor und Büchersammler Liebhard Egkenfelder* (Juraj Spiritza; Bratislava) a *Die Stadtkanzleien in den wichtigsten Städten der Zips/Spiš* (František Žifčák; Levoča).²²

¹³ WEINELT, H.: Die mittelalterliche deutsche Kanzleisprache in der Slowakei. Brno 1938; T. i. : Das Stadtbuch von Zipser Neudorf und seine Sprache. München 1940.

¹⁴ In: Német filológiai tanulmányok (ďalej len NFT). Debrecen 1964, 1, s. 31–78.

¹⁵ In: NFT, Debrecen 1966, 2, s. 109–138.

¹⁶ In: Urbs-Provincia-Orbis. Contributiones ad historiam constantium civitatum Carpathicarum in honorem O. R. Halaga editae. Košice 1993, s. 131–136. Súpis prác I. T. Piirainena o Slovensku je v zborníku : Deutsche Sprache in Europa – Geschichte und Gegenwart. Wien 2001 (zost. MEIER, J. – ZIEGLER, A.).

¹⁷ In: BISTER – BROOSEN, H.: Beiträge zur historischen Stadtsprachenforschung. Wien 1999, s. 131–157.

¹⁸ MEIER, J.: Städtische Kommunikation in der Frühen Neuzeit. Historische Soziolpragmatik und Historische Textlinguistik. Frankfurt a. M. 2004.

¹⁹ GROTHAUSMANN, K.-H.: Das Stadtbuch von Karpfen/Krupina. Frankfurt a. M. 1977.

²⁰ ZIEGLER, A.: Actionale Protocollum. Das älteste Stadtbuch aus Pressburg/Bratislava aus den Jahren 1402–1506. Bratislava 1999.

²¹ Deutsche Sprache in der Slowakei – Geschichte, Gegenwart und Didaktik (v tlači).

²² Zborník Die Anfänge deutschsprachiger Kanzleien in Europa (v tlači).

Anonymita notárov Modry, Pezinka a Svätého Jura?

Nie je tajomstvom, že chýba ucelená informácia o činnosti mestských kancelárií vo vinohradníckych mestách na úpätí Malých Karpát a ich personálnom obsadení. Monografia Modry iba stroho konštatuje, že kňaz Pankrác bol v roku 1506 aj rektorom školy, súčasne mestským písarom a že pôvodcovia najstarších záznamov v mestských knihách upadli do zabudnutia. *Až v deväťdesiatych rokoch* [16. st.] *možno sledovať mestských notárov aj podľa mena. Sú to ... Juraj Henckel ... Timotej Wezely ... Ján Sturmius. Vedľa neho ... roku 1599 Adam Berger.*²³ V monografii o Pezinku sa konštatuje len nepriamo o pôvodcoch mestských písomností, že tamojšia mestská škola dávala v 16. a 17. storočí základné a nižšie stredné vzdelanie budúcim písarom, notárom, učiteľom atď.²⁴ Ani kniha o Svätom Jure²⁵ sa o mestskej kancelárii a jej zamestnancoch nerozpisuje. Iba Juraj Turcsány si všimol v rozbere najstaršej knihy testamentov obyvateľov Svätého Jura aj písarov, ktorí odpisovali do nej v rokoch 1577–1642 záznamy zomretých testátorov.²⁶

Pri zvažovaní, či sa venovať zmenám v administratíve Modry, Pezinka a Svätého Jura (vrátane podobností, rozdielov aj občasného zamestnávania dvoch notárov naraz), prosopografii úradníkov, viacjazyčnosti zachovaných písomností, paleografickej analýze písma atď.²⁷ alebo uprednostniť poobhliadnutie na život notárov a podnotárov v určitom období, zvolili sme netradičnú druhú možnosť. K výberu 17. storočia nás primälo povýšenie oných mestečiek na turbulentnom prahu nového veku na slobodné kráľovské mestá.

Pomenovanie, prísaha, povinnosti

Postavenie mestského písaťa (*Stadtschreiber*²⁸) Modry, Pezinka a Svätého Jura sa nelíšilo od pozície úradníkov iných miest. Neodpisovali len existujúce texty, ale riadili mestskú kanceláriu. Zúčastňovali sa na rokovaní mestskej rady vrátane dôverných, aby mohli ich priebeh a uznesenia autenticky spísomniť. Vystupovali na verejnosti ako prisažní notári (*iurati notarii, geschworne Notare*), lebo funkcie sa ujímali prísahou vernosti mestu a mlčanlivosti. Text zo 17. storočia pripomína, že v Modre prisahal nastupujúci notár po latinsky (dovoľavajúc sa Všemohúceho a troch božských osôb), že ako onomu kráľovskému a slo-

²³ LEHOTSKÁ, D.: Dejiny Modry 1158-1958. Bratislava 1961, s. 32.

²⁴ DUBOVSKÝ, J. – ŽUDEL, J.: Dejiny Pezinka. Bratislava 1982.

²⁵ PAVELEK, J.: Svätý Jur. Bratislava 1958.

²⁶ Pamätnica, s. 348.

²⁷ Komplexný pohľad na chod mestskej kancelárie, jej rozvoj a rast, ako aj rozbor práce notára, podnotára, písaťa a ďalšieho pomocného personálu pripravuje Petra Pospechová v práci Inštitúcia mestskej kancelárie v malokarpatských mestách Modra, Pezinok a Svätý Jur v 17. storočí.

²⁸ V testamente z 13. 12. 1574 (čiže pred povýšením Sv. Jura medzi slobodné kráľovské mestá) vystupuje Valentín Beck ako *Marckhschreiber*. Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra (ďalej len ŠAB, PM), Magistrát mesta Svätý Jur (ďalej len MMSJ), Súdne písomnosti – časť Testamenty. Nemecké a latinské citáty z archívnych dokumentov aj názvy publikujeme (kvôli lingvistom) v transliterovanej podobe.

bodnému mestu oddaný notár neprestúpi žiadnu z jeho výsad a o žiadnom zo zasadnutí mestskej rady nevyjaví nič ústne, písomne, pritakávaním či iným spôsobom, ale všetko len pre seba ponechá, že písárske povinnosti bude plniť svedomito a aj vo všetkom ostatnom si bude počínať rovnako. Prísahu končil detestačnými výzvami *Nech ma vedie k tomu solidnosť notárska! Tak mi pomáhaj Boh aj Svätá Trojica!*²⁹ V Modre a Svätom Jure, možno aj v Pezinku³⁰ kooptovala mestská rada notárov obvykle pri najbližších voľbách za senátorov. Ako mestskí úradníci (oboznámení so zákonmi, inými právnymi úpravami aj s rešpektovanými zvyklosťami) sa aktívne zúčastňovali na správe mesta.

Skutočnosť, že notári suplovali vo Svätom Jure v personálnej únii mestského advokáta, čiže radili richtárovi a mestskej rade, rezonovala v titulatúre; nazývali ich tiež solicitormi. Bratislavská kapitula označila tak v listine z 10. augusta 1630 svätajurského Mikuláša Szilágyiho, ktorého jeho vdova spomína v teste-mente zo 14. marca 1642 ako niekdajšieho notára.³¹ Záznam o rokovaní mestskej rady Svätého Jura pripomína od 24. apríla 1646, že *Herr Vaczi sagt ... sein Solicitatur, Notariat und Senatoriat auf.*³² Záznam z 30. apríla 1652 svedčí, že v tom istom meste *Ist Herr Franciscus Wegrini Pro sollicitatore vnndt Notario an- vnndt auffgenommen worden.* Iný záznam dokladá, že Wegriniho bezprostredného nástupcu Štefana Kecsesa (pôsobiaceho dovtedy ako *salaris*) najal Svätý Jur 28. apríla 1654 za solicitora a *vrchného* notára (*et supremo Notario conductus est*).³³

Spomenuli sme na inom mieste, že notári Modry, Pezinka a Svätého Jura používali erbový znak.³⁴ Dodávame, že modranský notár Ján Martius mal dve typá-riá. Na staršom vyplňal pečatné pole s osemhranným lemom štít s mužom v krátkych nohaviciach zriadených podľa španielskej módy (so šablou v pravej ruke a stromčekom v ľavej) a neúplný kruhopis IOHANN MARTI[us]; posledné dve litery prírmenia nahradila značka krátkeho podobná cifre 9. List domovskému mestu spečatil 18. augusta 1620 v Banskej Bystrici pečatidlom, na ktorom malo meno majuskulnú podobu IOHANN MARTHIUS.³⁵ Pečatné pole (na pečatnom prsteni?) Tobiáša Beiglera, o ktorom sa ešte zmienime, lemovala takisto osemkrát lomená linka. Mal na ňom štít s tromi z kvetináča vyrastajúcimi ružami a iniciály T B.³⁶

²⁹ ŠAB, PM, Magistrát mesta Modry (ďalej len MMM), inv. č. 1307. Pozri: KÁLLAY, I.: Zur Verwaltungsgeschichte der freien königlichen ungarischen Städte. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Wien 1962, 15, s. 181–199.

³⁰ Požiar zničil 9. 4. 1832 zápisnice mestskej rady z rokov 1597–1820, aj iné písomnosti, takže o notároch a podnotároch Pezinka sa zachovalo len málo správ.

³¹ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 146 a Súdne písomnosti – časť Testamenty.

³² ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 615.

³³ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 616.

³⁴ POSPECHOVÁ, P. – SPIRITZA, J.: O erbových znakoch zo 14. až 18. storočia (najmä na pečatiach mešťanov Modry, Pezinka a Svätého Jura zo 16. až 18. storočia). In: SA, Bratislava 2003, 2, s. 98–116.

³⁵ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1558 a 1566.

³⁶ FEDERMAYER, F.: Rody starého Prešporka. Bratislava 2003, s. 299.

Notárov zástupca, podnotár (*vicenotarius*) sa dozvedal o dôverných veciach neraz priamo na zasadnutiach mestskej rady, musel preto tiež prisahat'. Prisaha, ktorú zložil 12. júna 1627 v Pezinku podnotár Jonáš Smitthperger,³⁷ sa líši nevelmi od textu používaného v 17. storočí notármi Modry. Ján Juraj Szunyog vyslovil 23. apríla 1696 ako dozorujúci komisár Uhorskej komory po voľbe mestskej rady Pezinka otázku, prečo sa spolieha mesto už dlhší čas len na podnotára bez náležitého vzdelania a neovládajúceho cudzí jazyk.³⁸

Spoznali sme doteraz tiež dvoch pomocných pisárov. Svätý Jur prijal Jakuba Wolffa *pro interim neben dem Ihro Vice Notario Zu laboriren bey der Canzley*; 10. júna 1662 musel zložiť *iuramentum fidelitatis*.³⁹ V Modre je doložený ako pomocný pisár Tomáš Fodoroczy (1687). Doložené je aj pôsobenie komorného pisára vo Svätom Jure; poslednej vôli Gregora Gruebmüllnera dal písomnú podobu 1. júla 1597 *Cammerschreiber* Juraj Pusch.⁴⁰

Mestskú agendu spísomnil občas, v neprítomnosti úradujúceho notára aj podnotára, niektorý z ich predchodcov. Napríklad závet vdovy Barbory Storchovej z 28. decembra 1609 do protokolu testamentov Modry *Absente Joan Sturmio Notario Hainricus Reuter antiquus iuratus Notarius rogatus Schriebat*. V júni 1612 zapisoval Reuther do toho istého protokolu ako *der Zeit substituirt ... Notar*.⁴¹ Príležitostne zastúpili pisárov členovia mestskej rady alebo učiteľ.

Základnou povinnosťou notárov a podnotárov bolo vedenie mestských kníh a súdnych kníh, koncipovanie a spísomňovanie listín, koncipovanie a písanie listov, ako aj príprava návrhov a vypracovanie aktuálnych predpisov. Ich písomné dodatky k úradným textom informujú napríklad o tom, že zápisnice súdu písal v Modre v roku 1609 Ján Sturmio. Ironizujúci názor o sporoch vyjadril rýmovačkou *Viel gerecht vnd nicht gewonnen. Viel gestellt Vndt nichts bekommen. Viel gesagt Vndt nichts gefangen. Viel gehört Vndt nichts Verstanden. Viel gesehen Vndt nichts gemerkt. Seindt Eckel Vnd Verlohrne werkh*.⁴²

Iné prípisky datujú pôsobenie notárov a podnotárov alebo pripomínajú bytostné problémy doby. Hovorí, že s notárom Jurajom Radymoczom zapisoval v roku 1629 do mestskej knihy Modry súčasne podnotár Basilius Premaut.⁴³ Do inej mestskej knihy odpísal Radymoczy rodostrom mešťana Juraja Webera, a to *ex manuscripto Casparis Rott Civitatis olim istius Notarii*. Práve ju 20. decembra 1630 *Ad finem perduxit Michael Kern ... Vice Notarius*.⁴⁴ Nadpis pozemkovej knihy Svätého Jura oznamuje, že ju začal písať v roku 1616 notár Tobiáš Rosen-

³⁷ ŠAB, PM, Magistrát mesta Pezinka (ďalej len MMP), inv. č. 243.

³⁸ KORICOVÁ, T.: Správa mesta Pezinka v 16.–18. storočí. Pamätnica, s. 343.

³⁹ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 616, záznam z 10. 6. 1662.

⁴⁰ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 351; ŠAB, PM, MMSJ, Súdne písomnosti – časť Testamenty.

⁴¹ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 2726, s. 132 a 140.

⁴² = [Hoci robili] všetko v súlade s právom, nevyhrali nič. Veľa očakávali, nedostali nič. Veľa povedali, nepresvedčili nikoho. Veľa počuli, neporozumeli ničomu. Veľa videli, nezbadali nič. Aké odporné a zbytočné pachtenie sa! ŠAB, PM, MMM, inv. č. 552.

⁴³ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 555.

⁴⁴ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 345. Zdravotné dôvody prinútili Michala Kerna požiadať 28. 2. 1632 Modru o uvoľnenie z úradu (MMM, inv. č. 1573).

berger.⁴⁵ Zrejme notár Juraj Machilles napísal na register viničných dávok rovnakého mesta v roku 1648 výzvu *Hingeht die Zeit, Herkhombt der Tod, O Mensch thue recht Vnnd fürchte Gott!*⁴⁶ Jej pôvodcu spájalo pravdepodobne nielen písanie veršov s Jánom Machillesom, ktorý ako *Ecclesiae Sclavonicae apud Cassoviensis Minister* uverejňoval v rokoch 1618–1639 latinské básne.⁴⁷

V roku 1607 zapísal notár Henrich Reuther do mestskej knihy Modry: Pre veľkú biedu sa dávky tohto roku nevyberali, ale odpustili.⁴⁸ Vinš *Gott gebe Glückh, Seegen, fried, Liebe vnnd Einigkeit zum Neven Jahr* je viac než písomným prianím z decembra 1648. Vyjadruje nádej, že po vestfálskom mieri zavládne konečne všade blahodarný mier, vzájomná znášanlivosť a konfesijná parita.

Z reglementácií verejného poriadku, volieb, vinohradníctva atď. (*Berg-, Feuer-, Maut-, Wahl-, Wach-, Waldordnung* atď.), pri ktorých recipovaní, koncipovaní, spisomňovaní a zverejňovaní dbala mestská kancelária na právnu kontinuitu v konaní mestskej rady, spomenieme aspoň *Ordnung Wie sich Richter Vndt Raths Personen in ihrem ampt Verhalten sollen*; úprava nadobudla v Modre účinnosť v apríli 1610. Prehľad povinností richtára a mešťanostu Svätého Jura zostavil notár Tobiáš Rosenberger v roku 1615.⁴⁹ Naznačuje oznam *Ex senatus consulto fideliter extradedit ...* pod niektorými textami, že pisári mohli expedovať písomnosti aj zverejňovať štatúty, iné predpisy atď. až po prerokovaní mestskou radou?

Malokarpatskí notári a podnotári boli členmi delegácií pričínajúcich sa o povýšenie domovských mestečiek na slobodné kráľovské mestá, zastupovali ich na zasadaniach krajinského snemu, doručovali dôležité písomnosti aj peniaze. Napríklad 22. júna 1619 poverila mestská rada Modry notára Reuthera, aby s bývalým notárom Martiom doručil do Viedne deväť privilégií a iných listín z rokov 1375–1604; mali ich ale najprv odpísať a kópie poslať do Prahy.⁵⁰ Ján Martius dostal, už ako mešťanosta, 22. apríla 1621 za úlohu, doručiť určité písomnosti z Modry do Trenčína a *Lewenstainu*.⁵¹ Mestská rada Svätého Jura uložila 25. júla 1652 richtárovi, aby s notárom Františkom Wegrinim usporiadal a inventarizoval písomnosti mesta.⁵²

Pisári boli *ex offio* členmi mestského súdneho senátu. Prizývali ich za členov metačných komisií a súdnych senátov iných miest. Chodili vyšetrovať. Napríklad svätøjurský podnotár Jakub Faust vypočúval 9. júla 1672 v *Neustifte*, súčas-

⁴⁵ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 2719.

⁴⁶ = Čas plynie, blíži sa smrť. Ó človeče, drž sa práva a boj sa Boha! ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 4292.

⁴⁷ ČAPLOVIČ, J.: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700 II. Martin 1984, s. 1013.

⁴⁸ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 339.

⁴⁹ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 341 a MMSJ, inv. č. 1210.

⁵⁰ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1565.

⁵¹ Červený Kameň, okr. Ilava. ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1567.

⁵² ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 616.

nom Neštichu, istého Michala Szatmara.⁵³ Ako mestskí úradníci písomne informovali richtára a mestskú radu o činnosti na úradných cestách.⁵⁴

Malokarpatské mestá preukazovali neraz dôležitým osobám (vrátane veriteľov) zaviazanosť vínom. V prehľade činnosti zástupcov Modry v Bratislave z 8. februára 1612 figuruje oznam, že notár Ján Martius sa odvdáčil palatínovi sudom s dvanástimi okovmi vína.⁵⁵ V máji 1618 odpísal richtár Tobiašovi Rosenbergerovi, že mu posielajú do Viedne dva sudy s 13 a 16 okovmi vína pre žičlivcov Svätému Juru.⁵⁶ No nielen vínom sa získavala náklonnosť. Bývalý modranský notár Henrich Reuther pripomenul svojmu richtárovi, že Erazma Rosenkranza, tajomníka Imricha Balassu, hostil (*ausgehaldten Vnndt beköstiget*) od 3. decembra 1611 do 26. februára 1612 a tých dvanásť týždňov aj čosi stálo!⁵⁷ Medzi tzv. rôznymi písomnosťami (*acta varia*) Modry sa zachoval koncept správy z 12. júla 1613 o priebehu hostiny usporiadanej vo Viedni pre pozvaných komisárov.⁵⁸ Azda sa nepriblížime k dnešku citátom z vyúčtovania modranského notára Jána Martia zo 16. februára 1612, že dal v Nových Zámkoch nemenovanému *Secretarii trinckgeldt* 50 denárov.⁵⁹ Pol storočie neskôr, a to 6. februára 1669 sa zaviazal notár Matias Martius, že Modra poskytne františkánom v Pruskom namiesto úrokov z požičaných 2 500 rýnskych zlatých 115 okovov vína.⁶⁰

Notári a podnotári na úradných cestách nehladovali. Vyúčtovanie výdavkov zástupcov Modry na zasadnutí krajinského snemu v Bratislave dokladá, že od 16. októbra do 6. decembra 1608 kupovali nielen papier (šesťkrát), chlieb, masť, soľ, ale najmä mäso (bravčové, hovädzie, husi, kapúnov), ryby, ryžu, zeleninu (cibuľu, cviklu, kapustu, šalát, špenát), domáci aj holandský syr, koreniny, jablká, citróny, mandle, mlieko, pivo, víno, vínovicu...⁶¹ Výrečný je tiež osemstranový sumár nákladov na cesty trojice poverencov Modry (vrátane notára Jána Sturmia a bývalého notára Jána Martia) so sluhom do Viedne, a to od Troch kráľov do začiatku marca 1609.⁶² Bývalí notári Ján Martius a Juraj Hadritius odcestovali 23. januára 1615 z Modry s ďalším mešťanom do Viedne k palatínovi *in etlichen Gemeinen gescheften*. Z peňazí prevzatých od mestských komorníkov minuli 90 denárov za občerstvenie hneď v Bratislave. Prevoz cez Dunaj, ustajnenie koní a *oddych* v dolnorakúskom Regelsbrunne ich stáli 28+96 denárov. Vo Viedni minuli 20 denárov u kováča, 3 denáre za papier a v hostinci zaplatili za štvordňové ubytovanie so stravou 15 florénov a 10 denárov. Kuchárke a sluhovi nechali *trancgeld* 20 denárov. Pri návrate dali za prevoz 27 denárov.⁶³ Notári nepomenuli využiť úradné cesty na súkromné nákupy. Ján Martius stihol kúpiť

⁵³ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 616.

⁵⁴ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1363, 1558 atď. a MMSJ, inv. č. 1207, 1208, 1209 atď.

⁵⁵ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1516. V sude bolo približne 650 l vína.

⁵⁶ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 1213.

⁵⁷ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1560.

⁵⁸ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1561, časť 1613.

⁵⁹ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1561.

⁶⁰ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 208.

⁶¹ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1557.

⁶² ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1558.

⁶³ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1563.

v roku 1607 v Prahe až tri páry topánok.⁶⁴ V liste modranského richtára z roku 1609 zástupcom mesta vo Viedni je dôvetok: Manželka pána Sturmia mu posíla 2 florény. On už vie, na čo ich má použiť.⁶⁵

Prijatie do služby, plat, iné príjmy

Istý Šebastián Rhegett, koncipista v Bratislave, dozvediac sa v roku 1606 o voľnom mieste pisára (*die Markhtschreiberei Stell*) v Pezinku, požiadal o prijatie. Hoci sa predstavil ako usilovný a schopný pisár s praxou u rôznych zamestnávateľov vo Viedni, Hainburgu a Bratislave, Pezinok odstúpil žiadosť Modre. U jej magistrátu ale takisto nepochodil. Modra neprijala ani Henricha Gerhardiho, ktorý ju oslovil v roku 1608 kvetnatou, ale takmer nič nehovoriacou žiadosťou; neuviedol v nej kvalifikáciu ani meno údajného mecéna z Ödenburgu, na ktorého autoritu sa odvolal.⁶⁶

Malokarpatské mestá uprednostňovali zjavne pri výbere pisárov mužov, ktorých spoznali ako učiteľov alebo dostali odporúčajúce referencie o ich úradníckej výkonnosti.⁶⁷ Pripomíname v tejto súvislosti učiteľa Juraja Möttichia, ktorý prijal 9. apríla 1599 splnomocnenie rokovať o vyplatení mesteciek Svätý Jur a Pezinok zo zálohy;⁶⁸ o rok neskôr je doložený testamentom Zuzany Pognerovej ako svätajurský notár. Prípiskok k závetu oznamuje: Ja Juraj Möttichius ... notár vypočul som z úst Valentína Tuzentalera všetko, čo mu povedala pani Zuzana... a nič nezmeniac napísal som to doslovne... a doplnil iba vlastným menom.⁶⁹ Michal Czaika asi tiež učil, kým sa stal notárom Modry a palatín Stanislav Thurzo si ho vyhládol v roku 1623 za rektora gymnázia v Hlohovci.⁷⁰ Jeho posledná vôľa, spisomnená 31. mája 1633 v Modre podnotárom Jánom Hofmannom, svedčí, že nezbohatol. Zanechal synom *Bibliothec* a manželke dom, ale zaťažený 150 florénmi dlhu. *Odkázal* jej zároveň dve desiatky nevyplatených peňažných záväzkov.⁷¹ Magister Ján Büringer pôsobil po návrate z univerzity vo Wittenbergu (zapísal sa tam 14. 4. 1631) ako konrektor v Banskej Bystrici, rektor v Kremnici, v rokoch 1648–1650 učil v Prešove, v rokoch 1652–1655 bol *Rector Scholae* v Modre a potom sa stal notárom Modry. Tam je doložený v roku 1657 aj ako autor latinských veršov. V rokoch 1664–1669 bol konrektorom lýcea v Bratislave. V roku 1670 vydal, už ako rektor lýcea, dielo *Nomencl-*

⁶⁴ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 3967.

⁶⁵ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1558.

⁶⁶ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1555 a 1557.

⁶⁷ Od pisárov sa vyžadovala už v 14. storočí znalosť latinčiny, schopnosť spoznať podstatu vecí a použiť pri vybavovaní príslušné predpisy, takisto plynulosť prejavu, schopnosť odlišiť významové osobitosti, ako aj náležité používanie slovnej zásoby. Pozri: SURÁNYI, B.: Az I. Lajos-kori *Ars notarialis* városi vonatkozású formuláinak eredetéről. In: Történelmi Szemle. Budapest 1962, s. 275–285. Magistrát Modry požadoval napríklad od budúceho podnotára Jána Hofmanna *eine Prob meiner Hand Vnd Schrift*. ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1570.

⁶⁸ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 48.

⁶⁹ ŠAB, PM, MMSJ, Súdne písomnosti – časť Testamenty.

⁷⁰ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 109 a 111.

⁷¹ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 2726.

*tor et Index tam Nominus quam Verborum Germano-Latinus.*⁷² Poslednú vôľu vdovy modranského mešťana Izraela Sixa spísomnil 1. novembra 1606 jej švagor a *Rector Scholae Modrensis* Tobiáš Rosenberger. V marci až júni 1607 upozornil na seba ako opatrovník pozostalosti modranského pastora Jána Sommerthala, a to domáhaním sa, aby jeho vdova, vtedy už opätovne vydatá, otvorila dve zapečatené truhlice.⁷³ V rokoch 1611–1612 bol notárom Svätého Jura.

Z podnotárov, ktorí postúpili na čelo kancelárie, nemôžeme nespomenúť Jána Saladiniho a Jána Höhera. Saladini bol v roku 1640 pezinským notárom, v rokoch 1642–1643 svätøjurským podnotárom, v roku 1643 ho tam zvolili na čelo vonkajšej rady (*Gemeindevorsteher*) a v roku 1648 prijali za notára. Nevie sa, či on a bratislavský učiteľ Saladinus (1628⁷⁴) boli menovcami alebo jedna a tá istá osoba. Poznámka na mestskej knihe Modry z rokov 1644–1648 oznamuje, že Ján Höher tam bol podnotárom.⁷⁵ Ostal ním viac ako jeden a pol decénia;⁷⁶ v roku 1661 je doložený ako notár.⁷⁷

Veršujúci notár Ján Sturmius pôsobil do augusta 1608 v Pezinku. Nadväzujúc na rozhodnutie modranského notára Henricha Reuthera ujať sa po sobáší správy rodinného majetku (*seiner wirtschaft Vorzustehen*), prijal ponuku stať sa notárom Modry.⁷⁸ Ostal ním len krátko. Už 6. novembra 1611 urgoval z Banskej Bystrice doručenie svojho *pracovného posudku*.⁷⁹ Po Sturmiovom odchode sa vrátil bývalý notár Ján Martius. Vystriedal ho Juraj Hadritius. Z listu Banskej Bystrice z 24. mája 1615 Modre vysvitá, že tá sa opakovane usilovala primäť Sturmia k návratu, čo vzbudilo u Bystričanov nevôľu.⁸⁰

Rokovanie Svätého Jura s nemeckým tajomníkom oravského župana Imricha Thurzu Jánom Filipom Müllerom, úradujúcim v Bytči, o podmienkach príchodu, sprevádzali asi problémy. Mestu ale záležalo na získaní vyhladeného úradníka, sľúbilo mu preto pridať požadovaných 30 florénov na ošatenie. Chystal sa Müller napodobniť vo Svätom Jure nosením čierneho plášťa, čierneho klobúka a bielych rukavíc pisárov, ktorých mohol stretnúť v nemeckých mestách?⁸¹ Pýta-

⁷² SCHMIDT, C. E. – MARKUSOVSSKY, S. atď.: Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde A. B. zu Pressburg, II. Bratislava 1906, s. 321; RUDOLF, R. – ULREICH, E.: Karpatendeutsches Biographisches Lexikon. Stuttgart 1988, s. 53; ŠAB, Zbierka cirkevných matrik (ďalej len ZCN), matrika narodených... a zomretých ev. a. v. cirkevného zboru v Modre z rokov 1652–1730.

⁷³ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1556 a 2726.

⁷⁴ SCHMIDT, C. E.: c. d., s. 322.

⁷⁵ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 349.

⁷⁶ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 2727.

⁷⁷ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1296.

⁷⁸ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 340.

⁷⁹ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1560. Nie je vylúčené, že Sturmius, ktorého otec žil v Banskej Bystrici, vzišiel z rodu doloženého v 16. a 17. storočí na Spiši. Pozri: ŽIFČÁK, F.: Kancelária, s. 135.

⁸⁰ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1563.

⁸¹ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 1213. Hoci bol Müller županovým nemeckým tajomníkom, písal mu v roku 1617 z Prahy po latinsky. Štátny archív v Bytči, Oravský komposesorát – časť Thurzovská korešpondencia, inv. č. 813 a 972. Ďakujeme za upozornenie Jane Kuručárovej z Bytče. Pozri: SPÁČIL, V.: c. d., s. 47–48.

me sa zároveň, či šabl'a (v postriebrenej pošve na striebrom vybíjanom opasku) v jeho pozostalosti nenaznačovala, podobne ako šabl'a a *parádny* meč (*ein lanngs gassen swert*) v pozostalosti bratislavského notára Liebharda Egkenfeldera, palaš v mobiliári svätajurského notára Wegriniho, šabl'a v erbovom znaku notára Jána Martia, alebo rameno so šabl'ou v erbovom znaku modranského notára Jozefa Alagovicha v 18. storočí, že mestskí pisári nosili pri určitých príležitostiach bočnú chladnú zbraň ako *signum* práva? Súpis Müllerovej pozostalosti z roku 1621 vrátane kníh svedčí, že nepôsobil vo Svätom Jure dlho.⁸² Uprázdnené miesto zaujal Michal Schiefferer, ktorý prezentoval rozhl'adenosť, užitočnosť a oddanosť mestu listami o aktuálnych politických pohyboch a pomeroch v panovníkovom okolí už počas Müllerovho úradovania.⁸³

V roku 1674 vybrala mestská rada Svätého Jura za notára evanjelika Martina Mikossa. Musela sa ale podrobiť príkazu panovníka (aby v slobodných kráľovských mestách bol notárom katolík) a zmieriť sa v októbri 1674 s oktrojovaným nástupom Andreja Nyilassiho. Záznam v mestskej knihe z 22. mája 1681 informuje, že Nyilassi bol ešte stále notárom, že zastupoval vtedy Svätý Jur na krajinskom sneme v Ödenburgu a tam ho iba dočasne vystriedal richtár Juraj Oczkay, aby mohol pochovať manželku, ktorá prišla o život v *Račišdorfe*;⁸⁴ mesto prihládlo na úradníkov žiaľ len v najnevyhnutnejšej miere.

Dva roky po prijatí prideliť mestská rada Svätého Jura Jánovi Filipovi Müllerovi vinohrad Schreiben, aby ho používal, pokiaľ bude jeho notárom.⁸⁵ Notár Juraj Machilles požiadal čoskoro po prijatí o úpravu (*eine Besserung*) mzdy. Od 12. mája 1648 dostával zvýšený celoročný viaczložkový plat 80 uhorských florénov, 12 okovov vína, 10 siah dreva, bezplatné bývanie a 10 libier sviečok. Františkovi Wegrinimu priznalo to isté mesto 30. apríla 1652 už 100 ríšskych toliarov (*in paarem gelt*), 15 okovov vína, 20 siah dreva, bezplatné bývanie, 25 libier sviečok, 3 fúry sena a používanie *den Hülberischen Hoff Weingarten*.⁸⁶ Pavol Kaidaczy dostával od 15. marca 1687 od Svätého Jura len 2 fúry sena, ale v hotovosti 150 florénov; zvyšok platu ostal bez zmeny. V roku 1636 zaplatila mestská rada Modry 1 florén a 20 denárov za posteľ, ktorú dala urobiť pre novopriateho podnotára.⁸⁷

Mestá sa vzájomne informovali o platení úradníkov. Napríklad Pezinok oznámil 2. októbra 1623 aj 7. februára 1625 príslušné údaje Svätému Juru.⁸⁸

Nepravidelnosť vo vyplácaní mzdy rezonuje v listoch, ktorými pripomínal Jonáš Strauss z Viedne 26. júna a opäť 15. júla 1608 richtárovi Svätého Jura vyrovnanie podlžností.⁸⁹ Tiež podnotár Ján Scheer musel pripomenúť 3. mája 1622 mestskej rade Svätého Jura, aby mu zaplatila, *weil er die vices Notariatus ver-*

⁸² ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 2716.

⁸³ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 1215, 1216 atď.

⁸⁴ Rača, teraz časť Bratislavy. ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 617.

⁸⁵ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 613.

⁸⁶ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 616.

⁸⁷ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 617 a MMM, inv. č. 1577.

⁸⁸ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 1218 a 1220.

⁸⁹ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 1203.

sihet, a to v hotovosti alebo šiestimi okovmi vína.⁹⁰ Notár Mikuláš Szilágyi predložil tej istej mestskej rade v roku 1630 dokonca súpis nedoplatkov za obdobie od 7. septembra 1627 do 7. marca 1630! Zrejme práve neplatičstvo mesta ho primälo 1. júna 1630 k abdikácii. Keďže mesto uznalo notárovi nároky zmenkou, uvolil sa ostať v službe do konca kalendárneho roka.⁹¹ Zmienky o meškajúcich výplatách sa nachádzajú aj v agende Modry. V januári 1653 sa uzniesla jej mestská rada, že oných 45 florénov, ktoré dlhuje notárovi Jánovi Kempiovi ako bytné za tri roky, nahradí mu 30 okovmi vína.⁹² Pripomíname zároveň dlhopis, ktorým potvrdila Modra 5. mája 1615 dlh ešte z roku 1605, a to pôžičku 100 toliarov (*Hundert Harte Taller*) a 52 dukátov od jej vtedajšieho notára Jána Martia.⁹³

Spísomňovanie dlžobných úpisov, kúpnopredajných zmlúv, svadobných zmlúv a najmä testamentov bolo pre notárov a podnotárov nevysychajúcim zdrojom vedľajších príjmov. Mešťanosta Modry si zapísal 3. januára 1632 do denníka, že Šimon Sper prevzal dlžobný úpis, za ktorého napísanie dostal pisár osobitnú odmenu – *Schreibgelt*. Iné záznamy v tom istom denníku informujú, že 7. februára dostal *Stattschreiber* za napísanie kúpnopredajnej zmluvy 25 denárov, ako aj, že Michal Kusmik sa rozhodol odovzdať osobne (asi notárovi Rady-moczemu) za prípravu zmluvy o kúpe vinohradu vo Vištuku 2 florény a 60 denárov.⁹⁴ Svätøjurský komorník Matias Aichinger odkázal 23. augusta 1613 každému z prizvaných svedkov aj pisárovi záвете po toliari. Peter Peck pamätal na spísomňovateľa svojej poslednej vôle 18. augusta 1621 jedným dukátom. Notár Juraj Machilles dostal za rovnakú službu 14. septembra 1647 od Barbory Faschangovej toliar a 16. septembra 1647 od Anny Tuczenhallerovej dukát. Medzi odkazmi člena svätøjurskej mestskej rady Martina Fleischhakhera z 21. januára 1648 figuruje síce 20 florénov pre miestneho nemeckého pastora Blendingera, 10 florénov pre slovenského pastora, 2 florény pre rektora školy, dary pre kantora, študentov aj mendikantov, odmena pre spísomňovateľa záвете ale chýba.⁹⁵

Nielen o majetkových pomeroch notárov

Nejeden z notárov a podnotárov Modry, Pezinka a Svätého Jura mohol piť vlastné mlieko aj víno. Svedčí o tom seno ako súčasť platu, kúpa lúky svätøjurským podnotárom Jurajom Hadritiom v roku 1632 v Modre (kde predtým pôsobil), ako aj snaha tamojšieho notára Radymoczyho získať v lete 1633 istú lúku ako pasienok.⁹⁶ Záznamy o víne hovoria napríklad, že Andrej Nyilassi sa uchádzal po dosadení za notára vo Svätom Jure o povolenie doviezť si tam 10 okovov vlastného vína. Hoci dostal súhlas s podmienkou, že žiadosť nezopakuje, vo

⁹⁰ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 613.

⁹¹ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 614.

⁹² ŠAB, PM, MMM, inv. č. 562.

⁹³ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1563.

⁹⁴ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 645.

⁹⁵ ŠAB, PM, MMSJ, Súdne písomnosti – časť Testamenty.

⁹⁶ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 645 a 1574.

februári 1683 priviezol z *Račišdorfu* 7 sudov vína a v apríli rovnakého roku ešte dva súdky vlastného vína do svätajurského bytu.

Vdova po svätajurskom notárovi Františkovi Wegrinim disponovala v marci 1682 pri diktovaní poslednej vôle lisovňou a 283 okovmi vína. Jej testament, otvorený a prečítaný 19. februára 1684 (v prítomnosti richtára aj notára Jána Vörösa) a odpísaný do mestskej knihy 13. marca 1684, je výrečným dokladom sociálneho postavenia jedného zo svätajurských notárov a jeho manželky. Ostali po nich o. i. jedny drevené a jedny železné hodiny, dve váhy na zlato so závažiami, takmer 60 šperkov vrátane pečatného prsteňa s Wegriniho erbovým znakom, truhlica s písárskymi proprietami a iná truhlica s viac ako 300 zlatými dvoj-, troj-, päť-, desať- a inými dukátmi, s viac ako 300 ríšskymi toliarmi, ako aj s ďalšími mincami s úhrnnou nominálnou hodnotou takmer 650 florénov. V truhlici s mincami bola tiež zlatá reťaz rovnajúca sa váhe 25 dukátov a zlatý náramok vážiaci 15 dukátov. Dva z dukátov odkázala Anna Wegriniová podnotárovi Jakubovi Faustovi (asi za spisomnenie závetu) a nezabudla ani na Rosinu, vdovu manželovho nástupcu Kecsesa.⁹⁷

Spomenúť treba tiež 99 kníh zanechaných pred 15. aprílom 1622 Michalom Schieffererom. Nechýbala medzi nimi *Biblia latina*, výroky o zjednocujúcom základe protestantizmu nazvané *Loci Communes Theologi Domini Martini Chemnicii*, príručka o dialógu so Stvoriteľom pri príprave na smrť (*Enchiridion de arte bene beataeque moriendi*), ani *Praxis Rerum Criminalium* od Joosta de Damhoudera, *Oeconomia Practica* a dielo astronóma Rainera Gemmu o triangulácii v zememeračstve (*Arithmeticae practicae Methodus*). Antiku zastupovali o. i. rétorické oslavy rímskeho staroveku od Dionýzia z Halikarnassu, listy Marka Tullia Cicera priateľom (*Epistulae ad familiares*), román rímskeho autora Quinta Rufia Curtia o Alexandrovi Veľkom a Súbežné životopisy od gréckeho spisovateľa Plutarcha. Schiefferer mal aj knihu *Coronae Hungariae Emblematica* od doktora oboch práv a ödenburského mešťana Krištofa Lacknera, *Lexicon Latino-Graeco-Hungaricum* zostavený seneckým rodákom Albertom Molnárom, *Septuaginta graves et arduae rationes ob quas Regem Poloniae* (o obmedzeniach moci poľského kráľa v roku 1573?) a *Annales Sultanorum Ottomanorum*. Erudíciu svätajurského úradníka upevňoval tiež zákonník východorímskeho cisára Justiniána vydaný v roku 1583 ako *Corpus iuris civilis* (vrátane *Institutiones imperatoris Iustiniani*), spis kráľovského finančného prokurátora Jána Kitonicha (ktorý umrel v roku 1619 v Trnave) o uhorskom zvykovom procesnom práve (*Directio Methodica...*), ako aj diela nemeckých historikov Jána Cariona a Gašpara Ensa, talianskeho historika Polydora Vergilia a francúzskeho právnika Hotmana. Nie je vylúčené, že niektoré knihy (napr. *Ioannis Althusii V[triusque] I[uris] D[octoris] Politica, Thesaurus politicus* od Gašpara Ensa, *Erotemata Dialectices* od Filipa Melanchtona a Plutarchove *vitae illustrium virorum*) získal Michal Schiefferer z pozostalosti predchodcu v úrade Jána Filipa Müllera a ten ich priviezol do Svätého Jura z Bytče, kde ich mohol dostať ako tajomník Imri-

⁹⁷ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 617.

cha Thurzu z knižnice patriacej do decembra 1616 palatínovi Jurajovi Thurzovi.⁹⁸

Nadväzujúc na zmienku o autorskej činnosti Jána Buringera pripomíname Jána Vörösa. Bibliografie ho spomínajú (*Johannes Vörös, Baziniensis, Nobilis*) ako spoluautora knihy básní z roku 1670.⁹⁹ Isto stojí za zmienku, že v malokarpatských mestách pôsobili traja pisári s prírmením Vörös. Záznamy o sobášoch Vavrince Vörösa 20. mája 1659 a Jána Vörösa 3. septembra 1664 v Modre informujú, že Vavrinec (podnotár Pezinka v roku 1662) a Ján (notár Svätého Jura v roku 1684 a Pezinka v roku 1685) boli synmi Valentína Vörösa, modranského podnotára (1625–1626), mešťanostu (1634–1635, 1654) aj richtára (1632, 1656), ktorý umrel 71-ročný 11. februára 1670.¹⁰⁰

Podobne ako v Levoči, kde *notársky úrad... bol dôležitým prostriedkom... dostat sa medzi... patriciát*,¹⁰¹ priblížila služba v mestskej kancelárii tiež malokarpatským notárom a podnotárom zvolenie za čelných predstaviteľov mestskej autonómie. Pozývaci list mestskej rady Modry z 30. januára 1635 dokladá, že vybrala Daniela Schreiberu za podnotára *in Ansehung seiner bey Andern Statt Canzeleien... geschöpften experienz* aj preto, lebo jeho predchodcu Michala Sixta zvolila krátko predtým za mestského kapitána.¹⁰² Ján Martius, notár Modry v rokoch 1605–1607 a 1611–1612 a mešťanosta v rokoch 1620–1621, nie je totožný s rovnomenným mešťanostom z roku 1688. Vzťah medzi notárom Jánom Martiom a Michalom Marthiom, ktorý je doložený v rokoch 1600 aj 1605 ako notár Bratislavy, ešte nepoznáme. Štefan Kecses, ktorého najal Svätý Jur za notára 28. apríla 1654, stal sa 24. apríla 1662 richtárom. Osobnú zodpovednosť za správu Svätého Jura aj za účtu k právu a trestanie nepravostí v ňom prevzal 24. apríla 1696 ako richtár bývalý notár Pavol Kaidaczy.¹⁰³

Záver

Nevzdialime sa od skutočnosti konštatovaním, že notári a podnotári malokarpatských miest sa dozvedali o dianí v nich a mimo nich včasnšie a viac ako spoluobytelia. Ani oni neušli ale pozornosti iných a tí sa snažili čo-to pred nimi zatajať. Takisto istý Westervalt z Viedne. Na obálku listu, ktorým pripomenul richtárovi Modry svoju užitočnosť, pretrvávajúcu náklonnosť aj žiadosť, aby poskytol do 10. apríla 1617 na svadobnú hostinu lacnú divú sviňu z mestského lesa, pripísal: *Doručiť a otvoriť v neprítomnosti mestského pisára!*¹⁰⁴

Neporovnateľne častejšie bola účasť notára či podnotára ale vítaná. Cechy ich prizývali k recipovaniu, koncipovaniu a vydávaniu stanov aj k zverejňovaniu cenníkov. Napríklad v Modre spolupracoval notár Ján Sturmius v marci 1610 pri

⁹⁸ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 2716. Pozri: SAKTOROVÁ, E.: Knižnica palatína Juraja Thurzu... In: Kniha 81. Martin 1982, s. 82.

⁹⁹ ČAPLOVIČ, J., c. d., I. Bratislava 1972, s. 261.

¹⁰⁰ ŠAB, ZCM (pozri pozn. 72); ŠAB, PM, MMM., inv. č. 346.

¹⁰¹ ŽIFČAK, F.: Kancelária, s. 142.

¹⁰² ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1381.

¹⁰³ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 616 a 617.

¹⁰⁴ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1564.

prijímaní artikul cechu plátenníkov a súkenníkov a zároveň vyhotovil pre obuvníkov čistopis cenníka mužskej, ženskej a detskej obuvi.¹⁰⁵ Cenník modranských kováčov z februára 1632 napísal podnotár Michal Kern.¹⁰⁶ Stanovám tamojšieho cechu krajčírov dal po ich schválení mestskou radou písomnú podobu 1. decembra 1635 *Notarius et Senator Georgius Radymoczy*.¹⁰⁷ Notár Ján Kempius pomáhal pri recipovaní artikul bratislavských debnárov a vyhlásení ich záväznosti mestskou radou Modry 3. decembra 1643.¹⁰⁸ Stanovy cechu pekárov v Pezinku odpísal a druhopis overil 15. marca 1640 vtedy ešte pezinský (neskôr svätøjurský) notár Ján Saladini.¹⁰⁹

Notári a podnotári sa exponovali tiež ako farníci. Napríklad register príjmov a výdavkov nemeckého evanjelického cirkevného zboru v Modre viedol od 15. januára 1608 do 7. marca 1609 namiesto *kostolných otcov* Preiera a Pilgrama *Johannes Sturmius Juratus Notarius*.¹¹⁰ V marci 1610 zastupoval Sturmius svoj cirkevný zbor na synode v Žiline, ktorá osamostatnila cirkevnú organizáciu evanjelikov na Slovensku.¹¹¹ Jeho podriadený, podnotár Henrich Reuther, je doložený v roku 1611 zároveň ako organista.¹¹²

Muži pôsobiaci v mestských kanceláriách nežili bez konfliktov. Trenice medzi notárom Modry Sturmiom a pezinským mešťanom Tschechom (začali už počas notárovho pôsobenia v Pezinku?) vyústili v máji 1610 do vstupu magistrátov oboch miest do sporu.¹¹³ Notár Hadritius podal vo februári 1614 žalobu na mešťana Tomáša Offnera, s ktorým zastupoval predtým Modru, lebo považoval jeho vyjadrenia za verejné pohanenie.¹¹⁴ Desiateho augusta 1618 referoval notár Jonáš Strauss mestskej rade Pezinka, že v súlade s poverením hľadal, našiel aj priviedol *einen Schulmeister*. Tri dni neskôr sa pohádal s kantorom miestnej školy Andrejom Pretoriom.¹¹⁵ Svätøjurský notár Ján Saladini musel čeliť na sklonku života závažnému obvineniu; Tomáš Polák oprel svoje dedičské nároky o tvrdenie, že Saladini sfaľoval poslednú vôľu vdovy po notárovi Mikulášovi Szilágyim.¹¹⁶ V máji 1651 požiadal Benjamin Reich mestskú radu Svätého Jura, aby primála Saladiniho zrušiť záhradku pred domom, lebo ho oberá o výhľad (*sein fenster verbaut ist*). Nevedno, či bývalý notár susedovi vyhovel alebo tak urobil až kandidát práva Abrahám German, za ktorého sa Saladiniho vdova Eufrozína vydala v apríli 1653.¹¹⁷

¹⁰⁵ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 338 a 1559.

¹⁰⁶ ŠAB, PM, Písomnosti cechov (ďalej len PC), inv. č. 33.

¹⁰⁷ ŠAB, PM, PC, inv. č. 35.

¹⁰⁸ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 160.

¹⁰⁹ ŠAB, PM, PC, inv. č. 133.

¹¹⁰ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1557.

¹¹¹ Ďakujeme za informáciu Jánovi Dubovskému zo Šenkvic.

¹¹² ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1560.

¹¹³ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1559.

¹¹⁴ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1561 a 1562.

¹¹⁵ ŠAB, PM, MMP, inv. č. 241.

¹¹⁶ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 184.

¹¹⁷ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 616 a 1632.

Ako príklad dôvery môžeme uviesť listy notárovi Svätého Jura z rokov 1605–1607 o vykúpení Martina Lübecka z tureckého zajatia; svätajurského krajčira odviekli s manželkou a dieťaťom už pred 20. marcom 1602.¹¹⁸

Sondu do života pisárov činných v 17. storočí v malokarpatských mestách končíme zmienkami o dvoch modranských notároch, ktorí pokračovali v úradníckej kariére v Bratislave. Prvý, Tomáš Beigler, bol vnukom prešovského richtára Jána Vaydu. Študoval na univerzite vo Wittenbergu a Modra ho prijala do svojich služieb 4. augusta 1618.¹¹⁹ O tri roky neskôr je doložený ako podnotár Bratislavy.¹²⁰ Nič nedokazuje, ale ani nevyvracia domnienku, že sa vzdal vedenia mestskej kancelárie v Modre v nádeji, že činnosť v Bratislave mu poskytne príležitosť ujať sa vedenia kancelárie oveľa významnejšieho mesta. Nedočkal sa. Umrel v Bratislave v roku 1634 ako podnotár.

Beiglerov predchodca v Modre, Juraj Hadritius (neskorší notár Bratislavskej stolice a protonotár palatína) podnikal. Práve v roku Beiglerovho odchodu zo sveta živých sa zaviazal opraviť (vtedy ešte stojaci neskorogotický) kostol a zvonnicu vo *Velkom Mágeri*, aby získal výlučné právo čapovať a predávať osem rokov v obci víno.¹²¹ Ani jeho *do, ut des* sa nestalo skutočnosťou. Umrel pred 25. júnom 1639. Upadlo do zabudnutia, či vrátil dovtedy dedičom Maxmiliána Zuschrottera *kosmografiu* požičanú už dávnejšie od niekdajšieho modranského mešťanosta.¹²² Nevedno ani, či bol autorom onej knihy bazilejský geograf Šebastián Münster (ktorého *Cosmographia universa* vyšla v 16. storočí v 21 vydaniach), alebo to boli *Rudimenta cosmographica* sedmohradského pôvodcu Grasa-Honterusa. Odpis Hadritiovho testamentu iba napovedá, že mal domy v Modre a Svätom Jure, viacero vinohradov a aj palatín sa stal jeho dlžníkom (*Palatinus Uramnak attam keölcheö Szaz... Aranyot*). Pretože v poslednej vôli opakovane spomína syna Ďurka (Gyurko), neváhame povedať, že protonotár ovládajúci latinčinu, nemčinu aj maďarčinu, rozprával doma po slovensky.¹²³

Notári a podnotári patrili v Modre, Pezinku a Svätom Jure ako mestskí *officiales* k najznámejším a najdôležitejším osobám. Napriek tomu sa vzťahovalo aj na nich Terentiovo konštatovanie *Homo sum, humani nil a me alienum puto...* a nič ľudské im nebolo cudzie.

¹¹⁸ ŠAB, PM, MMSJ, inv. č. 1201. Pozri inv. č. 1197 a 1202.

¹¹⁹ ŠAB, PM, inv. č. 344.

¹²⁰ FEDERMAYER, F.: c. d., s. 225, 226 a 299. Pozri: ŠAB, PM, MMM, inv. č. 1566 (list magistrátu Bratislavy magistrátu Modry z 22. 5. 1620).

¹²¹ Rastice, časť obce Zlaté Klasy, okr. Dunajská Streda. ŠAB, PM, MMM, inv. č. 145.

¹²² ŠAB, PM, MMM, inv. č. 2726. Pozri: ČÍČAJ, V.: Knižná kultúra na strednom Slovensku v 16.–18. storočí. Bratislava 1985, s. 89.

¹²³ ŠAB, PM, MMM, inv. č. 2727, fol. 37a–40b.

MODRA¹²⁴

notári:

1605–1607	MARTIUS (Marthius, Marthy), Ján
1607–1608	REUTHER (Reutter, Reuter), Henrich
1608–1611	STURMIUS (Sturmb), Ján
1611–1612	MARTIUS, Ján
1612	REUTHER, Henrich
1613–1614	HADRITIUS (Hatritius), Juraj
1618–1621	BEIGLER, Tobiáš (z Prešova)
1619	REUTHER, Henrich
1623	CZAIKA (Czeyka), Michal
1624–1639	RADYMOCZY, Juraj Anthoniades (z Radimova)
1636–1655	KEMPIUS (Cempius), Ján
1656–1661	BÜRINGER (Bühringer, Buringerus, Pihringer), Ján
1661	HÖHER, Ján
1665–1669	MARTIUS, Matias
1670–1684	WIELANDT, Wolfgang Andrej
1686–1689	SCHREIBER, Ján Juraj
1687	GEORGIUS, Ján
1690–1692	JALKOCZY, Štefan
1692	SCHREIBER, Ján Juraj

podnotári:

1611–1612	REUTHER, Henrich
1614–1622	NIGRINUS, Adam
1625–1626	VÖRÖS (Vörrös, Veoreos), Valentin
1629	PREMAUT, Basilius
1629–1632	KERN (Khern), Michal (z Ödenburgu)
1632–1634	HOFMANN (Hoffmann), Ján
1633–1635	KEMPIUS, Ján
1635	SIXT, Michal
1635	SCHREIBER, Daniel
1643–1661	HÖHER, Ján
1652–1653	SIXT, Michal
1673	TURNOVINER, Martin

pomocní pisári:

1687	FODOROCZY, Tomáš
------	------------------

¹²⁴ Prímenia notárov a podnotárov publikujeme v transliterovanej podobe, len rôzne podoby ich krstných mien sme zjednotili poslovenčením. Každý prvý zápis prímenia do prehľadu sme doplnili zistenými variantmi.

PEZINOK

notári:

1606	KERNTHAUER, Gašpar
1608	STURMIUS, Ján
1614	RAINER, Matias
1616–1618	STRAUSS, Jonáš
1618	WOLF, Tomáš
1618	SALADINI (Salatini, Saladinus), Ján
1622	STRAUSS, Jonáš
1627	HAUER, Ján
1634–1640	SALADINI, Ján
1657–1660	CZERNAKII, Ján
1664	NAGY, Juraj
1681	DEÁK, Juraj
1685	VÖRÖS, Ján
1698	BELLICAY, František
1698–1700	MEDNYANSKY, Imrich

podnotári:

1618–1623	RAINER, Matias
1627	SMITTHPERGER, Jonáš
1662	VÖRÖS, Vavrinec

SVÄTÝ JUR

notári:

1600	MÖTTICHIUS (Mottich), Juraj
1606–1608	STRAUSS, Jonáš
1612–1618	ROSENBERGER, Tobiáš
1618–1621	MÜLLER, Ján Filip
1621–1622	SCHIEFFERER, Michal
1624–1627	SCHNIERER, Andrej
1627–1630	SZILÁGY de Faich, Mikuláš
1634	MESSERER, Michal Ján
1635–1639	NEKY Martin
1638	TAKÁCH, Pavol
1643–1646	VACZI, Mikuláš
1646–1648	MACHILLES (Machiel), Juraj
1648	SALADINI, Ján
1652–1654	WEGRINI, František
1654–1662	KECSKES, Štefan
1661–1662	MACHILLES, Juraj
1674	MIKOSS, Martin
1674–1683	NYILASSI, Andrej

1684	VÖRÖS, Ján
1687–1692	KAIDACZY, Pavol
podnotári:	
1620	ROSENBERGER, Tobiáš
1622	SCHEER, Ján
1628–1635	MESSERER, Michal Ján
1632–1634	HADRITIUS, Juraj
1640	SALADINI, Ján
1640	KÖRMENDI, Pavol
1636–1642	TORNARIUS (Thornarius), Eliáš
1642–1643	SALADINI, Ján
1644	Szalay (= Saladini?), Ján
1663	FUTZIG, Wolfgang
1665–1683	FAUST, Jakub
1691–1693	HEUSSLER (Heissler), Melchior Ferdinand
pomocní pisári:	
1662	WOLFF, Jakub

ÜBER DIE NOTARE UND UNTERNOTARE VON MODRA, PEZINOK UND SVÄTÝ JUR IM 17. JAHRHUNDERT

Petra Pospechová – Juraj Spiritza

Die Notare und Unternotare der Kleinkarpatenstädte, aber nicht nur dieser, gehörten in ihnen zu den wichtigsten und bekanntesten Personen. Sie nahmen regelmäßig an den Beratungen des Stadtrates teil, sie wurden mit der Führung der Magistratsprotokolle und der Verantwortung für die Magistratsprotokolle betraut. Sie verbrieften Urkunden ab, konzipierten Briefe, bereiteten die erforderlichen Unterlagen für die Sitzung des Stadt-senats vor, bearbeiteten die Ergebnisse seiner Beratungen. Dank ihre Arbeitsinhalts waren sie vermutlich die bestinformierten Personen im Stadtgeschehen. Ihre juristische Bildung nutzten sie bei der Gewährung von fachlicher Beratung und Hilfe für den Stadtrichter (Schultheiß) und den Stadtrat; es war keine Ausnahme, dass sie auch die Rolle des Rechtsanwalts supplierten. Zur Treue gegenüber der Stadt verpflichtete sie der Eid, den sie beim Amtsantritt ablegten. Den Treu- und Loyalitätseid legten auch die Unternotare als Stellvertreter und Gehilfen der Notare ab.

Die Notare repräsentierten die Stadt auch nach außen. Sie nahmen an der Tagung des Landtags teil, sie waren Mitglieder städtischer Delegationen, die in verschiedenen Gemeindeangelegenheiten entsandt wurden. Als Personen, verantwortlich für Urkunden, die für die Stadt von außerordentlicher Bedeutung waren, sorgten sie für deren Schutz, die sichere Aufbewahrung und notfalls für ihre erneute Bestätigung bzw. Abschrift. Die Stadtnotare tagten in den Gerichtssenaten der Heimatstadt und anderer Städte, sie waren

Mitglieder von sog. Metations- (Gemeindegrenzen festlegenden) und Untersuchungskommissionen. Für Modra (dt. Modern), Pezinok (dt. Bösing) und Svätý Jur (dt. St. Georgen) war es nichts Ungewöhnliches, wenn ein- und derselbe Notar im Laufe mehrerer Jahre in zwei von diesen Städten bzw. in allen dreien tätig war.

Der Notar beriet nicht nur die Stadt als eine juristische Person, sondern gewährte seine Dienste auch einzelnen Bürgern. Er bot Hilfe und Erfahrungen beim Abfassen von Kauf- und Heiratsverträgen, Testamenten usw. an.

Die bekannte Tatsache, dass Notare und Unternotare in ihren Städten zu den Hauptvertretern der Intelligenz gehörten, unterstützt in der Studie auch das Beispiel des Michael Schiefferer und seines reichen Büchernachlasses.

Das Notarsamt konnte ihrem Träger den Weg zur aktiven Teilnahme an der Selbstverwaltung der Stadt ebnen. Es ist kein Einzelfall, dass Notare nicht nur ordentliche Mitglieder des Magistrats, sondern mit der Zeit auch dessen bedeutenden Vertreter – Stadthauptleute, Bürgermeister oder gar Stadtrichter (Schultheiß) wurden.

Die veröffentlichte Arbeit über Notare und Unternotare der Kleinkarpatenstädte ist nicht der Analyse der Arbeit der Stadtkanzleien, noch den Übereinstimmungen und Unterschieden in ihrer Entwicklung gewidmet. Sie versucht, ein Bild vom Alltagsleben der Menschen zu zeichnen, die ihre Seele waren, und die Stadtkanzleien von Modra, Pezinok und Svätý Jur im 17. Jahrhundert aufgebaut und geprägt haben.

Überetzt von Ute Kurdelová

SÚĽOVSKÝ ZEMEPANSKÝ ROD SIRMIENSIS A JEHO RODOVÝ KALENDÁR

MICHAELA KEREŠOVÁ

Kerešová, M.: The Feudal Family Sirmiensis of Súľov and their Family Calendar. *Slovenská archivistika*, Vol XXXIX, No 1, 2004, p. 79–97.

Analysis of book calendar preserved in partial form in the Archives of Protestant Church in Súľov, concentrated to the contents created by personal notes of the members of noble family Sirmiensis who were donated Súľov and dependant estates in 1550.

Auxiliary historical science. Genealogy.

Mgr. Michaela Kerešová, Štátny archív, Ul. L. Sakalovej, 014 35 Bytča

Obec Súľov – Hradná (okres Bytča) je známa širokej verejnosti vďaka Súľovským skalám. O nič menej zaujímavá je však i história tejto obce. Najstaršia písomná zmienka o Súľove je v listine uhorského kráľa Bela III. z roku 1193,¹ ktorou udelil zeme Kameničany (okres Ilava) a Predmier so Súľovom (obe v okrese Bytča) Vratislavovi, svojmu služobníkovi pri Trenčianskom hrade. Tento prvý známy rod majiteľov Súľova iste vymrel pred rokom 1336, keď uhorský kráľ Karol Róbert daroval Súľov Eliášovi, synovi Mateja.² Jeho rod mal obec vo vlastníctve až do polovice 16. storočia, keď 25. októbra 1550 uhorský kráľ Ferdinand I. daroval Šebastiánovi Sirmiensisovi majetkové časti v obci Súľov, Hradnej a časť zo šľachtickej usadlosti v Marčeku, k tomu celý hrad Súľov a obec Lúky.³ Po smrti posledného mužského člena rodu Súľovských Juraja Súľovského (zomrel 16. októbra 1551),⁴ pravdepodobne z vedľajšej vetvy, dostal Šebastián 14. novembra 1551 donáciu od kráľa Ferdinanda I. na celý hrad a celé obce Súľov, Hradnú, Marček a Lúky, pričom musel vyplatiť pozostalú ženskú časť bývalého rodu Súľovských.⁵

¹ MARSINA, R.: Tri state zo slovenskej diplomatiky. In: Historické štúdie III, SAV, Bratislava 1957, s. 276. Por. aj MARSINA, R.: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I., SAV, Bratislava, 1971, s. 95.

² Podrobne – KEREŠOVÁ, M.: Staršie dejiny Súľova, diplomová práca, Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity, Trnava 1997, s. 18–22, 28–44.

³ KÓCIS, J.: Od Čachtíc po Strečno. Osveta, Martin 1989, s. 134.

⁴ LUKINICH, I.: A Podmanini – Podmaniczky család oklevéltára IV. Budapest 1942, s. 458.

⁵ Archív ev. a. v. cirkvi (ECAV), Súľov, Status bonorum A 22, č. 56.

Rod Sirmiensis

Sirmiensisovci pochádzali z obce Károm v Sriemskej stolici (lat. Sirmium). Podľa miesta svojho pôvodu sa podpisovali Sirmiensis de Karom, k tomuto pôvodnému prídomku si neskôr pridali druhý podľa obce Súľov – Sirmiensis de Karom et Szulyó⁶ (slovenská podoba priezviska Sirmiensis je Sriemsky). Prvý známy člen rodiny bol Šebastián Bornemisa (Abstemius) zo sriemskeho Káromu. Mal dvoch bratov Štefana a Vavrince, ktorí zomreli bezdetní.⁷

V čase mocenského zápasu medzi dvoma uhorskými kráľmi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským stál Šebastián na strane Zápoľského. Keď sultán Süleyman ako podporovateľ Zápoľského záujmov obľahol v roku 1529 Viedeň, bol Šebastián veliteľom tureckého riečneho loďstva. Potom prešiel na stranu Ferdinanda I., za čo bol aj vyznamenaný.⁸ V rokoch 1539 a 1540 bol tajomníkom Alexeja Turzu.⁹ Okolo roku 1540 vstúpil do služieb Ferdinanda I., v roku 1546 velil päťdesiatim jazdcom pri Šmalkaldskej výprave. Usadil sa v Bratislave, kde sa v roku 1549 stal radcom a tajomníkom Kráľovskej komory. Neskôr dostal šľachtický titul.¹⁰ Za verné služby mu kráľ Ferdinand I. v roku 1550 daroval v Trenčianskej stolici panstvo Súľov. Potomkovia Šebastiána sa do Súľova presťahovali a žili tu prakticky ešte v 20. storočí. Rodina Sirmiensisovcov na Slovensku tak pôsobila od polovice 16. storočia takmer štyri storočia.

Šebastián, v historických prameňoch označovaný aj ako učený (litteratus),¹¹ sa veľmi usiloval rozšíriť donáciu i na ženskú vetvu, keďže so svojou manželkou Justínou, dcérou Mikuláša z Klátovej Novej Vsi, mal len 3 dcéry (dvaja synovia mu skoro zomreli). Jeho prosbe vyhovel kráľ Ferdinand I. 21. februára 1554.¹² Z listiny Bratislavskej kapituly z 1. júla 1554 sa dozvedáme, že Šebastián dostal celé obce (kráľ mu ich daroval v roku 1550), lebo šľachticmi Jurajom, synom Leonarda, a Jurajom, synom Rafaela, starý rod Súľovských vymrel. Ďalší majetok Zbrojníky (Alsó Fegyvernek) v Hontianskej stolici získal Šebastián od Alexeja Turzu, keď zomrel posledný premonštrátsky prepošť kláštora v Šahách František z Alsó Fegyverneku.¹³ Pretože Šebastián nemal mužského dediča, mala tento majetok spravovať jeho manželka Justína až do vydaja ich dcér, potom sa mali rozdeliť. Prvá dcéra Anna sa vydala za Krištofa Ordódyho, druhá Helena za Jána Dávida z Turčianskeho Petra, ktorý bol podžupanom Trenčianskej stolice v rokoch 1615–1622 a 1624–1626,¹⁴ a tretia Katarína za Pavla Akaiho. Ne-

⁶ NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku. Martin 1980, s. 227.

⁷ NAGY, I.: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, X. Pest 1863, s. 225.

⁸ KOČIŠ, J.: c. d., s. 134.

⁹ LUKINICH, I.: c. d., III, 1941, s. 266.

¹⁰ NAGY, I.: c. d., s. 225.

¹¹ LUKINICH, I.: c. d., IV, s. 602.

¹² Pozri pozn. 5.

¹³ Štátny archív (ŠA) Bytča, Rodové archívy, rod Akai, 1573–1791, N 1/4, 1579.

¹⁴ MARTINICKÝ, M.: Rozbor kongregačného protokolu Trenčianskej stolice 1571–1604, diplomová práca, FF UK, Bratislava 1999, Prílohy. Taktiež Tabuľky úradníkov (županov, podžupanov, slúžnych, prísediach, notárov a archivárov) Trenčianskej stolice podľa za-

skôr sa Šebastiánovi narodilo šieste dieťa – syn Teodóz, ktorému potom pripadol hrad aj s príslušenstvom.¹⁵

Teodózovi skoro zomrel otec (Šebastián umrel v roku 1557),¹⁶ a tak po smrti matky sa o neho starali švagrovia. Títo si za neplnoletosti Teodóza stačili mnohé nehnuteľnosti podeliť. Keď Teodóz dosiahol plnoletosť, vznikli z toho majetkové spory. Určité majetkové pokonanie sa uskutočnilo až 29. apríla 1591. Teodóz so svojimi sestrami Helenou a Katarínou, vdovou po Pavlovi Akaiovi, si podelili majetky v Trenčianskej stolici (Súl'ov, Hradnú a Lúky). Kúria v Marčeku so svojím príslušenstvom zostala v rukách rodiny Ordódy. Z majetku Fegyvernek musel Teodóz svoje sestry Katarínu a Helenu vyplatiť.¹⁷ Teodóz dostal od Rudolfa II., uhorského kráľa a zároveň rímskeho cisára, potvrdenie vlastníctva Zbrojník v roku 1605.¹⁸ Spory sa ešte viac prehĺbili po smrti Heleny Dávidovej, ktorá zomrela bezdetná. Tieto spory trvali dlho a prešli aj na potomkov. V roku 1649 dostali kráľovský komorný radca Gašpar Ordódy a vnuk Juraja Akaia v Regensburgu darovaciu listinu od Ferdinanda III. na Súľovské a Hradnianske panstvo. Sirmiensesovci protestovali, a tieto tri rodiny sa vzájomne dohodli až v roku 1668 pred Turčianskym konventom, čo potvrdil aj kráľ Leopold I. v roku 1669.¹⁹

V súpise šľachty Trenčianskej stolice sa po prvý raz s Teodózom Sirmiensisom stretávame v roku 1583. Teodózova kariéra v stoličnej správe začala v roku 1584. V tomto roku sa stal prísediacom (bol ním aj v rokoch 1585 a 1586) a neskôr, v roku 1588 slúžnym Trenčianskej stolice. V rokoch 1593–1599 pôsobil ako podžupan Trenčianskej stolice a v roku 1616 bol prísediacom kráľovskej tabule.²⁰

Teodóz bol súčasníkom a priateľom palatína Juraja Turzu, v rokoch 1604–1622 udržiaval s ním a po jeho smrti (Juraj Turzo zomrel 24. decembra 1616) aj s jeho synom Imrichom čulé priateľské vzťahy. Bol i krstným otcom viacerým Turzovým dcéram, keďže v jednom z listov, písanom 11. decembra 1613 na Bytčianskom zámku Juraj Turzo oslovuje Teodóza – priateľ, sused a kmotor, išlo o prijatie pozvania na svadbu Teodózovej dcéry.²¹ V zachovanej turzovskej korešpondencii sú aj Teodózove listy – osem listov adresuje Jurajovi Turzovi a päť Alžbete Caborovej.²² Takisto sa zachoval odpis listu Imricha Turzu z 8. septembra 1618, v ktorom Teodóza nazýva priateľom a otcom. V liste pozýva Teodóza na svoju svadbu s Kristínou Náriovou (podľa textu listu sa slávnosť uskutoční na deň svätého biskupa Martina 11. novembra 1618 v Kráľovskom

chovaných záznamov o reštauráciách v kongregačných protokoloch Trenčianskej stolice do roku 1849, rozpracovaný rukopis.

¹⁵ NAGY, I.: c. d., s. 225–226.

¹⁶ Pozri pozn. 5.

¹⁷ ŠA Bytča, Trenčianska župa I, Familiae, Súľovský-Sirmienses, N 2, 1591.

¹⁸ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 3. SAV, Bratislava, 1979, s. 343.

¹⁹ LOMBARDINI, A.: Hričov a Súľov. Slovenské Pohľady V, 1885, s. 214. Por. aj NAGY, I.: c. d., s. 231.

²⁰ MARTINICKÝ, M.: c. d., Por. aj NAGY, I.: c. d., s. 226.

²¹ Archív ECAV Súľov, Cirkevné protokoly III., A 32, 1802, s. 324.

²² ŠA Bytča, Oravský komposesorát, turzovská korešpondencia 1541-1626, II-S/19, III-S/4.

Chlmci, pričom Teodóz sa má dostaviť na Bytčiansky zámok už 27. októbra 1618 pred obedom).²³

Z titulu svojich funkcií 7. januára 1611 predsedal Teodóz bytčianskej palatínskej súdnej stolici, kde sa riešila záležitosť Alžbety Bátoriovej.²⁴ Neskorší palatín Stanislav Turzo listom z 29. júla 1624 zo Šintavy navrhuje Teodózovi, aby sa stal vicepalatínom. Teodóz však pre pokročilý vek s vďakou túto veľkú poctu odmietol.²⁵

Rodina Sirmiensesovcov vlastnila bane v Spišskej stolici v Spišskej Novej Vsi. Pravdepodobne už tam sa skoro spriatelila s reformáciou a jej myšlienky tak natrvalo zakotvili i v Súľove. Dôkazom toho je i skutočnosť, že ako prvý farár v Súľove sa spomína Filip už v roku 1578.²⁶ Teodóz bol horlivým zástancom reformácie. Zúčastnil sa synody zvolanej palatínom Jurajom Turzom v Žiline v dňoch 28.–30. marca 1610, kde si evanjelici a. v. vytvorili samostatnú cirkevnú organizáciu pre celé Preddunajsko.²⁷

V roku 1616 dal Teodóz spolu so svojimi príbuznými postaviť v Súľove pre evanjelikov kostol na svojom vlastnom pozemku oproti kaštieľu, ktorý im však bol neskôr, v čase protireformácie, odňatý.²⁸ Teodóz sa spriatelil i s básnikom Jánom Rimaikom, radcom bytčianskych Turzovcov. Dňa 12. septembra 1610 dostal od neho knihu o ceste do Turecka, kam Ján Rimaí cestoval ako legát.²⁹

Teodóz nemal len priateľov, ale i odporcov. Vážne nezhody mal so Žigmundom Balašom z Považskobystrického hradu. Ten si najal zbojníka Jána Šmarhana z Marikovej za 50 zlatých, aby Teodóza zabil. Tento zámer sa však prezradil a Šmarhana chytili. Pri výpovedi uviedol, že na Teodóza striehol niekoľkokrát, ale ani raz sa neodvážil na podžupana zaútočiť, lebo vždy mal pri sebe dostatočne početný a silný sprievod. Pri mučení sa priznal, že v štiavnickej hore zobral kupcom súkno a klobúky, s ktorými obchodoval, na Morave na Martonovom salaši vzal kotlík, no vyzradil i to, že na vraždu Sirmiensesa ho naviedol Žigmund Balaša, ktorému sa však za to nič nestalo. Jána Šmarhana odsúdila stoličná sedria 24. mája 1603 na smrť lámaním v kolese.³⁰

Teodózova pečať z roku 1604 sa zachovala v Kubíniho zbierke pečatí. Nie je na nej bližšie uvedený vlastník, len v priečne oválnom poli je kráčajúci lev. Ide v podstate o gemmu. Teodóz používal i pečať s heraldickým symbolom: v oválnom poli vychádza spoza trojvršia slnko s tvárou, Teodózove iniciálky TS vidieť v hornej časti medzi lúčmi.³¹

²³ Pozri pozn. 21, s. 325–326.

²⁴ LOMBARDINI, A.: c. d., s. 215.

²⁵ NOVÁK, J.: c. d., s. 228.

²⁶ LOMBARDINI, A.: c. d., s. 219.

²⁷ Tamže, s. 215.

²⁸ KERESOVÁ, M.: Evanjelický a. v. kostol v Súľove, 2000, s. 3–4, 7.

²⁹ KOČIŠ, J.: c. d., s. 137.

³⁰ Tamže, s. 136–137.

³¹ NOVÁK, J.: c. d., s. 228.

Kalendár

Z čias života Teodóza sa zachovala vzácna pamiatka. Je ňou rodový kalendár, do ktorého si Sirmiensesovci zapisovali významné udalosti nielen rodinného charakteru, ale i prírodné pozoruhodnosti v latinskom a maďarskom jazyku (len jeden zápis je napísaný po slovensky).

Kalendár je uložený v archíve evanjelickej a. v. cirkvi v Súľove pod inventárnym číslom Ij 1. Je to knižočka formátu 16 × 10 cm, osemlistové zložky sú zošité niťou a trikrát previazané kožou kvôli spevneniu. Zachoval sa len blok šitej väzby bez dosiek s číslovanými stranami od čísla 67 po číslo 432, k tomu nečíslované strany neúplných dodatkov v počte 16 listov, teda 32 strán. Celkový počet zachovaných strán je 398, všetky sú celé, len list s číslami strán 171/172 (25. a 26. apríl) je približne od polovice odstrihnutý. Nezachoval sa titulný list kalendára. Obsahovo je rozdelený na tieto tematické časti: I. Kalendár (zachovaný až od 18. januára po 31. december), II. Upozornenie pre každého čitateľa, III. Rozdelenie a počítanie dní aténskeho kalendára, IV. Dvojaké usporiadanie mesiacov židovského kalendára, V. Poučenie o používaní pripojených tabuliek, VI. Tabuľka ukazujúca východ a západ určitých hviezd so slnkom a inými planétami podľa poradia zverokruhu na wittenberskej oblohe, VII. Abecedný index (zachovaný po písmeno K). Texty vo výtlačku sú tlačené v latinčine, gréčtine a hebrejčine.

Vlastná kalendárna časť obsahuje tlačené kalendárne údaje juliánskeho (rímskeho), byzantského (v kalendári je nazvaný aténsky) a židovského kalendára. Ide o nepriestupný rok a na každej strane je jeden deň roka. Pod uvedením dňa nájdeme údaje o významných udalostiach pripadajúcich na príslušný deň, napr. udalosti biblických dejín Starého zákona, evanjelií, rímske dejiny, stredoveké dejiny, narodenia či úmrtia rôznych osobností (často sú to časovo presné určenia, nielen dátum, ale i hodina, keď sa príslušná udalosť stala; možno práve tieto tlačené záznamy inšpirovali členov rodu Sirmienses k ich osobným zápisom podobného obsahu). Nájdeme tu aj údaje o hviezdnej oblohe meniacej sa v priebehu roka.

Presné určenie roka vydania kalendára je problematické, keďže sa nezachoval jeho titulný list. O existencii kalendára sme sa prvýkrát dozvedeli pri čítaní História cirkvi evanjelickej a. v. súľovskej od Jána Križana, bývalého súľovského farára (1856–1904), ktorá zostala v rukopise. V poznámke 36 o kalendári napísal: „starý latinský v roku 1551 vo Wittenbergu tlačенý historický kalendár, okrem indexov a tabiel vyše 400 strán obsahujúci a pre rodinu Sirmienses slúžiaci ako matrika“. Ján Križan sa pravdepodobne opieral o najmladší historický údaj uvedený v kalendári, ktorým je záznam o úmrtí Jána, princa Anhaltu a Askánie 4. 2. 1551.³² Toto tvrdenie však nemožno pokladať za správne. V kresťanskom kalendári rozhodujúcim dátumom pre určenie roka je dátum Veľkej noci. V našom kalendári je Veľká noc 27. marca. Podľa starého juliánskeho kalendára v tento deň bola Veľká noc v rokoch 1502, 1513, 1524, 1597,

³² Archív ECAV Súľov, Rodový kalendár Sirmiensesovcov (RK), s. 311.

1608 (Veľká noc v roku 1551 bola 29. marca).³³ Keďže náš kalendár je z čias po roku 1551, môžeme roky 1502, 1513, 1524 vylúčiť. Ďalej vylúčime i rok 1608, keďže náš kalendár zachytáva nepriestupný rok a rok 1608 (rovnako ako 1524) bol priestupný. Zostáva teda len rok 1597 ako najpravdepodobnejšie vročenie kalendára. Najstarší rukou písaný zápis sa vzťahuje k roku 1580, no ten mohli zapísať nie bezprostredne po udalosti, ale dodatočne (spred roku 1597 pochádzajú len dva záznamy, písané sú tou istou rukou ako záznam z roku 1599). Kalendár mohol byť tlačený vo Wittenbergu, kde celkom iste ešte aj v roku 1597 nepoužívali nový (Gregoriánsky) kalendár. Miesto vydania kalendára môže dosvedčovať i tabuľka hviezd, zaradená do kalendára, ktorá hovorí o postavení hviezd na oblohe vo Wittenbergu. Kvôli úplnosti dodávame, že podľa Gregoriánskeho kalendára Veľká noc 27. marca pripadla až na rok 1622. Teda za najsprávnejšie vročenie kalendára pokladáme rok 1597.

Najväčší historický prínos kalendára je však v tom, čo vyplynulo až z aktivity majiteľa kalendára. Sú to rukou písané záznamy rozličných udalostí členmi rodu Sirmienses. Celkový počet zápisov je 93. Po obsahovej stránke ide väčšinou o zápisy rodinného charakteru – záznamy o narodení (43 záznamov), krste (samostatne 2 záznamy, v niektorých prípadoch je krst spomenutý už aj pri narodení), zásnubách (4 záznamy), svadbe (5 záznamov, osobitne 1 záznam o svadobnej hostine), úmrtí rodinných príslušníkov (31 záznamov), ďalších sedem zápisov má iný charakter. Veľkú hodnotu majú tieto zápisy pri zostavovaní genealógie rodu, lebo sú to autentické vlastnoručné zápisy osôb, ktorých sa zaznamená udalosť bezprostredne dotýkala, čím v mnohom tieto zápisy prekonávajú strohý matričný zápis kňaza.³⁴

Najstarší zápis pochádza z roku 1580, najmladší 1802. Nie pod všetky zápisy sa pisateľ podpísal. Pri niektorých podpisoch je uvedené – ako bývalo zvykom – m. p., manu propria – vlastnou rukou.

Autormi zápisov sú títo členovia rodu Sirmienses:

1. Teodóz I. (†24. 2. 1627),
2. Ondrej I. (*26. 10. 1599) – syn Teodóza I.,
3. Žigmund II. (*5. 7. 1629, †29. 9. 1703) – syn Ondreja I.,
4. bratia (synovia Žigmunda II.) Gašpar (*16. 10. 1659, †14. 5. 1719) a Žigmund III. (*1. 4. 1669, †7. 11. 1723),
5. bratia (synovia Žigmunda III.) Ondrej (*13. 3. 1700, †14. 3. 1765), Štefan (*21. 5. 1703, †15. 3. 1744) a Imrich (†16. 1. 1784),
6. bratia (synovia Imricha) Ľudovít (*17. 10. 1755, †20. 2. 1802) a Ján (*10. 5. 1760), ich bratanec (syn Ondreja) Jozef,
7. Žigmund (syn Ľudovíta) (*2. 11. 1782).

Z uvedeného vyplýva, že kalendár obsahuje záznamy siedmich generácií. Putoval z rúk najstaršieho zapisovateľa Teodóza postupne až k poslednému Žig-

³³ FRIEDRICH, G.: Rukověť křesťanské chronologie. Paseka, Praha/Litomyšl 1997 (Reprint), s. 141, 145.

³⁴ Na porovnanie obsahu zápisu v kalendári a v matrike pozri pozn. 45.

mundovi, a tým vlastne prešiel zo Súľova do Ruskoviec (okres Bánovce nad Bebravou), kam sa presťahoval Žigmund III. a kde následne žila celá jeho vetva rodu. Nie je známe, akým spôsobom sa kalendár dostal na evanjelickú faru v Súľove, kde sa zachoval.

Niekde sa vyskytujú gramatické chyby a v niektorých prípadoch dátum zapísanej udalosti nie je totožný s dátumom kalendára. Zaujímavé je, že pri záznamoch písaných po maďarsky zapisovatelia časový údaj zapísali v latinčine a až konkrétnu udalosť poznačili v maďarčine.

Časovo prvým záznamom je práve Teodózov zápis o narodení jeho prvorodeného syna Mikuláša 7. 2. 1580.³⁵ Manželkou Teodóza bola Zuzana Pongrácová z Liptovského Mikuláša. Spolu mali sedem detí: Mikuláša I., Žigmunda I., Šebastiána II., Gašpara I. – narodil sa 4. 11. 1592,³⁶ Ondreja I. – narodil sa 26. 10. 1599,³⁷ Barboru a Juditu,³⁸ no do kalendára Teodóz zaznačil narodenia len svojich troch synov. Z rodinného kalendára sa dozvedáme aj dátum Teodózovho úmrtia, ktorý zaznačil jeho syn Ondrej – 24. 2. 1627.³⁹

Pri zázname o narodení dcéry Zuzany Anny Žigmund II. poznačil, že sa narodila 19. 2. 1692 o druhej poobede, keď bol on v Sliezske u Jána Suňoga. Krstnými rodičmi na krste v Súľove dňa 28. 2. boli Gabriel Balaša s manželkou Máriou Priniovou, pričom vymenúva aj ostatných zúčastnených.⁴⁰ Žigmund III. zapísal, že jeho dcéra Žofia sa narodila v Ruskovciach počas Rákociho povstania. Zároveň vyslovil želania, aby ju Boh požehnal ako teraz, tak i v ďalšom živote na slávu jeho najsvätejšieho mena,⁴¹ čo sa ako formulka v miernych obmenách opakuje v zápisoch o narodení iných členov rodu. Pri záznamoch o narodení sú v šiestich prípadoch uvedené znamenia zverokruhu, no len v jednom z nich uvedené znamenie zodpovedá dnešnému rozdeleniu zverokruhu: 20. 2. 1655 – lev, 4. 6. 1684 – ryby, 21. 5. 1696 – kozorožec, 23. 7. 1670 – váhy, 16. 10. 1659 – váhy, 26. 10. 1599 vodnár.

³⁵ RK, s. 88: 7. februarii: Hoc die natus est filius meus primogenitus Nicolaus. Anno 1580.

³⁶ RK, s. 374: Diem hunc sequenti nocte circa horam noctis decimam natus est filius meus Casparus. Anno 1592.

³⁷ RK, s. 363: Anno 1599 26. die Octobris circa horam 12 diei natus est filius meus carus Andreas in signo aquarii.

³⁸ NAGY, I.: c. d., s. 226.

³⁹ RK, s. 107: Anno 1627 festo die divini Matthiae apostoli generosus dominus Theodosius Sirmiensiis parens meus inter undecimam et duodecimam noctis horam sacrum codicem legens ad candelam in Christo obdormivit.

⁴⁰ RK, s. 101: Anno 1692 die 19. Februarii secunda hora post meridiem existente me in Sylesia apud illustrissimem dominum Johanem Szunyogh nata est mihi filiola Susanna Anna, quae ut vivat ad laudem nominis Altissimi ex toto pectore Dominum Deum precor: Baptisata est hic in Szulov die 28. ejusdem mensis, susceptores fuerunt magnificus dominus Gabriel Balassa una cum magnifica domina conthorali sua Maria Prini.

⁴¹ RK, s. 70: Anno 1706 die 21. Januarii nata est mihi filia Sophia in Ruszkocz sub tumultu Rakocziano, quam Deus benedicat quam in hac tam in futura vita in gloriam nominis sui sanctissimi. Sigismundus Sirmiensiis.

Pri záznamoch o sobáší je niekde uvedený aj dátum zdieľania lôžka novomanželov, napr. Žigmund III. si zaznamenal len dátum udalosti nasledujúcej po svadbe so Žofiou Akaiovou.⁴²

Pri zázname o úmrtí nájdeme aj okolnosti a príčinu smrti (týfus, nešťastný pôrod, 2× vodnatieľka) a miesto pochovania. Teodóz I. zomrel pokojne pri sviečke čítajúc Písmo sväté,⁴³ Žigmund II. zomrel nečakane na hrade Lietava počas Rakociho povstania,⁴⁴ Žigmund III. zomrel v Ruskovciach na vodnatieľku, ale bol prenesený a pochovaný v Súľove.⁴⁵ Teodóz zaznačil úmrtie svojho príbuzného Ondreja Šimoniho, v podstate jeho pohreb 12. 2. bez uvedenia roka: „*V tento deň bol pochovaný môj najdrahší príbuzný Ondrej Simoni v Šimonovanoch, jeho predčasná smrť spôsobená chorobou sa sotva mohla za celý život niekoho iného dotknúť bolestivejšie ako mňa.*“⁴⁶ (Šimonovany – dnes Partizánske)

Celkovo môžeme konštatovať, že získané genealogické údaje o členoch rodu Sirmienses v mnohom obohacujú a zároveň aj opravujú genealogické tabuľky zostavené Ivanom Nagyom.⁴⁷

Okrem už uvedeného charakteru kalendárnych zápisov autori zaznamenali 3× údaje o počasí: „28. 5. 1632 bola taká zima a veľmi veľký mráz, že to spôsobilo mnoho škody stromom a iným záhradným plodom;“⁴⁸ 7. 9. 1631 ráno bola zima, čo ohrozilo rastliny, trávy a obilie siatín kvôli mrazu;⁴⁹ 18. 10. 1631 bola veľká zima a veľmi ostré vetry, takže zem zamrzla.“⁵⁰

⁴² RK, s. 400: Anno 1690 30. die XI. prima Adventus elhaltam kedves hazos tarsammal Akkay Sofiaval. Syrmienensis Sigmond manu propria.

⁴³ Pozri pozn. 43.

⁴⁴ RK, s. 336: Anno 1703 ipso die sancti Michaelis intra horam 12 noctis sub tumultu Rakocziano in arce Lyetaua existens insperato placide in Domino obdormivit meus charissimus dominus parens Sigismundus Syrmienensis senior. Sigismundus Syrmienensis junior manu propria.

⁴⁵ RK, s. 377: Anno 1723 die 7. charissimus genitor Sigismundus Sirmienses in possessione Ruszkocz in morbo hydroptico, qui deventus ad Szulyo ibidemque sepultus, in Domino placide obdormivit. Andreas Sirmienses.

Úmrtie potvrdzuje aj matričný záznam: Die 11. Novembris sepultus est perillustris ac generosus dominus Sigismundus Sirmienses. Archív ECAV Súľov, matrika narodených, sobášených a pochovaných 1721–1800, A 7.

⁴⁶ RK, s. 94: Hoc die sepultus affinis meus charissimus Andreas Symonii in Symonii eius immature morbo vix quicque in tota vita mihi acerbius accedere potuit.

Teodóz bol s Ondrejom Šimonim vo švagrovskom príbuzenstve, dokladá to spis z roku 1599 o spore sestier Zuzany, manželky Teodóza Sirmiensesa, Anny, vdovy po Jánovi Okoličánim a Justíny, manželky Ondreja Šimoniho, ktoré boli dcérami Gašpara Pongráca a Barbory Suňogovej. Spor viedli proti svojmu strýkovi Františkovi Suňogovi. Z dokumentu možno aspoň približne určiť smrť Ondreja Šimoniho, čo bolo niekedy po roku 1599. In: ŠA Bytča, Trenčianska župa I, Familiae, Súľovský – Sirmienses, N 4, 1599.

⁴⁷ NAGY, I.: c. d., s. 227–229.

⁴⁸ RK, s. 205, pod kalendárovým dátumom 28. 5.: Anno 1632. Pruina et frigus maximus fuit quod arboribus et aliis fructibus hortensibus multum damni intulit.

⁴⁹ RK, s. 313, pod kalendárovým dátumom 7. 9.: Anno 1631 mane pruina fuit super herbas et gramina frumentum satuum ac periclitabatur propter frigus.

⁵⁰ RK, s. 355, pod kalendárovým dátumom 18. 10.: Anno 1631. Fuit pruina gravis et venti accerimi geloque terra concreta.

Iný charakter má zápis, podľa písma pravdepodobne Teodózovho syna Ondreja: „*V roku 1631 po nedeli vzývania, to je 26. mája, môj splašený kôň sa pri mne zvalil a ťažko mi poranil pravú ruku.*“⁵¹ Nepodpísaný pisateľ (podľa písma asi Žigmund III.) zaznačil 17. 3. (nie je uvedený rok), že mu zhorel majer so všetkými budovami a domácimi potrebami, tiež pivovar, nový voz obtiahnutý železom s dvoma kravami a pätnástimi prasiatkami a s nie málo obilím.⁵² Zápis z 26. 7. 1670 hovorí, že v ten deň uhynulo 60 oviec, udalosť zaznačená pod dátumom 26. 6. je písaná v slovenčine, škoda sa stala vinou valacha (Martin Kassa nessescašni mrcha clówek walach).⁵³

Žigmund II. sa podľa svojich zápisov stal dvakrát krstným otcom: Zuzane, dcére Juraja Akaia, narodenej 8. 5. 1693⁵⁴ a dňa 4. 9. 1701 Ladislavovi, synovi Alexandra Balašu, pod hradom Bystrica.⁵⁵ Účasť na krste 21. 6. (bez uvedenia roku) Wolfgangovi, synovi Mikuláša Gilániho, pod hradom Lietava poznačil nepodpísaný zapisovateľ. Tento záznam má aj inú formuláciu.⁵⁶

Osobitný charakter má posledný zápis pod 31. 12., kde si autor, Žigmund II., zaznačil s datovaním 27. 3. 1693 určité citáty, ako napr. citát Ovídia: *Vino nech pijú ľudia, ostatné živočíchy pramenitú vodu.*⁵⁷

Okrem spomenutých zápisov nájdeme v kalendári aj niekoľko poznámok k tlačenému textu, ktoré sú v podstate reakciou nepodpísaného vlastníka kalendára na obsah tlačeného textu kalendára. Jedna z poznámok napríklad dosvedčuje, že pisateľ poznal texty biblie. Tlačený text hovoril o sviatku svätého Ducha, keď na Letnice zhromaždení učeníci spolu s Pannou Máriou, Kristovou matkou, prijali Ducha svätého. Pisateľ k tomuto textu pripísal v latinčine: *proti tomuto nech sa prečíta 14. verš druhej kapitoly Skutkov.*⁵⁸ Najvýznamnejšou a zároveň najdlhšou je poznámka, pravdepodobne Teodóza I., na nasledujúci tlačený text: „25. 8. v roku 1518, v ktorom bol Maximilián poslednýkrát zvolený za cisára, prišiel do Wittenbergu Filip Melanchton.“ Teodóz k tomu pripísal: „*Ktorého tak ako i Luteru jediná pevná skala víťazstva a triumfu bola len samotná viera v Krista jediného prostredníka, ktorý nám bol daný z Božej múdrosti, spravodlivosti, svätosti a vykúpenia, bez ktorého nie je žiadna nádej, žiadne oživenie,*

⁵¹ RK, s. 203: Anno 1631 post Dominicam Rogationis id est 26. Maii equus cespitator super me cecidit dexteramque manum graviter mihi laesit.

⁵² RK, s. 130: 17. Allodium meum cum universis aedificiis et utensilibus domesticis et braxatorium ex ligna materia confectis novo curru ferro obducto duobus vaccis et 15 porcis non exiguo frumento in prolicto (?) per voraginem ignis consumptum.

⁵³ RK, s. 236.

⁵⁴ RK, s. 185: 8. praesentis anno 1693 nata est filiola generoso domino Georgio Akay nomine Susanna, cujus sponsor fui una cum mea conthorali Maria Bossani.

⁵⁵ RK, s. 310: Hac die 4. Septembris fui susceptor filioli Ladislai baronis magnifici domini Alexandri Balassa una cum mea conthorali Maria Bossani sub arce Bestercze anno 1701. Sigismundus Syrmienensis manu propria.

⁵⁶ RK, s. 231: 21. Junii generosus dominus Nicolaus Gilani me filio suo Wolphango pro patrino invitavit, ubi per lancerum regeneratio (?) in coelum reliquorum Christianorum annumeratus sub arce Lethaua una cum mea conthorali officium compatrinis peregi.

⁵⁷ RK, s. 432: Vina bibant homines, coetera animalia fontes.

⁵⁸ RK, s. 192: Contra hoc legatur versus 14 Actorum caput 2.

*žiadna útecha, žiadna radosť, žiaden život, ale každý smeruje k odsúdeniu, smrti a ohňu. Ktorých celá náuka a teológia stojí na tom, že sme ospravedlnení a zachránení len samotným Božím milosrdenstvom a Božou milosťou, zásluhou poslušnosti, utrpenia, krvi a smrti Ježiša Krista zbavujúc nás všetkých hriechov.*⁵⁹ Obsah tohto zápisu zaraďuje autora k prívržencom reformačných ideí.

Tri záznamy sú prečiarknuté. Na odstrihnutom liste s číslami strán 171/172 bol taktiež nejaký záznam, keďže na strane 171 vidno útržky horných častí atramentom písaných litier.

Pri hľadaní adekvátnej štúdie k nášmu kalendáru sa nám podarilo nájsť tri štúdie venované problematike kalendárov: Silvia Haladová rozoberá nástenný Telegdiho kalendár na rok 1583,⁶⁰ Elena Machajdíkova kalendáre z Archívu Slovenského národného múzea, pričom sa tiež venuje predovšetkým nástenným kalendárom. O knižných kalendároch hovorí len v závere s konštatovaním, že sa v múzeu nachádzajú len dva exempláre, a to v poškodenej forme.⁶¹ Štúdia Jozefa Kočiša o denníkoch Juraja a Imricha Turzu dáva dôraz predovšetkým na obsahovú stránku knižných kalendárov, ktoré slúžili majiteľom ako denníky. Ale práve v tomto ohľade sú tieto kalendáre blízke nášmu, i keď ten náš neplnil funkciu denníka.⁶²

O členoch rodu Sirmiensis

Teodózov syn Ondrej bol tiež podžupanom, spomína sa v súpise šľachty Trenčianskej stolice z rokov 1646/47.⁶³ Jeho manželkou bola Estera Maršovská, ktorá sa neskôr vydala za Františka Kubíniho.⁶⁴ Ondrejovi synovia Štefan I. (1652–53, 1656), Žigmund II. (1657–1660) a Teodóz II. (1666–1670) boli trenčianskymi slúžnymi. Štefan v roku 1661 kandidoval aj na podžupana.⁶⁵

Žigmund II. sa oženil v Súľove s Katarínou Bošániovou.⁶⁶ Narodili sa im dve dcéry Eva a Mária a dvaja synovia Gašpar a Žigmund. Katarína začala v roku

⁵⁹ RK, s. 298: Cuius sicut et Lutheri unica et solida petra victorie et triumphus fuit sola fides in Christum mediatorem unicum, qui factus est nobis a Dei sapientia iustitia sanctificatio et redemptio sine quo et extra quem nulla spes, nulla recreatio, nulla consolatio nulla laetecia, nulla vita, sed omnia damnatio mors inferunt et ignis. Quorum doctrina et theologia tota in eo reassisti, quod iustificemur et salvemur sola misericordia et gratia Dei merito oboedientia passione sanguini et morte Jessu Christi ...idificante (?) nos ab omni peccato.

⁶⁰ HALADOVÁ, S.: Telegdiho kalendár na rok 1583. Slovenská archivistika, XXXV/1, 2000, s. 77–90.

⁶¹ MACHAJDÍKOVÁ, E.: Kalendáre z Archívu Slovenského národného múzea. Pamiatky a múzeá, 2000/4, s. 30–34.

⁶² KOČIŠ, J.: Denníky Juraja a Imricha Turzu. Slovenská archivistika, II/2, 1967, s. 107–114.

⁶³ FEDERMAYER, F.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica, šľachta Trenčianskej stolice podľa súpisov z rokov 1596 a 1646/47. Bratislava 2000, s. 222.

⁶⁴ NAGY, I.: c. d., s. 226.

⁶⁵ MARTINICKÝ, M.: c. d., Por. FEDERMAYER, F.: c. d., s. 222, Por. aj NAGY, I.: c. d., s. 231, kde je však chybný časový údaj slúžnovej funkcie Teodóza II. rok 1661, v tomto roku slúžnovský úrad horného okresu Trenčianskej stolice zastával František Stupický.

⁶⁶ Pozri pozn. 68.

1682 obnovovať Súľovský hrad so súhlasom panovníka Leopolda I. Stálo ju to nemálo finančných prostriedkov, ale i vlastnej energie, preto sa neskôr hrad volal podľa nej Katarínin hrad (Katalinvár).⁶⁷ Stavebné práce pravdepodobne prerušila jej smrť. Zomrela 19. mája 1685 na týfus.⁶⁸ Za druhú manželku si Žigmund II. vyvolil Máriu, taktiež z Bošanského rodu. Zasnúbili sa 18. januára 1690, svadobný obrad sa konal vo Veľkých Bošanoch 6. februára 1690 a 5. apríla toho istého roku mali svadobnú hostinu bez veľkých ceremónií, keďže nevestina matka a ženíchov brat Teodóz mali v rodine smútok.⁶⁹ Po Žigmundovej smrti,⁷⁰ takmer o rok neskôr, 5. augusta 1704 došlo k majetkovému pokonaniu medzi Máriou a jej dvoma dcérami z jednej strany a ich nevlastnými bratmi Gašparom a Žigmundom z druhej strany, podelili si nehnuteľnosti (napríklad zámok súľovský sa ponecháva vdove a jej dcéram, pokiaľ by nedošlo k zmenám v rozhodnutiach zúčastnených) a vyrovnali sa aj finančne.⁷¹ Mária Bošániová zomrela 20. októbra 1722 v Bolešove.⁷²

Členovia rodu tradične zachovávali vernosť cisárskemu dvoru. Výnimku tvoril Štefan, ktorý sa zaplietol do Vešelénihho sprisahania. Konfiškácii majetku a prípadným ďalším následkom sa vyhol tým, že zaplatil Kráľovskej komore 500 zlatých.⁷³

Gašpar, syn Žigmunda II. a Kataríny Bošániovej, Súľovský hrad odvážne a úspešne ubránil s pomerne malou posádkou pred rákociovským povstaleckým vojskom, a v roku 1710 dostal pochvalu od cisárskeho generála Ladislava Eber-

⁶⁷ LOMBARDINI, A.: c. d., s. 215.

⁶⁸ RK, s. 196: Anno 1685 die 19. mensis Maii mea dilecta conthoralis Catharina Bossani illo mense, illa die illa hora post evolutos triginta annos, quo tempore post nuptiale coniugium huc in Szulov adnecta fuit sumpta prius supremæ sanctæ Eucharistiæ quatuor ante diebus morbo laetali Phrenesos vulgo Hagymaz correpta no deklitata cum nihil medicina juvare potuisset placide in Domino obdormivit. Zo zápisu nepriamo možno zistiť dátum sobáša Žigmunda II. a Kataríny Bošániovej – 19. 5. 1655, čo by znamenalo, že ich dcéra Eva, narodená 20. 2. 1655, mala v čase sobáša už tri mesiace (?), alebo tridsať rokov pri zázname o úmrtí Kataríny Bošániovej možno pokladať len za zaokrúhlený odhad.

⁶⁹ RK, s. 67: Anno 1690 die 18. Januarii in Nagy Bossan generosa virgo Maria Bossani est mihi desponsata in futuram vitæ meæ sociam cum annulorum permutatione. Sigismundus Sirmiënsis manu propria. – RK, s. 88: Anno 1690 die 6. Februarii juxta ritum Ecclesiæ cum generosa virgine Maria Bossani in Nagy Bossan legitime mihi desponsata et ante aliquos diebus prius annulis permutatis in Nagy Bossan copulata fuit celebrata. Sigismundus Sirmiënsis manu propria. – RK, s. 151: Anno 1690 die 5. Aprilis per breves una coena instituta loco nuptiarum est in Nagy Bossan prorsus sine omnibus ceremoniis, siquidem frater meus carnalis et uterinus dominus Theodosius Sirmiënsis et meæ conthoralis domina mater Maria Ordodi intra unum misera hac vita fuerant sublata propter talem lugubrem statum. Quæ meæ conthoralis Maria Bossani in perpetuum vitæ meæ sociam finita coena per germanicum fratrem dominum Adamum Bossani est mihi adducta et tradita.

⁷⁰ Pozri pozn. 44.

⁷¹ ŠA Bytča, Trenčianska župa I, Familia, Súľovský – Sirmiënsis, N 33, 1704.

⁷² RK, s. 357: Anno 1722 die 20. Octobris tekintetes Bossani Maria mostoha anyam Bolesson circa horam 8. vespertinam e vilyagrul elbucsuzot. Sirmiënsis Sigmond manu propria.

⁷³ KOČIŠ, J.: c. d., s. 138.

gériho, ktorý v tom čase sídlil na Bytčianskom zámku.⁷⁴ Sirmiensesovci, prívrženci reformácie, sa nepridali na stranu stavovských protihabsburských povstaní, hoci ich vodcovia (Gabriel Betlen, Juraj I. Rákoci, František II. Rákoci) v ťažkom období protireformácie sľubovali náboženskú slobodu.

Tromi synmi Ondreja I. sa rod Sirmienses rozdelil na tri vetvy. Na ich spoznanie nám poslúžia cenné pramene, akými sú cirkevné matriky nielen evanjelické, ale aj katolícke, keďže nie všetci členovia rodu zostali prívržencami reformácie a neskôr prestúpili na katolícku vieru. Katolícka matrika 1766–1949 obsahuje zoznam prestúpených v súľovskej farnosti. Z rodu Sirmienses tu nájdeme Jozefa Súľovského, syna evanjelikov Imricha Súľovského a Barbory Lehotskej, ktorý do katolíckej cirkvi prestúpil 3. júla 1774.⁷⁵

Prvá vetva – potomkovia Štefana I.:

Jeho pravnuke Ladislav bol kapitánom v pluku Leopolda Pálfiho a Ladislavov brat Šebastián zástavníkom vo Vetéšskom pluku. Zomrel na strelné poranenie pri Prahe v roku 1756. Ich bratancovi Antonovi, ktorý pochádzal z deviatich súrodencov, s manželkou Alžbetou Zorkovskou zostalo iba päť detí zo štrnástich.⁷⁶ Z evanjelickej matriky sa dozvedáme, že všetky ich deti sa narodili a boli pokrstené v Súľove.⁷⁷

Potomstvo ďalšieho bratanca Jozefa (vyššie sme uviedli jeho prestúpenie z evanjelickej cirkvi) taktiež žilo v Súľove ešte aj v 20. storočí. Rodinný archív, dovtedy uložený na hrade, opatrovali v truhliciach na úschovu písomností s dvoma rozličnými zámkami. Kľúče od nich mali vždy dvaja členovia rodu, poverení jeho ostatnými členmi. V roku 1832 archív opatrovali Florián (vnuk Jozefa) a Ladislav, ktorí vykonali aj súpis písomností nachádzajúcich sa v truhliciach. Pri revízii rodinného archívu v roku 1840 boli prítomní ôsmi členovia rodu (František, Ladislav st., Jozef, Ladislav ml., Štefan, Alexander, Florián a Imrich). Revízia sa konala vo Floriánovej kúrii, keďže vtedy práve on opatroval archív.⁷⁸ Florián František sa narodil 3. apríla 1811 Imrichovi Súľovskému a Barbore Basilidesovej. Pokrstený bol v katolíckom kostole, krstnými rodičmi sa stali František Súľovský, evanjelik a manželka Jána Akaiho, Anna Ugronovičová. Jeho manželkou bola Františka zo Svätého Kríža. Florián zomrel 18. novembra 1881 (matrika zomretých chybné uvádza, že mal 71 rokov),⁷⁹ pochovaný je pred katolíckym kostolom v Súľove.⁸⁰

⁷⁴ Tamže, s. 138. Gašparove osobné dáta por. pozn. 82.

⁷⁵ ŠA Bytča, Zbierka cirkevných matrik, Matrika rímskokatolíckeho farského úradu 1766–1949.

⁷⁶ NAGY, I.: c. d., s. 230.

⁷⁷ Archív ECAV Súľov, Matrika narodených, sobášených a pochovaných, 1721–1800, A 7.

⁷⁸ KOČIŠ, J.: c. d., s. 142.

⁷⁹ Pozri pozn. 75.

⁸⁰ Na jeho náhrobnom nápisu písanom v nemčine možno prečítať text: Hier ruhet im Herrn Szulovssky Florian geboren im Jahre 1811 gestorben den 18. 11. 1881 im seinem 70. Lebensjahre Friede seiner Asche. – Tu odpočíva v Pánu Florián Súľovský, narodený v roku 1811, zomrel 18. 11. 1881 v 70. roku svojho života. Pokoj jeho prachu.

Floriánova dcéra Štefánia, narodená 8. februára 1857, sa vydala 17. septembra 1883 za lesníckeho úradníka, vdovca Augustína Čecha. Štefánia v Súľove žila ešte v roku 1907, ale už ako vdova. Manžel jej zomrel 1. novembra 1897 ako 61-ročný.⁸¹

Druhá vetva, vetva Žigmunda II., sa rozdelila jeho dvoma synmi Gašparom a Žigmundom III. na dve podvetvy.

Gašpar sa narodil 16. októbra 1659 a zomrel 14. mája 1719.⁸² Jeho manželkou bola Anna Mária Rothová. Ich syn Gašpar (narodil sa v roku 1685, zomrel 1769) sa oženil s Klárou Segnerovou a dlhé roky pôsobil v bratislavskom senáte. Deťmi jeho syna Jozefa táto línia vymrela.⁸³

Vetvu rozšíril Jozefov brat Karol. Dňa 6. januára 1743 sa oženil v Súľove s Evou Sontágovou z Dobšinej.⁸⁴ V listoch, písaných svojej manželke po slovensky z Viedne a Bratislavy v roku 1769, kde bol ako patrón a inšpektor evanjelickej cirkvi kvôli cirkevným záležitostiam, svoju ženu oslovuje – moja drahá a úprimná duša alebo moja milá duša. Jeden z listov končí slovami – „daj Pán Boh, aby som vás všetkých v dobrom zdraví zostávajúcich mohol čím skôr obveseliť, tak zostávam Tebe až do smrti verný tovariš Karol Súľovský“. Karol bol prisediacim súdnej stolice Trenčianskej stolice.⁸⁵ Zomrel 10. januára 1803 o piatej hodine ráno na astmu po pätnástich rokoch vdovstva. Jeho manželka zomrela 25. januára 1788 ako 60-ročná.⁸⁶

V cirkevných protokoloch je uvedené plné znenie latinského textu Karolovho epitafu. Jeho preklad znie „Tu leží Karol Szullyovsky mramoru hoden, od útlosti ako potomok bohyň Temidy a Atény. Z kameňa dal vystaviť tento hľ'a chrám a príbytok Bohu. Vyše štyridsať rokov bol ochrancom a útočiskom cirkvi. Verný zostal ilešháziorskému a cisárskemu dvoru, teda kráľovi, kráľovstvu, človeku a vernej obeti Bohu. Zomiera Karol, všestranná osobnosť, stal sa obrazom cnosti, príkladom a pravidlom života a predstaviteľom stareckej dôstojnosti. V januári sa uzavrelo 87 rokov jeho života, bol 10. deň a 5. hodina“. ⁸⁷ Časť tohto epitafu je možné si prečítať aj na jeho náhrobnom kameni, ktorý sa nachádza sčasti

⁸¹ Pozri pozn. 75.

⁸² RK, s. 353: Anno Domini 1659 die 16. mensis Octobris natus est mihi filiulus Casparus ipso die festo Galli circa crepusculum in signo librae, qui vivit et crescat in laudem nominis altissimi. RK, s. 191: Anno 1719 die 14. Maii dominus frater Caspar Syrmienis senior placide in Domino obdormivit die 18. ejusdem sepultus est in cripta Szulyoviensi praedecessorum suorum. Filius Sigismundi Sirmiensi senioris.

⁸³ NAGY, I.: c. d., s. 230.

⁸⁴ Pozri pozn. 77.

⁸⁵ Slovenské listy Karola Sirmiensi. In: Korouhev na Sionu, 1882, č. 6, s. 89–90, č. 7, s. 106–107.

⁸⁶ Pozri pozn. 77.

⁸⁷ Archív ECAV Súľov, Cirkevné protokoly III., A 32, 1803, s. 331, posledná veta latinského textu predstavuje chronostikon, ktorý určuje rok 1803. Na objasnenie textu: bohyňa Temis bola bohyňou spravodlivosti, Aténa múdrosti; zaslúžil sa o vystavenie evanjelickej kostola a 40 rokov pôsobil ako inšpektor evanjelickej cirkvi v Súľove, Jozef Ilešházi bol v čase Karolovho života hlavným županom Trenčianskej stolice.

zničený na evanjelickom cintoríne v Súľove. Náhrobný kameň dal vyhotoviť druhý Karolov syn, Alexander Súľovský so svojou ženou Annou Urméniovou v roku 1812. Podobizeň Karola sa zachovala na malom portréte. Namaľovať sa dal keď mal 84 rokov maliarovi Czippickovi 14. mája v roku 1801. Dnes z portrétu existuje len fotokópia.⁸⁸

Ďalší Gašparov syn František Sirmienses mal za manželku Julianu, taktiež z rodu Sontágovcov. Zomrela 2. mája 1750 a ako prvá bola pochovaná do krypty nového evanjelického kostola v Súľove. O niečo neskôr, 25. januára 1751 Františkovi zomrel ani nie jeden a polročný syn Teodóz a zakrátko, 4. apríla 1751 zomiera aj František. Ich syn František bol armádnym kapitánom Jej svätej cisárskej kráľovsko-apostolskej Jasnosti, pôsobil aj ako prísediaci súdnej stolice Trenčianskej stolice a bol i významným patrónom súľovskej evanjelickej cirkvi. Dožil sa vysokého veku, zomrel na starobu ako 86-ročný 26. februára 1825. Dlhý čas však žil ako vdovec, jeho manželka Juliana zomrela už v roku 1791.⁸⁹ Na evanjelickom cintoríne v Súľove môžeme nájsť jej náhrobný kameň s latinským textom, ktorého preklad znie: „Vážená a vznešená pani Juliana Žitkovská de Semešova a Zachohrad, váženého a vznešeného pána Františka Sirmiensesa de Karom a Súľov najdrahšia manželka, zomrela 10. septembra 1791“. Spolu mali viac detí, z ktorých dcéra Františka sa narodila v roku 1769, ale po tejto línii rod ňou vymrel.⁹⁰

Ako sme už uviedli, Žigmund III. sa presťahoval do Ruskoviec. Tu žilo potom celé jeho potomstvo, s jeho členmi nás bližšie oboznamujú práve záznamy v rodovom kalendári. Niektorí z členov rodu žili i vo Vitkovciach (dnes časť mesta Topoľčany).⁹¹ Pri rodinnom kaštieli a kaplnke sa nachádzal náhrobný kameň Jozefa Súľovského, po zreštaurovaní je umiestnený priamo v kaplnke s latinským textom: Tu odpočívá vážený a urodzený pán Jozef Súľovský zo Súľova a Káromu, prísediaci súdnej stolice niekoľkých stolíc, vo veku 63 rokov zomrel 6. mája 1842, pomník dala vystaviť smútiaca manželka Františka Čemnická.⁹² Jozef predstavuje štvrtú generáciu po Žigmundovi III.⁹³

Tretia vetva – je vetva Teodóza II., ktorý bol do roku 1660 prísediacom a v rokoch 1666–1670 slúžnym horného okresu Trenčianskej stolice.⁹⁴ Bol dvakrát ženatý. Jeho prvou manželkou bola Helena Guzičová, druhá Judita Medňanská, ktorá v roku 1695 už bola vdovou.⁹⁵ Pochovaný bol do krypty dnes katolíck-

⁸⁸ Archív ev. a. v. cirkvi Súľov.

⁸⁹ Pozri pozn. 77.

⁹⁰ NAGY, I.: c. d., s. 230.

⁹¹ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 2. SAV, Bratislava 1977, s. 122.

⁹² Hic requiescit spectabilis ac generosus dominus Josephus Szulyovszky de eadem et Karom complurium inclitorum comitatum tabulae iudiciariae assessor, aetatis suae 63 obiit die 6 maii 1842, posuit honesta coniux Franciszka Csemniczky.

⁹³ NAGY, I.: c. d., s. 229.

⁹⁴ MARTINICKÝ, M.: c. d., pozri aj pozn. 65.

⁹⁵ ŠA Bytča, Trenčianska župa I., Possessiones, Súľov, N 12, 1695.

keho kostola, odkiaľ boli jeho pozostatky prenesené do krypty nového evanjelického kostola.⁹⁶

Teodózov syn Ladislav rozšíril vetvu v Zemplínskej stolici. Ladislavov syn Ladislav bol vyslancom Zemplínskej stolice na krajinskom sneme v roku 1765 v Bratislave, kde aj zomrel. Jeho manželkou bola Barbora Sirmaiová.⁹⁷ Ich syn Melichar sa narodil v roku 1751 v Rakovci nad Ondavou, vyštudoval právo a pôsobil v stoličnej správe. V rokoch 1790 a 1792 bol vyslancom na sneme za Zemplínsku stolicu. Stal sa členom tajnej jakobínskej Spoločnosti slobody a rovnosti. Po prezradení Martinovičovho sprisahania bol v roku 1794 zatknutý a odsúdený na trest smrti, ktorý mu panovník pozmenil na žalár bez uvedenia dĺžky trvania. Väznený bol v Grazi, Kufsteine a Mukačeve. Po prepustení na slobodu v roku 1801 hospodáril na rodinnom majetku, ktorý mal v Zemplíne v obciach Merník, Bžany, Remeniny, Nacina Ves, Vyšná Oľka, Moravany a Kladzany.⁹⁸ Tragický osud postihol Melicharovho syna Jozefa. Stal sa obeťou vzbúrených sedliakov v roku 1831, keď ho počas rozšírenia cholery na východnom Slovensku brutálne zavraždili v jeho vlastnom dome v Merníku a neušetrili ani jeho len 16-ročnú nemanželskú dcéru Julianu.⁹⁹ Na kopci na cintoríne v Merníku možno nájsť kamenný náhrobný kameň s údajmi o pochovanom Jozefovi Súľovskom a jeho dcére v latinskom a maďarskom jazyku.¹⁰⁰

Z uvedeného vyplýva, že Sirmiensesovci svojím postavením patrili k strednej šľachte a že ich rod sa v 18. a 19. storočí značne rozvetvil a dostal sa do vzťahov s inými významnými rodmi.

Nie je jasné, podľa čoho si niektorí členovia namiesto predikátu „de Karom et Súľov“ začali písať „Sirmienses alias Súľovský“, iní používali priezvisko Sirmienses, alebo len Súľovský. Florián Súľovský sa vyjadril, že ani on nevie povedať, prečo a odkedy je tomu tak. Tvrdil, že jeho otec sa istý čas podpisoval Sirmienses.¹⁰¹ Aj v dokumentoch pri spomenutej revízii rodinného archívu v roku 1840 sa siedmi prítomní podpísali ako Sirmienses alias Súľovský, len Štefan, bývajúcí v Nitre, ako Súľovský alias Sirmienses.¹⁰² V rodovom kalendári sa všetci zapisovatelia, ktorí uviedli svoje meno, podpísali priezviskom Sirmienses, okrem Ľudovíta. Ten sa však len v dvoch prípadoch podpísal Súľovský – pri zázname o narodení syna Karola Antona 16. 4. 1792 (Ludovicus Sulovsky) a pri narodení dcéry Kristíny Ľudoviky 17. 5. 1793 (Ludovicus Szulovszky). Vo svojich ostatných zápisoch pred rokom 1792 i po roku 1793 sa podpisoval Sirmienses.

Z roku 1851 sa zachoval súpis duší evanjelickej cirkvi v Súľove. Tento súpis popisuje bez ohľadu na vierovyznanie každý dom s uvedeným menom hlavy rodiny. Podľa súpisu vtedy v Súľove žili títo zemepáni (každý v inom dome):

⁹⁶ NAGY, I.: c. d., s. 231–232.

⁹⁷ Tamže, s. 231.

⁹⁸ Slovenský biografický slovník V. (R–Š). Matica slovenská, Martin 1992, s. 383.

⁹⁹ RAPANT, D.: Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831 I. SAV, Bratislava 1953, s. 114–116.

¹⁰⁰ VARSÍK, M.: Dotyky s minulosťou. Osveta, Martin 1988, s. 159.

¹⁰¹ LOMBARDINI, A.: c. d., s. 216.

¹⁰² KOČIŠ, J.: c. d., s. 142.

Florián Súľovský, Imrich Súľovský, dva domy patrili Jozefovi Akaiovi, mal ich však v prenájme Žid Neuberger a jeden dom taktiež v prenájme u Žida Joachima Neumana (s Neubergerom boli švagrovci) patrila Ladislavovi Súľovskému, ktorý v tom čase býval v Hontianskej stolici.¹⁰³

Posledným známym Súľovským, ktorý istý čas v Súľove žil, ale sa tu nenarodil, bol Dezider. Majetok predal 17. decembra 1920 Tatrabanke. V roku 1922 vydal obvodný notariát v Predmieri vyhlásenie, že Tatrabanka odkúpila majetok po Deziderovi Súľovskom, ktorý odišiel bývať do Viedne.¹⁰⁴

Rodový erb rodiny Sirmiensis tvorí modrý štít, v ktorého dolnej časti je zelené trojvršie a vznášajúce sa zlaté slnko s ľudskou tvárou. Klenot erbu tvorilo zlaté slnko zo štítu. Prikrývadlá boli pôvodne modro-zlaté. Neskôr pribudli do erbu nové prvky: na zelenej pažiti skalisté hnedé trojvršie, pod stredným vrškom rastú tri červené ruže, nad trojvrším je zlaté slnko s ľudskou tvárou a šestnástimi lúčmi, v ľavom hornom rohu štítu zlatá hviezda, prikrývadlá modro-zlato a červeno-strieborné.¹⁰⁵ Iný variant erbu možno vidieť na pečati Ondreja Sirmiensa, ktorou pečatil v roku 1796. V oválnom štíte zo stredu trojvršia vyrastajú tri makovice, nad nimi sa vznáša slnko s ľudskou tvárou doplnené polmesiacom a hviezdíčkou, klenot tvorí slnko zo štítu.¹⁰⁶

Súľovský zemepanský rod Sirmiensis – Súľovský, značne rozvetvený, sa približne od polovice 19. storočia postupne zo Súľova vysťahoval. Niektorí z členov rodu sa odsťahovali aj skôr a usadili sa na inom mieste. Súčasne teda žili príslušníci rodu nielen v Súľove, ale i v iných častiach Slovenska, a niekde ich potomkovia žijú dodnes.¹⁰⁷

Predložená štúdia nezachycuje všetkých známych členov rodu Sirmiensis a taktiež nenaznačuje celkový rozsah doteraz vykonaného výskumu tohto rodu, je len náčrtom poskytujúcim prehľad o rode na základe rozboru rodového kalendára.

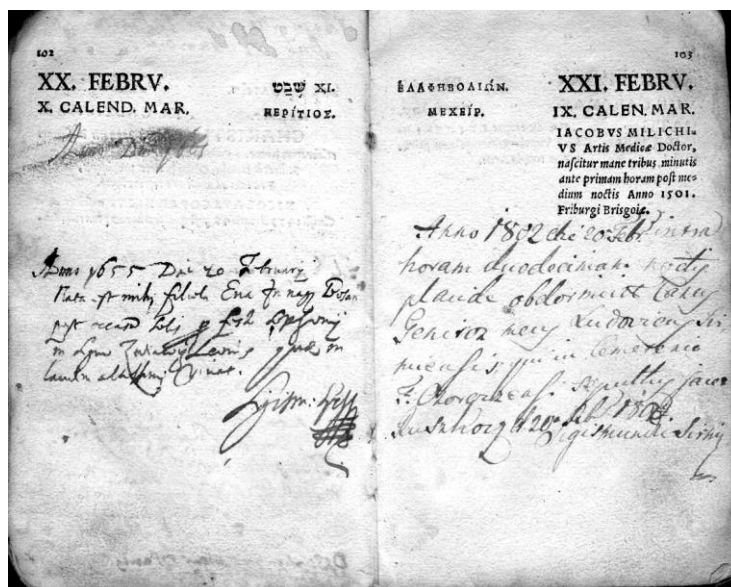
¹⁰³ ŠA Bytča, Zbierka cirkevných matrík. Súpis je vložený v matrike narodených ev. a. v. farského úradu, 1851–1907.

¹⁰⁴ ŠA Bytča, Krajský súd Trenčín, urbárske a komasačné spisy, Súľov.

¹⁰⁵ NAGY, I.: c. d., s. 323.

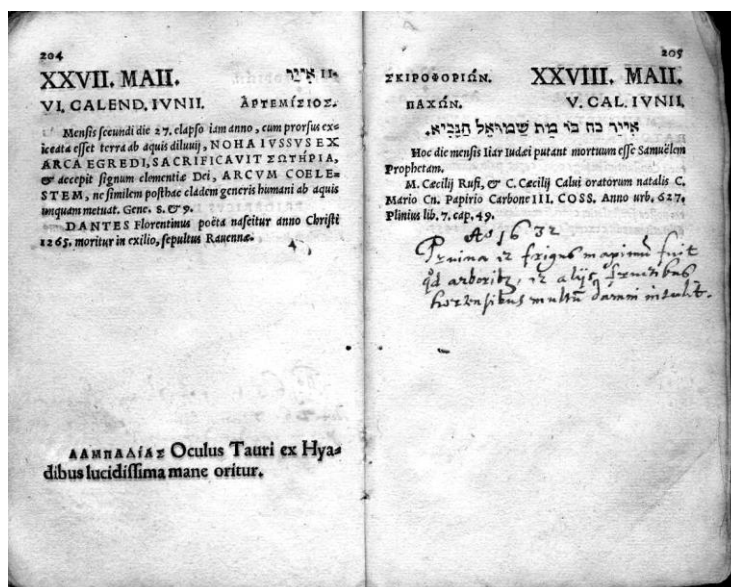
¹⁰⁶ FEDERMAYER, F.: c. d., s. 222.

¹⁰⁷ Bližšie o žijúcich potomkoch – KEREŠOVÁ, M. – HOREČNÝ, J.: Súľov a jeho nemí svedkovia dávnych čias. Žilina, Edis 2002, s. 103–105.

Kalendárový dátum – XX. február: Zápis Žigmunda II. Sirmiensisa o narodení jeho dcéry Evy 20. februára 1655 vo Veľkých Bošanoch.

Kalendárový dátum – XXI. február: Zápis Žigmunda IV. Sirmiensisa o úmrtí jeho otca Ľudovíta Sirmiensisa 20. februára 1802.

Kalendárový dátum XXVIII. máj: Zápis Ondreja Sirmiensisa o výkyve počasia 28. mája 1632.

LA FAMILLE DES PROPRIÉTAIRES FONCIERS SIRMIENSIS DE SÚĽOV ET SON ARBRE GÉNÉALOGIQUE

Michaela Kerešová

L'étude analyse le calendrier de la famille noble Sirmiensi de SÚĽOV comme une source historique offrant des connaissances du caractère surtout généalogique concernant les membres de cette famille.

La première mention écrite portant sur SÚĽOV date de l'année 1193. Ce fut Vratislav qui fut le premier propriétaire connu de SÚĽOV. Ses successeurs avaient été morts avant 1336, comme ce fut indiqué dans l'acte de donation édité par Charles Robert en même année, par lequel il dédia SÚĽOV à Elie, fils de Mathias de Bobrovník. Cette deuxième branche des propriétaires de SÚĽOV fut morte aussi. C'était pour cette raison que, en 1550, le roi hongrois Ferdinand 1er offrit SÚĽOV avec des propriétés voisines à Sébastien Sirmiensi, conseiller du roi et secrétaire de la Chambre royale de Bratislava, originaire du village de Károm du comitat de Srieň (Sirmium en latin).

Ce fut Teodóz qui fut connu de la famille Sirmiensi. Sa carrière commença en 1584 où il devint membre de l'administration du comitat, y ayant été resté aussi en 1585 et en 1586, et plus tard, en 1588, il devint adjoint du Haut comitat de Trenčín. Pendant les années 1593–1599, il accomplissait la fonction du gouverneur adjoint du comitat de Trenčín. En 1614, il fut membre de la table du roi. Teodóz fut contemporain ainsi qu'ami du palatin Juraj Thurzo. Étant donné ses fonctions, le 7 janvier 1611, il présida le procès-verbal de Bytča où l'on jugeait l'affaire d'Elisabeth Báthory. Teodóz fut partisan et souteneur des idées de la réformation. En 1616, il fit construire à SÚĽOV, ensemble avec ses proches, une église évangélique.

Des temps de la vie de Teodóz, on garde un monument précieux. C'est un calendrier dans lequel les membres de la famille inscrivaient des événements importants non seulement du caractère familial, mais aussi des particularités observées dans la nature, en langues latine, hongroise et slovaque. La première date importante est justement la naissance de son fils aîné Nicolas, du 7 février 1580.

Le calendrier, datant d'environ 1597 et édité à Wittenberg, ne s'est pas conservé en toute sa complexité. Il manque des premières et des dernières pages avec la feuille de titre, le nombre total de pages étant 398. Toutes les pages sont complètes, sauf les pages du 25 et 26 avril qui sont à peu près demi-coupées. Le calendrier contient des données calendriques traditionnelles (des calendriers julien, byzantin et juif), toute page représentant un jour de l'année. Avant de l'indication du jour concret, nous trouvons les indications des événements importants concernant ce jour (événements bibliques, événements de l'histoire romaine, du Moyen Âge, des naissances et des morts de différentes personnalités, des données concernant les changements sur le ciel céleste observés au cours d'une année). Tout de même, l'importance la plus grande du calendrier consiste en inscriptions personnelles des membres de sept générations de la famille Sirmiensi. Il s'agit surtout de notes du caractère familial, comme les naissances, les baptêmes, les fiançailles, les mariages, les morts des membres de la famille. Intéressantes sont aussi les notes concernant les changements du temps, les incendies, une chute du cheval ou une perte de

60 pièces de moutons. Le nombre total des événements inscrits est 93. La date la plus ancienne est de l'année 1580 et la dernière, du point de vue de la notation, date de 1802. Le calendrier est déposé dans les archives de l'église évangélique de c.a. de Súľov.

La famille Sirmiensi – de Súľov, représentant trois branches fondamentales assez riches, se contacta, au cours de son existence, avec plusieurs familles importantes. Certains des membres de la famille eurent quitté Súľov vers la moitié du 19e siècle, d'autres même plus tôt. Cela signifie que quelques-uns des membres de cette famille auraient pu continuer à vivre dans certaines régions de la Slovaquie (la Hongrie) et que leurs successeurs y vivent jusqu'à aujourd'hui.

Traduit par Kristína Kapitáňová

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

POD VLÁDOU ANJOUOVSKÝCH KRÁĽOV. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón, Karola Róberta, Ľudovíta Veľkého a jeho dcéry Márie. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Bratislava, Literárne informačné centrum 2002, 375 s.

Obdobie panovania anjouovskej dynastie v Uhorsku sa v populárnych *Dejinách Slovenska* (Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998) označuje za *zlatú dobu stredovekého Uhorska v pravom i prenesenom zmysle... späť s panovaním Karola Róberta... ale najmä jeho syna Ľudovíta I. Veľkého*. Akademické *Dejiny Slovenska I.* (Bratislava, Veda 1986) hovoria v tejto súvislosti o *rozvoji osídlenia, hospodárskych reformách, rozvoji výrobných síl v poľnohospodárstve, vzraste tovarovej výmeny a diaľkového obchodu, kvalitatívnej zmene v oblasti vzdelávania, zvyšovaní zástoja vzdelancov, vrchole rozkvetu nástenného maliarstva...*, pravda, nezabúdajúc na *upevňovanie postavenia šľachty ako vládnucej triedy a úsilie o zvyšovanie vykorisťovania poddaných*. Tieto sumarizujúce hodnotenia historickej vedy by mohli viesť v laickej verejnosti k mylnej predstave, že dejinný vývoj v tomto čase prebiehal celkom plynulo a bez väčších prekážok jednoznačne progresívne napredoval. Nezainteresovaný historik by zas snáď mohol nadobudnúť presvedčenie, že onen chronologický úsek je v podstate historicky preskúmaný a zhodnotený a teda už aj bádateľsky menej zaujímavý. Opodstatnenosť takýchto postojov môže potvrdiť, alebo aj celkom vyvrátiť rozsiahla sonda do historického pramenného materiálu – výberová pramenná edícia, ktorá prinesie preukazné historické svedectvo a poskytne poznatky a informácie, umožňujúce vytvoriť čo najkompletnejší obraz doby.

Ďalší zväzok populárno-vedeckej pramennej edície predstavuje pestrý výber úradných dokumentov i naračných prameňov (v slovenskom preklade), ktoré ilustrujú ďalšie, nepochybne dynamické obdobie slovenských dejín. Vedecký redaktor zväzku Vincent Sedlák so svojimi spolupracovníkmi (Blankou Brezovákovou, Jánom Lukačkom a Júliusom Sopkom) určite nemali ľahkú úlohu – z obrovského množstva dochovaného písomného pramenného materiálu vybrať to najzaujímavejšie, najcharakteristickejšie a najpreukaznejšie, výstižne zdokumentovať toto na udalosti bohaté historické obdobie, zachytiť najdôležitejšie podnety, výzvy a vývojové tendencie doby a pokúsiť sa zobrazit' i každodennosť vtedajšieho života ľudskej spoločnosti.

Vstupná štúdia Vincenta Sedláka (*Anjouovci na uhorskom tróne*) predstavuje zmenu na uhorskom tróne na začiatku 14. storočia ako *politický zápas o strednú Európu*. Skúsený historik v tejto stati predovšetkým detailne skúma zložitý his-

torický vývoj v Uhorsku na prelome 13. a 14. storočia v kontexte európskych dejín, približuje zápas o uhorskú korunu (i s jeho komplikovaným diplomatickým pozadím), dokumentuje zahraničné zásahy do tohto procesu a analyzuje dôsledky týchto historických udalostí na domáci politický, sociálny a hospodársky život. Dotýka sa aj problému národného vývinu maďarskej zložky Uhorska a reakcie uhorskej spoločnosti na zánik domácej dynastie (podľa autora to znamenalo stratu tradičného vývoja, zodpovedajúceho národnej mentalite). Dokazuje, že nová dynastia v mnohonárodnostnom Uhorsku vnímala prítomné etniká ako rovnocenné zložky – dosvedčuje to i vydanie známeho privilégia pre Slovákov v Žiline. Sedlák potom stručne sumarizuje obdobie vládnutia anjouovských panovníkov v Uhorsku a v skratke zobrazuje aj boje o získanie uhorskej kráľovskej koruny po smrti Ľudovíta I. až po nástup Žigmunda Luxemburského na uhorský trón. V závere štúdie vedecký redaktor zväzku približuje základné východiská a ciele autorského kolektívu pri výbere jednotlivých dokumentov a zdôvodňuje ich zaradenie do tejto edície.

Najrozsiahlejšiu časť edície predstavuje publikovaný diplomatický materiál – listiny a listy z rokov 1301–1386 (celkom 106 jednotlivín). Každý dokument uvádza graficky zvýraznený regist (či skôr obsah) listiny. Pod ním je uvedené miesto a dátum vydania dokumentu. Pred vlastným textom dokumentu je ešte zaradená jeho niekoľkoriadková historická interpretácia, akýsi komentár k obsahu publikovaného textu dokumentu či skôr konkrétnej historickej usadlosti, ku ktorej sa dokument vzťahuje. Potom nasleduje už samotný text listiny alebo listu v slovenskom preklade, informácia o stave zachovania dokumentu, jeho súčasnom uložení (v niektorých prípadoch sa uvádza miesto uloženia podľa informácií z iných edícií) a dostupných pramenných edíciách – diplomatároch a registároch. Text dokumentu je doplnený vysvetľujúcimi poznámkami – najmä k toponymickým informáciám v listine či liste. Mnohé z nich sa však veľakrát a zbytočne opakujú (napr. neustále vysvetľovanie, že Ostrihom je Esztergom v Maďarsku a pod.), inde zase chýba zmienka o tom, že spomínaná lokalita dnes neexistuje – zanikla, resp., že nie je jednoznačne identifikovaná (napr. dedina Parná).

Publikované dokumenty sprevádzajú kurzívne marginálie – niekedy je to stručná rekapitulácia obsahu dokumentu, inokedy citovanie časti textu. Okrem grafického oživenia stránky nemajú de facto žiaden informačný význam.

Publikovanie textov jednotlivých dokumentov v slovenskom preklade potvrdzuje populárno-vedecký charakter tejto edície. Prekladatelia (zostavovatelia) sa pochopiteľne zameriavali nie na úplne doslovný preklad, ale predovšetkým na zmyslupnosť a zrozumiteľnosť textu (akurát interpretácia opisu erbu z armálnej listiny pre Košice by možno trochu zneistila i samotného herolda). Nejednotne je prekladaná jedna z krajín uvádzaná v intitulácii uhorských kráľov – *Rama* – raz ako Bosna, inokedy ako Rama (s poznámkou, že ide o oblasť v Bosne).

Druhú časť edície vyplňajú vybrané texty z troch dobových kroník. Najskôr Ján Lukačka publikuje niekoľko kapitol (resp. ich častí) z tzv. *Zbraslavskej kroniky*. Július Sopko pripravil do edície texty z tzv. *Obrázkovej kroniky* a *Kroniky magistra Jána zo Šarišských Sokoloviec o Ľudovítovi I. Veľkom*. Každý výber

textov z jednotlivých naračných prameňov uvádza rozsiahlejšia informácia o vzniku konkrétnej kroniky a jej historických osudoch, o autorovi diela, zachovaní a uložení rukopisov a edíciách. Publikované preklady textov kroník dopĺňajú vysvetľujúce poznámky.

Súčasťou tohto zväzku pramennej edície je *Prehľad najvýznamnejších udalostí z rokov 1301 až 1386* (ako Trnavčana ma mrzí, že pri zmienke o smrti Ľudovíta I. roku 1382 sa pozabudlo práve na toto mesto). Pod názvom *Obrázková kronika, Kronika Jána z Turca a ďalšie svedectvá o časoch anjouovskej vlády* sa skrýva už tradičná obrazová príloha (zostavil ju Pavel Dvořák, inak aj editor celej publikácie). Tvorí ju genealogická tabuľka uhorských Anjouovcov, ukážky ilustrácií z oboch kroník a ďalšie rôzne fotografie a ilustrácie (nie všetky sú však dostatočne identifikované – napr. neuvádzajú sa autori obrazov s historickou tematikou). Pozorný čitateľ tu odhalí aj nepríjemné omyly či nepresnosti – napr. text pod ukážkami stránok z Obrázkovej kroniky niekedy tvrdí čosi iné, než uvádza samotná kronika a k zámene došlo zrejme aj pri identifikácii pečatí.

Isté rozpaky vzbudzuje i grafické riešenie stránok s fotografiami uhorských korunovačných klenotov (treba však zároveň povedať, že je to zanedbateľná chybička krásy – kniha má totiž vynikajúcu grafickú úroveň).

Záverečnú časť knihy predstavuje zoznam použitej literatúry a prameňov (resp. pramenných edícií), zoznam skratiek a výberový register (orientáciu čitateľa v knihe uľahčuje aj obsah zaradený na jej začiatok).

Štvrtý zväzok prameňov k dejinám Slovenska a Slovákov nepochybne naplnil ambície a predstavy svojich zostavovateľov. Táto reprezentatívna a krásna publikácia bude určite ozdobou každej knižnice. Pri listovaní v knihe si však nemožno odpustiť otázku, kto by vlastne mal byť jej adresátom. Profesionálny historik – odborník istotne uprednostní kritický diplomatár (a určite by uvítal vydanie ďalšieho zväzku anjouovského registára) či priamo archívny prameň. Autori mysleli pri zostavovaní tohto diela predovšetkým na laického záujemcu o históriu, ktorému posluží ako historická chrestomatia – čítanka ilustrujúca jednu významnú kapitolu našich národných dejín (ideálne by teda bolo, keby sa táto publikácia dostala do škôl a stala sa súčasťou výučby dejepisu). Recenzované dielo preukazne dokumentuje hlavné etapy, javy a vývojové trendy, ktoré prinieslo storočie vlády anjouovskej dynastie v Uhorsku. Hoci je výber dokumentov, ako si to aj sami zostavovatelia uvedomujú a priznávajú, limitovaný a nemôže teda zobrazovať všetky detaily života tej doby, obraz, ktorý sa im podarilo vytvoriť nie je čierno-bielym schematickým pohľadom, ale nesmierne pestrá mozaikou života stredovekej spoločnosti. Zachytáva jeho temné i svetlé stránky, reprodukuje jeho hlasy a zvuky a umožňuje začítiť i jeho storaké pachy a vône – i vznešenú vôňu anjouovských ľalií.

Juraj Roháč

PRVÝ CISÁR NA UHORSKOM TRÓNE. Slovensko v čase polstoročnej vlády uhorského, českého, lombardského a nemeckého kráľa a rímskeho cisára Žigmunda Luxemburského, syna Karola IV. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Bratislava, Literárne informačné centrum 2001, 375 s.

O Žigmundovi Luxemburskom sa až do polovice 20. storočia písalo najmä negatívne, bez potrebného nadhľadu, pod vplyvom rôznych nacionalistických predsudkov a emócií. Slovenská historiografia bola dlho ovplyvňovaná najmä hodnoteniami staršej maďarskej a českej historickej spisby, ktoré v Žigmundovi videli panovníka konajúceho proti záujmom uhorskej krajiny, zaprisahaného nepriateľa českého národa, *sedemhlavého ryšavého draka* či povestnú *lišku zrzu-vou*. Až koncom druhého tisícročia sa dočkal Žigmund svojej historickej rehabilitácie a jeho život a činy sa začali posudzovať v kontexte zložitého vývoja a komplikovaných problémov európskych dejín na prelome 14. a 15. storočia. Súčasná zahraničná historiografia vníma Žigmunda ako mnohotvárnu, rozporuplnú historickú osobnosť a objektívne oceňuje jeho viaceré pozitívne počiny v politickom i hospodárskom živote jednotlivých kráľovstiev i rímskonemeckej ríše.

Prvým objektivizovaným uceleným pohľadom slovenskej historiografie na osobnosť Žigmunda Luxemburského bola stručná populárno-vedecká monografia Júliusa Bartla (Vydavateľstvo Rak Budmerice 1996, 102 s.) – tá však prekvapivo napokon chýba v zozname použitej a odporúčanej literatúry. Tento historik sa stal aj vedeckým redaktorom a zároveň vedúcim autorského kolektívu V. zväzku prameňov k dejinám Slovenska a Slovákov. V krátkej úvodnej štúdii (*Pramene k dobe Žigmunda Luxemburského*) Július Bartl objasňuje postup autorského kolektívu pri výbere konkrétneho pramenného materiálu – publikované pramene majú dokumentovať najvýznamnejšie momenty obdobia polstoročnej vlády tohto panovníka na uhorskom tróne. Bartl stručne oboznamuje čitateľa s hlavnými historickými udalosťami uhorských dejín a úlohou, ktorú zohral v tomto procese Žigmund Luxemburský, nezabúdajúc ani na význam jeho aktivít v zahraničí. V závere autor štúdie informuje o spôsobe publikovania dokumentov a upozorňuje na základnú kritickú pramennú edíciu pre obdobie Žigmundovej vlády – Mályuszov registár.

V prvej časti diela autori – editori Ján Lukačka, Július Bartl a Daniela Dvořáková – publikujú v slovenskom preklade texty 121 listín a listov z rokov 1387–1437 (nie všetko sú to však len listiny a listy – v jednom prípade je to napr. prevzatý zápis z matriky Bolonskej univerzity, v inom – *Reč zomierajúceho Žigmunda k českým vyslancom* – ide zase skôr o prevzatý text z naračného prameňa – kroniky). Jednotlivé dokumenty uvádza farebne odlišený regist, potom nasleduje dátum a komentár, ktorý vysvetľuje obsah prameňa, uvádza okolnosti jeho vzniku a začleňuje ho do historického kontextu. Pod textom dokumentu je informácia o jeho zachovaní, súčasnom uložení a edícii, ba aj o odbornej literatúre (v niektorých prípadoch nie sú tieto informácie kompletne – autor sa uspokojuje len s odkazom na údaj z listinára – v edícii takéhoto charakteru a zamerania je to však akceptovateľné). V poznámkach k publikovaným dokumentom sa identifi-

kujú spomínané osoby a lokality, prevádzajú dátumy a uvádzajú ďalšie textové a diplomatické informácie.

Listiny a listy sú publikované v slovenskom preklade (jazyk, v ktorom bol pôvodne dokument napísaný, sa neuvádza). Dokumentmi publikovanými v originálnom znení (transliterovanými) sú dlhopis Stibora zo Stiboríc ml. z roku 1422 a jeho list hodonínskej hradnej družine z roku 1432, napísané v češtine. Nemožno ich však automaticky pokladať za presvedčivý dôkaz používania češtiny (v spisomňovacom procese) v slovenskom prostredí. Netreba zabúdať, že vo vydavateľových službách pôsobilo veľa Čechov a Moravanov (upozorňuje na to aj editorka Daniela Dvořáková) a že oba dokumenty – Stiborov dlžobný úpis i list boli určené moravským adresátom. Slovenské (či české) listy a listiny (slovenskej proveniencie) sa hromadnejšie objavujú až o pár desaťročí neskôr.

V druhej časti (*Svedectvo kroník o Žigmundovej dobe*) je uverejnený preklad niekoľkých kapitol a častí textov troch kroník, ktoré vznikli v dobe panovania Žigmunda Luxemburského, alebo informujú o tejto historickej osobnosti. Tomáš Lukačka publikuje preklad textov z dvoch nemeckých naračných prameňov – kroniky Eberharda Windeckeho *Pamätihodnosti z čias vlády cisára Žigmunda* a diela Ulricha z Richentalu *Ilustrovaná kronika kostnického koncilu*. Július Soppko uverejňuje preklad textov (z latinčiny) z *Kroniky Jána z Turca*. Publikované preklady textov jednotlivých kroník uvádza informácia o autorovi diela, okolnostiach vzniku kroniky, jej zachovaní a publikovaní. Poznámky vysvetľujú a dopĺňajú informácie z kronikárskych záznamov, citujú originálne znenie textu a orientujú záujemcu na ďalšiu odbornú literatúru a pramenné edície.

Uvedomujem si, že každý výber musí byť nevyhnutne subjektívny a aj limitovaný – toľko, ak ide o výber z tak bohatého a rôznorodého pramenného materiálu, aký mali (v archívnych origináloch alebo v rôznych edíciách) k dispozícii autori tohto zväzku prameňov. Predsa však mohli do edície zaradiť viaceré Žigmundove listiny, ktoré sa týkajú hospodárskych výsad miest – napr. udeľovanie práva skladu.

Zaujímavé by bolo určite aj publikovanie častí iných prameňov – trebárs výber niektorých pasáží z mestských úradných kníh (v najstaršej účtovnej knihe Trnavy sú napr. zaujímavé zmienky práve o ovládnutí mesta husitmi Blažka z Borotína a dôsledkoch ich niekoľkoročnej prítomnosti – o obsadení mesta husitmi síce rozpráva aj uverejnená časť z diela kronikára Jána z Turca, ale táto kronika vznikla predsa len neskôr, po väčšom časovom odstupe).

Július Bartl zostavil aj záverečný *Prehľad najvýznamnejších udalostí* ohraničených rokmi Žigmundovho života – 1368–1437.

V obrazovej prílohe publikácie (*Richentalova kronika a ďalšie svedectvá o časoch a ľuďoch*) sú uverejnené pôsobivé ilustrácie z *Ilustrovanej knihy kostnického koncilu* (bratislavský exemplár), vybrané obrázky z iných (identifikovaných i neidentifikovaných) kroník, Žigmundove portréty, reprodukcie pečatí (aj pečate Stibora zo Stiboríc), niektorých listín, Dračieho rádu, kresby Žigmundových pohrebných insígnií atď.

Škoda, že zostavovateľ sem tentoraz nezaradil Žigmundov rodokmeň! V prvom zväzku pramennej edície sľuboval jej hlavný redaktor dopĺňanie jednotli-

vých zväzkov okrem iného aj mapkami a na spestrenie aj architektúrou príslušného obdobia. Zväzok prameňov zo žigmundovského obdobia by takéto doplnky nepochybne obohatili. Čitateľ, ktorého hlbšie zaujíma osobnosť a doba panovníka Žigmunda Luxemburského, sa bude určite zaujímať o súpis použitej a odporúčanej základnej literatúry (rozhodne v nej malo byť uvedené i monografické dielo W. Bauma dostupné už aj v českom preklade – *Císař Žigmund. Praha 1996*).

Zväzok uzatvára užitočný zoznam skratiek a výberový (menný a miestny) register.

Zostavovateľ využil zmysluplne i prebal publikácie – na zadnú stranu zaradil reprodukciiu listiny Stibora zo Stiboric a vo forme upútavky aj časť prekladu jej znenia; na záložky umiestnil úryvok z úvodnej štúdie a historický komentár k jednej z publikovaných listín.

Grafická a typografická úprava publikácie má už tradične vysokú úroveň.

Zostavovať výberovú pramennú edíciu, ktorá má mať populárno-vedecký charakter a má preukazne dokumentovať zložitú osobnosť významného panovníka, hlavné dejinné míľniky búrlivej doby a priblížiť pestrý každodenný život vtedajšej spoločnosti, je určite neľahkou, priam sisyfovskou úlohou (odhodlaný oponent či kritický recenzent vždy objaví, čo tam ešte rozhodne malo byť zaradené!). Podtitul názvu tohto zväzku (*Slovensko v čase polstoročnej vlády...*) síce evokuje predstavu, že autori sa pri zostavovaní edície budú usilovať predovšetkým o všestranné zdokumentovanie dejín nášho územia (Slovenska) na prelome 14. a 15. storočia a budú preto vyberať z rozličných prameňov najrôznejšej proveniencie, ktoré vznikli v období vlády Žigmunda Luxemburského, najviac publikovaných listín a listov (viac ako polovicu uverejnených dokumentov) však pochádza z panovníkovej kancelárie (ako to zas naznačuje názov zväzku). Zostavovatelia tohto diela, uvedomujúc si jeho charakter a najmä potenciálneho čitateľa, sa teda rozhodli pre istý kompromis a tak vznikla pramenná edícia stojaca na pomedzí medzi žigmundovským listinárom a teritoriálnym diplomatárom, ktorá (tak ako viaceré predchádzajúce zväzky tohto edičného podniku) inklinuje k historickej čítanke. V tejto podobe nepochybne najlepšie naplní zámer autorského kolektívu – *prispieť k poznaniu života a doby na konci 14. a v prvej tretine 15. storočia*.

Juraj Roháč

MULÍK, P.: *SLOVO O SLOVE*. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie. Bernolákova spoločnosť, Bratislava 2001, 144 s.

Bernolákova spoločnosť, Historický odbor Matice slovenskej a Slovenská historická spoločnosť usporiadali 4. októbra 2001 v Slovenskom národnom múzeu

v Bratislave seminár o problematike slovenskej historickej terminológii. Materiály tohto seminára, ako aj dodatočne vypracované príspevky Júliusa Mésároša sú obsahom recenzovanej publikácie. Zborník nemá Úvod ani Doslov, z ktorých by sa čitateľ dozvedel, aký cieľ seminár sledoval, či a ako sa dosiahol a čo ďalej.

Charakter hlavného referátu (ešte dodatočne upravovaného) malo vystúpenie Richarda Marsinu, publikované pod názvom O slovenskej historickej terminológii. Úvodom sa zmienil o činnosti Historickej terminologickej komisie pri Historickom ústave SAV, ktorá začala pôsobiť roku 1978. Komisia prednostne riešila otázku písania šľachtických mien. Prijala sa záväzná norma, ktorá sa pojala do Pravidiel slovenského pravopisu. Posledné zasadnutia komisie roku 1981 sa venovali terminológii patrimoniálnej a obecnej správy. Činnosť komisie bola prerušená skôr ako mohla splniť programované úlohy. Určité pokusy sa vykonali aj v súvislosti s prípravou vydávania Prameňov k dejinám Slovenska a Slovákov v rokoch 1995–1996. Richard Marsina zamerail podstatnú časť svojho referátu na riešenie problematiky starších a najstarších slovenských dejín, konkrétne na používanie termínov pre slovenské obyvateľstvo, označenie územia, ktoré obývalo, jeho reč a etnonym.

Pokiaľ ide o názov slovenského etnického územia, Richard Marsina konštatuje, že maďarskí historici (niektorí či mnohí) „popierajú oprávnenosť používania označení Slovensko, slovenský vlastne až do roku 1918 jednoducho preto, lebo dovtedy nejestvovala takáto politicko-administratívna jednotka. Podľa ich názoru možno o Slovensku do roku 1918 hovoriť len ako o „Felvidéku...“ (s. 9). Takýto názor je nehistorický a nesprávny, lebo už v stredoveku sa niektoré územia označovali nie podľa štátnej príslušnosti, ale podľa obyvateľov. Platí to aj o krajine našich predkov, ako o tom svedčí nemecký názov v ilustrovanej kronike kostnického koncilu (1414–1418) od Ulricha z Richtentalu (s. 12, pozn. č. 15). Richard Marsina záverom jednoznačne konštatuje, „že územie, na ktorom žijú už vyše 1 000 rokov Slováci (a ich predkovia), môžeme nazývať (v prenesenom slova zmysle) Slovenskom,...“ (s. 15). Určenie názvu pre označenie jazyka našich predkov v staršom a najstaršom období slovenských dejín Richard Marsina pokladá za doménu slovenských jazykovedcov. Ako historik sa prihovára za termín stará slovenčina alebo staroslovenčina (s. 19).

Problematika nášho etnonymu, a tým aj primeraného označenia starodávnych predkov slovenského národa, je veľmi zložitá a doteraz nie je náležite a uspokojivo vyriešená. Z toho dôvodu sa zdržím pri nej dlhšie a poruším sled publikovaných príspevkov. Ide o dvojicu názvov Sloven a Slovák a tendenciu nahradiť prvý druhým. Richard Marsina sa prv (v matičných Slovenských dejinách, s. 23) k tejto otázke vyjadril jednoznačne tak, že obyvateľmi Pribinovho slovenského kniežatstva „boli Sloveni (Slovieni)“, že „treba Slovanov bývajúcich v Pribinovom kniežatstve pokladať za osobitnú skupinu Slovanov bývajúcich nad stredným Dunajom“. Ďalej uvádza: „Okolnosť, že mužskí príslušníci tohto národa sa dnes nazývajú Slováci, čo je pomenovanie, ktoré im dali ich severní alebo západní susedia, nie je podstatné, pretože sa vzťahuje len na mužských príslušníkov tohto národa. Pôvodné pomenovanie Slovenka ostalo pre ženskú príslušníčku tohto národa, územie, ktoré Slováci obývajú, sa volá po slovensky Slovensko

a jazyk, ktorým hovoria slovenský jazyk (slovenčina), čo tiež dokazuje, že forma Slováč je neslovenského pôvodu, lebo sa v slovenčine nestala základom tvarov, ktoré mali byť z nej odvodené“. Richard Marsina vo svojom referáte nepoprel správnosť citovaných textov, ba ani ho nespochybnil, napriek tomu si však myslí, že pre pomenovanie „najstarších predkov Slovákov, nebolo by primerané použiť označenie Sloveni“. Dôvodí tým, že „pri prekladoch do západných jazykov je to neakceptovateľné, pretože prekladanie označenia Sloven do nich (rovnako aj do maďarčiny) by sa krylo s označením Slovincov v týchto jazykoch“ (s. 17–18). Navrhuje, že našich predkov by sme mali nazývať do istého obdobia (do 10., najneskôr 12. storočia) starými Slovákami (s. 18).

Z jazykového hľadiska k uvedenému problému zaujal stanovisko Šimon Ondruš v príspevku Genéza a vývin etnických mien Slovan – Slovan – Slováč, Tót, Maďar – Ugor. Jeho názory možno stručne zhrnúť takto: Od základu slov-, ktoré je v apelatívne slovo, starí Slovania odvodili príponou -an etnické meno Slovan asi v čase okolo narodenia Krista (s. 26, 31). Tento názov dostal v gréčtine podobu Sklavén (plur. Sklavénoi) a v latinčine Sklaveni (s. 26). V staroslovienčine je z 10. a 11. storočia doložená len forma Slovan, ktorá bola živá až do rozhrania 11. a 12. storočia, potom medzi 12. a 14. storočím ju nahradila podoba Slovan a paralelne s ňou aj variant Slovac (s. 31, 33). To značí, že predkovia slovenského národa sa až do rozhrania 11. a 12. storočia nazývali Slovanmi, potom ako Slovania a Slováci, a to až do 1. polovice 19. storočia. Pritom obidve pomenovania mali aj všeobecný význam, označovali sa nimi vôbec Slovania. Až štúrovská generácia fixovala názov Slováč pre príslušníkov slovenského národa (s. 33). Stará slovanská forma Slovan, ako konštatuje Šimon Ondruš, sa spravidla zmenila na Sloven v srbčine (s. 33). Podobu Sloven, slovenský možno doložiť až textom najstaršej redakcie Života Konštantína, ktorá vznikla s srbskom jazykom prostredím v 15. storočí (1469). Súhlasí s názorom Antona Hrnku, „že od 10. storočia reč našich predkov bola stará slovenčina, naši predkovia boli starí Slováci“ (s. 39).

Milan S. Ďurica v príspevku O názve Veľká Morava uvádza, že v zachovaných prameňoch „sa často jasne rozlišuje medzi geograficko-politickým názvom Morava a medzi nositeľmi tej štátnosti, ktorí sa nazývali Slovanmi, Slovenmi, Slovjanmi a hovorili slovenským, slovanským, slovanským jazykom (písaným ponajviac s „ja“, ale dosť často aj s jednoduchým „e“, tak ako ho píšeme podnes v slovenčine)“ (s. 44). Autor napriek tomu, že pozná dobové pomenovanie Sloveni, v štúdiu Etnonym našich najstarších predkov (In: Historický zborník 7, 1997, s. 11) vyhlasuje „za jedine správne označovanie najstarších predkov slovenského národa výrazmi „Slovák, Slovenka, Slovensko, slovenský“ už od najstarších období etnogenézy slovenského národa,...“. Zároveň uvádza, že v súčasnosti väčšina slovenských historikov a publicistov nazýva najstarších predkov nášho slovenského národa „Slovienmi“. Pritom uznáva, „že v posledných rokoch niektorí z uznávaných historikov nielenže zapochybovali o správnosti tohto výrazu, ale svoju neistotu prejavili už aj verejne uvedením grafie „Slov(i)en“, „slov(i)ensky“. K tomu treba dodať, že Slovenská akadémia vied a Historický odbor Matice slovenskej usporiadali 12. septembra 1997 vedecké kolokvium

O základnej terminológii starších slovenských dejín. Z diskusie okrem iného vyplynul aj záver: „V priebehu 10. storočia hovoríme o Slovenoch (Slovákoch) a Uhroch (Maďaroch),...“ (D. Čaplovič, O počiatkoch národných dejín. In: Literárny týždenník 39/97, 25. september 1997).

Zástancom označovania najstarších predkov slovenského národa názvom Slováci alebo Starí Slováci je aj Ivan Mrva. V príspevku Slovenská historická terminológia v období novoveku konštatuje, „že drvivá väčšina historikov a lingvistov sa akosi ostýcha použiť pomenovanie Slováci alebo Starí Slováci pre etnikum, ktoré obývalo naše územie v dobe Veľkomoravskej, i v časoch, keď už zanikla“. Pritom sa mylne domnieva, že je to prejav nedostatku prirodzeného národného sebavedomia (s. 69). Dúfa, že sa časom dohodneme na pomenovaní Slováci, k čomu nám dopomôže aj zahraničie (ako ináč!), napríklad aj najnovší nemecký historický atlas svetových dejín, „ktorý obyvateľov na severe Karpatskej kotliny označuje ako Slowaken (Slováci) už od 6. storočia“.

Z uvedených účastníkov seminára vo svojom vystúpení len Richard Marsina a Šimon Ondruš zdôvodnili, prečo sú za nahradenie pomenovania Sloven (Sloven) názvom Slovák (Starý Slovák). Sám Richard Marsina však nespochybňuje historickosť pomenovania Sloven a názov Slovák odporúča len s ohľadom na neslovanské zahraničie, aby nemalo ťažkosti s jednoznačným prekladaním pomenovania Sloven. Nemecký názov Slowake, ako je známe, má dokonca stredoveký pôvod. Šimon Ondruš spochybnil opodstatnenosť pomenovania Sloven, lebo stará forma Slovän sa spravidla zmenila na Sloven v srbskom jazyku, v slovenskom jazyku sa pretvorila na Slovan a Slovák. Ak je to tak, ako vysvetlíme vznik pomenovania Slovenka, slovenský na našom etnickom území?

Július Mésáros v príspevku K termínu „Rakúsko-maďarské vyrovnanie“ reaguje na pokusy o revíziu tohto termínu a jeho nahradenie starším pomenovaním Rakúsko-uhorské vyrovnanie. Tieto tendencie pokladá za vedecky nezdôvodnené. Argumentuje, že uzatváranie dohody z roku 1867, na ktoré aktéri „neprizvali ani jediného politického reprezentanta nemaďarských a nenemeckých národov a národností ríše, nás plne oprávňuje zastrešiť ju termínom rakúsko-maďarské vyrovnanie“ (s. 82). Tento termín zároveň určuje národnú príslušnosť aktérov tejto štátoprávnej dohody (s. 83).

Názvy štátnych útvarov, v rámci ktorých sa utvárali slovenské dejiny v 20. storočí po zániku Rakúsko-Uhorska, sú predmetom príspevku Jána Kačalu Názvy označujúce vzťahy Slovákov a Čechov a ich spoločný štát a Romana Michelku O používaní termínov „Slovenský štát“ a „Slovenská republika“ v rokoch 1939–1945.

Ján Kačala posudzuje tieto názvy z niekoľkých hľadísk, avšak na prvom mieste z jazykovedného aspektu. Rozlišuje názvy substantívneho rázu typu Česko-Slovensko, prípadne Československo bez spojovníka a názvy adjektívneho rázu typu česko-slovenský, prípadne československý bez spojovníka. Upozorňuje, že spojovník „ako grafický znak medzi časťami zloženého slova je signálom rovnosti daných zložiek a nimi označených skutočností... Pri zložených menách je to jediný možný prostriedok vyjadrujúci rovnosť pomenovaných spojených partnerov,...“ (s. 51). Prejavuje sa to aj v Pittsburskej dohode z roku 1918 a v medzi-

národných dokumentoch z rokov 1919 a 1920. Ústava z roku 1920 kodifikovala názov nového štátu v podobe Československá republika v rozpore s uvedenými dohodami. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV roku 1990 kodifikačne ustálil podoby Česko-Slovensko a česko-slovenský, čo platí aj pre slovenskú historickú terminológiu. Na otázku či to nie je neodôvodnené zasahovanie do histórie, Ján Kačala odpovedá jednoznačne nie (s. 57).

Roman Michelko sa zamýšľa nad názvami Slovenský štát s alternatívami tzv. Slovenský štát, klérofašistický Slovenský štát, vojnová Slovenská republika a Prvá Slovenská republika, ktoré sa používajú (prípadne niektoré používali) v historickej literatúre a publicistike. Z odborného hľadiska, v súlade so základnými dokumentmi slovenskej štátnosti (zákon číslo 1 o samostatnom Slovenskom štáte zo 14. marca 1939, Ústava Slovenskej republiky z 21. júla 1939) za korektné pokladá názvy Slovenský štát (pre obdobie od 14. marca do 21. júla 1939) a Slovenská republika, prípadne Prvá Slovenská republika (po 21. júli 1939).

Príspevok Natálie Rolkovej Pomenovanie vlastných dejín z hľadiska národa, územia a štátu je pozoruhodný politologickým prístupom. Autorka chápe slovenské dejiny ako dejiny slovenského politického národa, ktorého subjektom sú všetci občania Slovenskej republiky (s. 110). Odmietá správnosť a prijateľnosť pojmu „československé dejiny“, lebo sa popiera existencia „československého národa“. Dejiny spolužitia Slovákov a Čechov v jednom štáte sú dejinami Česko-Slovenska. Sú to dejiny štátneho útvaru (s. 116). Z rovnakých dôvodov nemožno akceptovať pojem „uhorské dejiny“, lebo „uhorský národ“ nejestvoval, bol len umelo a politicky vykonštruovaný. Odmietá aj deklarovaný pojem uhorského politického národa, lebo Slováci v ňom takmer nejestvovali a čo je ešte závažnejšie, maďarská strana ho doposiaľ ani neodlišuje od pojmu maďarský národ (s. 117–118). Autorka si zrejme uvedomuje, že natio Hungarica, ako na to poukázal Daniel Rapant, sa chápala stavovsky, jej subjektom bola šľachta. Správne konštatuje: „Jediný relevantný pojem v tejto súvislosti je názov dejiny Uhorska – ako teritória a štátneho, ústavného systému“ (s. 118).

Peter Mulík v referáte Profánna slovenská terminológia v oblasti náboženstva a cirkvi upozornil na niektoré termíny náboženskej povahy, ktoré sa ináč používajú alebo píše v náboženskej (cirkevnej) a profánnej (historickej a inej) spisbe. Napríklad vo svetskej odbornej terminológii sa najvyššia absolútna bytosť židov, kresťanov a moslimov – Boh bežne píše s malým písmenom ako boh napriek tomu, že je to vlastné podstatné meno, podobne ako mená mytologických božstiev Zeus, Perún a pod. (s. 92). Veľkým písmenom sa má písať aj slovo Pán vo význame pomenovania Boha (s. 93). K tomu dodávam (čo Peter Mulík zaiste vie), že aj v prípade, keď sa ním pomenúva Ježiš Kristus. Často sa s tým stretávame v chronológii (sviatky Nanebovstúpenie Pána – Ascensio Domini, Zjavenie Pána – Apparitio Domini, Narodenie Pána – Natalis Domini a iné). Upozorňuje na nesprávne zovšeobecňovanie termínov, ktoré sa viažu len na konkrétnu cirkev alebo náboženstvo. Pokladá za lapsus označenie „židovská cirkev“, lebo židia tvoria židovské náboženské obce. Termínom cirkev sa označujú len kresťanské náboženské spoločenstvá (s. 101–102). Prekvapuje jeho zá-

verečné konštatovanie, že „v súčasnosti ešte ani jednotlivé cirkvi na Slovensku nemajú ustálenú terminológiu“ (s. 114).

Vincent Sedlák v príspevku *Potreba vydania historickej terminológie pre výučbu na vysokých školách* vidí riešenie tejto naliehavej úlohy v spracovaní a vydaní slovníka stredovekej latinčiny. Slovník by mal kompilačný charakter. Obsahoval by slovnú zásobu prístupného slovníkového materiálu, ale na rozdiel od Bartalovho slovníka (ten by sa tiež excerpoval) zahrňoval by aj slovné bohatstvo klasickej latinčiny (bez antických osobných a miestnych mien). Projekt takto koncipovaného slovníka sa vypracoval už roku 1968 na pôde Historického ústavu SAV, kde sa začal aj realizovať. V práci pokračovala Katedra klasickej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením Júliusa Špaňára. Práca sa pravidelne oponovala, ale nebola ukončená, lebo tvorcovia nemali reálnu šancu, že sa slovník vydá (s. 137). Vincent Sedlák, ktorý sa osobne tiež zúčastňoval na realizácii tohto projektu, sa nezaoberá myšlienkou jeho dokončenia (čo by bolo najschodnejšou cestou). Podujal sa (popri plnení iných veľmi náročných úloh – slovenský registár, osídlenie Bratislavskej stolice v stredoveku) vypracovať v rámci a pre potreby seminára stredovekej latinčiny, ktorý vedie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity, príručný slovník.

Glosované príspevky svedčia o vysokej odbornej úrovni seminára, ktorý sa zamerlal na riešenie základných otázok slovenskej historickej terminológie. Niektoré problémy sa nastolili, iné riešili, ale ostali otvorené (pomenovanie našich starobyklých predkov). Popri pozitívnych výsledkoch, nových riešeniach a ustáľovaní termínov sa prejavili aj negatíva – pokusy o revíziu správnych termínov týkajúcich sa pomenúvania (hodnotenia) významných politických udalostí 19. storočia, ktoré majú základný význam pre korektný výklad slovenských dejín.

Usporiadanie seminára a vydanie jeho materiálov je veľmi záslužný čin hodný nasledovania.

Juraj Žudel

GENEALOGICKO-HERALDICKÝ HLAS 1/2003, 2/2003. Zostavil Milan Šišmiš. Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, Martin 2003, 76 s., 68 s.

Redakcia Slovenskej archivistiky sa rozhodla rozšíriť okruh anotovaných periodík o Genealogicko-heraldický hlas vydávaný od roku 1991 Slovenskou genealogicko-heraldickou spoločnosťou, a to s dôrazom na príspevky z oblasti pomocných vied historických. Dôvodov je hneď niekoľko. Genealogicko-heraldický hlas je obsahovo blízky náplni Slovenskej archivistiky a aj významnú časť jeho prispievateľov tvoria archivári. Recipročne bude aj Slovenská archivistika anotovaná v Genealogicko-heraldickom hlase.

Číslo 1/2003 prináša genealogické príspevky Zdeňka Pokluda o genealógii moravských vetiev Šeréniovcov a ich vzťahu k Uhorsku, odkiaľ pochádzali a kde získali v novoveku viaceré majetky a Libora Bernáta o genealógii protestantskej exulantskej rodiny Drábikovcov pôsobiacej na západnom Slovensku a viaceré materiálové štúdie. Karel Müller informuje o troch novoidentifikovaných armálnych listinách uhorskej proveniencie vo fondoch Zemského archivu v Opave (rod Gahy z Komárňanskej stolice, rok 1790) a v súkromnej držbe (dva armálesy pre rod Grueber z Banskej Štiavnice, roky 1674 a 1689). Príspevok Jozefa Urminského a Vladimíra Rábika oboznamuje čitateľov s unikátnym nálezom gotického typára Trnavy z 15. storočia pri archeologickom výskume stredovekej župy trnavskej radnice v roku 2001. Za osobitnú zmienku stojí, že rozborom písomného materiálu (posledný známy odtlačok pečatidla pochádza z roku 1493) je možné pomocou pečatidla upresniť datovanie archeologických nálezov v skúmanom objekte. Martin Hrubala opisuje vo svojom príspevku doposiaľ v literatúre neidentifikovaný erb ostrihomského arcibiskupa Černocho na budove trnavského gymnázia. Z ďalších príspevkov zaujme krátka informácia Petra Zubka o prameňoch v (málo známom) archíve košického arcibiskupstva využitelných z hľadiska genealógie a heraldiky. Z menej známych a využívaných prameňov možno spomenúť dišpenzy udelené v prípade miešaných manželstiev. V druhej časti sa nachádzajú rubriky venované osobnostiam (moravský archivár a historik PhDr. Zdeněk Pokluda, ktorý sa okrem iného publikačne venuje aj pôvodom uhorskej šľachte usadenej na Morave), bohatá anotačná časť (tu aj viacerí sprievodcovia po archívoch: Poprad – Spišská Sobota, Trnava), kronika (Archívne dni, Príručka chronológie od Juraja Žudela vydaná OAR MV SR, jubileum L. Vrtela a pod.) a rubrika Názory s viacerými pohľadmi na občiansku heraldiku. Číslo uzatvára stručný prehľad zahraničných i domácich internetových stránok využitelných pri genealogickom výskume z pera Milana Šišmiša.

Číslo 2/2003 prináša genealogický príspevok Zdenky Vráblovej venovaný evanjelickej šľachtickej komunite v Komárne v období 18.–19. storočia. Zaujímavosťou sú informácie v podstate o neznámom archíve Ev. a. v. farského úradu v Komárne. Do oblasti dejín správy môžeme zaradiť krátku štúdiu Františka Oslanského o šľachte (tzv. predialistoch) ostrihomského arcibiskupstva a o jej vývoji v období stredoveku. V čísle sa ďalej nachádzajú tri materiálové štúdie. Michaela Kerešová vo svojom príspevku informuje o tlačenom kalendári z archívu Ev. a. v. farského úradu v Súľove-Hradnej, v ktorom sa nachádzajú zväčša genealogické poznámky o rode Sirmiensis – Súľovský z rokov 1580–1802. Kalendár pochádza podľa autorky z ich rodového archívu. Radoslav Ragač prezentuje na základe nájdených písomných dokladov pohrebný štít Jána Majténihho z roku 1678 a približuje aj osobu jeho tvorca, neznámeho bratislavského sochára Vavrinca Pirna (Porro). Pohrebný štít sa do súčasnosti nezachoval. Frederik Feder Mayer informuje o výskyte svadobných a úmrtných oznámení zaujímavého a doposiaľ nedoceneného prameňa pre genealógiu v päťfiovskej korešpondencii a eduje nájdené exempláre s príslušným aparátom. V rubrike skúsenosti Emil Šípka sumarizuje svoje poznatky z genealogických výskumov

mov v dedinskom prostredí. V rubrike anotácie – glosy sú okrem iného publikované viaceré aktuálne, kladné i záporné ohlasy na heraldickú terminológiu Ladislava Vrtela, pôvodne publikovaných na stránkach Slovenskej archivistiky. Na záver zostavovateľ zaradil výsledky, poznatky a skúsenosti pedagógov a garantov genealogického projektu v školách „Poznaj vlastnú minulosť alebo pátranie po predkoch“, ktorý vstúpil v septembri 2003 už do svojho tretieho ročníka.

Radoslav Ragač

MITTEILUNGEN DES INSTITUTS FÜR ÖSTERREICHISCHE GESCHICHTSFORSCHUNG 111/1–2, 3–4. R. Oldenbourg Verlag Wien München 2003. IX + 510 strán.

Väčšina štúdií v obidvoch zošitoch sa venuje stredoveku. Ervin Kupfer sa zaoberá Karolovskými grófskymi štruktúrami v bavorsko-rakúskom priestore. Staršie bádanie videlo v grófstve presne (geograficky) ohraničené správne územie. Od konca štyridsiatych rokov sa grófstvo zväčša chápalo ako organizačná forma fiškálneho (štátneho, verejnoprávného) majetku. Hovorilo sa o grófstvach ako o organizácii kráľovských majetkov a grófi vraj nemali presne ohraničené svoje úradné obvody (Karl Bosl). Oprávnenosť týchto názorov síce spochybnil Hans K. Schulze (1973), no neponúkol nový spôsob interpretácie. Naproti tomu Friedrich Prinz (žiak K. Bosla) dôvodil, že ak pramene neuvádzajú presné hranice, tak asi sotva jestvovali. K tomu možno poznamenať, že ak sa nezachovalo výslovné určenie hraníc grófstva (grófstiev), bolo by možno ich rekonštruovať z vykonávanej agendy príslušného grófa. Ináč pre uhorské kráľovstvo Gy. Györffy tiež chápal staré komitáty (hradské španstvá) ako organizáciu majetkov arpádovskej dynastie. Walter Schlesinger (1941) definoval grófstvo ako „osobný zväzok, ktorý sa vecne rozprestieral na pôde obrábanej týmito osobami,“ teda bol územným okresom. Podľa autora hlavným ústavnoprávnym prvkom grófstva bolo zhromaždenie, na ktorom sa pod predsedníctvom grófa prerokovávali právne a politické záležitosti.

Günther Bernhard sa venuje notárovi kancelárie cisára Friedricha I. Barbarossa Guntherovi, ktorý zložil epos o prvých rokoch vlády tohto cisára, nazvaný *Ligurinus*. Na základe podrobného rozboru listín zložených týmto notárom (označovaným Rainald H) a textu eposu dokazuje autor totožnosť jeho skladateľa. Predpokladá, že vtedajší kancelár Rainald z Dassel asi r. 1163 poveril notára Gunthera napísaním oslavnej piesne o činoch cisára, vznešenosti a svätosti ríše, cisára a jeho domu. Reinhard Härtel, na základe analýzy prameňov kláštora Rosazzo sa usiluje priblížiť k riešeniu stále diskutovaného problému pôvodu grófov z Gorice. Po podrobnej analýze zachovaných listín pokladá za veľmi ne-

pravdepodobnú domnienku, že by grófi z Gorice mohli pochádzať z rodu Eppensteinovcov.

Peter Wiegand v štúdiu o vzťahoch Rímskej kúrie ku kláštorom počas welfsko-štaufského sporu o trón sa usiluje osvetliť exempčnú prax pápeža Inocenta III. (1198–1216) v priestore stredného Nemecka. Zásah Rímskej kúrie do welfsko-štaufskej dvojvoľby nemeckého kráľa v r. 1198 (Filip Švábsky z rodu Štaufovcov a Oto IV. z rodu Welfov) sa pokladá za vyvrcholenie stredovekého konfliktu medzi svetskou (regnum) a duchovnou (sacerdotium) mocou. Inocent III. svojimi exempčnými privilégiami (výhodami) pre kláštory vykonával tlak na takých biskupov, ktorí boli neposlušnými pri rešpektovaní výhod pápeža v politickom boji o trón (v prospech pápežom podporovaného kandidáta).

Jediný príspevok z novšieho obdobia v prvom zväzku je od Georga Christophera Berger-Waldenegga o novej úprave vydávania pasov v Rakúsku za novoabsolutizmu 1851/52–1859/60. Pôvodne sa o tomto období písalo veľmi negatívne, až od začiatku 80. rokov 20. storočia, teda až po vyše 100 rokoch sa pristupuje k vecnému skúmaniu tohto obdobia. Nová úprava vydávania pasov zo začiatku r. 1857 znamenala uľahčenie pre cesty v rámci monarchie, teda išlo o modernú úpravu. Prispela k tomu, že rakúski štátni občania už ďalej neboli „cudzincami vo vlastnej krajine“, ako ich predtým právom nazývali (lebo pri cestách do jednotlivých častí ríše predstavovalo vybavenie si pasov veľmi komplikovanú procedúru).

Adalheid Krah sa zaoberá problémom typologizácie subjektov v stredovekých hagiografických textoch. Jednotlivec sa v stredoveku chápal v teologickej rovine. Tým sa už vopred relativizoval záujem o jednotlivca. Neznamená to ale, že stredovek nepotreboval mysliaceho človeka. Podrobne analyzuje dva životy svätcov: Ulricha, biskupa z Augsburgu, napísaný nedlho po jeho smrti roku 973 a biskupa Bernwarda z Hildesheimu, ktorý bol umelcom, vychovávateľom a poradcom cisára Ota III.; obidva životopisy boli napísané na podporu kanonizácie (vyhlásenia za svätých). Skúma, aká je biografická výpoveď v obidvoch Životoch a porovnávaním zisťuje, ako sa v nich uplatnili zvyčajné stredoveké požiadavky na obsah legend.

Johannes Grabmayer sa venuje v rakúskej aj uhorskej či maďarskej historiografii mnohokrát pertraktovanej téme o atentáte, vlastne zavraždení grófa Ulricha II. z Celje, hlavného poradcu kráľa Ladislava Pohrobka 9. 11. 1456 v Belehrade Ladislavom Huňadym a jeho pomocníkmi. Príspevok zrejme odznel na medzinárodnom sympóziu v Celje (Slovinsko) v roku 1998. Stručne hovorí o rýchlom vzostupe rodu páňov z Celje, o poslednej ceste loďou z Viedne do Futaku, o udalostiach súvisiacich s vraždou a o slávnostných pohrebných obradoch v minoritskom kláštore v Celje. Rušivo pôsobí, ak autor ani na začiatku 21. storočia nevie, že paralelou k nemeckému Pressburg je Bratislava (a nie Pozsony).

Príspevok Alberta Classena Iberský polostrov z pohľadu nürnbergského humanistického učenca Hieronyma Münzera, lekára, filológa, a geografa (1437–1508) sa usiluje ukázať, že je potrebná nová edícia a kompletný preklad do nemčiny jeho diela *Itinerarium Hispanicum* (1494–1495). Jeho práca má veľký vý-

znam pre nemecké a španielske kultúrne dejiny, lebo na svoje časy opisoval pomery v Španielsku a Portugalsku veľmi podrobne a objektívne.

Falzátorskou činnosťou cistercitu Chrysostoma Hanthallera (1690–1754) v starom nekrológiu Lilienfeldského kláštora sa zaoberá Peter Molecz; ide o pripísanie falošných genealogických záznamov o rode Babenbergovcov (ktorý vymrel roku 1246). Falošné údaje vpisoval Ch. Hanthaller priamo do originálneho textu starého nekrológia, na čo prišiel už v roku 1879 Heinrich Zeissberg. Pri zostavovaní genealógie rodu Babenbergovcov sa prakticky dodnes používajú tieto falošné údaje Ch. Hanthallera. Prílohu štúdie tvoria dve prehľadné tabuľky so záznamami o Babenbergovcoch a o sestrách svätého Leopolda v Lilienfeldskom nekrológiu a 7 genealogických tabuliek celého rodu Babenbergovcov (ktorý v určitých obdobiach bol v úzkych zväzkoch s Přemyslovcami).

Christian Steinmetz sa usiluje osvetliť postoj Anglicka a Francúzska k talianskej otázke v roku 1848, kde stále najvýznamnejšiu úlohu zohrávala habsburská monarchia. Veľké európske kabinety sa správali vyčkávajúco a usilovali sa diplomatickými akciami udržať rovnováhu, diplomatickými prostriedkami zaisťovať ohrozený mier a z toho získať taktické výhody. Nikto z európskych spoluhráčov nemal záujem dostať sa do vojny, každý sa usiloval cestou vyjednávania udržať si to, čo získal, alebo prinavrátiť si to, čo stratil.

Štúdia Karstena Kretschmanna o Bismarckovi a nemecko-rakúskom probléme ukazuje, akým rozdielnym spôsobom sa stavia rakúska historiografia k veľkej historickej minulosti Rakúska (na rozdiel od Maďarska, kde sa ešte aj dnes možno stretnúť s hlasmi volajúcimi po reštaurácii starých pomerov). S predstavou, že Bismarck nemal vytvoriť malo- alebo veľkonemecký národný štát, sa možno stretnúť už vo vyjadrení Fritza Schnabela z roku 1949. Benediktín Hugo Hantsch (od 1947) zastával myšlienku západokresťanskej misie Rakúska (pričom ale paralelne myslel aj na celonemeckú obnovu v kresťansko-katolíckom duchu). V osemdesiatych rokoch 20. storočia bola najmä Erhardom Busekom prostredníctvom Stredoeurópskych rozhovorov a prostredníctvom Rakúskej akadémie vied propagovaná idea strednej Európy, ktorá sa chápala ako priznanie sa ku kultúrnej jednote. Podľa autora je úlohou Nemcov neusilovať sa o národné seberealizovanie, ale pokúšať sa o nadnárodné sprostredkovanie na základe nemeckej kultúry.

Posledná štúdia sa venuje českej problematike. Pavel Marek v príspevku *Český politický katolicizmus v rokoch 1890–1914* sa zaoberá touto pol storočie zanedbávanou tematikou. Začiatky českých politických strán sú v spolkoch, ktoré vznikali už od štyridsiatych rokov 19. storočia. Z nich čerpali a na ich činnosť nadväzovali politické strany založené v deväťdesiatych rokoch. Pri ich vzniku (ako všade inde v Európe) významnú úlohu zohrala encyklika pápeža Leva XIII. *Rerum novarum* z 15. 5. 1891. Predchodcami politických strán boli katolícke národné politické hnutie a kresťansko-sociálne politické hnutie, v ktorých pôsobili kňazi (zväčša kapláni) aj laikovia. Jednota katolíckych tovarišov bola založená v Prahe už roku 1852. Prvý zjazd delegátov katolíckeho robotníctva bol v Lito-myšli už v septembri 1894. Národná strana katolícka sa prezentovala roku 1897. Katolícka ľudová strana jestvovala v rokoch 1906–1910 a Česká kresťansko-

sociálna strana v rokoch 1910–1914; k jej stabilizácii však došlo až počas vojnových rokov.

Bohatá recenzná a anotačná časť sa venuje prevažne po nemecky písanej historickej literatúre, nekrológy sú o členoch Ústavu pre rakúske dejepisné bádanie kodikológovi Kurtovi Holterovi (1911–2000), profesorovi Právnickej fakulty v Innsbrucku Rudolfovi Palmemu (1942–2002) a Friedrichovi Kempfovi S. J. (1908–2002), ktorý bol profesorom cirkevných dejín, pôvodne aj paleografie a diplomatiky na Gregoriánskej univerzite v Ríme, od roku 1958 bol čestným členom Ústavu pre rakúske dejepisné bádanie a prispel k tomu, že edíciu registrov pápeža Inocenta III. spracovávajú rakúski historici.

Richard Marsina

ARCHIVE IN BAYERN – AUFSÄTZE, VORTRÄGE, BERICHTE, MITTEILUNGEN. Band 1. München 2003, 415 s.

Generálne riaditeľstvo štátnych archívov Bavorska začalo vydávať nový zborník. Aj na Slovensku dobre známy profesor Hermann Rumschöttel ho vypravil na cestu (*Zum Geleit*) ako predstaviteľ vydavateľa s presvedčením, že bude priebežne dokumentovať bienálne Bavorské archívne dni a stane sa zároveň periodikom, ktorého každý ďalší zväzok poteší archivárov nielen v štátnych archívoch, ale aj v službách miest a obcí, cirkví, médií, politických strán, priemyslu, šľachty, záujmových združení atď, lebo ho potrebujú a radi čítajú. Viaceré z uverejnených vystúpení účastníkov prvých Bavorských archívnych dní v roku 1999 v Bambergu, druhých Bavorských archívnych dní v roku 2001 v Ingolstadte aj iné príspevky v zborníku majú veru čo povedať aj societe archivárov na Slovensku.

Hermann Rumschöttel zreteľne pomenoval v Bambergu problémy, ktorých aktualita nekončí na hraniciach pôsobnosti Generálneho riaditeľstva štátnych archívov Bavorska. Veď aj naše archívnictvo umára naliehavosť selektovania neustále rastúceho počtu záznamov nehodných trvalej úschovy. Pre nás je takisto výzvou udržiavania komunikácie medzi generáciami jej sprehľadňovaním. Nepochybujeme preto, že Rumschöttelovo zamyslenie sa o ustálených spôsoboch konania, jeho uvádzania do lepšieho stavu aj o výhladoch do budúcnosti, čiže o mieste a úlohách archívov v meniacom sa svete (*Tradition, Innovation und Perspektive. Die Archive in einer sich wandelnden Welt*) (125–141) nenechali bez povšimnutia najmä kolegyne a kolegovia, ktorí pripravovali v treťom roku tretieho tisícročia konkretizáciu predstavy rozvoja archívnictva na Slovensku do roku 2015.

Vzhľadom na fakt, že čoraz úspornejšie správanie sa štátu voči archívom nie je iba nemeckou záležitosťou, ale tá istá topánka omína aj verejné archívy na

Slovensku, upozorňujeme na referáty, ktoré odzneli v Bambergu o hospodárnom počínaní archívov. Hartmut Weber (v súčasnosti už prezident Spolkového archívu v Koblenzi) venoval v tejto súvislosti pozornosť metódam a nástrojom riadenia, ktoré sa osvedčili ako *new public management* v Badensku-Württembersku (*Archivmanagement als Hilfestellung beim Spagat zwischen Sparzwang und Dienstleistungsqualität*) (167-206). Príspevok Michaela Diefenbachera *Marketing und Marketing-Überlegungen im Stadtarchiv Nürnberg* (207-222) informuje o prekonávaní zdanlivej protirečivosti medzi pojmami *archív* a *marketing* pri hľadaní dodatočných zdrojov príjmov nielen v predaji videokaziet, faksimilií, pohľadníc a pod. Pripomínajúc projekt *The archives of the world on your desktop*, ktorý propaguje Research Library Group, dotýka sa aj snahy premeniť retrospektívne informácie (tezaurované v archívnych dokumentoch) na *tovar*. Asi sa nevyhneme ani my diskusii, či snaha dostať archívne dokumenty v digitálnej podobe na internet, dáva za pravdu konzervatívnym archivárom, ktorí varujú pred redukovaním úlohy archívov na sklady samoobslužných hypermarketov.

Organizátori archívnych dní v Ingolstadte vyhradili, a to v súlade s mottom *Archive ohne Mauern – Konsequenzen und neue Strategien*, samostatné zasadnutie vzťahu napätia medzi ochranou archívnych dokumentov a ich využívaním. Maria Rita Sagstetterová vyslovila v prednáške *Der richtige Griff: Schadensbegrenzung bei der Benützung* (258-292) naliehavú otázku: Patrí k endogénnym a exogénnym degradačným faktorom ako antropogénny druh škodcu (záškodníka) tiež bádateľ? Zveršovanú odpoveď na to, či ochraňujeme archívne dokumenty pre bádateľov alebo ich musíme chrániť práve pred nimi, prevzala od kolegu z cirkevného archívu v Karlsruhe; pripomenul ňou verejne, že zneuctenie na škodcu si privodí každý návštevník archívu, ak poruší úmyselne (!) bádateľský poriadok. Vedomí škodcovia prichádzajú do archívov, našťastie, však zriedkakedy. Nepomerne častejšie ohrozuje ale integritu archívnych dokumentov nevedomosť, ľahkomyselnosť a predovšetkým konzumný prístup k získavaniu retrospektívnych informácií, ktorý sa snúbí obvykle s pohodlnosťou až lenivosťou a prejavuje sa rozsiahlymi nárokmi na kopírovanie. Ani to však nie sú dôvody povýšiť na piedestál zákonom stanovenej ochrany archívnych dokumentov ich zatvorenie do klimatizovaných priestorov s nepreniknuteľnými múrmi a trvalé vyhostenie bádateľov vedno s inými záujemcami z archívov.

Maria Rita Sagstetterová výslovne pripomína, že archivári vstupujú tiež medzi oponentov dobrého stavu archívnych dokumentov, a to nielen v súvislosti s vlastnými publikačnými záujmami. Už pri inventarizovaní, katalogizovaní, príprave fotografovania a mikrofilmovania, vypracúvaní genealogických a iných platených rešerší atď. sa dostávajú do zhodného postavenia s bádateľmi. A pretože archívne dokumenty nie sú spotrebným tovarom ani nepatria iba jedinej generácii, musia zaobchádzať s nimi rovnako opatrne ako bádatelia usmerňovaní bádateľským poriadkom. Aj tí najroztržitejší (a najneporiadnejší) archivári sa musia preto zriecť (len v Nemecku?) zlozvyku hromadiť archívne dokumenty na vlastnom stole, kopíť ich okolo stola na podlahe pracovne, používať ako odkladací priestor oslňované parapetné dosky, zabúdať pergamenové listiny (nielen tie!) v blízkosti vykurovacích telies, zamieňať matriky (mestské knihy atď.)

s telefónnym zoznamom alebo zásielkovým katalógom a listovať v nich rýchlo dokonca s naslineným ukazovák. Musia prestať aj s bezstarostným krmením kopírky poškodenými dokumentmi, ako aj záznamami na papieri z recyklovaných surovín alebo podobných nestabilizovaných nosičoch. Dilemu, či ochraňovať archívne dokumenty v optimálnej miere, čiže znemožniť verejnosti akýkoľvek prístup k nim alebo umožňovať ich využívanie (lebo v opačnom prípade by strácalo samotné ukladanie záznamov s dokumentárnou hodnotou do archívov zmysel) za cenu zrieknutia sa možnosti najlepšej ochrany, navrhuje autorka riešiť konkrétnymi preventívnymi technickými a organizačnými opatreniami aj ochrannými zákrokmi.

Maria Rita Sagstetterová zverejnila doslova *vademecum* praktických profilaktických podnetov a upozornení, z ktorých väčšina sa dá realizovať rýchlo a bez akýchkoľvek finančných nákladov. Napríklad, samotní archivári nesmú nikdy zabudnúť, že berú opakovane do rúk jedinečné veci, ktoré nemožno nahradiť. Prípadná ľahostajnosť k poškodzovaniu archívnych dokumentov a poškodeným záznamom ich privedie totiž zákonite cez návyk až k tragickému omylu, že poškodené archívne dokumenty nie sú ničím neobvyklým a že s ich existenciou sa treba jednoducho zmieriť. Takisto je nevyhnutné nielen stanoviť jasné pravidlá využívania dokumentov, ale ich dodržiavanie tiež kontrolovať a nebáť sa upozorniť ani častých a titulmi ovenčených bádateľov (samozrejme, že kultivovane, ale dôrazne!) na prípadné nenáležité zaobchádzanie so spisomnenými prameňmi. Napriek existencii rôznych technických prostriedkov nestráca platnosť zásada, že základom aktívnej ochrany archívnych dokumentov počas ich neprítomnosti v depote je pozorný pohľad archivára.

Nepochybne by stálo za to, vziať si príklad od Generálneho riaditeľstva štátnych archívov Bavorska (aj!) organizovaním školení pre pracovníkov, ktorí v archívoch vyberajú, prenášajú a reponujú archívne dokumenty, majú službu v bádateľni alebo obsluhujú kopírku, a to o zásadách opatrnej manipulácie so záznamami s dokumentárnou hodnotou. Prichodí opýtať sa tiež práve v súvislosti s príspevkom M. R. Sagstetterovej, či nahradzovanie vlastných upratovačiek v niektorých archívoch pracovníkmi firiem poskytujúcich čistiace a upratovacie služby je skutočne úsporným opatrením. Sú obavy z častého pohybu meniacich sa cudzích ľudí vo verejnosti neprístupných častiach archívov naozaj zanedbateľné až smiešne?

Werner Matt prezentoval v Ingolstadte na príklade archívu voralberského mesta Dornbirn námety, ako možno aj v malom archíve s nepočetným personálom a skromnými finančnými prostriedkami zabezpečiť ochranu archívnych dokumentov počas transportu medzi depotom a bádateľňou a náležitý režim využívania v bádateľni, a to aj v prítomnosti tzv. prominentných záujemcov vrátane televíznych štábov (*Benützung: eine organisatorische und bauliche Herausforderung*) (293–301).

Predstavujúc zborník upriamujeme pozornosť ešte na štúdiu o archívnych dokumentoch neštátneho pôvodu o Tretej ríši a dve správy. Gunther Friedrich uvádza v príspevku *Nichtstaatliches Archivgut zur Geschichte des Dritten Reiches im Staatsarchiv Nürnberg*, že medzi dokumentmi použitými pri procesoch

v Norimbergu (*Unterlagen zu den Nürnberger Kriegsverbrecherprozessen*) sa nachádza aj *Bericht über die Befahrung der Krompacher Kupferwerke* z roku 1926 s fotografiami (62).

Prvá zo správ (*Ein Schlusspunkt: Die Kirche in Deutschland übergibt Kirchenbücher an Polen*) informuje o vrátení približne 4000 matrik v roku 2001, ktoré boli odvezené v roku 1943 z vtedajších západopruských a východopruských nemeckých farností. Od konca vojny boli matriky, nájdené Spojencami v soľných baniach v Harzi, uložené v Berlíne a Mníchove a neskôr sústredené do diecézneho archívu v Regensburgu. Nemecko a Poľsko sa dohodli, že matriky ostanú aj v Poľsku v cirkevných archívoch a tie umožnia občanom NSR ich využívanie. Nemecká strana disponuje mikrofišmi odovzdaných matrik. Matriky bývalých nemeckých ev. a. v. cirkevných zborov rovnakej proveniencie ostávajú zatiaľ v ústrednom archíve ev. a. v. cirkvi v Nemecku v Berlíne.

Druhá správa sa týka účelovej novostavby archívu arcibiskupstva v Bambergu (postavenej v rokoch 1998–2002), ktorej betónová a kamenná architektúra (s administratívnou časťou a tromi depotmi na pôdorysnej ploche takmer 6 000 m²) vyvolala vo verejnosti (podobne ako pred rokmi Slovenský národný archív) vlnu deštruktívnej kritiky. Podľa archivárov patrí ale *k špičke účelových novostavieb v Nemecku a každý, kto sa chystá stavať archív, mal by začať plánovanie návštevou v Bambergu*. Pre záujemcov zo Slovenska uvádzame adresu: Archiv des Erzbistums Bamberg, Regensburger Ring 2, D 96047 Bamberg, e-mail: archiv@erzbistum-bamberg.de.

Juraj Spiritza

STULLI, B.: *ARHIVISTIKA I ARHIVSKA SLUŽBA*. Zagreb 1997.

Súčasný riaditeľ Chorvátskeho štátneho archívu Josip Kolanović pripravil na vydanie práce historika a popredného archívneho špecialistu v Chorvátsku, dlhoročného riaditeľa Chorvátskeho štátneho archívu Bernarda Stulliho. Publikované práce sú v osobnom fonde B. Stulliho v tomto archíve.

Pôvodca fondu, vzdelaním právnik, svoju profesionálnu kariéru začal i dovŕšil ako archivár. V r. 1942 nastúpil ako archivár v Dubrovniku, v r.1956 sa stal prvým predsedom Archívnej rady Chorvátska a plných dvadsať rokov (1958–1978) bol riaditeľom Chorvátskeho štátneho archívu. Z tohto titulu spájal praktické úlohy archívu s rozvojom archivistiky. Položil teoretické i právne základy pre vydanie moderného zákona o ochrane archívneho materiálu a zákona o archívoch (1962). Jeho pričinením došlo k vypracovaniu základného smerovania archívnej teórie a praxe (napr. evidencia pôvodcov archívneho materiálu; súpis archívneho materiálu zachovaného mimo archívov – múzeá, knižnice, cirkevné inštitúcie; spracovanie sprievodcov po archívoch...). Toto smerovanie položilo

aj základy samostatnej odbornej prípravy archivárov a profesionalizácii archívnictva (spočiatku organizoval 6-mesačné postgraduálne odborné kurzy v Zadare a v Záhrebe, spracoval Príručku z archivistiky a zorganizoval kolektív špecialistov na spracovanie príručiek z heraldiky, dejín inštitúcií a iných pomocných historických vied). Zaslúžil sa o dohody o vrátení archívneho materiálu z Rakúska a Talianska aj o mikrofilmovanie prameňov k chorvátskym dejinám v archívoch v Budapešti, Viedni, Gráci, Ľublani, Paríži i Berlíne.

Práce B. Stulliho sú v knihe rozdelené do štyroch tematických celkov. V prvom sú práce týkajúce sa dejín archívnictva (*Povijest arhivske službe s.15–191*). Hovorí o starostlivosti o archívne dokumenty v Pazine, Rieke a Dubrovniku, o zákone a zriadení Zemského archívu v Záhrebe z r. 1870 aj o vývoji právneho režimu vo využívaní archívnych prameňov. Druhá téma prác je o archívnom zákonodarstve (*Arhivsko zakonodavstvo s.192–262*). Zaoberá sa v nej základnými otázkami chorvátskeho archívneho zákonodarstva i potrebami jeho revízie vo vzťahu k ústavnej reforme. Tretia téma (*Medunarodni aspekti arhivskoga zakonodavstva s. 263–349*) sa venuje ochrane kultúrnych pamiatok v prípade ozbrojených konfliktov (komentovaný preklad medzinárodných deklarácií a prijatých konvencií od 19. stor.) a tým normatívnym aktom o archívnom bohatstve, ktoré vydala Medzinárodná rada archívov a UNESCO. Do štvrtého tematického celku sú zaradené štúdie B. Stulliho venované archívnej teórii a praxi (*Arhivska teorija i praksa s. 350–407*). V štúdii o archívoch definuje pojem a úlohy archívu, druhy archívov a archívnu sieť i súčasné úlohy archívov. V ďalšej štúdii hovorí o kultúrno-osvetovej práci archívu, v inej o účeloch kategorizácie archívneho materiálu a posledná štúdia obsahuje rozpracovanie predprojektovej prípravy stavby novej budovy Chorvátskeho archívu v Záhrebe.

Zostavovateľ v úvode zdôvodňuje zmysel publikovania prác B. Stulliho takto: „Poukázaním na vývoj archívnictva chceme povzbudiť archivárov do aktivít pri riešení teoretických otázok súčasnej archivistiky. Považujeme to súčasne za príspevok k výskumu a spracovaniu dejín ochrany archívneho materiálu ako súčasť snáh o zachovanie pamäti národa“. Oba tieto dôvody publikácia spĺňa.

Jozef Klačka

HEROLD, H.: *DIE GLOCKENGIESSEREI UND METALLWARENFABRIK HEROLD IN KOMOTAU*. Göttingen 2003, 69 s. + 60 ilustrácií.

Núdzu primäla zanikajúcu rakúsko-uhorskú monarchiu, aby zneužila v sebazáchovnom krči aj zvony. Hoci panovník, s ktorým rozpútala 1. svetovú vojnu, sa hrdil titulom apoštolskej Výsosti, degradovala len v uhorskej časti štátu viac ako sedem a pol miliónov kilogramov historickej zvonoviny na obyčajný bronz pre zbrojovky. V rokoch 1915–1917 obrala kostolné veže a zvonice na Sloven-

sku o viac ako 8 300 neraz jedinečných a nenahraditeľných dokladov starobylosti a vyspelosti domáceho zvonolejárstva. Dedikačné nápisy vo výzdobe zvonov vyrobených v rokoch 1919–1939 svedčia, že medzi oboma svetovými vojnami sa opakovane zúčastňoval zaceľovania rekviračných medzier vo zvonovej výbave našich miest a dedín zvonolejár Richard Herold z Chomutova.

Zhoda priezviska sudetského dodávateľa s prímením chýrneho kovolejára Baltazára (robiaceho zvony, delové hlavne a rôzne úžitkové aj ozdobné veci v 17. storočí v Bratislave a Viedni), najmä ale zvony chomutovskej proveniencie na početných zvonových stanovištiach, podnietia nepochybne tiež na Slovensku záujem o elaborát o heroldovskej zvonolejárni, hoci produkovala mimo nášho územia. Jeho autor, prasynovec Richarda Herolda, nie je graduovaný historik ani nežije v Česku. Nemal takisto možnosť bádať v archíve firmy alebo oboznamovať sa s rodinnými písomnosťami, lebo najstaršie zhoreli v roku 1860 a ostatné vzali skazu pri degermanizácii Sudet po 2. svetovej vojne. Napriek tomu zostavil Herbert Herold pozoruhodnú správu o pôvode nemeckého zvonolejárskeho rodu, jeho pôsobení v Česku v rokoch 1790–1945 aj rozpade pričinením Richarda Herolda, lebo stotožnil porážku Tretej ríše s dôvodom osobného konca.

Viac ako štvrtstoročie zhromažďoval Herbert Herold informácie o predkoch a príbuzných a ich výrobných aktivitách od žijúcich členov rodu, niekdajších zamestnancov chomutovskej firmy a iných informátorov z oboch nástupníckych štátov bývalého Československa. Konfrontoval a rozhojňoval ich výpoveďami firemných katalógov, iných dobových tlačí a rukopisov (obecné kroniky), matrik v Nemecku a Česku, súdnych spisov (firemný register), ako aj archívnych dokumentov uložených v Rakúskom štátnom archíve – Vojenskom archíve vo Viedni (o činnosti fabrikanta Herolda počas 1. svetovej vojny), v Spolkovom archíve v Koblenzi (o premene jeho firmy počas 2. svetovej vojny na dodávateľa Wehrmachtu), v Sudetonemeckom archíve v Mníchove atď.

V základnej kapitole o dejinách zvonolejárne a výrobe kovového tovaru konštatuje autor publikácie, že zvony začal liať v Chomutove Bernard Pietschmann; prichodí dodať, že česká kampanologická literatúra ho spomína tiež ako bývalého pomocníka pražského zvonolejára Karola Bellmanna. V roku 1850 prevzal lejárňu manžel jeho vnučky Karol Július Herold, ktorý prišiel do Chomutova zo Saska ako tovariš. V roku 1898 sa stal jej ďalším, zároveň posledným majiteľom prvorodený vnuk Karola Júliusa Herolda, Richard Herold. Ten robil pred 1. svetovou vojnou zvony hlavne pre objednávateľov z blízkeho Saska; dodal ale tri zvony až do Sarajeva. Po roku 1910 predal na juhovýchode Európy, najmä v Bulharsku, Srbsku a Rumunsku veľa zvoncov pre dobytok. Už v októbri 1914 začal vyrábať sto milimetrové nábojnice a dodávať stany (!) pre c. k. armádu. Neuspel v roku 1915 s ponukou, že zabezpečí v mene eráru rekvirovanie starých (!) zvonov na celom severozápade Čiech. Získal ale hneď v nasledujúcom roku postavenie armádneho dodávateľa aj zaradenie medzi prednostných príjemcov rekvirovaných kovových predmetov. Po porážke Trojdohody sa Richard Herold istý čas skrýval. Uvedomil si zrejme, že nekompromisné vymáhanie disciplíny a výkonu od (približne dvesto) zamestnancov (z ktorých dve tretiny boli ženy) počas každej dvanásťhodinovej smeny, a to prostredníctvom trestov aj

vyhrážkou odvelenia (bojaschopného previnilca) na frontu, by mohlo mať pre neho nedobré následky.

Odvolávajúc sa na katalóg niekdajšej obchodnej a priemyselnej komory v Chebe informuje Herbert Herold, že jeho prastrýko sa vrátil po 1. svetovej vojne k výrobe vežových zvonov, hodinových zvonov (Uhrschlagschellen), mosadzných závaží od 1 gramu po 1 kilogram pre maďarských, rakúskych a rumunských odberateľov a že začal fabrikovať tiež železné zvonové stolice, zariadenie na mechanické zvonenie (elektrische Läutemaschinen), bleskozvody a prenosné aj mobilné hasičské striekačky, ktorých výrobu pripravovala vlastná konštrukčná kancelária. Rozsah obchodného podnikania Richarda Herolda na Slovensku možno vyčítať z publikovaného zoznamu lokalít, do ktorých dodal medzi oboma svetovými vojnami vežové zvony: z 1 072 v ňom zachytených miest a dedín je celá štvrtina na našom území (s. 27–52). Ďalších 40 zvonov predal Richard Herold do roku 1922 nemenovaným obchodníkom – sprostredkovateľom v Bratislave, Košiciach, Nitre a Prešove (s. 26). V roku 1937 elektrifikoval používanie troch zvonov v Nitre a piatich v Spišskej Kapitule (s. 13). Stojí za zmienku, že jeden z publikovaných posudkov PhDr. Huga Löbmanna sa týka zvonov urobených v Chomutove pre ev. a. v. cirkevný zbor v Dobšinej. Lipský muzikológ osobitne vyzdvihol v ňom v marci 1922 čistotu súzvuku ich tónov C¹, E¹ a G¹.

Adolf Kühnl, ktorý sa vyučil u Richarda Herolda za sústružníka a zámočníka a pracoval pre neho do roku 1938, informoval autora publikácie v decembri 1985, že už pred začiatkom 2. svetovej vojny poskytol chomutovský továrnik možnosť istému mužovi z Ríše údajne na vývoj nového karburátora. Zmeny po odtrhnutí Sudet od Československa neskončili premenovaním Pražskej ulice, z ktorej sa vchádzalo do heroldovského areálu, na Horst-Wessel-Strasse. V súlade s pokynmi vyzbrojovacieho veliteľstva v Karlových Varoch začal Herold vyrábať takmer výlučne pre Wehrmacht, a to hasičské armatúry, redukčné ventily, oceľové tlakové fľaše a neželezné odliatky s hmotnosťou do 500 kg. Dodávateľská spätosť s nemeckou brannou mocou aj využívanie diskriminovaných pracovníkov (tzv. Ostarbeiterov, Židov atď.) sú zrejmé iba dva z dôvodov, prečo sa neuchýlil Richard Herold v máji 1945 do dočasného ústrania (ako v roku 1918), ale zvolil s manželkou a synmi (starší Karol bol obchodným riaditeľom firmy, mladší Július jej technickým riaditeľom) suicidný definitívny odchod. Richardov mladší brat Jozef (starý otec Herberta Herolda), ktorý viedol vo firme zlievareň mosadze, ich nenapodobil.

V júni 1945 dostala chomutovská firma národného správcu, v novembri toho istého roku bola znárodnená a v októbri 1946 včlenená do Chotěbořských kovárenských závodů. Je doložené, že ešte v auguste 1946 používala kancelária bývalej heroldovskej firmy pôvodné tlačivá s lokačným dôvetkom Sudetengau (Sudetská župa) a v januári 1949 figurovala v úradnej korešpondencii ako Heroldov podnik. Herbert Herold zistil, že z pôvodných heroldovských objektov stojí už iba budova niekdajších kancelárií.

Letopočtom 1544 upozorňoval Richard Herold na firemných tlačivách, na ním vydaných katalógoch aj v inzerátoch na spätosť chomutovských kovolejárov s norimberským zakladateľom rodu Jurajom Herlom (!). Richard Herold použil-

val príležitostne tiež erb, ktorý udelil Ferdinand III. v roku 1654 šiestim delolejárrom Heroldovcom, Jurajovým pravnukom Baltazárovi, Jánovi Jurajovi, Andrejovi, Jánovi, Wolfovi Hieronymovi a Achácovi. Prvorodený Baltazár sa výrazne zapísal, ako sme už spomenuli, tiež do dejín nášho zvonolejárstva (o. i. zvonom Wederin z roku 1674 pre terajšiu Konkatedrálu sv. Martina v Bratislave), delolejárstva aj umeleckého kovolejárstva krstiteľnicou s erbami Pavla Ostrožiča a Evy Ostrožičovej z roku 1650 pre Kostol Všetkých svätých v Ilave. Chomutovskí Heroldovci videli svojho priameho predka v Baltazárovom mladšom bratovi Andrejovi, ktorého potomok Ján Gotthold Herold sa mal usadiť v roku 1730 v saskom Freibergu. Pretože Herbertovi Heroldovi sa nepodarilo nájsť záznam o prítomnosti Jána Gottholda Herolda vo Freibergu ani písomný dôkaz jeho spätosti s Gottlobom Fürchtegottom Heroldom (otcom spomenutého Karola Júliusa Herolda), spochybnil norimberský pôvod chomutovských Heroldovcov. Vyslovil dokonca domnienku, že nimi prezentovaná genealogická starobylosť mala iba vylepšovať odbytové šance firmy. Nepochopiteľne nevzal na vedomie správu publikovanú v roku 1886 v periodiku cisárskej a kráľovskej ústrednej komisie pamiatkovej starostlivosti, že pri požari zhorelo v roku 1860 v byte Karola Júliusa Herolda aj cisárske privilégium pre Baltazára Herolda. Ak by onen norimberský pôvod rodiny bol skutočne iba výtvorom podnikateľskej šikovnosti, nemal Herbert Herold nechať bez odpovede otázku, čo robilo privilégium pre Baltazára Herolda (pracujúceho pred rokom 1644 s bratom Andrejom vo Varšave v kráľovskej delolejárni Jána Kazimíra II.) medzi písomnosťami patriacimi Richardovmu starému otcovi.

Škoda, že Herbert Herold nemohol dostať (ako občan SRN) pred rokom 1989 povolenie študovať osobné spisy Heroldovcov vo vtedajšom federálnom armádnom evidenčnom stredisku (AVEO) v Trnave. Pretože skartácia osobných spisov vojakov postúpila v nástupníckom registratúrnom stredisku po odvodový ročník 1905, tieto zdroje retrospektívnych informácií nielen o základnej vojenskej službe Karola Herolda (nar. 1902) a Júliusa Herolda (nar. 1903) už neexistujú; nemôžu o. i. čo i len naznačiť, či synovia a designovaní nástupcovia Richarda Herolda študovali v Prahe alebo promovali na niektorej z technických univerzít v Nemecku. Takisto škoda, že Herbert Herold neprevzal medzi inzeráty Richarda Herolda (obr. 10–21) aspoň jednu ukážku oslovenia slovenských odberateľov, napríklad z roku 1925 v Tranovského evanjelickom kalendári. Publikácia nespomína ani, že v roku 1947 sa uvažovalo o premiestnení bývalej Heroldovej fabriky na Slovensko.

Napriek predchádzajúcim pripomienkam považujeme kroniku zostavenú Herbertom Heroldom za spoľahlivého sprievodcu po dejinách zvonolejárne, ktorej početné výrobky sa ozývajú aj z našich kostolných veží a zvoníc. Kiež by nechýbala ani v knižnici Pamiatkového úradu Slovenskej republiky!

Juraj Spiritza

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST, Published semi-annually by the Society of American Archivists, Fall/Winter 2002, Volume 65, No 2

Číslo 2: Steven L. Hensen, *Revisiting Mary Jane, or, Dear Cat: Being Archival in the 21st Century* (168–175). Úvodný príhovor nového prezidenta Spoločnosti amerických archivárov vo forme troch fiktívnych listov adresovaných poslucháčke archívneho štúdia. V nich načrtáva perspektívy archívnictva a archívnej profesie v 21. storočí. – Reto Tschann, *A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on Appraisal* (176–195). Hilary Jenkinson a Theodore Schellenberg, dve vedúce osobnosti archívnej teórie anglicky hovoriacich krajín v 20. storočí, mali pozoruhodne odlišný názor na to, ako pristupovať k posudzovaniu dokumentárnej hodnoty registratúrnych záznamov. Autor v prezentovanej štúdii podrobuje analýze ich pohľady na základné kritériá hodnotenia záznamov vo vyraďovacom konaní a úlohu archivára v rozhodovacom procese. Prostredníctvom ďalšieho diskurzu o procese hodnotenia záznamov krok za krokom objašňuje vývoj ich myšlienkového postupu, aby tak upozornil na ich trvalý význam a mimoriadny teoretický prínos najmä vo svetle v súčasnosti prebiehajúcich diskusií o správe elektronických záznamov. – Anne J. Gilliland-Swetland, *Testing Our Truths: Delineating the Parameters of the Authentic Archival Electronic Record* (196–215). V súlade s prvou fázou prebiehajúceho medzinárodného výskumu o trvalej autenticite elektronických záznamov (projekt InterPARES 1) autorka štúdie argumentuje, že archivári by mali, vzhľadom na špecifický charakter elektronických záznamov, stanoviť metódy pre posudzovanie a potvrdzovanie autenticity ukladaných konzervačných kópií elektronických záznamov. V prvej časti štúdie posudzuje, ako projekt stanovil takéto metódy na základe vyhodnotenia série prípadových štúdií venovaných ukladacím systémom elektronických záznamov. V druhej časti predkladá do diskusie návrh na zber dát, ich analýzu a hodnotenie výstupov v kontexte pátrania po vhodných metódach, ktoré by realizátorom projektu poskytovali možnosť rozpoznať parametre elektronických záznamov a predpoklady ich autenticity. – Michelle Light a Tom Hyry, *Colophons and Annotations: New Directions for the Finding Aid* (216–230). Autori predkladajú tézu, že súčasné archívne pomôcky poskytujú jednostranný pohľad na archívne fondy a zbierky a ich opisy archívnych dokumentov neodrážajú vplyv sprístupňovacej práce archivára na dokumenty. Autori vystupujú s týmito kritickými postrehmi v rámci rozvíjajúceho sa postmoderného diskurzu o archívnictve a zároveň predkladajú dva konkrétne návrhy pre tvorbu archívnych pomôcok. Po prvé, archivári by sa mali naučiť analyzovať vlastné subjektívne prístupy v archívnej sprístupňovacej práci a po druhé, mali by pri opise archívnych dokumentov využívať viacaspektové prístupy. – Jennifer A. Marshall, *Toward Common Content: An Analysis of Online College and University*

Collecting Policies (231–256). Akvizičná činnosť je obhajovaná ako spôsob, ktorý pomáha archivárom dopĺňať a materiálovo posilňovať existujúce zbierky. Postup, ktorý roku 1984 navrhla F. Phillipsová, je najprepracovanejším systémom získavania archívnych dokumentov akvizičnou činnosťou, aký bol v odbornej literatúre dosiaľ opísaný. Tento príspevok predkladá výsledky úvodnej štúdie o akvizičnej činnosti univerzitných archívov vykonávanej on-line na základe kontextovej analýzy dát. Ďalšie štúdie tohto druhu, zamerané na iné typy archívov, by sa mohli venovať otázke, ako uľahčiť šírenie odborne najlepších praktických postupov a štandardov na úseku získavania archívnych prírastkov. – Christopher J. Pro m, *The EAD Cookbook: A Survey and Usability Study* (257–275). Zatiaľ čo normu EAD (kódovaný opis archívnych dokumentov) väčšina archívov a knižníc privítala, menšie inštitúcie ju odmietli akceptovať a používať. Preto vznikla „kuchárska kniha“ pre EAD, ktorej cieľom je podporiť prijatie tejto normy. Zostáva však otázka, či je „kuchárka“ tou vhodnou pomôckou a či vyhovuje potrebám pre odborný opis archívnych dokumentov. Autor článku hľadá odpoveď na túto otázku na základe spracovania výsledkov prieskumu medzi používateľmi „kuchárky“, ďalej posúdením odbornej literatúry a zhodnotením použiteľnosti tých archívnych pomôcok, ktoré vyhotovili anketované inštitúcie podľa normy EAD. V závere štúdie autor predkladá niekoľko špecificky zameralých odporúčaní s tým, že ďalší vývoj by mal smerovať k zjednodušeniu kódovania archívnych dokumentov. – Review Essay (276–289) – Reviews (290–296) – Society of American Archivists (297–303) – Editorial Policy (304–306) – Annual Index (307–312).

Peter Draškaba

ARHIVSKI VJESNIK, Zagreb, 43/2000.

Zborník je rozdelený do štyroch častí: Články a štúdie (s. 1–234), Správy (s. 235–279), Recenzie a posudky (s. 281–336) a Dokumenty (s. 337–340). Články a štúdie sú tematicky rozdelené na archívnu teóriu a prax, ochranu archívneho materiálu a dejiny inštitúcií. Thomassen, T.: *Arhivisti i records mangeri: ista struka, različite odgovornosti*. (1–18). Zaujímavý pohľad na historický vznik a vývoj odlišného prístupu archivárov a pracovníkov spisovej služby k archívnej jednotke, spisu. Počiatky tejto rozdielnosti pripisuje výsledkom Francúzskej revolúcie (do nej mali úradníci rovnakú zodpovednosť za živé i „neaktívne“ spisy). Po nej historici ovládajúci diplomatiku a ostatné pomocné historické vedy sa venovali historickému výskumu, zaoberali sa jednotlivými dokumentmi, spisovali ich v chronologickom slede bez ohľadu na provenienciu. Nezaoberali sa archívmi ako takými a sami seba pomenovali „archivári“. Vzhľadom k tomu, ktorí sa starali o živé spisy, autor prirovnáva k vzťahu chirurga

a zdravotná sestra: pracujú v tej istej nemocnici, s tým istým pacientom, nezávisle na sebe. Ale chirurg sa vždy chová k sestre poručnícky. Toto prísne delenie nepretrvalo ani storočie. Rast množstva spisov prinútil archivárov uviesť si potrebu „reinkorporácie spisu“ do archívneho postupu a zasadenie archívára do centra administratívnej informačnej sústavy. Dospelo sa k poznaniu, že živé, polo i neaktívne spisy sú rozličné fázy životného cyklu spisu. Asociácia amerických „spisovák“ r. 1989 definovala spisovú službu ako „sústavný dohľad nad všetkými spismi od ich vzniku, cez vybavenie, distribúciu až po rozhodnutie o ich konečnom osude“. Teda nie len evidenciu a hodnotenie. Stieranie rozdielu medzi živou a neaktívnou fázou života spisu urýchlila, ba celkom ho poprela doba elektronických dokumentov. Tu vidí autor potrebu nového prístupu k výchove archivárov. Budúci archivár sa nebude špecializovať na papierové a na elektronické dokumenty, naopak musí vedieť, že sú to len rôzne formy toho istého fenoménu. Čím viac strácajú spisy svoju fyzickú podstatu, tým sú funkcie spisovej služby a archívu na sebe závislejšie. Horsman, P.: *Izgubljeni u obilju. Paradoks elektroničkih zapisa* (19–27). Odborná definícia dokumentu vyhotoveného na pergamene alebo papieri je jednoznačná a presná. Hodí sa aj na elektronické dokumenty? Otázka má dve polohy. Prvá je, čím vzniká elektronický dokument a druhá, ako ho najlepšie chrániť. Elektronický dokument je dokument vytvorený digitálnou formou prostredníctvom počítačovej technológie. V tejto definícii v pojme „dokument“ je zahrnutá požiadavka úplnosti a samostatnej zrozumiteľnosti, lebo napr. súhrn informácií v báze údajov nie je spis, lebo bez spojenia s inou skupinou informácií nie je zrozumiteľný. Podmienkou pre uznanie elektronickej informácie za dokument je aj jeho autenticita a integrita, ktorú niektorí teoretici u klasických dokumentov označujú pojmom „archívne väzby“. Rubčić, D.: *Orijentacijska lista za javne bilježnike* (29–36). Článok prináša zoznam charakteristickej dokumentácie (s úložnými lehotami) vznikajúcej z činnosti verejných notárov. Gotovina, V.: *Uredsko poslovanje i suvremena uprava u Sloveniji* (37–46). Autorka podáva prehľad o spisovej službe a hodnotení dokumentárnych materiálov z produkcie republikových správnych orgánov od r. 1945. Hedbeli, Ž.: *Koncept vitalnih dokumenata u uredskom poslovanju* (47–54). Pojmom „vitálne dokumenty“ označuje autorka tie, ktoré sú nevyhnutné pre nerušenú činnosť organizácie aj počas nepredvídateľných okolností a dokumenty ochraňujúce práva a záujmy klientov, vlastníkov, používateľov. Poukazuje na potrebu zvýšenej pozornosti na ich ochranu a záložné kópie, čím sa ušetrí značné finančné prostriedky a časové straty v prípade mimoriadnych udalostí. Vanrie, A.: *Uredivačka politika časopisa ARCHIVUM i njegov utjecaj na arhivsku zajednicu* (55–65). Šéfredaktor časopisu ARCHIVUM analyzuje prínos časopisu Medzinárodnej rady archívov za 50 rokov jeho existencie, vzťah k iným archívnym časopisom a podiel časopisu na riešení archívnych problémov v rozličných krajinách. Eržišnik, D.: *Informatizacija i uredsko poslovanje – povijesni pregled i perspektive* (67–76). Chorvátska verejná správa sa nevyklučuje z informatizácie života. Prvé kroky sa spájajú so štatistickým spracovaním, presnejšie so súpisom obyvateľstva v r. 1971. Širšie sa vo verejnej správe prejavuje až od druhej polovice 80. rokov. Autor dochádza k poznaniu, že rozvoj

informatizácie správnej agendy znamená zánik klasickej ochrany písomností. Precizovanie pojmov spojených s informatizáciou agendy mu umožňuje postrehnúť postupnosť jednotlivých krokov a zovšeobecniť ich do perspektívy. Plathe, A.: *Uneskov program hitnih mjera za zaštitu vitalnog gradiva u slučaju oružanih sukoba* (77–90). Autor v krátkych komentároch predstavuje program „Ochrany vitálne dôležitých dokumentov pre prípad ozbrojených konfliktov“ vypracovaný Medzinárodnou radou archívov v r. 1998. Dorr, M. – Weber, H.: *Digitalna obrada podataka u funkciji zaštite gradiva arhivskih fondova? Zaključno izyješće radne skupine Njemačke udruge za znanstvena istraživanja* (91–108). Článok je výsledkom práce nemeckej pracovnej skupiny pre vedecký výskum predností a nedostatkov ochrany archívnych dokumentov mikrofilmovaním a digitalizáciou a o ich vzájomnej kompatibilite.

Lipovščak, V.: *Zaštita audiozapisa* (109–136). V Chorvátsku je 75 % audiozáznamov na magnetických nosičoch. Článok sa zaoberá špecifikami zvukových záznamov a spôsobom ich ochrany, aby sa mohli zachovať ako dokumenty rôznych oblastí spoločenského, kultúrneho a politického života. Pavliček, V.: *Arhivske zgrade u Hrvatskoj-stanje i problemi* (137–146). Účelové priestory, archívne budovy, sú základným predpokladom zodpovednej ochrany archívnych dokumentov. Autor hovorí o súčasnom fyzickom stave archívnych budov v Chorvátsku a zaoberá sa aj legislatívou ovplyvňujúcou vlastníctvo, údržbu a financovanie týchto priestorov.

Pojić, M.: *Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868–1914* (147–169). Štúdia vychádzajúca z prameňov nachádzajúcich sa v 17 archívnych fondoch Chorvátskeho štátneho archívu prezentuje organizáciu armády za dualizmu do začiatku 1. svetovej vojny na území Chorvátska, Slavónie a Dalmácie. Slukan-Altić, M.: *Povijest mletačkog katastra Dalmacije* (171–198). Hospodársky vývoj v Dalmácii v 15.–18. stor. veľmi podrobne zaznamenávajú katastre, ktoré sa viedli v záujme Benátskej republiky. Katastre sú zachované v Štátnom archíve v Zadare. Mimoriadne cenné sú katastrálne mapy. Zobrazujú reliéf, hydrografiú, hospodárske a vojenské objekty, cesty (i poľné pre peších), vegetáciu. V prílohe k štúdii je katalóg 72 katastrálnych súpisov od r. 1406 do konca 18. stor. Bućin, R.: *Ministarstvo za oslobođene krajeve NDH* (3. 11. 1943–20. 5. 1944) – *Prateći uredi i ustanove* (199–211). Článok poskytuje informácie o pôsobení dvoch špeciálnych rezortných orgánov vo vojnovom období na území Istrie po páde talianskeho panstva nad týmto územím na jeseň r. 1943. Lučić, M.: *Hrvatski nacionalni identitet: propitkivanje znaka ili pogled u historijsku semiotiku* (213–217). Diskusia o štátnom znaku a štátnej zástave súčasnej Chorvátskej republiky podnietili pracovníčku Chorvátskeho štátneho archívu uverejniť vo Francúzsku zdôvodnenie súčasných štátnych symbolov politickým vývojom štátnych formácií na území dnešného Chorvátska a podložiť ho stanoviskami historikov a reprezentantov jednotlivých pomocných historických vied. Šoljić, A.: *Za vječno pamćenje. (zaštita službenih spisa u Dubrovačkoj Republici prema izvornim svjedočanstvima)* (219–234). Kuriózne situácie dokumentujúce záujem Senátu Republiky Dubrovnik o svoje archívne dokumenty v 16. a 18. stor. zaznamenali v článku publikované dokumenty. Zlodeja archivovaných

úradných kníh obesili. Psami poškodené v pergamene viazané úradné knihy nariadil Senát republiky dať na „rekonštrukciu pamäte“.

V časti Správy (*Izvyješča*) (235–279) je podrobná správa o rokovaní a záveroch 14. medzinárodného kongresu v španielskej Seville na tému „Archívy nového milénia v informačnej spoločnosti“; o dvojdnovom seminári organizovanom CEU (stredoeurópske univerzity) a OSA (Archívy otvorenej spoločnosti) v Budapešti o problematike dostupnosti k informáciám; o 19. porade Slovinskej archívnej spoločnosti zaoberajúcej sa problematikou „Archívne materiály v ne-archívnych kultúrnych zariadeniach“; o situácii, ochrane a obnove archívov v čase prírodných katastrof, pred a po vojne a o dostupnosti dokumentov sa hovorilo na zasadnutí „Okrúhleho stola“ v Ankare. Správa informuje o 11 bodoch odporúčení z tohto zasadnutia; o 6. medzinárodnej konferencii dedikovanej Jerzy Skowrankovi vo Varšave, ktorá sa zaoberala úlohami kultúrnych inštitúcií pri integrácii do Európy; informácia o projekte Výskum prameňov k histórii napoleonského obdobia v Chorvátsku, Slovinsku a Taliansku v rámci podujatia Rady Európy: „Európa, spoločné dedičstvo“; o medzinárodnej archívnej stáži v Paríži; o seminári o fotografii; o Národnom archíve v Dubline a súčasnosti írskeho archívnictva.

V časti Recenzie a posudky (*Recenzije i prikazi*) (281–336) sú: Recenzia Sprievodcu po archívnej starostlivosti o dokumenty architektúry (architektonickej dokumentácie) 19. a 20. stor., Paríž 2000. Posudok knihy O. Liška a kol.: Vykonané tresty smrti, Československo 1918–1989. Posudok knihy Dorsi P.: Serafínsky Doktor. Spisy R. M. Rilkeho a archív paláca Devino, Terst 1999. Recenzia knihy Hoško F. E.: Marijan Jaić, Zahreb 1998. Katalóg arabských, tureckých, perzských a bosnianských rukopisov Gazi-Husrevbegovej knižnice, Londýn, Sarajevo 1998. Anotácie archívnych periodík: Archivum, Archivaria, Arhivi, Journal of the Society of Archivist, Prologue, Sodobni arhivi, Atlanti, INSAR, Rassegna degli archivi di stato, Dziejje najnowsze, Jednota. Túto časť zborníka uzatvára recenzia knihy Weber H. – Maier G.: Digitálne archívy a knižnice, ktorá vyšla v Stuttgarte, Berlíne a Kolíne v r. 2000.

V časti Dokumenty (*Dokumenti*) (337–340) je text a dodatok Odporúčania Rady Európy č. 13/2000 členským krajinám o európskej politike v sprístupnení archívnych materiálov.

Jozef Klačka

ARCHEION CIV. Naczelną dyrekcja archiwów państwowych. Warszawa 2002.

V úvode Daria Nałęcz, v tomto prípade už ako vedúca redaktorka Archeionu, poďakovala za šesťročné úspešné vedenie časopisu prof. Stefanovi Kuczyńskiemu a sekretárke redakcie Izabele Rdzanek (7).

V rubrike Teória a metodika autorka Ewa Rosowska v príspevku *Stan opracowania zasobu archiwów państwowych* informuje o stave spracovania archívnych fondov v štátnych archívoch v roku 2000. Zaoberá sa analýzou usporiadania nespracovaných fondov a informačnou hodnotou pomocného aparátu k týmto materiálom. Štúdiu vypracovala na základe poznatkov z ankety v štátnych archívoch. Materiál bol spracovaný z troch hľadísk: 1. kvalitatívna charakteristika nespracovaných materiálov, 2. kvalitatívna charakteristika pomocného aparátu k týmto fondom, 3. poukázania archívov na metódy zjednodušujúce spracovanie archívnych dokumentov. Na konci roku 2000 nespracované archívne dokumenty tvorili 47 % všetkých archívnych dokumentov štátnych archívov. Prehľad dokázal rozmanitosť pomocného aparátu. Cieľom ankety bolo pripomenutie účelného využívania najrôznejších foriem na čo najrýchlejšie a najefektívnejšie spracovanie archívnych dokumentov všetkými štátnymi archívmi. Najčastejšie archivári využívali pri spracúvaní fondy uzavreté a odovzdané do archívu spolu s informáciami o fonde, čo umožňovalo identifikovať jedinečnosť fondu. V budúcnosti budú zrejme využívané aj kartotečné systémy s poznámkami o fonde (9–25). Jacek Krochmal v príspevku *Zasady uproszczonego opracowania zasobu archiwalnego* predstavuje návrhy na zmenu metodických pravidiel pri spracúvaní archívnych dokumentov. Návrhy vypracoval vedecký kolektív zaoberajúci sa racionalizáciou spracovania materiálov v štátnych archívoch. Súčasné množstvo archívnych materiálov nedovoľuje ich podrobné spracovanie. Je preto potrebné zvoliť nové kritéria výberu fondov. Autor ich rozdelil na skupiny A1, A2, A3. Do skupiny A1 zaradil písomnosti do konca 18. storočia a písomnosti centrálnych orgánov bez obmedzenia roku. V skupine A2 sa nachádzajú písomnosti miestnych a mestských orgánov (19.–20. storočie do roku 1945), vojvodských miest do roku 1945, písomnosti zvlášť významných podnikov a úradov pre históriu štátu. V skupine A3 sú zaradené písomnosti občianskeho charakteru, matričné knihy z 19.–20. storočia a tiež fondy, ktoré nepatria do skupiny A1, A2. Pri spracovaní archívnych dokumentov by mali byť vo väčšej miere využívané informácie z internetu a výpočtová technika (26–61). Na ďalších stranách je uverejnený pokyn vrchnej riaditeľky štátnych archívov Darie Nalęcz týkajúce sa zjednodušeného spracovania archívnych dokumentov v štátnych archívoch (61–67). Angelika Menne-Haritz v príspevku *Dostęp do archiwów, czyli przeformułowanie archiwalnego paradygmatu* (68–97) tvrdí, že základnou úlohou archívov spolu so zberom a ochranou dokumentov je ich sprístupnenie. Táto premena mení náhľady na archívne myslenie a aj na rozlíšnosť medzi minulým a budúcim. Archivári nielenže predkladajú minulosť, ale stali sa tiež špecialistami na sprostredkovanie súčasnosti.

Helen Forde v príspevku *Kształcenie archiwistów w Wielkiej Brytanii – obecne przekształcenia i kwestie dyskusyjne* otvára kapitolu venovanú výchove a vzdelávaniu. Vzdelávanie archivárov v kurzoch pre osoby s vyšším vzdelaním majú vo Veľkej Británii 150 ročnú tradíciu. Kurzy archívniectva organizujú taktiež komerčné školy a aj Spoločnosť archivárov, v ktorých vyučujú profesionáli. V príspevku autorka predstavuje historický vývoj koncepcie vzdelávania. Poukazuje na faktory, ktoré zmenili systém vzdelávania. Ako príklad vnútorných fak-

torov uvádza súperenie univerzít, vládnu politiku, Spoločnosť archivárov a financie. V texte sú predstavené učebné plány, problémy zviazané s ich realizáciou a tiež spoločenské dohovory v rámci programov RECPRO, SOCRATES. Za vážny problém považuje nové technológie v učebných plánoch zviazaných s rozšírením výpočtovej techniky, ako napríklad elektronické dokumenty, konzervovanie digitálnych údajov a pod. (97–108). Ewa Rosowska v krátkej správe *Seminarium Warszawskie na temat współczesnych tendencji kształcenia archiwistów na świecie*, informuje o iniciatíve generálnej riaditeľky štátnych archívov Darie Nalęcz, ktorá vyvrcholila seminárom týkajúcim sa vzdelávania archivárov po spoločenských premenách, ktoré neodmysliteľne ovplyvňujú aj profesiu archivára. Príspevok nadväzuje na vyššie spomínaný od Helen Forde. Približuje aj dva aspekty anglického modelu vzdelávania osôb s vyšším vzdelaním: 1. organizované formy, 2. financovanie vzdelávania a perspektívy absolventov škôl (109–112). Jacek Krochmal – *Lubelska dyskusja o potrzebie i możliwościach utworzenia na studiach wyższych kierunku „Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją”*. 23. mája 2002 sa v Hlavnej knižnici Univerzity Márie Curie-Sklodovskej v Ljubline uskutočnilo stretnutie riaditeľov archívnych inštitúcií a tiež archívnej špecializácie na historických fakultách. Cieľom stretnutia bolo položiť základov diskusie o nevyhnutnosti a možnosti zmeniť archívne vzdelávanie na samostatnej fakulte. Rýchlemu vybudovaniu takejto fakulty bráni nedostatok vzdelaných kádrov. Autori projektu poďakovali, že v súčasnosti len tri univerzity sú schopné splniť kritéria na utvorenie fakulty archívniectva a riadenia dokumentácie. Pre ostatné univerzity, ako sa zdá, bude riešením rozvoj archívniectva v rámci historickej fakulty. Tento projekt je potrebné považovať za vážny krok k reforme systému vzdelávania archivárov (113–122).

Ten istý autor – Jacek Krochmal prináša informácie aj v ďalšom príspevku – *Międzynarodowa konferencja archiwalna w Piotrkowie trybunalskim*, týkajúcom sa konferencie uskutočnenej 13. mája 2002. Témou bolo archívniectvo vo vzdelávacom procese na historickej fakulte. Zúčastnili sa na nej pedagógovia z vysokých škôl z Litvy, Slovenska, Ukrajiny a Poľska. Materiály z tejto konferencie budú vydané v špeciálnom zborníku, ktorý vyjde v Toruni (122–127).

V časti Informatika a archívy publikuje svoju štúdiu *Niektóre aspekty opracowania akt w Archiwum państwowym w Poznaniu przy wykorzystaniu techniki komputerowej* Andrzej Choniawko. V príspevku diskutuje o uplatnení počítačov v Štátnom archíve v Poznani. V úvode pripomína aktuálny vývoj využitia archívnej techniky v štátnych archívoch v Poľsku. Zdôraznil úlohu vytvorenia skupiny archívnych informatikov. Generálnym riaditeľstvom štátnych archívov na začiatku 80. rokov, teda na začiatku uplatňovania počítačov v archívoch. Jednou z najdôležitejších úloh bolo vytvorenie centrálnej kartotéky archívnych fondov SEZAM. V polovici 90. rokov bola na spracovanie fondov využívaná databáza IZA v programe Acces. V súčasnosti využívajú novú, modifikovanú verziu IZA 4.0. Tento program využili v Poznani pri spracovaní fondu závodu na výrobu áut „Polmo“ (129–147).

Adam Baniecki informuje o *Problematyce informatycznej podczas VI Europejskiej konferencji archiwalnej we Florencji*. Konferencia sa uskutočnila

v dňoch 30. 5.–2. 6. 2001. Bola organizovaná Associazione Nazionale Archivistica Italiana, Direzione Generale per gli Archivi a Medzinárodnou archívnu radou. Témou rokovania bolo miesto archívov v súčasnom svete v spojení s rýchlymi premenami v oblasti informatických technológií. V príspevkoch boli spomenuté programy a projekty Európskej rady týkajúce sa archívov. Autor predstavuje veľmi závažne príspevky, medzi ktorými bol aj ten, ktorý predniesol Dr. Nalenč o dostupnosti archívnych dokumentov v štátoch centrálnej a východnej Európy (148–153). *PUBLIC RECORD OFFICE w internecine*, to je príspevok Izabely Mazur. Spomínaný program je využívaný v národných archívoch v Anglicku, Walse a Spojeného kráľovstva. V ňom sú spracované fondy centrálnych štátnych úradov a tiež súdnych orgánov od 11. storočia po dnešok. Autorka poukazuje na spôsob prezentácie dokumentov, pri ktorých sa často okrem opisov dokumentov objavuje aj jeho preklad napríklad z latinského do anglického jazyka (154–164). Hubert Wajs je autorom príspevku *III DLM FORUM 2002*. Stretnutie viacerých odborníkov, archivárov a štátnych zamestnancov sa uskutočnilo 6.–8. 5. 2002 v španielskej Barcelone. Jeho cieľom bola diskusia o rôznych aspektoch súčasných technológií a ich využívaní napr. pri reštaurovaní, resp. pri overovaní elektronických dokumentov (165–170).

V rubrike venujúcej sa reštaurovaniu a ochrane archívnych dokumentov sa nachádzajú tri príspevky. Úvodný príspevok *Doświadczenia Archiwum państwowe w Katowicach wynikłe z akcji ratowania i zabezpieczania akt podczas powodzi* je z pera troch autorov – Rolanda Banducha, Wojciecha Krupu a Michała Mączka. Autori predstavujú stav písomností do záplav, etapy evakuácie, reštaurovania a ťažkosti počas vysušovania dokumentov. Sústreďujú sa na organizovanie, vysušovanie a dezinfekciu (171–182). Bogusława Kazimierska-van Slooten napísala príspevok – *Plan Delta – ochrona spuścizny archiwalnej w Holandii*. Autorka predstavuje program reštaurovania v holandských archívoch. Podrobne opisuje výskumy v oblasti masovej neutralizácie kyslého papiera v štátnom archíve v Haagu. Princípom pri výbere metód sa javí bezpečnosť zachovania archívnych dokumentov. K príspevku je pripojená bibliografia (183–196). Kapitulu uzatvára článok *Metody masowego odkwaszania zbiorów archiwalnych i bibliotecznych technologii* „*Biblioforum*“ i „*Libertec*“ od Andrzeja Ulewicza a Konrada Panoszewskiego. Poznatky boli prezentované na zasadnutí v Norimbergu 22.–26. 10. 2001, na ktorom sa zúčastnili reštaurátori z Národnej knižnice a štátnych archívov. Zaoberala sa efektívnou metódou masovej suchej neutralizácie knižných fondov a časti archívnych materiálov (197–201).

Rubrika archívniectvo prináša štúdiu Michała Pawińskiego – *Akta stanu cywilnego w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w.*

Časť ročenky je venovaná polonikám. Jerzy Gaul je autorom krátkeho príspevku *Rejestracja poloników w Österreichisches Staatsarchivs*. Vyplýva z jeho výskumu uskutočneného v rámci programu „Reconstitution of the Memory of Poland“ v roku 2000 vo viedenských archívoch – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofkammerarchiv a Finanzarchiv. Súpis bol vykonaný na formulároch vyhotovených Generálnym riaditeľstvom štátnych archívov vo Varšave a na základe

podkladov Medzinárodnej komisie rady archívov (221–225). Ten istý autor sa venuje aj polonikám v archíve vo Freiburgu – *Polonika w Bundesarchiv-Militärarchiv we Freiburgu*. Vychádza zo súpisu uskutočneného v roku 2001, ktorý obsahuje archívne dokumenty z rokov 1772–1918 (226–233). Nasledujúce dva príspevky informujú o polonikách v berlínskych archívoch: Katarzyna Komsta – *Rejestracja poloników w oddziale Bundesarchiv Berlin – Lichterfelde i Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin – Dahlem* (234–247) a Dorota Sokołowska – *Polonika zarejestrowane w Bundesarchiv w Berlinie-Lichterfelde i Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie-Dahlem* (248–256).

Viaceré kratšie príspevky sú zaradené do kapitoly – Diskusia. Jacek Krochmal – *Zasady opracowania informatora o zasobie archiwalnym* sa vyjadruje na margo publikácie Informator o zasobie archiwalnym, sprac. Jarzy Szumski, Białystok 2000 (257–259). Krzysztof Strykowski sa zamyšľa nad publikáciou Isabelle Guerin-Brot, *LES ARCHIVES DES ENTREPRISES. Conseils pratiques d'organisations*, Paris 1989, Archives Nationales (260–266). Jerzy Grzelak recenzuje knihu – *Deutsche Personenstandsbücher und Personenstandseinträge von Deutschen in Polen 1898–1945*, ktorú spracoval Tomasz Brzózka a vyšla vo Frankfurtu v roku 2000 (267–278). V Přemyli v roku 2001 vydala knižku Afisze, plakaty i druki ulotne z terenu Przemyśla w zasobie Archiwum państwowego Teresa Mrozek, ktorú recenzovala Maria Trojanowska v príspevku *Zbiory materiałów różnej proveniencji i ich systematyzacja* (279–290). Polemiku na jej príspevok napísal Maciej Dalecki – *Polemika z recenzją Marii Trojanowskiej publikacji Teresy Mrozek* (291–296).

Prehľad zahraničných časopisov (297–301). Okrem iných publikácií zaujala našich kolegov publikácia z Českej republiky – Karel Müller, Erbovní listiny v archivech Slezska a severní Moravy. Opava 2001.

Zaujímavé sú tituly uvedené v kapitole recenzie a bibliografické posudky (303–326) – Zbysław Wojtkowiak – *Nauki pomocnicze historii najnowszej*. Poznań 2001; Krzysztof Strykowski – *Vademecum kancelaryjno – archiwalne*. Poznań 2001; Stefania Skwirowska, Ewa Poleszak, Grażyna Fedorowicz – *Bibliografia źródeł Watykańskich cytowanych w polskich periodykach 1946–1990*. Varšava 2000; Kazimierz Banaszek – *Informator a Archiwum instytucji Ministerstwa obrony narodowej i archiwach rodzajów sił zbrojnych*. Varšava 2000; Janusz Grabowski – *Kancelarie i dokumenty książąt mazowieckich w latach 1341–1381*. Varšava 1999; Jadwiga Garbowska – *Materiały archiwalne twórczości naukowej geologów polskich w zbiorach Muzeum ziemi Pan*. Varšava 2000; Wojciech Materski – *Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a sowietami w okresie międzywojennym*; Varšava 2000. Wacław Kolak – *Katalog Archiwum klasztoru OO. karmelitów w Krakowie na Piasku 1398–1945* (1988); Jerzy Michalewicz – *Z prac archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków 2001; Marian Radwan – *Materiały do dziejów Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej i w Rosji*. Lublin 1997–2001.

Záver tvorí prehľad zahraničných archívnych periodík (327–368), kronika udalostí (368–399), spomienky na zomretých (401–410) a bibliografia publikácií, ktoré vyšli pod záštitou Generálneho riaditeľstva štátnych archívov.

Zuzana Kollárová

COMMA 2003/1. International Journal on Archives. International Council on Archives. Paris 2003.

Monotematické číslo, venované problematike archívov a domorodému obyvateľstvu vo svete – *Archives and Indigenous Peoples*. Ako v úvodnom slove naznačujú Verne Harris a Adrian Cunningham z Austrálie a Južnej Afriky, v mnohých krajinách sveta je identita a práva domorodých obyvateľov závažnou celospoločenskou témou a výrazne ovplyvňuje aj politiku národnej jednoty v príslušných krajinách. Kolonializmus počas stáročí vážne ohrozil domorodé obyvateľstvo a ich kultúru. Až koncom 20. storočia demokratická atmosféra podnietila pokusy o rehabilitáciu týchto kultúr a spoločenstiev. V medzinárodnom kontexte sa viaceré iniciatívy pokúsili skoncentrovať energiu na riešenie problémov pôvodného obyvateľstva. Dlhodobou agendou aj Spojených národov sú otázky uznania a kodifikácie práv domorodého obyvateľstva na celom svete. Svetová organizácia duševného vlastníctva urobila takisto prvé kroky na úseku zákonnej ochrany tradičných kultúr. V Afrike pojem „znovuzrodenia“ a zodpovedajúcich politických a hospodárskych stratégií, smeruje k znovuobjaveniu fenoménu domorodcov.

Obsah tohto čísla sa venuje požiadavke rešpektu. Cieľom je vytvoriť miesto pre „domorodých“ vo vnútri prevládajúceho názoru o archíve. Pojem „domorodí ľudia“ sa používa pre skupiny ľudí (spoločenstvá, rodinné zväzy, spoločnosti atď.), ktoré sa tak sami označujú, alebo, ktorí musia alebo museli čeliť vyvlastneniu, marginalizácii štruktúrami a osobami, ktoré prišli „zvonku“.

Redakcia uprednostnila zverejnenie príspevkov, ktoré sa zaoberali týmito tematickými okruhmi: ako domorodci vnímajú pojem archív, problematické vzťahy medzi orálnou kultúrou a európskou predstavou o archíve, ktorá zdôrazňuje preberanie písomných dokumentov, kto kontroluje minulosť a aké sú dokumentárne formy a zdroje pamäti, úloha archívov pri odstraňovaní neprávosti voči domorodému obyvateľstvu, charakter dôkazu v právnom systéme domorodcov a ich účinok na archív a archivovanie, duševné a kultúrne vlastníctvo, stratégie archívov pre zachovanie etnografie domorodcov, ich kultúrnych hodnôt, stratégie vedúce k tomu, aby archívy mohli zhromažďovať všetky informácie o domorodcoch, z iniciatívy ako domorodcov, tak i ľudí mimo ich komunít, stratégie, vedúce priamo k účasti domorodých na správe archívov a aby samotný archív

bol miesto moci, sprostredkovateľom zápasu a odporu domorodých ľudí, aby archív bol povinný objaviť ukradnutú identitu.

Zverejňuje sa desať príspevkov: Ridington Robin a Jilian Ridington, *Archiving Actualities: Sharing Authority with Dane-zaa First Nations* (61–68). – Phaswane Mpe, „*Every Chair had a Story*“: *Orality, Records and Access* (69–74). – Ruth Morgan, „*So it is African although they were Hiding it*“: *Same-sex Sangomas and the Indigenous Oral archive* (75–82). – Shadrack Katuu, *Engaging Orality within the Archival Discipline: its Contents and Discontent* (83–102). – Tracy Jakobs a Sandra Falconer, Ka Mua. *Ka Muri Walking Backwards into the Future, Paths towards Managing Maori Information in Archives* (103–116). – Danielle Wickman, *The Failure of Commonwealth Recordkeeping: the Stolen Generations in Corporate and Collective Memory* (117–128). – Emma Toon, *Finding Stories of Stolen Lives: the Work of the Victorian Koorie Records Taskforce* (129–140). – Anna-Marie Schwirtlich, *Bringing them Home: Database Ethics, Culture and Information about Indigenous Australians* (141–146). – George Morgan, *Decolonising the Archives: Who Owns the Documents* (147–152). – Wendy Borchers, *Preserving the Dreamtime: Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies/Australian Broadcasting Corporation Research Preservation Project, 1991–1992* (153–166).

Peter Kartous

JOURNAL OF THE SOCIETY OF ARCHIVISTS, Published in association with the Society of Archivists, United Kingdom, Volume 24, No 1, April 2003; Volume 24, No 2, October 2003.

Číslo 1: Victor Gray, *Relating into Relevance* (5–13). Úvaha autora, dlhoročného podnikového archívára na sklonku profesionálnej kariéry, v ktorej si kladie otázky, prečo široká verejnosť venuje archívu, ktoré sú rovnako ako múzeá a knižnice ochrancami kultúrneho dedičstva, menšiu pozornosť ako ich partnerom. Dôvody takéhoto prístupu sú rôzne. Niektoré z nich sú dané a nemenné ako napr. to, že archívne dokumenty sa len málo týkajú nášho každodenného života, nemajú „imidžovú“ príťažlivosť, nemajú v sebe bezprostredný mediálny náboj. Odmieta však akceptovať tézu, že archívy sú preto „beznádejným prípadom“. Zmena v postavení archívov v spoločnosti musí v prvom rade vychádzať od samotných archívárov, a to akceptovaním nových prístupov smerujúcich ku koncovým používateľom archívnych dokumentov (napr. dokumentovať význam archívov pre jednotlivca aj v nadväznosti na zákon o voľnom prístupe k informáciám). Stručne povedané, hlavnou prioritou archívov by malo byť zabezpečenie efektívneho využívania archívnych fondov širokou verejnosťou v úzkej súčinnosti s múzeami a knižnicami, ktoré sú ich partnermi pri prezentácii

kultúrneho dedičstva. – Susan J. Davies – Mary Ellis, *Employment Trends in the Archive Domain, 1993–2001* (15–24). V posledných rokoch profesia archivára a spisového manažéra prešla výraznou zmenou. Korene týchto zmien treba hľadať v rýchlo sa rozvíjajúcich metódach archívnej práce a vo financovaní rôznych projektov. Dosiaľ sa však venovalo iba málo pozornosti identifikovaniu príčin týchto zmien a kvantifikácii ich dopadov na profesiu archivára. Autorky tohto príspevku sa preto rozhodli zrealizovať výskumný projekt, ktorý si položil za cieľ analyzovať nové trendy v archívnej profesii na základe údajov získaných z inzerátov, ponúkajúcich voľné pracovné miesta na pozície archivára a spisového manažéra, publikovaných v rokoch 1993 až 2001. Predloženú analýzu dopĺňajú viaceré tabuľky. – Norman James, *The Historical Manuscripts Commission's Repository Inspection Programme 1998–2003: outcomes and challenges* (25–33). V roku 1998 začala *Historical Manuscripts Commission* s realizáciou päťročného plánu previerky depotov určených na uloženie rukopisných dokumentov. Cieľom tejto previerky bolo posúdiť, do akej miery kontrolované archívy dodržiavajú fyzikálne požiadavky na úschovu archívnych dokumentov v súlade s normou *Standard for Record Repositories* a normou BS 5454 (britská norma pre ochranu archívnych dokumentov). Previerkou prešlo 40 inštitúcií celoštátneho (s výnimkou Škótska) i regionálneho charakteru, pričom sa vo viacerých prípadoch zistili vážne nedostatky v dodržiavaní parametrov stanovených normou, a to aj v prípade niektorých účelových budov. Previerka bola súčasťou projektu premeny *Public Record Office* na Národný archív, ku ktorej došlo v apríli roku 2003. Na základe tohto projektu Národný archív prevzal na seba funkcie dovtedajšej Komisie pre historické rukopisy. – Elizabeth Hallam Smith, *Customer Focus and Marketing in Archive Service Delivery: theory and practice* (36–53). Komu slúžia archívy? Väčšina archivárov by na takto položenú otázku odpovedala, že stredobodom našej pozornosti sú bádatelia, návštevníci archívov, v súčasnosti dokonca vo väčšej miere ako hocikedy predtým. Dôkazom toho je aj pozitívna odozva, ako nás o tom môžu presvedčiť ročenky prinášajúce informácie o návštevnosti archívov. Autorka tejto štúdie si napriek kladnej odpovedi myslí, že pri podporovaní záujmu širokej verejnosti o archívne dokumenty sa treba orientovať na využívanie marketingových techník. Preto je pre archivára dôležité poznať ich, rozumieť im a súbežne s inými novými znalosťami ich využívať, aby sa tak mohli zabezpečiť pozície a renomé archívnej profesie. Na príklade PRO, ktorý si osvojil používanie marketingových techník na podporu svojho programu archívnych služieb, hodnotí výsledky dosiahnuté za ostatné desaťročie. – Jenny Morana – Martin Taylor, *Lowering the Drawbridge: further thoughts on discriminating between readers* (55–64). Ďalší z príspevkov do diskusie o prístupe archivárov k rozdielnym kategóriám bádateľov. Autori tohto príspevku predkladajú niektoré ďalšie skutočnosti o bádateľskej „diskriminácii“ praktizovanej na úrovni regionálnych a miestnych archívov, kde väčšinu bádateľov tvoria záujemcovia o štúdium genealógie a iní „rekreační“ historici. – Caroline Williams, *Data Collection and Management in the Archival Domain* (65–81). Vo februári 2002 bolo Liverpoolské univerzitné centrum pre archívne štúdie (LUCAS) poverené spracovať „diagnostickú snímku dát z ar-

chívneho rezortu“ s cieľom získať kompaktný obraz o prijímaní, získavaní, správe a využívaní štatistických a kvalitatívnych údajov v archívnictve. Bol to prvý krok smerom k zlepšeniu metód získavania prierezných informácií so zámerom z dlhodobého hľadiska napomáhať plneniu vládnych úloh. Takýto projekt paralelne prebiehal aj v rezorte múzeí a knižníc. Tak vznikli tri separátne štúdie, ktoré poskytli údaje pre krížovú analýzu vykonanú Severovýchodnou radou pre múzeá, knižnice a archívy (NEMLAC). Analýza prezentuje, v čom sa múzeá, knižnice a archívy pri manažovaní svojich aktivít líšia a čo majú spoločné. V závere prináša deväťbodové odporúčania. – Zoë A. Smyth, *The Impact of Freedom of Information Legislation in Ireland* (83–91). Zákon o voľnom prístupe k informáciám, ktorý v Írsku nadobudol platnosť v roku 1997, upozornil na dôležitosť kvalitatívnej správy registratúr v praktickej činnosti orgánov verejnej správy. Autorka v článku venuje pozornosť všeobecnému zhodnoteniu najnovšieho vývoja a vplyvu tohto zákona na profesiu spisového manažéra v Írsku (severnom i južnom). – *Obituaries* (93–101) – *Review article* (103–106) – *Book reviews* (107–120) – *Notices of new publications received* (121–122) – *Society of Archivist's Publications* (123–124).

Číslo 2: Helen Forde, *Archives and Success – let's keep going!* (133–139). Úvaha prezidentky Spoločnosti archivárov na tému archívnictvo a jeho úspechy. Tie, ktoré britské archívy dosiahli za ostatné roky sú síce očividné, ale až doneďadna boli ťažko merateľné. Autorka konštatuje, že sa o to snažili viaceré generácie archivárov. Boli pokusy využiť pre tento účel nové technológie, revidovať existujúcu archívnu legislatívu, či využiť zmeny na úseku spisového manažmentu. Istým indikátorom dosiahnutého úspechu sú však aj výsledky práce Národnej archívnej rady a nové finančné zdroje poskytnuté archívnictvu. Súčasťou dosiahnutých úspechov je sústavné udržiavanie archívov v ich aktivitách s poukazom na ich dôležitosť pre život každého občana krajiny. – Paul Gibbon – Caroline Shenton, *Implementing a Records Management Strategy for the UK Parliament: the experience of using Keyword AAA* (141–157). V roku 1999 sa Parlamentný archív zapojil do projektu zlepšenia správy registratúry britského parlamentu. Jedným z hlavných aspektov novej stratégie bolo zavedenie funkčnej klasifikačnej schémy pre spisové materiály opierajúcej sa o austrálsky produkt *Keyword AAA*. Autori objasňujú v článku širšie súvislosti zavedenia novej schémy spisového plánu a predkladajú niektoré podrobnosti ako prispôbili *Keyword AAA* na britské pomery. Podľa ich názoru môže tento produkt slúžiť ako vzor pre celú sféru verejnej správy vo Veľkej Británii. – Rachel Cosgrave, *The AIM25 Project* (159–174). Akronym AIM25 treba dešifrovať ako skratku pre internetovo prístupnú databázu obsahujúcu viac ako 5 700 opisov rôznych archívnych fondov a zbierok uložených vo viac ako 50 vzdelávacích a podobných inštitúciách nachádzajúcich sa na území veľkého Londýna (približne v okruhu 25 míľ). Projekt, finančne zabezpečený z udeleného grantu, ktorý spracoval malý kolektív archivárov, sa opiera o normu pre opis archívnych dokumentov (vrátane ISAD(G)), skúsenosti z indexovania a tvorby predmetových hesiel a technické aspekty sledujúce najmä prepojenie databázy s inými

systémami. Cieľom tohto projektu je zvýšiť informovanosť o archívnych fondoch a tým aj ich využitie bádateľskou verejnosťou. Dôkazom úspešnosti projektu je aj veľký počet zaznamenaných návštev tejto webovej stránky. – Eleanor Gawné, *Cataloguing Architectural Drawings* (175–187). Príspevok je vlastne metodickým návodom ako spravovať obrazové záznamy — stavebné plány a výkresy a zároveň pomôckou pre tých archivárov, ktorí v tejto sfére nie sú odborníkmi a chceli by pracovať v takomto „netradičnom“ archíve. Autorka článku opierajúc sa o skúsenosti veľkého počtu domácich i zahraničných odborníkov pracujúcich v tomto type archívu, krok za krokom poskytuje rady ako vyradovať, triediť, usporadúvať a katalogizovať stavebné plány a výkresy. Ďalej nás oboznamuje s typológiou obrazových záznamov, podáva výklad odborných termínov vrátane výrazov používaných na opis špecifických druhov dokumentov. Metodický návod dopĺňajú tri vzorové prípadové štúdie katalogizácie rôznych druhov obrazových dokumentov s odkazom na britské a medzinárodné normy pre katalogizovanie. V závere autorka predkladá svoje úvahy o preberaní obrazových dokumentov v elektronickej forme do archívnej úschovy. – Heather Forbes, *Preparation, Prevention and Practice: attempting to avoid disasters at Canterbury Cathedral Archives* (189–197). Článok prináša hodnotenie viacerých poplachových cvičení, ktoré realizoval Archív a knižnica Cantaburskej katedrály s cieľom preveriť niektoré body krízového plánu, ako aj prijaté opatrenia na jeho úpravu. Archív väčšinu cvičení zabezpečoval v súčinnosti s Kentskou hasičskou brigádou (podľa SOS plánu), pričom sa testovali časové limity na zvolávanie ľudí (budiče), sťahovanie materiálov zo zadymených priestorov a klady a zápory evakuácie archívnych a knižničných dokumentov. – Sarah Higgins – Gavin Inglis, *Implementing EAD: the experience of the NAHSTE project* (199–214). Kódovací jazyk XML si osvojili viaceré profesionálne organizácie, keďže je medzinárodne voľne prístupný a vhodný pre štruktúrované označovanie digitalizovaných dát, uľahčuje výmenu elektronických dát, manipuláciu s nimi a vyhľadávanie na internete. V roku 1998 Spoločnosť amerických archivárov uverejnila pravidlá pre používanie XML v archívnictve, ktoré nazvala DTD (Document type Definition) pre kódovaný opis archívneho dokumentu (EAD). Tieto pravidlá sa dnes chápu ako norma pri práci na spoločných katalogizačných projektoch. Takýmto spoločným projektom troch vysokoškolských inštitúcií sa stal aj projekt NAHSTE, ktorý poskytuje prostredníctvom internetu prístup k archívnym pomôckam takmer 50 archívnych fondov a zbierok. Štúdia zároveň predkladá postupy, ktoré musí archivár vykonať, aby bol technicky schopný takéto pomôcky vytvoriť. – Roger M. C. Sims, *Obligations and Aftercare: the depositor and service standard agreements* (215–221). Archívy uzatvárajú s externým prostredím zmluvy na zabezpečenie rôznych štandardných služieb. Na zabezpečenie prevádzky archívu slúžia tzv. zmluvy o vnútorných službách, ktoré môžeme definovať ako dobrovoľné normy zabezpečujúce vnútorný chod organizácie. Autor článku venuje pozornosť práci s jedným typom štandardnej zmluvy, ktorou je depozitná zmluva. Túto uzatvára archív s vlastníkom archívneho materiálu a jej obsahom sú dohodnuté podmienky dočasnej úschovy, kde dôležitú úlohu zohrávajú osobnostné predpoklady archivára.

– Brian Barber, *George Herbert Fowler and County Records: a comment* (223–225). V krátkom príspevku autor reaguje niektorými doplňujúcimi faktami na biografický medailón venovaný Dr. Georgovi H. Fowlerovi, bedfordshirskému archívarovi z prvej polovice 20. storočia, ktorý bol uverejnený v minuloročnom druhom čísle tohto časopisu. – *Obituary* (227–229) – *Review article* (231–238) – *Book reviews* (239–254) – *Notices of new publications received* (255–258) – *Volume contents and index of volume 24, 2003* (259–264).

Peter Draškaba

RASSEGNA DEGLI ARCHIVI DI STATO, Roma, anno LVIII, 1998, No 2–3.

Číslo 2–3: Elio Lodolini, *Archivio e registratura (archivistica e gestione dei documenti) nel pensiero di Leibnitz* (in appendice tre saggi di Leibnitz tradotti da Mauro Tosti-Croce) (245–267). Krátka štúdia známeho archívneho teoretika je venovaná Gottfriedovi W. Leibnitzovi, ktorý vynikol nielen ako filozof a matematik, ale ako „posledný polyhistor“ sa zamerával aj na otázky spojené s právnou teóriou a praxou, históriou a archívniectvom po tom, ako roku 1676 vstúpil do služieb vojvodu z Braunschweigu. Je prekvapujúce, že jeho teoretický i praktický prínos pri formulovaní definície archívu a registratúry odborná verejnosť dosiaľ ignorovala, a to aj v Nemecku, i keď samozrejme táto zodpovedá dobe, v ktorej žil a jeho praktickému záujmu spracovať návrh na uskutočnenie reformy verejnej správy. Autor štúdie predkladá analýzu troch Leibnitzových návrhov na organizáciu archívov a registratúr braunschweigskeho vojvodstva z rokov 1678–80. Prílohou štúdie je preklad týchto návrhov, ktorý vyhotovil Mauro Tosti-Croce. – Nicola Vassallo, *Da strumento fiscale a fonte per la storia e per la gestione del territorio: il riordinamento „virtuale“ del Catasto delle alluvioni coltivate di Alessandria* (268–293). Publikovaná štúdia je vlastne úvodom k archívnej pomôcke, inventárnemu súpisu virtuálnej zbierky pozemkových kníh a máp záplavového územia Alessandrie a jej okolia. Súčasťou úvodu sú dejiny a rozbor zbierky, ktorej nové pozemkové knihy a mapy boli vyhotovené na základe verejného nariadenia Piemontského kráľovstva z roku 1775. V ňom sa stanovilo, že všetky miestne úrady musia vykonať nové súpisy pozemkového vlastníctva a vniesť ich do katastrálnych máp. Na ich základe sa potom znovu rozdelili daňové povinnosti medzi jednotlivé obce. Štúdiu v prílohe dopĺňa inventárny súpis chronologicky členený na sedem častí. – Francesco Albanese, *Un percorso fra le carte dell'archivio centrale dello stato: la repubblica sociale italiana* (294–329). Pre štúdium mocenských pohybov v Taliansku v období 1. polovice 20. storočia zohráva dôležitú úlohu otázka rekonštrukcie archívnych fondov a poznanie ich dejín, a to napriek faktu, že od 2. svetovej vojny uplynulo

viac ako polstoročie. Je to dané tým, že dokumenty fašistickej strany boli na základe príkazu jej vedenia zväčša zničené a registratúry ústredných úradov sčasti ešte pred príchodom spojeneckých vojsk do Ríma presunuté na sever (do vybraných miest od Milána až po Benátky), kde Mussolini 23. 9. 1943 vyhlásil bábkovú vládu Talianskej sociálnej republiky a kde presídlili všetky ministerstvá, iné boli čiastočne zničené ešte v hlavnom meste. Časť fondov presunutých ústredných úradov, ako aj fondov ústredných úradov Mussoliniho republiky sa na konci vojny stala korisťou partizánov a spojeneckých vojsk (celkovo 400 vagónov), ktoré ich najprv previezli na mikrofilmovanie do Washingtonu a Londýna a len postupne a ani to nie komplexne ich odovzdávali Taliansku. V druhej časti štúdia prináša prehľad o súčasnom stave archívnych fondov Talianskej sociálnej republiky a možnostiach ich bádateľského využívania. – Valentina Zappa, *Gianfranco Bianchi e il suo archivio* (330–349). Rozbor osobného archívneho fondu Gianfranka Bianchiho, profesora Katolíckej univerzity v Miláne, popredného filozofa a historika moderných dejín Talianska, s ktorým sa jeho spolupracovníci 23. 5. 1990 navždy rozlúčili. Autor rozboru po stručnom náčrte Bianchiho pedagogickej a vedeckej kariéry venuje pozornosť najmä opisu archívneho fondu zloženého z troch častí. Kľúčový význam majú archívne dokumenty týkajúce sa obdobia od pádu fašistickej vlády v Ríme až po oslobodenie Talianska, keďže Bianchi bol jedným z aktívnych účastníkov talianskeho hnutia odporu. – *Cronache* (350–371) – *Note e commenti* (372–442) – *Documentazione* (443–540) – *L'attività degli archivi* (541–573) – *Versamenti, trasferimenti, depositi, doni e acquisti: 1997* (574–619) – *Notiziario bibliografico* (620–632) – *Libri ricevuti* (633–635) – *Disposizioni normative* (636–653) – *Indici dell'annata 1998* (654–660).

RASSEGNA DEGLI ARCHIVI DI STATO, Roma, anno LIX, 1999, No 1–3.

Číslo 1–3: Monotematické trojčíslo uverejňuje v plnom znení všetky referáty a koreferáty, ktoré odznali na dvoch konferenciách organizovaných v rokoch 1998 a 1999. Obidve sa venovali problematike aplikácie nových informačných technológií pri sprístupňovaní archívnych fondov z 2. polovice 20. storočia (v prvom prípade) a formovania a správy registratúr orgánov a organizácií verejnej správy (v druhom prípade). Prvá konferencia, s názvom *Il futuro della memoria. Archivi per la storia contemporanea e nuove tecnologie* (Budúcnosť historicko-dokumentačnej pamäti národa. Archívy, súčasné dejiny a nové informačné technológie), sa konala v dňoch 26.–27. 2. 1998 v Turíne a zorganizovala ju piemontská regionálna samospráva spolu s nadáciou C. Donat-Cattinu. Prvý deň konferencie odznali analytické príspevky zamerané na typovo široký diapa-zón neštátnych archívov regionálnej povahy (osobné archívy, archívy politických strán, podnikové a bankové archívy, cirkevné archívy). Druhý deň konferencie odznali príspevky venujúce sa analýze rôznych informačných pomôcok umožňujúcich prístup k archívnym dokumentom, medzi nimi aj pomôcky vypra-

cované pomocou využitia rôznych aplikačných softvérových produktov (Nautilus, Sesamo, Arianne a pod.). – Archivi per la storia contemporanea. Guido Gentile, *Gli archivi degli istituti culturali piemontesi* (20–26). Antonio Dentoni-Litta, *Gli archivi del nostro secolo: conservazione e valorizzazione* (26–35). Stefano Vitali, *Le convergenze parallele. Archivi e biblioteche negli istituti culturali* (36–60). Ersilia Alessandrone Perona, *Gli archivi personali* (60–66). Pier Luigi Bassignana, *Gli archivi industriali* (67–70). Giuseppe Tuninetti, *Gli archivi ecclesiastici in Piemonte* (70–73). Claudio Della Valle, *Archivi politici e sindacali* (73–77). Anna Cantaluppi, *Gli archivi degli istituti di credito* (77–82). Nuove tecnologie: progetti e realizzazioni. Gabriella Serratrice, *Censimento e diffusione sulla rete Internet* (83–93). – Leonardo Musci, *Archivi del Novecento* (94–99). Gianni Perona, *L'applicativo „Guida“ per la gestione di inventari e un'esperienza d'interazione con un thesaurus* (99–104). Roberto Grassi, *La scelte di Sesamo* (104–109). Cecilia Poggetti, *Arianna: un software per la descrizione di archivi storici* (110–116).

Druhá konferencia, s názvom *Gli archivi digitali del 2000 nella pubblica amministrazione. L'innovazione nella gestione dei flussi documentali e degli archivi* (Verejná správa a archivovanie produktov informačných technológií. Nové postupy pri správe registratúr a archívov), sa konala 8. mája 1999 v Ríme. Na konferencii odznali tieto príspevky: Maria Guericio, *La formazione dei responsabili dei servizi per la gestione dei flussi documentali e degli archivi* (119–128). Linda Giuva, *Gli strumenti archivistici per la gestione dei documenti: la registrazione di protocollo, la classificazione, i piani di conservazione* (128–139). Elisa Bucci, *Progettare il sistema di classificazione, definire procedure, flussi e organizzazione di una direzione generale per gli affari generali amministrativi e del personale* (139–147). Rossella Bonora – Antonio Nardelli, *La gestione dei flussi documentali: il caso della Provincia di Bologna* (148–163). Fabrizio De Martinis, *Un sistema informatico per la gestione documentaria: dalla formazione dei documenti attivi alla conservazione permanente dei documenti storici. Uno studio Sogei* (167–179). Lucilla Garofalo, *Conoscere per conservare: il censimento degli archivi digitali nelle amministrazioni* (179–192). Maria Grazia Pastura, *Alcune considerazioni in materia di privacy, diritto di accesso e diritto alla ricerca storica* (193–216). – *Cronache* (217–224) – *Documentazione* (225–283) – *L'attività degli archivi* (284–306) – *Notiziario bibliografico* (307–328) – *L'organizzazione degli archivi di stato* (329–333) – *Disposizioni normative* (334–372) – *Indici dell'annata* (373–37).

RASSEGNA DEGLI ARCHIVI DI STATO, Roma, anno LX, 2000, No 1, 2, 3.

Číslo 1: Reinhard Härtel, *Il notariato fra Alpi e Adriatico* (9–26). Publikovaný referát je upravenou verzou, ktorú autor predniesol na konferencii „Vplyv alpskej oblasti na rozvoj susediacich regiónov v stredoveku“ vo Verone v roku 1996. Základnou tézou príspevku je konštatovanie, že ak chceme hovoriť

o úlohe inštitútu stredovekých notárov na území medzi východnými Alpami (Štajersko, Slovinsko) a Jadranom (Friuli a Istria), musíme venovať pozornosť diplomatickému rozboru vydávaných listín, ktoré z formálneho hľadiska vykazovali isté rozdiely v závislosti od lokálnych tradícií a vplyvov. Tak napr. v zaalpskej oblasti pôvodnú *chartu* nahradila *notitia*, ktorá sa však typovo odlišuje od tej, ktorá sa používala na juh od Álp. Napr. *notitiae* boli častokrát nedatované (niekedy boli vydané aj niekoľko rokov po právnom akte), nepodpísané, neoverené notárom a nespečatené. Vzhľadom na tieto skutočnosti nemal tento typ listiny takú právnu relevanciu ako tie, ktoré boli notármi spísomnené v iných oblastiach Talianska. V druhej časti príspevku autor venuje pozornosť vplyvu zaalpských (nemeckých) oblastí na notárske listiny vydávané vo Friuli a Istrii, pričom konštatuje úzke vzťahy medzi diplomatikou a dejinami vzdelanosti vo všeobecnosti. Tieto vplyvy však koncom 12. storočia postupne miznú. – Mario F a m e l i, *Sistemi informativi in tema di nuovi diritti dell'era tecnologia: l'archivio elettronico su „Diritto alla vita e aborto“* (27–45). Inštitút pre právnu dokumentáciu sa podujal na zostavenie databázy právnych dokumentov virtuálnym prepojením informačných systémov viacerých relevantných orgánov a organizácií (Najvyššieho kasačného súdu, Senátu a ďalších), čím vznikol elektronický „archív“ DOGI (Dottrina giuridica) ako podsystem systému DOTTR. Od roku 1998 sa súčasťou tohto podsystemu stal aj tzv. bibliografický archív, tematická databáza právnych dokumentov týkajúcich sa problematiky práva na život a interrupciu obsahujúca niekoľko tisícok záznamov. V príspevku venuje autor pozornosť metodike budovania tejto tematickej databázy, jej štruktúre a zvoleným postupom opisu obsahu dokumentov. – *Cronache* (46–93) – *Note i commenti* (94–193) – *Documentazione* (194–198) – *Ordinamenti e inventari* (194–208) – *Versamenti, trasferimenti, depositi, doni e acquisti*: 1998 (209–258) – *Notiziario bibliografico* (259–279) – *Libri ricevuti* (280–282) – *Disposizioni normative* (283–333).

Číslo 2: Giuseppe Chironi, *Prime note sull'ordinamento dei fondi Giudicanti dell'Antico Stato senese e Feudi dell'Archivio di Stato di Siena* (345–361). Prezentácia prvých poznatkov z realizácie projektu usporiadania registratúrneho materiálu súdov mestského štátu Siena (od 14. storočia až po rok 1808), ktorý štátny archív prevzal do svojej úschovy ešte v roku 1858. Svojím objemom (30 000 súdnych spisov a registrov) je to jeden z najväčších súborov archívneho materiálu sienskeho archívu, pričom časť registratúrneho materiálu v množstve 7 000 spisov bola vmanipulovaná do tzv. fondu *Feudi* a časť do fondu vikariátu (mestskej polície). Štúdia nás oboznamuje s dejinami súdnictva sienskeho štátu a ich reformami od 13. až po 19. storočie, ďalej predkladá typológiu súdnych písomností a analýzu súdnych registratúr (občianske a trestné záležitosti a vedenie registrov). V závere venuje autor štúdium pozornosti niektorým metodologickým problémom usporiadania tohto súboru písomností, vnútornej štruktúry a periodizácii budúceho fondu (časovým predelom je súdna reforma, ktorú v roku 1561 vykonal Cosimo I.). – Massimo Sanacore, *Documenti „seriali“ politici, letteratura non convenzionale e conservazione archivistica* (362–372). Predmetom dohody uzavretej medzi talianskou Archívnou správou a Nadáciou

Lelio e Lisli Basso, ku ktorej došlo v roku 1999, bol zber údajov a vydanie tematického sprievodcu po archívnych fondoch k dejinám mládežníckeho a študentského hnutia v Taliansku v rokoch 1966 až 1978. Vydanie sprievodcu má veľký význam pre lepšie poznanie dvoch významných rokov v modernom mládežníckom hnutí, a to roku 1968 a roku 1977. Z tohto hľadiska je dôležitým prínosom akvizícia Štátneho archívu v Livorne, ktorému sa podarilo darom získať súbor archívnych dokumentov dvoch ľavicových regionálnych mládežníckych organizácií vyvíjajúcich politickú činnosť v uvedenom historickom období. Autor štúdie venuje pozornosť rozboru týchto dvoch fondov, pričom obhajuje názor, že ich súčasťou sú aj drobné tlače, ktoré sa podarilo získať zbierkovou činnosťou. V druhej časti štúdie sa zameriava na niektoré otázky posudzovania archívnej hodnoty týchto dokumentov aj z aspektu uplatňovania medzinárodnej normy pre opis archívnych dokumentov – ISAD(G) a ISAAR (CPF). – *Riprogettare „Anagrafe“. Elementi per un nuovo sistema archivistico nazionale. Relazione del gruppo di lavoro per la revisione e la reingegnerizzazione del sistema informativo nazionale „Anagrafe informatizzata degli archivi italiani“*. (373–454). Po rozsiahlej diskusii k medzinárodnej norme pre opis archívnych dokumentov (ISAD(G)) poverila talianska archívna správa desaťčlennú pracovnú skupinu pripraviť projekt s názvom *Anagrafe* s cieľom revidovať a prepracovať doterajší národný archívny informačný systém v súlade s najnovšími medzinárodnými poznatkami z oblasti informatizácie archívov. Časopis uverejňuje in extenso správu tejto pracovnej skupiny: 1. História a obsah projektu *Anagrafe*. 2. Aktualizácia projektu. 3. Súčasný stav informatizácie a prepracovanie systému *Anagrafe*: prvky nového archívneho informačného systému. 4. Záver a ďalšie perspektívy rozvoja tohto systému. – Giuseppe Paletta, *L'attività del Centro per la cultura d'impresa* (455–473). Lombardské Centro per la cultura d'impresa sa podujalo vypracovať a potom aj realizovať projekt Územného hospodárskeho archívu provincie Miláno. V prvej etape si projekt stanovil cieľ vykonať súpis tzv. historických archívnych fondov uložených v PA na území provincie (cca v 200 podnikových archívoch) a potom v druhej etape ho uverejniť na webovej stránke za účelom ich monitorovania a ochrany. V tretej etape projekt plánuje na celoštátnej úrovni vybudovať databázu historických (uzavretých) archívnych fondov uložených v PA a informovať o ich prístupe širokú bádateľskú verejnosť (vyhotoviť tzv. *Elenco degli archivi storici d'impresa aperti alla consultazione pubblica*). – *Cronache* (474–485) – *Note e commenti* (486–520) – *Documentazione* (520–522) – *Ordinamenti e inventari* (523–535) – *L'organizzazione degli Archivi di stato* (536–540) – *Notiziario bibliografico* (541–556) – *Libri ricevuti* (557–559) – *Disposizioni normative* (560–589).

Číslo 3: La legislazione dei beni culturali (1998–2001) (643–921). Monotematické číslo venované novej legislatíve na poli ochrany kultúrneho dedičstva, ktorá nadobudla účinnosť v rokoch 1998–2001. Právne predpisy publikované v plnom znení rozdelili zostavovatelia do troch blokov. V prvom bloku sú texty právnych predpisov (zákon a vyhlášky) týkajúce sa reorganizácie ministerstva pre kultúrne záležitosti (zákon č. 368/1998) a jeho kompetenčných záležitostí,

v druhom bloku texty právnych noriem týkajúce sa ochrany archívneho dedičstva a archívnej administratívy a v treťom bloku texty predpisov venované technickým pravidlám vedenia správy registratúry a elektronických dokumentov. Bloky právnych predpisov dopĺňajú úvodné štúdie, resp. komentáre. Maria Grazia Pastura, *Il Testo unico delle disposizioni in materia di beni culturali e ambientali* (611–619) – Linda Giuva, *Il Testo unico delle disposizioni legislative e regolamentari in materia di documentazione amministrativa* (620–631) – Manno Tolu, *Gli archivi dello Stato contemporaneo. Sorveglianza e tutela: il nuovo assetto normativo* (632–642). – *Note e commenti* (922–933) – *Versamenti, trasferimenti, depositi, doni e acquisti: 1999* (934–970) – *Notiziario bibliografico* (971–982) – *Libri ricevuti* (983–984) – *Indici dell'annata* (985–990).

Peter Draškaba

SPRÁVY

37. MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA ARCHÍVOV V JUHOAFRICKEJ REPUBLIKE

37. medzinárodná konferencia Table ronde des Archives sa konala v juhoafrickom Kapskom Meste v dňoch 21.–25. októbra 2003. Bola poslednou z troch konferencií, ktoré sa konajú vždy medzi dvoma svetovými kongresmi a ňou sa aj zavíril tematický cyklus „Archívy a spoločnosť“, ktoré boli predmetom rokovaní vedúcich predstaviteľov archívniectiev členských štátov Medzinárodnej rady archívov. Kým konferencia v Reykjavíku v roku 2001 sa zaoberala problematikou hodnotenia a preberania archívnych dokumentov zo súčasných inštitúcií, ďalšia konferencia v Marseille v roku 2002 sa zaoberala otázkou, ako spoločnosť vníma archívy, konferencia vo svetoznámom juhoafrickom prístavnom meste sa zaoberala problematikou archívov a ľudskými právami.

Na konferencii sa zúčastnilo 150 predstaviteľov archívnych správ, národných archívov a archívnych spoločností zo 69 krajín, ako aj zástupcovia Medzinárodnej rady archívov, jej orgánov, ďalej predstavitelia UNESCO a ďalších medzinárodných organizácií. Na úvod konferencie počas slávnostného ceremoniálu si účastníci konferencie vypočuli prednášky bývalého prezidenta Botswany sira Ketumile Masirea Demokracia a mier v Afrike a úloha archívov a emeritného arcibiskupa Desmonda Tutu, ktorý veľmi pôsobivo hovoril o slobode a uzmiernení a o úlohe archívu v týchto procesoch. Účastníkov konferencie privítal Dr. Graham Dominy, riaditeľ Národného archívu Južnej Afriky. Pozdravný príhovor predniesol aj minister umenia, kultúry, vedy a technológie, do ktorého pôsobnosti patrí aj archívniectvo v Južnej Afrike.

Hlavnú odbornú tému *Archívy a ľudské práva* účastníci prerokovali na troch plenárnych zasadnutiach. Účastníci konferencie sa na nich zamerali na pramene dokumentujúce problematiku ľudských práv a na špecifické problémy ich ochrany, prístupu k nim, najmä zo strany súdnych orgánov, predstaviteľov politiky a historikov. Ochrana týchto archívnych prameňov je vitálnou pre ľudí, pre ktorých sú zdrojom spravodlivosti a odškodnenia. Tieto dokumenty sú dôležité aj pre spoločnosť, pretože umožňujú proces uzmierenia občanov a prechod k demokracii. Účastníci sa zamýšľali nad úlohou archívov, ktoré nielen môžu, ale aj musia zohrať rozhodujúcu úlohu v tejto oblasti. Účastníci konferencie konštatovali, že politická verejná moc nie vždy si je vedomá faktu, že archívy sú východiskom tohto procesu. Nezabudla sa pripomenúť ani zraniteľnosť takýchto dokumentov.

Prvé plenárne zasadnutie pod predsedníctvom Darie Nałęcz z Poľska sa zaoberalo, v kontexte na hlavnú tému, štátnymi a mimovládnymi archívnymi prameňmi. Guy Braibant z Francúzska sa zaoberal vo svojom príspevku problematikou archívov a ľudskými právami. Pripomenul, že archívy sú miestom, kto-

ré uchováva pamäť pokroku v oblasti ľudských práv, ako aj ich porušovania. Antonio Gonzalez Quintana zo Španielska venoval pozornosť archívom bezpečnostných služieb bývalých represívnych režimov. Nemec Klaus Olden hovoril o prenasledovaní a odpore, o kompenzáciách a uzmiernení z pohľadu využívania archívov politických a represívnych orgánov bývalej NDR. Tom Adami, archivár Medzinárodného trestného súdu pre Rwandu pôsobiaci v Tanzánii, hovoril o využívaní archívnych dokumentov pre objasňovanie problémov genocídy a spravodlivosti. Gabriela Nishiguchi z Kanady poskytla informáciu o využívaní archívnych dokumentov Národného archívu Kanady v Ottawe pre ochranu ľudských práv v multikulturálnej spoločnosti, s osobitným zreteľom na japonskú menšinu v Kanade. V diskusii P. Kartous informoval plénum o činnosti štátnych archívov v rehabilitačných a odškodňovacích konaniach. Súčasne podal informáciu, že dokumenty pochádzajúce z činnosti represívnych orgánov z rokov 1938–1989, osobitne však dokumenty pochádzajúce z činnosti Štb sú sústredené v novovzniknutom Ústave pamäti národa.

Na druhom plenárnom zasadnutí pod predsedníctvom Trudy Huskamp Peterson z USA sa prerokovala *rekonštrukcia pamäti a identity so zreteľom na medzinárodné mimovládne pramene*. Gloria Alberti z Chile, zastupujúca UNESCO, pripomenula význam archívnych dokumentov, „archívov bolesti“, ako ich nazvala, pre objasňovanie genocídy občanov latinsko-amerických štátov s osobitným zreteľom na Chile. Patricia Tappata de Valdez z Argentíny ocenila silu a právnu preukaznosť archívnych dokumentov pre potreby organizácií na ochranu ľudských práv v Argentíne. Georges Willemin, archivár Medzinárodného výboru Červeného kríža (Švajčiarsko) oboznámil s využívaním archívnych dokumentov tejto svetovej organizácie pri rekonštrukcii identity obetí represie. Alan Divack z USA hovoril o pomoci Fordovej nadácie pre archívy poskytujúce informácie na obranu ľudských práv.

Tretie zasadnutie pod predsedníctvom Joela das Neves Tembe z Mozambiku sa zaoberalo ochranou pamäti tradičných afrických spoločností *Archívy a právo na dôstojnosť*. Idrissa Zansambou z Nigérie sa v tomto kontexte zaoberal ochranou pamäti národov Nigérie s akcentom na ústne pramene a rukopisy. Henry C. Jatti Bredekamp z Južnej Afriky informoval o národnom projekte záchrany orálnych prameňov etnických skupín žijúcich na území Južnej Afriky. Graham Dominy z Južnej Afriky oboznámil s projektom Južnej Afriky a Mali pre záchranu stredovekých rukopisov z regiónu Tombuk. Mbaye Thiam zo Senegalu hovoril o práve na prístup k archívnym informáciám v subsaharskom regióne.

Na štvrtom, administratívnom zasadnutí sa prerokoval návrh štatútu Medzinárodnej rady archívov, ďalej priority a hlavné úlohy Medzinárodnej rady archívov v ďalších rokoch. V nasledujúcich rokoch medzinárodný archívny orgán zamerala svoju pozornosť na miesto archívov pri správe elektronických dokumentov, na rozvoj archívnej profesie, ďalej na ochranu archívnych dokumentov, na zlepšenie svojho pôsobenia a pracovných metód, na posilnenie priestorových kapacít archívov vo viacerých krajinách, na vypracovanie metodických materiálov a noriem, ako aj na ďalší rozvoj archívnych infraštruktúr v členských krajinách.

Na zhromaždení delegátov sa prerokovala správa z ostatného zhromaždenia delegátov v Marseille, ďalej ročné správy o činnosti rady, ako aj Medzinárodnej konferencie za okrúhlym stolom archívov, uskutočnila sa voľba viceprezidenta a poradcov Medzinárodnej konferencie za okrúhlym stolom archívov. Na zasadnutí sa schválilo čerpanie finančných prostriedkov MRA za rok 2002, prerokovala sa úprava rozpočtu na rok 2003, ako aj návrh rozpočtu na rok 2004 a rámcový návrh na roky 2005–2008. Schválila sa revízia štatútu rady, odsúhlasilo sa miesto konania budúcej konferencie „za okrúhlym stolom archívov“ v Abu Dabi (Spojené arabské emiráty). Osobitná pozornosť sa venovala budúcoročnému medzinárodnému kongresu archívov, ktorý sa uskutoční v dňoch 23.–28. augusta 2004 vo Viedni. Prerokoval sa rámcový program ďalších troch konferencií „za okrúhlym stolom archívov“ v rokoch 2005–2007. Ďalší medzinárodný kongres archívov v roku 2008 by sa mal konať v hlavnom meste Malajzie v Kuala Lumpur. V ďalšej časti zasadnutia delegátov sa prerokovali správy o činnosti regionálnych združení sekcií a výborov rady, odsúhlasili sa programové priority a stratégie rady, publikačná činnosť rady a situácia archívov v Iraku.

Na záver konferencie jej účastníci prijali rezolúciu, ktorá pripomenula význam archívneho kultúrneho dedičstva, jeho ochrany a zabezpečenia prístupu k nemu. Ďalej sa zdôraznila nevyhnutnosť ochrany archívov Iraku a vyhodnotenia škôd, ku ktorým došlo v priebehu vojnových udalostí v tomto štáte vrátane zamedzenia vývozu dokumentov z Iraku. Rezolúcia ocenila prijatie deklarácie desiatich krajín východnej a južnej Afriky, ktorú kompetentní ministri prijali zámerne v priebehu konferencie o ochrane a využívaní archívnych dokumentov v týchto krajinách. Rezolúcia ďalej zdôraznila nevyhnutnosť ďalšej ochrany spracovania a sprístupnenia archívnych fondov bezpečnostných služieb bývalých represívnych režimov ako konštitutívnych elementov kolektívnej pamäti, ako nástrojov nastolenia všeobecnej spravodlivosti, ako základ práv obetí na odškodnenie. Tieto archívne dokumenty majú vitálnu dôležitosť pri ochrane kolektívnych práv, práv jednotlivcov, menšín a autochtónnych občanov. Aby nebol možný návrat k útlaku a aby nebolo možné v budúcnosti opakovať represie na obyvateľoch kdekoľvek vo svete, v rezolúcii sa odporučilo každej členskej krajine venovať pozornosť záchrane a ochrane takýchto dokumentov v národnej i medzinárodnej rovine, venovať pozornosť vytvoreniu legislatívnych podmienok na prístup k týmto dokumentom. Súčasne prístup uľahčovať aj rozsiahlymi sprístupňovacími prácami a nadväznou edičnou činnosťou. Na záver sa odporučil i zápis archívnych fondov represívnych služieb bývalých represívnych režimov do registra Pamäti sveta, ktorý sa vedie v UNESCO.

Účastníci konferencie na záver vyjadrili svoju vďaku vláde Južnej Afriky, príslušnému ministerstvu, miestnym orgánom i Národnému archívu za vynikajúce podmienky pre rokovanie vrátane spoločenského programu, v rámci ktorého sa uskutočnila i prehliadka väzníc na ostrove Robben Island, kde bol väznený bývalý juhoafrický prezident Nelson Mandela.

Peter Kartous

PORADY PREDSTAVITEĽOV ARCHÍVNICTVA ČLENSKÝCH A KANDIDÁTSKYCH ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE V ROKU 2003

Od roku 2001 sa pravidelné porady vedúcich predstaviteľov archívniectiev 15 členských štátov Európskej únie rozšírili aj o zástupcov z 10 kandidátskych krajín. Na poradách v Lunde (Švédsko) v roku 2001 i na zasadnutiach vo Valladolide (Španielsko) a v Kodani (Dánsko) nebol prítomný zástupca Slovenskej republiky. V roku 2003 sa tieto dvoj denné porady uskutočnili v rámci gréckeho a talianskeho predsedníctva v júni v Aténach a v septembri v Syrakúzach. Členské a prístupujúce krajiny Európskej únie na nich zastupovali zväčša riaditelia archívnych správ a národných archívov. Európsku komisiu zastupoval vedúci Historického archívu spoločenstiev Hans Hoffmann. Na oboch poradách bol prítomný aj generálny tajomník Medzinárodnej rady archívov Joan van Albada a viacerí experti Rady Európy. Ako host' sa na prvom stretnutí zúčastnil aj riaditeľ Federálneho archívu Švajčiarska Christoph Graf.

Rokovania oboch porád viedol Hans Hoffmann. Prerokovali sa viaceré spoločné materiály. V súlade s rezolúciou Rady zo 6. mája 2003 predsedajúci navrhol vytvorenie pracovnej skupiny expertov z jednotlivých členských a prístupujúcich krajín, ktorá sa bude v pravidelných intervaloch stretávať v Bruseli. Práca skupiny, zo Slovenska je v nej Mária Španková, sa zameria na využívanie nových technológií a na dlhodobé uchovávanie elektronických dokumentov. Hans Hoffmann sa ďalej zaoberal Historickým archívom spoločenstiev, organizáciou archívnej spolupráce medzi orgánmi a inštitúciami EÚ a pozornosť venoval potrebe zintenzívnenia spolupráce a koordinácie medzi členskými štátmi a Európskou úniou.

Expert MRA a Rady Európy Škót Patrick Cadell na oboch zasadnutiach vyhodnotil súčasný stav prípravy reedície tzv. Čiernej knihy z roku 1994, ktorá mapuje vtedajší stav archívniectva v členských štátoch únie. Vydanie publikácie sa plánuje najneskôr k viedenskému kongresu archívov v auguste 2004. Reedícia bude informovať už o stave archívniectva vo všetkých 25 členských krajinách EÚ. Členské a kandidátske krajiny, vrátane Slovenskej republiky, už pre tento zámer vyplnili rozsiahly dotazník. Nové vydanie tzv. Black Book, bude pozostávať zo siedmich kapitol (organizácia archívov v Európe, prístup k archívnych dokumentom, úloha archívára, ochrana a budúca orientácia archívov).

Švéd Claes Gränstrom informoval o už prebiehajúcom projekte EÚ DLM – Fórum, správa elektronických záznamov v ich celoživotnom cykle. Pracovná skupina aj so zástupcami z kandidátskych krajín by mala poskytovať technologickú a intelektuálnu pomoc, vydávať smernice pre dlhodobé uchovávanie elektronických záznamov a možnosti výskumu v oblasti takýchto záznamov. V diskusii zarezonovali aj otázky trvanlivosti a autenticity elektronických záznamov.

Hans Weber (Spolkový archív Nemecka) predniesol správu o *ochrane archívnych dokumentov v Európe pred dôsledkami prírodných katastrof*. Jeho in-

formácie a navrhované opatrenia vychádzali z dôsledkov povodní v Nemecku, Českej republike a v Poľsku v roku 2002.

Joan van Albada informoval o záujme MRA a EÚ vytvoriť sieť zástupcov archívnictva členských krajín, ktorá bude zabezpečovať otázky správy archívov a registratúr na úsekoch celkovej politiky, prípravy legislatívy, spolupráce so zástupcami krajiny v európskom parlamente a zástupcami v Bruseli.

Regionálne združenie MRA EURBICA reprezentovala jeho predsedníčka Martine de Boisdeffre. Rozoberala vzťahy medzi združením a riadiacimi predstaviteľmi archívnictva členských krajín EÚ. Konštatovala, že tieto vzťahy môžu byť iba doplňujúcim prvkom, nemôže ísť o konkurenciu alebo ich nemožno považovať za istú nadbytočnosť. Pripomenula úlohy archivárov členských štátov EÚ, ako aj úlohy EURBICA, ktorá je geograficky väčšia ako EÚ. Správu poradného výboru únie pre kultúrne dedičstvo k otázke smerníc o administratívnej spolupráci pri vývoze a dovoze predmetov kultúrneho dedičstva podala M. P. Mariani Rinaldi. Išlo o aplikáciu nariadenia EÚ, hlavne na úseku spolupráce colných orgánov. Z pohľadu slovenského archívnictva, v texte zákona č. 395/2002 Z. z., sa táto otázka rieši v osobitných ustanoveniach.

Na oboch konferenciách sa prerokovala aj problematika výmeny odborných informácií. Takýmto fórom má byť aj v budúcich rokoch INSAR, európske „archívne noviny“, ktoré vydáva Európska komisia. Preto sa rozširuje zoznam korešpondentov tak, aby boli zastúpené všetky krajiny (25), taktiež sa zvažuje modifikácia doterajšieho obsahu zo všeobecných informácií na praktické a aktuálne témy. Ďalšou formou šírenia informácií by mohol byť pravidelný monitoring internetových stránok, odbornej literatúry, ako aj odborných podujatí.

Ďalším okruhom rokovania bola problematika ochrany archívnych dokumentov proti krádežiam. Informáciu spracoval francúzsky Národný archív. Zistilo sa, že archívne dokumenty sú predmetom krádeže nielen v bádateľniach archívov, ale, žiaľ, aj pracovníkmi archívov. Často ide o organizované krádeže aj z dôvodu predaja dokumentov na čiernom trhu. Archívy musia prijať súbor preventívnych opatrení. Zdôraznilo sa najmä poskytovanie študijných kópií, umožňovanie prístupu formou on-line. Navyše ako preventívne opatrenie treba zaviesť informačný servis v rámci danej krajiny a aj v medzinárodnom meradle o zistených krádežiach.

Ďalej sa konštatovalo, že činnosť archívov je ekonomicky náročná, ich financovanie je problematické aj v najbohatších krajinách EÚ. Archívy musia hľadať zdroje vo vlastnej činnosti, t. j. formou zvýšenia poplatkov za všetky služby od konzultácií cez vyhotovovanie rešerší, vydávanie výpisov a odpisov, využívanie knižnice archívov, vyhotovovanie kópií, využívanie archívnych dokumentov na publikačné účely, ich zverejňovanie na internete, verejné vystavovanie, pre potreby masmédií, ako aj vedecké a znalecké posudky. Jediné, čo sa nesmie spoľahnúť je priamy prístup. K tejto problematike zaujali zásadné stanovisko zástupcovia Rakúska a Talianska.

Atmosféra na oboch poradách, ktoré sa označujú ako „European Board of National Archivists“, v skratke EBNA, bola vysoko kolegiálna a všetci prítomní zástupcovia sa zapojili do bohatej diskusie. Obe hostiteľské krajiny

pripravili pre nich bohatý odborný a spoločenský program. Porady v roku 2004 sa uskutočnia v Írsku a v Holandsku.

Peter Kartous

SIEDME SLOVENSKÉ ARCHÍVNE DNI

V dňoch 4.–6. novembra 2003 sa konali v Liptovskom Jáne 7. archívne dni Slovenskej republiky za súčinnosti Spoločnosti slovenských archivárov, odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR, Sekcie archívnictva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti. Hlavným organizátorom bol archív v Liptovskom Mikuláši, pobočka Štátneho archívu v Bytči. Ústredná téma podujatia – *Archívy a vzdelávanie* – vyplynula zo súčasných potrieb slovenského archívnictva a slovenskej spoločnosti kráčajúcej do Európskej únie, no predovšetkým nekompromisných požiadaviek trhu práce.

Podujatie otvorila 4. novembra predsedníčka Spoločnosti slovenských archivárov Veronika Nováková. Okrem iného privítala vzácných hostí zo zahraničia – z Poľska generálneho tajomníka Poľskej archívnej spoločnosti Krzysztofa Strykowskiho, člena výboru Českej archívnej spoločnosti Bohumíra Broma, členov výboru Maďarskej archívnej spoločnosti Sándora Hausera a Györgya Rózsua.

Bohumír Brom vo svojom pozdravnom príhovore pripomenul blížiac sa 50. výročie vzniku štátneho archívnictva v spoločnej Československej republike. Pri tejto príležitosti tlmočil pozdrav českých kolegov, ale aj návrh na usporiadanie spoločného stretnutia českých a slovenských archivárov na česko-slovenskom pomedzí. Keďže slovensko-české vzájomne dobré vzťahy neovplyvnilo ani rozdelenie spoločného štátu, účastníci aj členovia výboru tento návrh uvítali a prisľúbili ďalšie rokovania, ktoré by vyvrcholili stretnutím českých a slovenských archivárov na jar budúceho roka.

Samotný program otvoril prof. Leon Sokolovský, vedúci Katedry archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty UK v Bratislave. V príspevku *Aktuálne problémy výučby archívnictva na Univerzite Komenského v Bratislave* sa sústredil na obdobie od vzniku samostatnej katedry archívnictva a PVH v roku 2000.¹

Doc. Juraj Roháč z tej istej katedry vystúpil s príspevkom *Odborná prax poslucháčov archívnictva. Minulosť, súčasnosť a perspektíva*. Zhodnotil odbornú prax poslucháčov archívnictva v minulosti, ktorá sa uskutočňovala predovšetkým v archívoch v Bratislave a aj v zahraničí – v Poľsku, Maďarsku a Nemecku. V roku 1989 bola opätovne obnovená spolupráca katedry so Slovenským národ-

¹ Rozšírený a doplnený príspevok L. Sokolovského publikujeme v rubrike Štúdie a články tohto čísla Slovenskej archivistiky.

ným archívom v Bratislave, ktorú zmluvne potvrdili v roku 2000. V súčasnosti prebieha prax od druhého ročníka a je rozdelená na štyri časti. 1.–3. časť prebieha v SNA a 4. časť v archíve v mieste bydliska poslucháča. Na túto prednášku nadviazala Eva Vrabcová, ktorá predniesla poznatky z praxe poslucháčov v SNA pod názvom *Pohľad na prax poslucháčov archívnictva a PVH v Slovenskom národnom archíve v Bratislave*. Informovala o tematickom obsahu praxe. V 2. ročníku majú študenti 5-dennú prax, v 3. a 4. ročníku – trojtýždňovú a napokon diplomovú prax. Konštatovala, že poslucháči majú najväčšie problémy pri spracúvaní nových fondov. Zároveň navrhla, aby si mohli študenti vybrať oblasť svojho záujmu už od 2. ročníka, teda či majú záujem o staršie, resp. o novšie fondy.

Riaditeľ odboru archívov a registratúr Peter Kartous predniesol príspevok *Vzdelávanie archivárov v kontexte ďalšieho rozvoja štátnych archívov do roku 2015*. Priblížil archivárom Koncepciu rozvoja archívnictva do roku 2010, s výhľadom do roku 2015. Uviedol, že archivári by mali zvládnuť využívanie nových technológií, predovšetkým výpočtovej techniky. Zdôraznil veľmi nízky počet reštaurátorov a pripomenul ich stredoškolské vzdelávanie v Banskej Štiavnici. Sumarizoval počty stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných archivárov vo všetkých štátnych archívoch a informoval, že z dôvodu ich súčasného veľkého pracovného vyťaženia sa v budúcnosti plánuje ich nárast o 187. Na reštaurátorské miesta je plánovaných 15 vysokoškolských a 39 stredoškolských miest. Z nedostatkov súčasných archivárov uviedol slabú znalosť cudzích jazykov, predovšetkým však anglického jazyka.

Milan Mišovič predniesol príspevok na tému *Súčasný trendy vzdelávania v oblasti archívnictva v zahraničí*. V úvode porovnal pracovné činnosti archívov v minulosti a súčasnosti, z čoho plynie nová potreba vzdelávania archivárov, ktoré by nadväzovalo na novú legislatívu. Konštatoval, že archívnictvo je viacodborové. Predstava študentov v škole sa nestotožňuje s realitou, s ktorou sa stretávajú v praxi v archívoch. Kritizoval, že počas štúdia je venovaná nedostatočná pozornosť predarchívnej starostlivosti, z čoho vyplývajú sklamanie študentov zo samotnej archívnej práce. Veľmi zaujímavými boli informácie týkajúce sa vzdelávania v susedných štátoch, najmä v Poľsku, v Maďarsku, Česku a vo Veľkej Británii. V niektorých mestách vznikajú špecializované archívne odbory, na ktorých sa vyučuje správa registratúr, archívne právo a pod. Veľmi odlišné sú aj počty hodín a diferencovanosť predmetov. V niektorých školách sa ustupuje od klasického vzdelávania a pristupuje sa k vzdelávaniu v nových predmetoch.

S koreferátom vystúpili Peter Zmeták a Ing. Szabó zo Slovenskej národnej knižnice z Martina. Informovali archivárov o ústrednej evidencii historických knižných fondov a vyzvali archivárov na možnú spoluprácu pri ich sprístupňovaní. Poďakovali sa za ústretovosť v archívoch v Topoľčanoch a Poprade. J. Hanus sa vo svojom príspevku zaoberal vzdelávaním reštaurátorov. Pripomenul nedostatok odborníkov a vyzdvihol spoluprácu s Chemickotechnologickou fakultou STU v Bratislave a Slovenskou národnou knižnicou v Martine. Podporil potrebu jazykového vzdelávania archivárov, predovšetkým v anglic-

kom jazyku. Po krátkej diskusii sa prezentovali so svojimi výrobkami firmy EMBA, BACH s programom Vade Mecum a komplexnej správy registratúr.

Druhý deň – 5. november, otvoril prednáškou *Štúdium archívniectva na Prešovskej univerzite v Prešove* prof. Ferdinand Uličný. Pripomenul začiatky budovania odboru archívniectva v Prešove v 90. rokoch minulého storočia, na ktorom sa začalo vyučovať podľa príkladu štúdia v Prahe a v Bratislave. Pomocným vedám historickým bolo venovaných 90 % hodín a 10 % histórii. V súčasnosti je tento pomer 50 % na 50 %. V Prešove otvárajú odbor archívniectvo každé 2–3 roky a registrujú vyše 30 absolventov. Podľa neho sa v praxi neosvedčil systém jednodoborového vzdelávania a odporučil dvojdoborové, resp. viacdoborové štúdium v rôznych kombináciách s jazykom, resp. s históriou.

Zuzana Kollárová informovala o niektorých aktivitách archívu v Poprade, pobočke Štátneho archívu v Levoči pri realizovaní projektov Európskej únie v príspevku *Archívy, vzdelávanie a projekty Európskej únie*.² Radovan Blaho predstavil *odbor reštaurovania a konzervovania papiera na SPŠ Stanislava Stankovianskeho v Banskej Štiavnici*. Prvý ročník bol otvorený v šk. roku 1995/1996. V 1. a 2. ročníku sa vyučujú základné knižárske práce a historické väzby, v 3. ročníku si študenti osvojujú počiatky reštaurátorských prác, kníhviazačstvo a pod., v 4. ročníku už vytvárajú samostatnú prácu, ktorú musia aj obhájiť.

V čase vyhradenom pre zahraničných hostí vystúpil Krzysztof Strykowski. Podrobne zoznámil slovenských archivárov so vzdelávaním na Univerzite v Poznani. Poľskí kolegovia organizujú aj vzdelávanie prostredníctvom Spoločnosti pre stredné kádre a archívnych kurzov. V podobnom duchu sa niesol aj príhovor Györgya Rózsu z Maďarska.

Posledný deň rokovania priblížila časy dávno minulé Mária Stieberová vo svojom príspevku *Poznámky k vysokoškolskému štúdiu archívniectva*. Porovnávala minulosť so súčasnosťou. Mala však aj závažné pripomienky k obsahu súčasných vedných disciplín, ktoré sa vyučujú na katedre. Podľa nej je kladený malý dôraz na prípravu študentov na spracovávanie fondov. Navrhla viac diferencovať problematiku pomocných historických vied, napr. zaradiť medzi ne aj samostatné dejiny archívniectva. V praxi by mali participovať na vzdelávaní študentov aj iné archívy okrem Slovenského národného archívu. Navrhla ukončenie bakalárskeho štúdia po 3 rokoch štúdia. S koreferátom *Archívny kurz ako ďalšia forma vzdelávania stredoškôľakov?* vystúpila Veronika Nováková. Na základe svojich osobných skúseností zdôraznila potrebu ďalšieho vzdelávania stredoškôľakov, a ako veľmi úspešný sa jej javil dvojročný kurz s 300 vyučovacími hodinami. Vzdelávanie na strednej knižnickej škole hodnotila ako nie veľmi úspešné.

Martina Orosová sprostredkovala poslucháčom *Využívanie Archívu Pamiatkového úradu SR v univerzitnom vzdelávaní*. Archívne fondy využívajú predovšetkým študenti architektúry, ktorí sa podieľajú aj na niektorých archívnych

² Príspevok Z. Kollárovej je publikovaný in extenso na nasledujúcich stranách tohto čísla Slovenskej archivistiky.

prácach. Pamiatkari využívajú automatizovanú správu registratúry. Sprístupnili časť svojej databázy aj na internete a pripravujú sa na vybudovanie pracoviska na nových elektronických princípoch. Zaujímavosťou bolo vytváranie vlastných CD a internetovej stránky. V roku 1970 absolvovala Marta Kamasová nadstavbové stredoškolské štúdium. Jej príspevok *Odborné archívne vzdelanie a jeho využívanie v praxi štátnych archívov* vychádzal z osobných skúseností. Potvrdila výborné klasické vzdelávanie v odbore, ale aj nedostatky vo výučbe predarchívnej starostlivosti. Vyslovila požiadavku na možnosť celoživotného vzdelávania a domácich a zahraničných stáží. Archivárka Slovenských elektrární Lívia Nagyová s Radoslavom Nadzomom zo spoločnosti PosAm Bratislava, spol. s r. o., predstavili *Elektronické vzdelávanie používateľov príručnej registratúry* a predviedli samotnú aplikáciu programu.

V diskusii reagoval na všetky pripomienky a návrhy k štúdiu odboru archívnictva Leon Sokolovský. Uviedol, že viaceré pripomienky na katedre zväžia a podľa možnosti sa ich pokúsia akceptovať. Zároveň zdôraznil, že nie je úlohou vysokej školy naučiť všetko, ale predovšetkým zoznámiť študentov s novými možnosťami. Vyučujúci sa pokúsia zabezpečiť optimálne podmienky pre študentskú prax. K pripomienkam o dĺžke bakalárskeho štúdia uviedol, že táto nemôže prerušiť tematický harmonogram. A na obhajobu vypovedaných názorov skonštatoval, že študent môže prejsť z bakalárskeho stupňa na magisterský bez prijímacích pohovorov, a to po splnení určitých, vopred stanovených podmienok. Viaceré návrhy týkajúce sa možnosti vzdelávania stredoškolákov podporil vo svojom vystúpení Milan Mišovič. Uviedol tiež pozitívne i negatívne pripomienky k vzdelávaniu na strednej knižničnej škole a kurze archívnictva.

Téma, ktorá bola spočiatku pertraktovaná ako akademická, sa preniesla do vážnych kuloárnych i konferenčných rozhovorov. Pri vzájomnom lúčení si ju archivári odnášali aj na svoje pracoviská. Ako sa zdá, výbor Spoločnosti slovenských archivárov tohto roku trafil do čierneho.

Na záver treba ešte spomenúť, že vďaka mikulášskym kolegom a veľmi priaznivému slnečnému novembrovému počasiu bolo archivárom dopriate pokochať sa nádhernou liptovskou prírodou a navštíviť skanzen Liptovskej dediny v Pribyline. Organizátorom ďakujeme za výborne pripravené podujatie.

Zuzana Kollárová

ARCHÍVY, VZDELÁVANIE A PROJEKTY EURÓPSKEJ ÚNIE*

V tomto príspevku chcem informovať o činnosti popradského archívu, pobočke Štátneho archívu v Levoči, ktorý je od roku 1998 zapojený do výchovno-vzdelávacích projektov podporených Európskou úniou.

* Príspevok odznel na siedmych slovenských archívnych dňoch v Liptovskom Jáne v októbri 2003.

Náš popradský archív sa v roku 1995 presťahoval do nových priestorov vhodných nielen pre archívne dokumenty, ale aj pre výchovno-vzdelávací či osvetový proces týkajúci sa predovšetkým mládeže. Práca s mládežou nebola a nie je cudzou tomuto kolektívu. Aj vďaka už spomínaným dobrým podmienkam na prácu sa archivári venujú deťom už v najnižších ročníkoch ZŠ. Tieto stretnutia pokračujú často nielen do skončenia vysokoškolských štúdií, ale záujemcov o históriu a svoj región sprevádzajú po celý život. Na pracovisku sa takto vytvorila veľmi priaznivá pracovná atmosféra spájajúca celé generácie... Neodmysliteľnou súčasťou našej práce je stredoškolská odborná činnosť, v ktorej od roku 1995 získali naši študenti niekoľko prvenstiev v rámci Slovenskej republiky a úspešne zvládli prijímacie pohovory na vysoké školy orientujúce sa na archívnictvo, históriu, právo či pedagogické a iné spoločenské vedy. Samozrejmosťou je, že každoročne pomáhame študentom ako konzultanti či školitelia pri diplomových prácach. To boli pohnútky, kvôli ktorým sme sa zapojili v roku 1998 do prvého projektu.

V rámci dlhoročnej a dobrej spolupráce nás oslovili predstavitelia mesta Poprad, aby sme sa zapojili do projektu, ktorý vypracoval Mestský úrad v Zakopanom. Tento sa týkal prihraničnej spolupráce medzi mestami Poprad a Zakopané a vzájomného poznávania hlavne mladou generáciou. Bol zaradený do programu CREDO. Do projektu boli zapojené základné školy oboch miest a bol realizovaný počas rokov 1998–2000. Kvôli úspešnosti tento projekt získal ďalšie finančné prostriedky a pokračuje aj v tomto roku (2003). Ukončený by mal byť na budúci rok (2004). Obsah projektu bol viacvrstvový. V rámci vzájomného poznávania sa uskutočnili stretnutia medzi učiteľmi a žiakmi oboch miest. Boli organizované ako prednášky, exkurzie, telovýchovné a športové podujatia striedavo v Zakopanom a v Poprade. My sme sa zúčastnili iba na niektorých prednáškach týkajúcich sa histórie. Intenzívnejšie sme sa zapojili do prípravy programu pre žiakov a učiteľov, čo bolo veľmi dôležité hneď v samotnom úvode.

Poľská strana v pripravenom projekte uviedla ako jeden z výstupov spoločnej spolupráce publikáciu, na ktorej základe by sa stretnutia mali uskutočniť. Do jej tvorby boli zapojení pracovníci Štátneho archívu v Levoči – PhDr. František Žifčák, Štátneho archívu v Levoči, pobočka Poprad – Mgr. Božena Malovcová a PhDr. Zuzana Kollárová, pracovníci Podtatranského múzea v Poprade – Mgr. Daniela Mlynárčiková, PhDr. Peter Roth, PhD., PhDr. Zdena Kriššková a Dr. Marián Janiga.

Pôvodne plánované príručné a stručné texty nadobudli formu „solídnej“ slovensko-poľskej publikácie či „pomocných učebných textov“ pod názvom *Tatry a podtatranská oblasť*.

Tvorja ju nasledujúce kapitoly:

1. Celková charakteristika (Tatry a podtatranská oblasť dnes),
2. Príroda (Neživá, rastlinstvo a živočíšstvo slovenských a poľských Tatier),
3. Dejiny (Dejiny slovenskej podtatranskej oblasti, dejiny poľskej podtatranskej oblasti),
4. Kultúra a umenie (Kultúra a umenie slovenskej a zvlášť poľskej podtatranskej oblasti, ľudová kultúra podtatranskej oblasti),
5. Tajomstvá jazyka – (v slovenskej verzii je predstavený poľský jazyk, v poľskej zasa slovenský jazyk s jeho históriou,

fonetikou, čítankou a tematickým poľsko-slovenským aj opačným slovníkom). Záver tvorí príloha s navrhovanými výletmi na slovenskú či poľskú stranu Tatier.

Učebnica vyšla v Poľsku už koncom roka 1999 a na Slovensku začiatkom roka 2000. U nás bola schválená Ministerstvom školstva Slovenskej republiky ako pomocné testy, ktoré môžu používať školy. V Poľsku používanie kníh v školách nie je viazané na takéto povolenie.

Celá koncepcia knižky a aj jej samotný obsah sa tvoril pomerne zložito. Proces bol sprevádzaný mnohými stretnutiami a neraz aj ostrejšími výmenami názorov týkajúcich sa najmä azda dodnes historicky neuzavretých hraničných sporov medzi jednotlivými krajinami. Často sme odchádzali zo stretnutí s pocitom nepochopenia a neakceptovania poľskou stranou a aj sme zapochybovali o úspešnosti ukončenia tohto spoločného projektu. Napokon sme sa predsa len dopracovali k dvom publikáciám, ktoré obsahujú – slovenská verzia 375 strán a poľská verzia 394 strán s mapovou prílohou (rozdielnosť počtu strán je zapríčinená inou sadzbou písma a obdobnou grafickou úpravou). Po určitej skepse sme však pochopili aj ideu Európskej únie o spájaní národov, no nie na základe administratívneho určenia, ale na základe vzájomných stretnutí, diskusií, poznávania a priateľských vzťahov. Knižky už používajú na oboch stranách v školách, známe sú aj verejnosti. Až na pár výhrad sú prijímané veľmi kladne a sú vyhľadávané. Veríme, že publikácia prispela aj k rozvoju cestovného ruchu u nás, veď z roka na rok sa zvyšuje počet poľských turistov, ktorí navštevujú nielen Poprad, ale aj jeho blízke okolie. Nevýhodou pri vydaní publikácie bol obmedzený počet výtlačkov – 1 000 kusov na poľskej a 1 000 kusov na slovenskej strane, čo je vzhľadom na jej zaradenie do školskej literatúry a jej reálneho používania veľmi málo. Tieto publikácie boli nepredajné. Na budúci rok poľská strana získala prostriedky na doplnenú dotlač.

Na základe skúseností s už spomenutým projektom sme sa zapojili do ďalšieho, ktorý organizuje Európske informačné centrum vo Velikom Tarnove v Bulharsku. Garantmi za slovenskú stranu sú Božena Malovcová a Zuzana Kollárová. Do projektu sú okrem nášho archívu zapojené stredné a základné školy vo Francúzsku a v Portugalsku. Projekt je zameraný na výchovu mládeže k európskemu občianstvu, čiže na občiansku výchovu smerujúcu k výchove európskeho občana uvedomujúceho si vlastnú historickú identitu v európskom kontexte. Na tejto platforme sme si uvedomili, že aj archívy môžu veľmi vhodne zasahovať do procesu výchovy a vzdelávania. Tu sme využili a aj využívame predovšetkým vedomosti z regionálnej histórie a z organizácie štátnej správy. Po podrobnom preštudovaní osnov našich základných a stredných škôl z občianskej náuky sa nám vidí nevyhnutné, aby sme ako archívy vstupovali nielen do hodín dejepisu, ale aj do vyučovania náuky o spoločnosti.

Projekt vypracovala, ako sme už spomenuli, bulharská strana. V čase jeho prijatia a schválenia bolo z 214 projektov prijatých 5, čo svedčí aj o jeho kvalitách a o skúsenostiach predkladateľov. Začiatok projektu je datovaný k 1. 12. 2002. Oficiálne bol však Bruselom schválený až 2. 6. 2003. Ukončený by mal byť v novembri 2004 a vyvrcholenie by malo nastať v roku 2005. Tento rok bol

vyhlásený Európskou úniou za Rok európskeho občianstva. Projekt je zapojený do programu LEONARDO.

Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad má v tomto projekte zložitejšie úlohy, ako v predošlom. Je koordinátorom všetkých podujatí vyplývajúcich z projektu. Znamená to, že usporadúva odborné semináre s učiteľmi, pripravuje stretnutia so žiakmi k vybraným témam, vyhodnocuje ich aktivity a zabezpečuje aj drobné materiálne vybavenie škôl (komunikácia s internetom, zabezpečila politické mapy Európy, kancelárske pomôcky a pod.). Dôležitým pre nás je, že môžeme sami vybrať témy nám blízke – napr. ochrana pamiatok, výchova k regionálnej histórii. Uplatňuje sa tu naše poznanie a naša regionálna práca v plnom rozsahu.

Na pracovnom stretnutí v Bulharsku, ktoré sa uskutočnilo koncom júna 2003, sme boli poverení prípravou textov. Prvý text bol plánovaný ako učebná pomôcka týkajúca sa Európskej únie s témami 1. Práva človeka, 2. Európa rôznorodosti (úcta ku kultúrnej rôznorodosti, antirasizmus, ako riešiť konflikty), 3. Občan v spojenej Európe (inštitúcie Európskej únie, občianstvo, výbory), 4. Európa a svet (globalizácia – ekonomika, politika, konflikty, európska integrácia, rozšírenie Európskej únie). My sme sa podieľali na spracovaní 3. kapitoly – Občan spojenej Európy. Aj keď to nebola práve naša „parketa“, veľmi nám pomohlo materiálmi a informáciami Európske informačné centrum v Bratislave.

Metodické listy sme vypracovali ako vyučovacie texty pre učiteľov a učebné texty s otázkami pre žiakov.

Druhý text bol pripravovaný na predstavenie každej partnerskej krajiny prezentáciou na CD. V našom texte sme písali o Slovenskej republike súčasnosti, ktorá sa nesmierne rozvíja aj vďaka svojim kultúrnym, historickým a prírodným krásam. Sústredili sme sa na históriu, ktorá nám je blízka a v ktorej sme chceli partnerom ukázať, že sme rovnako starobylým národom na mape Európy, ako oni. Výrazne nám k tomu dopomohli aj fotografie písomných národných kultúrnych pamiatok od Ing. Jozefa Hanusa, Štefana Péchyho a Ivana Galamboša. Druhou úlohou bolo predstavenie kultúrnej trasy s pamiatkami a prírodnými zaujímavosťami. Aby sme obsiahli čo najväčšie územie našej krajiny, vybrali sme si kultúrnu trasu MAGNA VIA, kde sme predstavili Bratislavu, Trnavu, Nitru, Topoľčany, Prievidzu, Martin, Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Poprad, Prešov a Košice. Napokon sme mali prezentovať región, z ktorého pochádzame. S tou najväčšou láskou a zodpovednosťou sme pripravili pozvánku na Spiš, ktorý ani netreba špeciálne popisovať, stačí iba ukázať, čo tu všetko je. Priznávam, že to bola pre nás tá najľahšia a zároveň najkrajšia úloha, s pocitom, že sa o našom Spiši budú učiť portugalské, francúzske a bulharské deti... Na splnenie písomných častí sme mali necelý mesiac, takže to bola práca pomerne náročná. Texty budú preložené do anglického jazyka a finálne výrobky by mali uzrieť svetlo sveta v čo najkratšom období. Výsledný obsah CD bude rozdelený na nasledujúce časti – Dobré poznáme našich partnerov?, Európa rozličností, Zjednotená Európa.

Na texty bude nadväzovať ďalšia práca s učiteľmi a so žiakmi. Niekoľko úvodných stretnutí sme už absolvovali aj s prednáškami týkajúcimi sa nášho

regiónu a Európskej únie. S deťmi nás čaká 12 stretnutí s odborníkmi z viacerých oblastí štátnej správy, pamiatok, múzeí, archívov, kultúry, psychológie, spoločenských vied a pod. Na každom stretnutí dostanú úlohu, ktorú musia vypracovať samostatne alebo s triedou. Ich prvou úlohou po stretnutí s nami – archivármi – bolo vypracovanie projektu Sprievodca po mojom meste. Keďže žiaci s takýmito projektmi pracujú veľmi často, tešíme sa na výsledky ich práce. Budú ohodnotení bodmi a najúspešnejší jednotlivci a škola získajú vecné ceny. Do projektu budú vo veľkej miere zapojené aj médiá. Sú plánované nielen tlačové besedy, ale aj ich stretnutia so žiakmi a pedagógmi.

Čo teda prinášajú projekty financované Európskou úniou? Kolegovia, ktorí si predstavujú veľké finančné prínosy, sú na omyle. Prostriedky, ktoré sú vyčlenené na projekt, sú prísne limitované a je vopred stanovené, na čo budú využité. Nedostatkom takýchto limitov je iná realita v postkomunistických štátoch strednej a východnej Európy a iná v západnej Európe. Napr. pomerne veľké prostriedky sú určené na využívanie internetu, ktorý v našich podmienkach nemôžeme vždy a všade uplatniť. Tým, že v tomto projekte sú krajiny spojené v pomere 2:2, úplne inú finančnú realitu majú vo Francúzsku a Portugalsku, ako na Slovensku a v Bulharsku. Projekty a tzv. finálne výrobky či správy sú vypracúvané v anglickom jazyku, čo je pre nás archivárov dosť veľkým handicapom, ale pre mladú generáciu to nie je žiadny problém. Naším rokovacím jazykom bola v Bulharsku ruština, s partnermi sme využívali nemčinu alebo častejšie tlmočníkov.

Prečo sa teda zapájať do týchto projektov? Žiaľ, nie je mi známe, žeby niektorý z archívov využil finančné prostriedky Európskej únie na hocijaký účel. A, povedzme si úprimne, archívy by sa mohli stať bezodnou studnicou na ich čerpanie. Pripomeniem napr. potrebu reštaurovania dokumentov. My sme sa do projektov zapojili z viacerých dôvodov. Jedným a vari najdôležitejším bolo, aby sme sa naučili v nich a s nimi pracovať. Podmienkou je znalosť jazyka, dochvilnosť a veľká dávka trpezlivosti na množstvo byrokratických hlásení a dokumentovaní. Pri práci sme stratili komplexy maličkého a mladého štátu. Získali sme viac sebavedomia, keďže máme čo Európe a svetu ponúknuť. Pracujeme na štandardnej, niekedy lepšej a niekedy trošku horšej úrovni, tak ako je to v Európe bežné. Získali sme veľa priateľských kontaktov v krajinách, o ktorých by sme v Poprade asi ani nesnívali. Žijú tam srdeční a milí ľudia, ktorí sú ochotní vychádzať nám v ústrety. Tieto kontakty sprostredkujeme ďalej. Napr. v Poprade sa rozbehol projekt medzi materskými školami z Bulharska, Francúzska a Slovenska. Jedným z výsledkov je trojjazyčná maľovánka... Vzájomné stretnutia slúžia aj na zbavovania strachu obyvateľov západnej Európy z Európskej únie. Mnohí majú predstavu o tom, že žijeme v zmlňankách, bez vody a civilizácie. Je to viditeľné najviac pri mladej generácii. V neposlednej miere sme tak trochu prevzali na seba zodpovednosť za vzdelávanie v našom regióne, keďže metodické centrá odborov školstva OÚ zanikajú a dnes nie je známe, ako bude vzdelávanie pedagógov prebiehať. Naša ľahostajnosť v tomto prípade sa nám veľmi rýchlo vráti, napr. aj v nevzdelaných a nekultúrnych funkcionároch, ktorí nepochopia dôležitosť historického dedičstva a archívov.

Našou snahou do budúcnosti bude samostatné vypracovanie vlastných projektov a prizývanie partnerských krajín v oblasti archívniectva. Tieto projekty by mali byť „šité“ na našu mieru a na naše potreby, aby sme ľarchu, ale aj historický význam kultúrneho dedičstva preniesli z pliec nášho štátu na plecía európskeho spoločenstva, ktorého sme neodmysliteľnou súčasťou.

Zuzana Kollárová

PARLAMENTNÝ ARCHÍV NÁRODNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY JEHO VÝVOJ A SMEROVANIE

Rada by som predstavila náš parlamentný archív, ktorý patrí medzi najmladšie archívy tohto druhu v Európe.

Vznikom Slovenskej republiky 1. januára 1993 sme sa zaradili medzi európske demokratické štáty, ktorých charakteristickým znakom je činnosť parlamentu podmnieňujúca úroveň parlamentnej demokracie. Z činnosti Národnej rady Slovenskej republiky a Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky vznikajú dôležité dokumenty, osvetľujúce jednak proces tvorby zákonov, a tým aj stavbu právnych základov nášho štátu, ako aj proces konštituovania slovenského národa utvorením samostatného štátneho útvaru. Slovensko v minulosti nemalo svoju samostatnosť a na pôde parlamentu sa neriešili otázky zásadného významu. Dnes je to inak. Na prácu poslancov a zamestnancov parlamentu sa kladú oveľa väčšie nároky. Aby sa naši poslanci aj pracovníci mohli svojich úloh zhostiť čo najlepšie, potrebujú k svojej práci zodpovedajúcu informovanosť, čo znamená tiež zabezpečiť dokumentáciu o danom probléme, a to čo najrýchlejšie. Na tieto účely slúži najmä parlamentný archív so svojou veľkou zásobou informácií – samozrejme príslušne spracovaných a ľahko vyhľadateľných. Písomnosti uložené v parlamentnom archíve sú svojím spôsobom jedinečné a neporovnateľné s inými písomnosťami našej štátnej správy.

Organizačne sme začlenení do Parlamentného inštitútu – centra informácií súvisiacich s činnosťou Národnej rady SR a jej výborov a poslancov. Kolektív archívu tvoria 3 zamestnanci.

V roku 1998 nám odbor archívniectva a spisovej služby MV SR udelil štatút archívu osobitného významu, čo znamenalo pre nás zmenu v doterajšom spôsobe práce s materiálmi – napríklad to, že ich nebudeme musieť po čase odovzdávať do opatery SNA, ale môžeme sa naďalej o ne odborne starať a predkladať ich na štúdium nielen poslancom a zamestnancom, ale neskôr aj verejnosti, čo je zatiaľ otázka intenzívnej prípravy a spracovania archívnych materiálov pre budúcnosť.

V tomto roku sme prevzali nové priestory v zrekonštruovanej budove na západnej terase vedľa hradného paláca, kde máme okrem skladovacích priestorov

aj kanceláriu pre zamestnancov a študovňu pre bádateľov, čo sme doteraz ešte nemali. V súčasnosti sme teda v štádiu sťahovania starších materiálov do nových priestorov a rozdelíme sa do dvoch budov. Naše dokumenty sa zatiaľ nachádzajú iba v papierovej podobe. V súčasnej dobe slúžime hlavne poslancom a zamestnancom Kancelárie NR SR. Neplníme ešte všetky odborné archívne činnosti a zatiaľ *nie sme verejným archívom*. Postupne sa premieňame z registratúrneho strediska, ktorým sme boli v nedávnej minulosti, na jeden z archívov osobitného významu a po personálnom dobudovaní môžeme splňať požiadavky, ktoré sa na tieto typy archívov kladú.

Našou hlavnou úlohou je zabezpečiť odbornú správu písomností a zároveň zhromažďovať, odborne a vedecky spracúvať archívne dokumenty z činnosti Národnej rady, ako aj iných orgánov a organizácií so vzťahmi k NR SR. Zhromažďovacia činnosť zabezpečuje registratúrne stredisko, ktoré je súčasťou parlamentného archívu. Stará sa o včasné a kompletne sústredenie materiálov z organizačných útvarov do archívu. Najväčší nápor na tento článok býva vždy koncom volebného obdobia – rovnako ako v minulom roku. Prevzali sme okolo 250 bm spisov zo schôdzí NR SR a výborov NR SR. Tieto sa intenzívne kontrolovali, najmä ich kompletnosť a stav v akom boli odovzdané a priebežne sa k nim vyhotovujú podrobné zoznamy, najmä pre parlamentné dokumenty, aby sme v nich mohli pohotovo vyhľadávať. Odovzdávanie pokračuje priebežne každý rok – tento už nie v takej intenzívnej podobe. Preberajú sa materiály organizačných útvarov Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky. Okrem toho sledujeme priebežne ako sa s písomnosťami pracuje na našich organizačných útvaroch, metodicky riadime a kontrolujeme uplatňovanie a dodržiavanie zásad správy písomností, ktoré sú zakotvené v našej vnútornej norme – Registratúrnym poriadku Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky.

Originálne dokumenty odovzdávané do archívu zachytávajú kompletný legislatívny proces tvorby zákonov, ich schvaľovanie, pozmeňovacie procesy a všetky právne úkony s tým súvisiace. V parlamentnom archíve sú uložené aj materiály Slovenskej národnej rady zo starších období, ale iba torzovito. Dokumenty SNR vzniknuté pred rokom 1989 sme odovzdali Slovenskému národnému archívu. My si ponechávame dokumenty od roku 1993. Dokumenty vzniknuté od uvedeného roku už nemusíme odovzdávať inému archívu. Tvorí fond nového parlamentu.

Projektová dokumentácia tvorí osobitný fond – projektový archív. Najstaršie záznamy vznikli v r. 1948, v období, keď sa začala pripravovať rekonštrukcia Bratislavského hradu a hradného areálu, ktorý bol dovtedy v ruinách. Projektová dokumentácia zachytáva súčasný stav pamiatok, ich pôvodný stav a zmeny, ktorými v minulosti aj v súčasnosti tieto stavby prešli.

Investorsky ju zabezpečuje Kancelária Národnej rady a ide o národnú kultúrnu pamiatku Bratislavský hrad, budovu bývalej SNR na Župnom námestí v Bratislave a niektoré rekreačné zariadenia kancelárie.

Okrem poslancov a zamestnancov NR SR poskytujeme materiály ústredným orgánom štátnej správy – ako sú Ústavný súd, Prezidentská kancelária, jednotlivé ministerstvá a pod. Sprostredkovane cez naše oddelenie pre komunikáciu

s verejnosťou poskytujeme materiály aj verejnosti, pri dodržaní zákonných noriem, ktoré sa na nás vzťahujú. Vzájomne máme veľmi dobrú spoluprácu a tiež si spoločne vypomáhame, ak sa vyskytne problém, ktorý môže rýchlejšie vyriešiť buď archív alebo odbor komunikácie.

Ročne vybavíme okolo 380 žiadostí rôzneho druhu. Požiadavky prichádzajú od poslancov, zamestnancov, sprostredkované od verejnosti. Pri našej práci sa riadime zákonom č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach. Znamená, to že musíme postupne novelizovať aj naše metódy práce. V súčasnosti sa napríklad podieľame spolu s naším odborom informačných technológií na zavedení elektronickej evidencie došlých záznamov, ktoré sa doteraz evidujú ručne. Predpokladáme, že sa nový systém spustí v budúcom roku na všetkých úsekoch Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky. Nová forma evidencie vyrieši tiež problémy u nás v archíve – s vypracúvaním inventárov, rôznych prehľadov a zoznamov materiálov, ktoré sa doteraz robia zdĺhavým prepisovaním a ukladaním do archívnych databáz v počítači.

V roku 2002, podľa vzoru mnohých európskych parlamentov, sme začali pracovať na novej metóde archivovania dokumentov v digitálnej podobe. Začali sme so skenovaním starších materiálov a ich ukladaním na kompaktné disky.

Na digitalizáciu sme vybrali nasledujúce druhy parlamentných archívnych dokumentov:

- Parlamentné dokumenty zo schôdzí SNR (1989 – jún 1992)
- Parlamentné dokumenty zo schôdzí Predsedníctva SNR (1989 – jún 1992)
- Parlamentné dokumenty zo schôdzí všetkých výborov SNR (1989 – jún 1992)
- Stenografické záznamy zo schôdzí SNR (1944 – 1960)
- Materiály Klubu slovenských poslancov, ktorý pôsobil v Prahe (1918 – 1920)

Nasnímané boli tiež pozvánky, prezenčné listiny, uznesenia, parlamentné tlač, vládne návrhy zákonov, stenografické záznamy, zápisnice zo zasadnutí, prehľady o hlasovaní poslancov atď.

Pre zaujímavosť môžem uviesť, že realizácia projektu digitalizácie archívnych materiálov – to znamená ich prevedenie z papierovej do elektronickej podoby, začala v septembri 2002 a do konca uvedeného roku sa podarilo previesť do elektronickej podoby okolo 80 000 strán dokumentov.

Projekt pokračoval aj v tomto roku, keď sa naskenovalo 38 tisíc strán z rokov 1992 až 1994. Nižší počet strán súvisel s nižším rozpočtom na túto akciu, ale máme pripravených ďalších asi 40 000 strán na budúci rok. Koľko sa podarí nasnímať strán závisí od rozpočtu na tento projekt. Veríme, že budeme môcť sprístupniť záujemcom materiál z našich fondov aj v modernej podobe. Elektronické archívne materiály sa stávajú totiž súčasťou projektu „digitálna knižnica“, ktorá sa v súčasnej dobe priebežne dopĺňa o nové dokumenty. Projekt sa realizuje v spolupráci dvoch Parlamentných knižníc – na Slovensku a v Českej republike, kde bol tiež ohodnotený cenou Zlatého zavináča. Po vzájomnom elektronickom prepojení prispieva veľkou mierou ku zdokumentovaniu spoločných sloven-

ských a českých dejín. Parlamentné dokumenty slovenskej časti môžete nájsť na internetovej stránke www.nrsr.sk.dk.

Jana Kubíková

SPRÁVA O ŠTÚDIU ARCHÍVNICTVA NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UK V AKADEMICKOM ROKU 2002/2003

Akademický rok 2002/2003 poznamenali na Katedre archívniectva a pomocných vied historických FF UK najmä prípravy na akreditáciu fakulty a prestavbu štúdia do troch nových stupňov – bakalárskeho, magisterského a doktorandského.*

V tomto akademickom roku sa súčasná kreditová forma štúdia dostala už do tretieho ročníka, ktorým sa začala realizácia jeho druhej úrovne. Výučba v štvrtom a piatom ročníku prebiehala ešte pôvodným, tzv. klasickým spôsobom. Odbor archívniectva a PVH študovalo spolu 40 študentov. Z toho v prvom ročníku denného štúdia 6 (externe 1), v druhom 3 (1), v treťom 5 (1), vo štvrtom 14 (0) a v piatom 8 (1). Študentky 3. ročníka Veronika Nováková a Kristína Stančiaková boli počas zimného semestra na študijnom pobyte v Budapešti. Na tamojšej univerzite (Eötvös Loránd Tudományegyetem) navštevovali prednášky a semináre študijného programu Katedry pomocných vied historických.

Výučbu na našom študijnom odbore archívniectva a PVH zabezpečovali okrem šiestich interných členov katedry (prof. L. Sokolovský, doc. J. Roháč, odborní asistenti PhDr. F. Federmayer, PhDr. Z. Nemcová, Mgr. Juraj Šedivý, PhDr. P. Tišliar) aj dvaja externisti (Ing. J. Hanus zo Slovenského národného archívu a PhDr. M. Stieberová z odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR, ktorá v tejto funkcii pôsobila posledný rok) a ďalší učitelia FF UK z katedier slovenských dejín, všeobecných dejín, jazykov, germanistiky, slovenského jazyka, maďarského jazyka a literatúry, klasickej a semitskej filológie, ako aj katedry telesnej výchovy.

Až traja učitelia katedry si zvýšili kvalifikáciu. Odborný asistent PhDr. Juraj Roháč, CSc., sa dňa 12. decembra 2002 habilitoval pred Vedeckou radou FF UK za docenta v odbore archívniectva a pomocné vedy historické. V rámci habilitačného konania vystúpil s prednáškou *Investigatívny proces pri obsadzovaní biskupských a arcibiskupských stolcov v Uhorsku od 16. storočia*. Odborný asistent Mgr. Juraj Šedivý, MAS, v novembri 2002 na základe obhajoby dizertačnej práce *Vývoj gotického knižného písma na príklade rukopisov Bratislavskej kapituly* dosiahol pred Spoločnou odborovou komisiou pre pomocné vedy histo-

* Bližšie o tom SOKOLOVSKÝ, L.: Aktuálne problémy výučby archívniectva na Univerzite Komenského v Bratislave. Slovenská archivistika, XXXIX/1, 2004, s. 5.

rické na FF UK vedeckú hodnosť PhD. A napokon odborný asistent Mgr. Frederik Federmayer obhájil v januári 2003 na pôde Historického ústavu SAV dizertačnú prácu *Uplatnenie prvých študentov Trnavskej univerzity 1635/1636–1651/1652 v uhorskej spoločnosti* a taktiež získal vedeckú hodnosť PhD. Ten istý v máji 2003 vykonal aj rigoróznú skúšku a obhajobu rigoróznej práce – svojej knižnej monografie *Lexikón erbov šľachty na Slovensku – Trenčianska stolica* (Bratislava, Hajko & Hajková 2000, 332 s.), začo mu bol priznaný akademický titul PhDr.

Nový vysokoškolský zákon č. 131/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov spôsobil aj určité úpravy v oblasti riadiacich a pedagogických funkcií. Prof. L. Sokolovský začal od 1. apríla 2003 svoje druhé, tento raz štvorročné obdobie ako vedúci katedry. V máji 2003 sa v zmysle citovaného zákona a systemizácie učiteľských miest na FF UK konal konkurz na funkčné miesta profesorov a docentov pre nasledujúcich päť akademických rokov. S platnosťou od 1. septembra 2003 získal funkčné miesto profesora na Katedre archívnictva a PVH prof. L. Sokolovský a funkčné miesto docenta dostal doc. J. Roháč. Okrem toho sa prof. L. Sokolovský stal od januára 2003 členom pracovnej skupiny Akreditačnej komisie pre historické vedy a etnológiu. Od marca 2003 je aj členom Heraldickej rady Bratislavského samosprávneho kraja.

Aj v akademickom roku 2002/2003 pokračovala spolupráca našej katedry s viacerými domácimi a zahraničnými partnermi. Ročnú vykonávaciu zmluvu so Slovenským národným archívom sme podpísali až v máji 2003. Toto oneskorenie spôsobili opäť finančné problémy fakulty, ktorá v súčasnosti nemá prostriedky na financovanie odmien za vedenie archívnej praxe. Zmluva sa mohla podpísať až potom, čo SNA súhlasil s ročným odkladom výplat. Od apríla 2003 sa datujú kontakty katedry s Divadelným ústavom v Bratislave, ktorý nám ponúkol bezplatnú spoluprácu v oblasti odbornej praxe, ako aj pri príprave seminárnych a diplomových prác študentov a pod.

V rámci zahraničnej spolupráce bol najaktívnejší odborný asistent Mgr. J. Šedivý, ktorý sa aj ako reprezentant Univerzity Komenského, jej Filozofickej fakulty a našej katedry podieľal na iniciovaní a koordinácii medzinárodnej siete paleografov, epigrafov a historikov písomnej kultúry zo strednej a východnej Európy. V novembri 2002 sa zúčastnil na prvom stretnutí tejto siete v Prahe a v júni 2003 na jej druhom rokovaní v Bratislave. Oficiálnym spolugarantom bratislavského stretnutia bola aj Katedra archívnictva a PVH FF UK.

V tomto akademickom roku dostala katedra po prvý raz možnosť obsadiť funkciu vedeckej pomocnej sily. Po úspešnom konkurze ju získal študent 1. ročníka Robert Mareta. Dňa 29. apríla 2003 sa na katedre uskutočnil druhý ročník študentskej vedeckej konferencie. Jeho hlavným organizátorom bol PhDr. P. Tišliar. Súťažná porota, ktorej predsedal doc. J. Roháč, vyhodnotila ako najlepšiu prácu študentky 3. ročníka Kristíny Stančiakovej *Genealogické spracovanie príslušnosti členiek bratislavského kláštora klarisiek za rok 1650*.

** O týchto svojich aktivitách podrobne informuje ŠEDIVÝ, J.: Akademická sieť stredo-európskych paleografov. Slovenská archivistika XXXIX/1, s. 159.

Prihlášky na štúdium archívnictva a PVH si podalo 30 záujemcov. Katedra pre nich pripravila na 25. apríla 2003 jednodňový pregraduálny kurz. Boli na ňom oboznámení s podmienkami štúdia na našom odbore, dostali podrobné informácie o prijímacom pokračovaní a mali možnosť vyskúšať si modelový test z dejepisu a všeobecných vedomostí z oblasti archívnictva, pomocných vied historických a ústavných dejín. Vlastné prijímacie skúšky sa potom konali 12. júna 2003. Zúčastnilo sa na nich 25 uchádzačov, z ktorých boli napokon úspešní 15. A všetci boli aj prijatí.

Od začiatku letného semestra, teda od februára 2003 začali na FF UK pôsobiť obnovené komisie pre štátne záverečné skúšky. Komisia v študijnom odbore archívnictva a PVH funguje prakticky v zložení ako počas rokov 2000/2001 a 2001/2002, t. j. prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (predseda), doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc., PhDr. Zuzana Nemcová, CSc., prof. PhDr. Roman Holec, CSc., doc. PhDr. Ján Lukačka, CSc., doc. PhDr. Marián Skladaný, CSc., a PhDr. Jarmila Boboková, CSc. Za nového člena bol schválený Mgr. Juraj Šedivý, MAS, PhD.

V jesennom termíne (september 2002) absolvovali štúdium odboru archívnictvo a pomocné vedy historické na FF UK študenti Marcel Ondříška: *Pramenná hodnota urbárov trenčianskeho panstva zo 16. storočia*. 96 s. + 2 príl.; Zuzana Pinčíková: *Izabela Textorisová 1886–1949. (Rozbor archívneho fondu.)* 73 s. + 4 s. obr. príl. + Inventár.; Jozef Vrabec: *Slovenské cukrovarnícke spoločnosti 1920–1948. (Rozbor archívnych fondov.)* 71 s. + Združený inventár. V jarnom termíne (jún 2003) to boli: Katarína Bodnárová: *Kanonistky sv. Augustína rehole Notre Dame v Bratislave v rokoch 1747–1780*. 131 s.; Ing. Ľubomír Ďurina: *Osobný archívny fond Miloš Jurkovič 1900–1987. (Inventár a rozbor fondu.)* 76 s. + Inventár.; Juraj Janiga: *Vznik Vojenského obvodu Javorina na príklade vysídlenia obce Blažov*. 69 s. + 4 tab.; 2 mapové a 13 obr. príloh; Jana Kakalíková-Matášová: *Študenti Evanjelického kolégia v Prešove (1721–1804)*. 63 s. + 6 príl.; Martin Kováč: *Evanjelický a. v. cirkevný zbor Sobotište (1783–1948). Rozbor fondu*. 103 s. + Inventár + 5 s. obr. príl.; Silvia Maláková: *Demokratická strana 1945–1948 (1961). (Rozbor archívneho fondu.)* 92 s. + Inventárny súpis.; Anna Vytykačová: *Miloš Alexander Bazovský. Rozbor archívneho fondu*. 87 s. + Inventár + 22 s. obr. príl.

Leon Sokolovský

AKADEMICKÁ SIEŤ STREDOEURÓPSKYCH PALEOGRAFOV

Prvých desať porevolučných rokov sa kontakty v rámci bývalého socialistického bloku nerozvíjali takou rýchlosťou ako novo nadväzované prepojenia Východ – Západ. Nadácia Civic Education Project (www.ceu.org.hu) sa preto roz-

hodla vyhlásiť akciu s názvom *Iniciatíva pre vznik akademických sietí* (Academic Network Initiative), ktorej hlavným cieľom je všestranná podpora najlepších projektov na vytvorenie a zlepšovanie spojení medzi odborníkmi z humanitných a sociálnych vied s dôrazom na krajiny strednej a východnej Európy. V akademickom roku 2002/03 bol okrem iných podporený aj projekt vytvorenia siete paleografov, epigrafov a odborníkov, zaoberajúcich sa písomnou kultúrou strednej Európy nazvaný Latin Paleography Network – Central and Central-East Europe (LPN). Projekt podali doc. Dr. H. Pátková (Univerzita Karlova v Prahe) a Dr. J. Šedivý (Univerzita Komenského v Bratislave), ktorí zároveň oslovili prof. Dr. P. Spunara (Ústav pro klasická studia Akademie věd České republiky), ktorý vzhľadom na svoje organizačné skúsenosti pomohol vytvoriť trojčlenný organizačný tím. Do projektu je v súčasnosti zapojených aktívne takmer 20 vedeckých inštitúcií zo šiestich štátov Európy (Nemecko, Rakúsko, Poľsko, Česko, Slovensko, Maďarsko, Rusko).

Organizátori akademickej siete pripravili počas roku 2002/03 dve pracovné stretnutia odborníkov zaoberajúcich sa latinským písmom, ktoré mali prispieť k vzniku či prehĺbeniu vzájomných vedeckých kontaktov a k výmene najnovších poznatkov. Zároveň iniciovali vytvorenie internetovej domovskej stránky pre akademickú sieť slúžiacu aj ďalším záujemcom o spoluprácu (www.cep.org.hu/paleography). Pripravujú dve knižné publikácie, ktoré budú k dispozícii širšej odbornej verejnosti a mali by odrážať súčasný stav bádania stredovekého latinského písma v krajinách strednej a stredovýchodnej Európy.

Prvé pracovné stretnutie sa uskutočnilo pod názvom *Dejiny písomnej kultúry v karpatskej a podunajskej oblasti* v dňoch 4.–5. novembra 2002 v priestoroch Ústavu klasických štúdií ČAV v Prahe. Rokovanie prebiehalo v nemeckej a anglickom jazyku, bolo prístupné verejnosti a zúčastnili sa na ňom aj pozvaní hostia a študenti. V úvode Pavel Spunar načrtol perspektívy budúcej vzájomnej spolupráce zúčastnených vedcov a ich inštitúcií. Poukázal na fakt, že v poslednom desaťročí sa podarilo doplniť Medzinárodný výbor latinskej paleografie (CIPL) aj o zástupcov postsocialistických krajín. Juraj Šedivý sumarizoval krátku históriu spoločného projektu LPN a predstavil jeho reálne možnosti. V nasledujúcom bloku zhrnuli relevantné výskumy vo svojich krajinách za posledných 15–30 rokov E. Potkowski (Poľsko), L. Veszprémy (Maďarsko), H. Reimitz (Rakúsko) a J. Šedivý (Slovensko). Dva príspevky boli venované zhodnoteniu výskumov v epigrafickej oblasti (J. Roháček, R. Lunga z ČR). V bloku, ktorý bol venovaný konkrétnym problémom kodikológie, resp. stredovekej paleografie, vystúpili H. Spilling (Nemecko) a J. Kaliszuk (Poľsko), resp. H. Pátková a D. Havel (ČR). Do diskusie sa zapojili aj I. Hlaváček a Z. Hledíková z Karlovej Univerzity.

Na pražské stretnutie nadviazalo druhé rokovanie akademickej siete, ktoré sa konalo od 25. do 28. júna 2003 v priestoroch UK v Bratislave pod záštitou Katedry archívniectva a PVH. Rastúci počet účastníkov a krajín (pribudli zástupcovia Ruska) ukázal, že vo všetkých participujúcich štátoch prikladajú vzájomnej komunikácii a spolupráci náležitý význam. Po úvodnom zhodnotení

doterajších aktivít P. Spunarom uzavreli príspevky O. Bleskiny (Rusko) a H. Pátkovej (ČR) prehľad paleografických bádání v krajinách strednej a východnej Európy. Informácie o epigrafických bádaniach v tomto regióne doplnili A. Zajic (Rakúsko) a J. Gembický (Slovensko). Konkrétnym problémom stredovekej kodikológie, resp. paleografie či epigrafie sa venovali E. Madás (Maďarsko), M. Roland a R. Corradini (Rakúsko), J. Roháček a D. Havel (ČR), J. Soszyński (Poľsko). Samostatnou témou stretnutia bola príprava odborníkmi dlho očakávaného slovníka jednotnej paleografickej a epigrafickej terminológie. Účastníci stretnutia (okrem vyššie uvedených aj R. Marsina, D. Buran a J. Šedivý zo SR, W. Stelzer, M. Diesenberger, H. Reimitz z Rakúska a L. Veszprémy z Maďarska) reprezentujú najvýznamnejšie vedecké a pedagogické inštitúcie vo svojich štátoch a preto je pravdepodobné, že dohodnutá terminológia bude naozaj akceptovaná v celej veľkej oblasti, ktorú LPN reprezentuje. Blok venovaný terminológii otvorili príspevky H. Spillinga (Nemeccko), R. Kohna (Rakúsko) a J. Kaliszuka (Poľsko). Nasledovala pracovná diskusia k návrhu vypracovanému v Čechách a doplnenému na Slovensku. Hlavnou rečou slovníka je nemčina, ktorej terminológia je najviac prepracovaná. Začiatkom roka 2004 by mali byť k dispozícii „národné varianty“ terminológie, aby v roku 2004 mohol vyjsť multilingválny terminologický slovník v nemčine, češtine, slovenčine, poľštine, maďarčine a ruštine, doplnený obrázkami pre každý vysvetľovaný pojem. Otázne (ale pravdepodobné) je doplnenie o terminológiu v angličtine (konferencia anglicky hovoriacich paleografov na túto tému sa má uskutočniť v lete 2004) a vo francúzštine (predbežne prisľúbil pomoc autor uznávaného francúzskeho slovníka kodikologickej terminológie D. Muzerelle z parížskeho IRHT). Na stretnutí v Bratislave sa definitívne vyjasnil profil akademickej siete LPN, ktorá bude aj v budúcnosti neformálnym združením vedcov zastupujúcich inštitúcie zo strednej a východnej Európy (okrem už zapojených štátov sa ráta s účasťou balkánskych krajín), ktorí sa venujú otázkam dejín písma v stredoveku a ranom novoveku.

Príspevky z oboch stretnutí boli vo forme pracovného zborníka predstavené na slávnostnom stretnutí Medzinárodného výboru latinskej paleografie v Enghien-Les-Bains v septembri 2003 a vzbudili záujem u kolegov zo západnej Európy. Vzhľadom na použité komunikačné jazyky (angličtina a nemčina) sa predpokladá, že LPN prispeje nielen k zlepšeniu spolupráce v rámci strednej a východnej Európy, ale aj ku recepcii výsledkov nášho bádania na Západe. Zborník bude v definitívnej podobe publikovaný začiatkom roka 2004 a veríme, že ho čoskoro bude nasledovať aj slovník paleografickej terminológie.

Juraj Šedivý

MEDZINÁRODNÉ SYMPÓZIUM O ZAČIATKOCH NEMECKO-REČOVÝCH KANCELÁRIÍ V EURÓPE

Medzinárodná pracovná skupina germanistov pre výskum kancelárskej reči a Rúrska univerzita v Bochume v dňoch 9. až 12. októbra 2003 usporiadali v tomto meste v poradí už tretie medzinárodné sympóziu, tematicky venované začiatkom používania nemčiny hlavne v mestských kanceláriách krajín Európy. Spomedzi účastníkov mala najpočetnejšie zastúpenie hostiteľská krajina. Na sympóziu sa zúčastnili tiež lingvisti z Dánska, Maďarska, Poľska, Lotyšska. Zo Slovenska univerzitní germanisti (M. Papsonová, E. Kretterová) a archivári (J. Spiritza, F. Žifčák, M. Čelko). Program prednášok bol pôvodne široko koncipovaný, s nosnými prednáškami o začiatkoch používania nemčiny v kanceláriách viacerých európskych krajín. Počítalo sa tiež s účasťou a príspevkami lingvistov z Rakúska, Česka, Švajčiarska. V poslednej chvíli sa však mnohí zo sympózia odhlásili, najmä zástupcovia univerzít zo susedných krajín, čo bolo na škodu veci. Pre Slovensko sa stal zaujímavý najmä príspevok prof. E. Skálu (Praha) o začiatkoch používania nemčiny v písomnostiach na Slovensku, či príspevok H. Bokovej (České Budejovice) o začiatkoch používania nemčiny v písomnostiach v Čechách a L. Spáčíkovej (Olomouc) na strednej Morave. Organizátori príspevky, ktoré sa na sympóziu nemohli predniesť, zaradia do pripravovaného zborníka. Program sympózia sa tak tesne pred jeho začiatkom musel modifikovať, predniesla sa len polovica plánovaných prednášok. Na druhej strane sa vytvoril väčší priestor na diskusiu k jednotlivým referátom.

Sympóziu sa začalo 9. októbra 2003 v prednáškových priestoroch hotela v mestskej štvrti Bochumu Lottental príhovormi a pozdravmi dekana Fakulty pre filológiu Rúrskej univerzity profesora Franza Lebsanfta a výkonného riaditeľa Inštitútu pre nemecký jazyk prof. Klausa – Petra Wegera. Po nich nasledovala základná a najobsiahlejšia prednáška sympózia k problematike začiatkov používania nemčiny v mestskom prostredí krajín Európy, ktorú spoločne pripravili Jörg Meier, pôsobiaci od tohto roku ako profesor germanistiky na Univerzite v holandskom Leidene a Arne Ziegler z vestfálskej Vilhelmovej univerzity v Münsteri. Obaja, poznajúc písomné pramene archívnych fondov viacerých magistrátov miest na Slovensku, najmä úradné knihy, považujú druhú polovicu 14. storočia za počiatky intenzívneho spisomňovania v nemčine v mestských kanceláriách v Bratislave a okolí, stredoslovenskej banskej oblasti, Spiši a na východnom Slovensku (Bardejov, Košice). Poukázali na význam kancelárskej reči pre vývoj nemčiny v stredoveku a ranom novoveku v jednotlivých krajinách Európy na určité lingvistické, ale aj periodizačné rozdiely. Pozitívne zhodnotili výskumy za posledné obdobie, ktoré sa realizovali inštitucionálnou spoluprácou pracovnej skupiny germanistov, Inštitútom pre nemecký jazyk s univerzitami, vedeckými ustanovizňami aj archívmi v rôznych krajinách Európy. Zasluhou obidvoch prednášajúcich a prof. Piirainen je Slovensko z krajín strednej a východnej Európy na druhom mieste vo vydávaní prameňov písaných v nemčine v období stredoveku a raného novoveku.

Tematicky sa druhý rokovací deň zamerlal na rôzne regióny krajín Európy a predovšetkým na lingvistické otázky ich vývoja v prostredí mestských kancelárií. Výnimku tvorila prednáška Christy Bertelsmeierovej-Kirstovej o dvorskej kancelárii Meinharda II. v Tirolsku a jej písomnostiach dokumentujúcich vývojové stupne nemčiny. Lotyšská germanistka Dzintra Lele-Rozentaleová na základe výskumu mestských kníh Rigy upresnila periodizáciu novej strednej hornej nemčiny v mestskej kancelárii Rigy. Aj ďalšie dva príspevky boli venované mestským kanceláriám. Irmtraud Röslerová (Rostock) skúmala vývoj kancelárií a kancelárskej reči podľa zachovaných prvých písomných prameňov v Meklenbursku. Pomerne mladšie obdobie z r. 1578–1708 analyzovala podľa písomností mešťanostov mesta Tonder Birgit Christensenová (Vanlose, Dánsko). Poukázala na periodizačný medzník v písomnej produkcii mešťanostov na konci 30. rokov 17. storočia, keď spisomňovanie v dolnej strednej nemčine vystriedala horná nemčina. Na príklade dvoch mešťanostov, Heinricha van Hattena (mešťanosta v r. 1651–1679) a Jacoba Roosta (1692–1708) dokumentovala zaujímavosť, že obidvaja korešpondovali v hornej strednej nemčine, pritom v tom istom období v účtovných písomnostiach používali staršiu dolnú strednú nemčinu. Popoludňajšiu časť druhého rokovacieho dňa otvoril Páter Bassola (Segedín) prednáškou o kancelárskej reči v Šoproni počas neskorého stredoveku, pričom jej štruktúru a formu s dôrazom na nemčinu skúmal z edovaného prameňa, prvej (najstaršej) pozemkovej knihy Šopronu z r. 1480–1533. Slovenské germanistky Mária Paponová (Prešov) a Ľudmila Kretterová (Nitra) si pre svoje témy zvolili rovnaký historický prameň, v propozíciách sympózia označený ako najstaršia mestská kniha Bratislavy z r. 1402–1506. Išlo však skôr o protokol zo zasadnutí mestskej rady (Protocollum actionale) z uvedených rokov. Najstaršia kniha má záznamy z r. 1364–1538, D. Lehotská (K počiatkom vedenia mestských kníh na Slovensku, Historické štúdie 5, 1959, s. 325–347) ju zaradila do kategórie mestských kníh. L. Fejérpataky v edícii najstarších mestských účtovných kníh v Uhorsku, ktorá vyšla v r. 1885, ich zaradil do kategórie účtovných kníh. M. Paponová vo svojej prednáške nadviazala na predošlú, prednesenú v apríli 2003 na sympóziu v Münsteri, v ktorej referovala o vlastných menách zaznamenaných v spomenutej knihe (protokole) z r. 1402–1506. Na sympóziu v Bochume poukázala podrobne na formy zapisovania ženských mien v tomto prameni. Syntaktickú analýzu textov tohto historického prameňa predniesla Ľ. Kretterová.

Posledný deň pracovného rokovania sa začal prednáškou poľského germanistu Józefa Wiktorowicza (Varšava) o začiatkoch používania nemčiny ako kancelárskej reči v Krakove. Aj v nasledujúcej prednáške Rudolfa Hanamanna (Regensburg) sa tento problém riešil podľa záznamov tzv. Floriánovho žaltára. V podstate obaja prednášajúci, J. Wiktorowicz aj R. Hanamann, čerpajúci z rôznych historických prameňov k problematike začiatkov používania nemčiny ako kancelárskej reči na pôde mestskej kancelárie v Krakove, ju zhodne časovo ohraničili 14. storočím. Profesor vestfálskej Vilhelmovej univerzity v Münsteri Ilpo Tapani Piirainen predniesol príspevok o začiatkoch používania nemčiny ako kancelárskej reči v Dolnom Sliezsku. Ako sám prof. I. T. Piirai-

nen spomenul, sú jeho výskumy v Sliezku približne rovnako staré ako na Slovensku a siahajú do začiatkov 70. rokov minulého storočia. V poslednom období sa spoluautorsky podieľal na vydaní rukopisov saského – magdeburského práva z Opole a Krakova. V čase konania sympózia v Bochume prezentoval vydanie rukopisu saského práva z r. 1390, ktorý objavil počas výskumu v dómskej – kapitulskej knižnici vo Wroclavi. Vydanie má tradičnú štruktúru edície s úvodom, prepisom rukopisu, vyhotovenom Ingmarom ten Venne a slovníkom a je venované 1000. výročiu založenia biskupstva v tomto meste. V otázke začiatkov používania nemčiny ako kancelárskej reči v Dolnom Sliezku sú podľa prof. Piirainena dôležité prvé zachované písomnosti vyhotovené v nemčine z polovice 14. storočia, ktoré majú v jednotlivých mestských prostrediach osobitosti v krátkych a dlhých vokáloch, diftongách, konzonantoch a pod. Dlhoročný profesor germanistiky na Univerzite v Oslo Kurt Erich Schöndorf priblížil vo svojom príspevku text žaltára zo 14. storočia z územia záberu nemeckých rytierov v Pobaltsku a jeho vzťah k Gdansku.

Popoludnie záverečného dňa pracovného rokovania patrilo prednáškam slovenských archivárov. Juraj Spiritza podrobne predstavil bratislavského notára (1441–1456) a skriptora Liebharda Egkenfeldera. Okrem životopisných údajov zaujímavou časťou prednášky bolo priblíženie Egkenfeldera ako skriptora a majiteľa knižnice s 45 rukopisnými dielami. Autor prednášky zistil, že Egkenfelder sám prepísal a doplnil vlastnými textami 18 rukopisov. Pre germanistiku sú zaujímavé rukopisy v nemčine ako epos o Alexandrovi Veľkom, právna príručka, zbierka formulárov písomností, ktoré Egkenfelder využíval v mestskej kancelárii. Poslednú prednášku na sympóziu predniesol František Žifčák, v ktorej sledoval vývoj mestských kancelárií vo vybraných mestách Spiša s ťažiskom na vývoj mestskej kancelárie Levoče ako hospodárskeho a správneho centra Spiša. V poslednom období I. T. Piirainen a J. Meier edíciami sprístupnili viaceré historické pramene z regiónu Spiša. Na ich tvorbe participovali viacerí mestskí notári a pisári. Práve výskum F. Žifčáka z obdobia neskorého stredoveku a raného novoveku priniesol nové poznatky o ich pôsobnosti. Boli veľmi vzdelaní a zvládali vyhotovovanie rôznych druhov písomností v stredovekej latinčine a nemčine. Popri známejších notároch a pisároch z odbornej literatúry, ako napr. notára Petra, autora prepisu postily Mikluláša Gorrana, levočského skriptora Jána Borharda z druhej polovice 15. storočia, F. Žifčák identifikoval viaceré ďalšie osobnosti v mestských kanceláriách spišských miest. Špecifikoval tiež produkciu písomností so zvláštnym dôrazom na stredovekú nemčinu. Po jednotlivých prednáškach počas sympózia prebiehali k predneseným témam rozsiahle diskusie. Najčastejšie v nich s vtipom, ale pritom vysoko odborne vystupoval prof. Albrecht Greule z Regensburgu. Pre zástupcov Slovenska sa stala podnetnou časť jednej z obsiahlejších diskusií o vydávaní prameňov zo Slovenska, pričom germanisti za najstaršiu mestskú knihu považujú už spomenutý *Protocollum actionale* z r. 1402–1506. Slovenskí archivári však poukázali tiež na spomenutú účtovnú knihu Bratislavy z r. 1364–1508. Jej prvenstvo, alebo prvenstvo banskoštiavnickej tzv. *Notationes Iudiciariae* z r. 1364–1426 nie je zatiaľ vyriešené. Na Slovensku pociťujeme v problematike mestských stredovekých kníh nedostatok

nú informovanosť. Tá by sa dala vyriešiť napr. aj formou súpisu mestských kníh do r. 1526. Pred vyše 20 rokmi sa mnohí slovenskí archivári zúčastnili na spracovaní takéhoto súpisu, ktorý gestorsky viedol prof. Július Bartl.

Po pracovných rokovaníach sympózia sa konalo stretnutie pracovnej skupiny germanistov o stave príprav vydania príručky o nemčine používanej v stredovekých a ranonovovekých kanceláriách. Ďalej pracovné rokovanie účastníkov projektu *Deutschsprachige Handschriften und Dokumente des Mittelalters und der Frühen Neuzeit in slowakischen Archiven*, na ktorom sa pracuje od r. 2000. Výsledky projektu sa budú prezentovať, ako vyplynulo z pracovného rokovania sympózia, na Slovensku. Predbežne sa dohodol termín na máj roku 2005 a ako optimálne miesto aj z organizačného zabezpečenia sympózia sa ukázala Banská Štiavnica. Sympóziu v Bochume skončilo oficiálnou rozlúčkou v nedeľu 12. októbra 2003. Aj napriek rôznym ťažkostiam, spojených s uvedenou neúčastťou viacerých germanistov, ho organizátori, hlavne J. Meier a A. Ziegler zvládli ako vždy brilantne, na vysokej odbornej a spoločenskej úrovni. Pre budúcich organizátorov zo Slovenska dosiahnutie takejto úrovne nebude ľahké.

Mikuláš Čelko

VÝSTAVA ZVOLEN – PODOBY MINULOSTI V DOKUMENTOCH

Na sklonku roku 2003 uplynulo 760 rokov od obnovenia mestských výsad Zvolena. Tento významný medzník v histórii mesta si na začiatku septembra Zvolenčania pripomenuli viacerými kultúrnymi podujatiami. V Lesníckom a drevárskom múzeu pri tejto príležitosti sprístupnili 4. septembra výstavu pod názvom *Zvolen – podoby minulosti v dokumentoch*. Okrem múzea sa na jej realizácii podieľala Sekcia archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti a zvolenská pobočka Štátneho archívu v Banskej Bystrici. Obyvateľom zvolenského regiónu sa naskytla jedinečná možnosť vidieť originály archívnych dokumentov, ktoré boli za týmto účelom zapožičané zo zvolenského archívu a martinského Archívu literatúry a umenia. Vhodným spôsobom ich doplnili zbierkové predmety z Lesníckeho a drevárskeho múzea.

Po obsahovej stránke bola výstava rozdelená do viacerých tematických celkov, ktoré návštevníkom priblížili významné udalosti z histórie mesta a jeho obyvateľov od udelenia výsad až po 20. storočie. Výber archívnych dokumentov, vzhľadom na vytýčené časové obdobie a pomerne rozsiahle dochované archívne fondy a zbierky, nebol jednoduchý. Medzi najvzácnejšie vystavené exponáty bezpochyby patrili tri pergamenové listiny uhorských panovníkov Ľudovíta I. a Mateja z rokov 1359 a 1463 s privilégiami udelenými mestu, ktoré patrili aj k divácky najatraktívnejším. Ich pendantom bola zástava mestského bandéria zo zač. 19. st. s chronostichom. Činnosť mestskej samosprávy bola

okrem už spomínaných privilegií predstavená výberom zo série dokumentov (účty zo 17. st., testamenty, mestské knihy a i.), z muzeálnych exponátov zaujala efektná kovová mestská truhlica, či volebná urna z 19. st. Hospodársky a spoločenský život Zvolena v 19.–20. st. priblížil súbor plagátov a firemných dokumentov. Samostatné bloky boli venované aj dejinám zvolenských cechov a spolkov, školstvu a Jurajovi Bánikovi – autorovi prvej mestskej monografie. Popri osobných dokladoch bola vystavená aj jeho korešpondencia s F. V. Sasinkom. Súčasťou expozície bol aj poverovací list E. Štúra z roku 1847 ako poslanca Uhorského snemu za mesto Zvolen. Ďalší tematický celok výstavy zoznámil návštevníka na základe najnovších výskumov s vývojom a premenami zvolenského erbu od 13. storočia až po súčasnosť reprezentovanú aktuálnym nariadením mesta Zvolena o používaní mestských symbolov prostredníctvom spečatených dokumentov a zachovaných typárií.

Atmosféru výstavy dotvárali dobové fotografie a rytiny Zvolena, výber z olejomalieb Zvolenského zámku od Františka Šéna.

Výstava trvala do 5. októbra 2003. Za mesiac si ju pozrelo 629 návštevníkov, nechýbali medzi nimi ani žiaci základných a stredných škôl. Výstava opätovne potvrdila neutíchajúci záujem verejnosti poznať svoju minulosť a zároveň zviditeľnila archívne bohatstvo uchovávané v našich archívoch. Dúfajme, že takéto podujatí, ktoré sú jedným z najlepších a najefektívnejších spôsobov ako propagovať prácu archívov, bude čoraz viac.

Júlia Ragačová

KRONIKA

ZO ZASADNUTIA VEDECKEJ ARCHÍVNEJ RADY

V roku 2003 sa konalo prvé a súčasne jediné zasadnutie Vedeckej archívnej rady dňa 12. decembra v Štátnom archíve v Bratislave. Rokovanie rady otvoril a viedol jej predseda, prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc. V rámci otvorenia zasadnutia si členovia rady uctili minútou ticha pamiatku dlhoročného člena Vedeckej archívnej rady, PhDr. Elemíra Rákoša, PhD.

Na programe zasadnutia bol na prvom mieste zásadný dokument určujúci budúcnosť štátnych archívov: „Konceptia rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015)“, ktorý pripravilo Ministerstvo vnútra SR na rokovanie vlády Slovenskej republiky na základe jej plánu práce na rok 2003. Informáciu ku koncepcii, ktorej základným cieľom je vybudovať štátne archívy tak, aby mohli plniť svoje primárne funkcie (systematicky preberať a aj systematicky sprístupňovať čo najväčší počet archívnych súborov, umožniť prístup k informáciám obsiahnutým v archívnych dokumentoch a vôbec k archívnemu informačnému systému, ochraňovať archívne dedičstvo), podal riaditeľ odboru archívov a registratúr PhDr. Peter Kartous, CSc. Vzhľadom na skutočnosť, že všetci členovia Vedeckej archívnej rady mali možnosť sa už oboznámiť s textom koncepcie v rámci rezortného pripomienkového konania a zaujať k nej písomné stanovisko, informácia sa týkala podoby koncepcie upravenej po rezortnom a medzirezortnom pripomienkovom konaní a pripravenej na rokovanie vlády Slovenskej republiky dňa 17. decembra 2003 (o obsahu koncepcie bližšie v tomto čísle Slovenskej archivistiky na inom mieste). Diskusia ku koncepcii rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra SR z uvedeného dôvodu bola už tak isto zameraná len na okrajové otázky.

Rokovanie Vedeckej archívnej rady bolo ďalej venované problematike výskumu archívnych dokumentov vo vatikánskych archívoch, ktorému venuje primeranú pozornosť aj konceptia rozvoja štátnych archívov. Úvodné slovo k tejto otázke mal predseda Vedeckej archívnej rady. Hovoril o systematickom výskume archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve, Apoštolskej vatikánskej knižnici a archívoch ďalších cirkevných inštitúcií v Ríme, ktorý sa od roku 1991 uskutočňoval na základe uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 159/1991 ako medzirezortný projekt s cieľom vytvoriť stále vedeckovýskumné pracovisko – Slovenský historický ústav v Ríme. Skonštatoval, že intenzívny systematický výskum trval pod gesciou Ministerstva kultúry SR len do roku 1994, v roku 1995 bol potom ešte vypracovaný projekt na vybudovanie Slovenského historického ústavu v Ríme, ale v nasledujúcich rokoch v dôsledku obmedzovania finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre jednotlivé rezorty na

výskum archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v zahraničných archívoch napokon zostali už len dve krátkodobé výskumné cesty ročne z rezortu Ministerstva vnútra SR, na ktorých sa podieľajú zamestnanci štátnych archívov. V systematickom výskume v ostatných rokoch v Ríme pokračovali len PhDr. Marta Melníková (Slovenský národný archív) a PhDr. Milena Ostrolucká (Štátny archív v Košiciach).

Nadväzujúc na úvodné slovo predsedu Vedeckej archívnej rady potom informovala M. Ostrolucká o priebehu a výsledkoch výskumu v rokoch 1996–2003 v Tajnom vatikánskom archíve, archívoch reholí a hlavne v Archíve Kongregácie pre šírenie viery. M. Melníková svoju pozornosť zamerala na genézu výskumu vo vatikánskych archívoch, ďalej na systém ukladania výskumných správ v Slovenskom národnom archíve, ako aj na jednotlivé výskumné projekty.

V diskusii k otázke výskumu vo vatikánskych archívoch sa hovorilo o stave výskumu archívneho fondu Viedenskej nunciatúry a jeho výsledkoch; publikovanom rozhovore s riaditeľkou Českého historického ústavu v Ríme, ktorý začal svoju pôsobnosť už 1. januára 1994; organizácii výskumného programu; predovšetkým však o požiadavke vypracovať súhrnnú správu o výsledkoch výskumu vo vatikánskych archívoch, čo vyplýva z koncepcie rozvoja štátnych archívov.

Výsledok diskusie zhrnul predseda rady konštatujúc, že systematický výskum archívnych dokumentov z obdobia do konca 13. storočia je ukončený, nedokončené zostalo 14. storočie a v podstate všetky ďalšie výskumné projekty. Z tohto dôvodu bude namiesto vypracovať podrobnú správu o výsledkoch doterajšieho výskumu vo vatikánskych archívoch, najmä po roku 1993, ktorú uskutočnili zamestnanci štátnych archívov a predložiť podklady k nej na odbor archívov a registratúr.

Na programe zasadnutia Vedeckej archívnej rady bolo aj riešenie jej personálnych otázok. Podľa článku 3 Štatútu Vedeckej archívnej rady sa odchodom do dôchodku ukončilo členstvo v nej PhDr. Jánovi Milanovi Dubovskému a PhDr. Mariánovi Róbertovi Zemenemu. Obidvom poďakovanie ministra vnútra SR v zastúpení odovzdal riaditeľ odboru archívov a registratúr. Súčasne informoval radu, že minister vnútra SR vymenoval troch nových členov (aj za nebohého PhDr. Elemíra Rákoša, PhD.): PhDr. Petra Draškabu (Slovenský národný archív), PhDr. Veroniku Novákovú (Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa) a PhDr. Františka Žifčáka (Štátny archív v Levoči). Okrem toho vymenoval minister vnútra SR za podpredsedu Vedeckej archívnej rady prof. PhDr. Júliusa Bartla, CSc.

V rámci rozličného odzneli informácie o požiadavke odboru archívov a registratúr na právnu pomoc odboru legislatívneho a právneho v súvislosti s riešením problému archívnych fondov hodnoverných miest uložených v Slovenskom národnom archíve na základe depozitných zmlúv s cirkevnými inštitúciami; ďalej o stave prípravy Slovníka slovenskej archívnej terminológie, ktorá je zo strany zostavovateľa síce ukončená, ale vzhľadom na jeho rozsiahle úpravy bez predbežného súhlasu autorov, bude ho treba opäť prepracovať a redakčne upraviť s rozšíreným kolektívom zostavovateľov.

Zasadnutie Vedeckej archívnej rady v závere zhodnotil jej predseda a odporúčal, aby sa najbližšie zasadnutie rady v prvom polroku roku 2004 venovalo príprave dokumentov na splnenie systémových opatrení a postupov uvedených v koncepcii rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra SR.

Mária Stieberová

ZA PhDr. FRANTIŠKOM BOKESOM
(24. 9. 1953 – 7. 11. 2003)

Iba mesiac po dožití abrahámovín podľahol ťažkej chorobe náš kolega a spolupracovník PhDr. František Bokes, dlhoročný pracovník Slovenského národného archívu. Len pár týždňov predtým, napriek nepriazni osudu a pokračujúcej chorobe, sme si spolu s ním pri odovzdávaní Križkovej medaily pripomenuli vyše dvadsať rokov jeho práce v archíve. Odišiel z našich radov neočakávane bez toho, aby sme si stačili uvedomiť, že blikajúci monitor jeho počítača navždy zhasol.

Narodil sa 24. septembra 1953 v Prahe v rodine popredného slovenského historika PhDr. Františka Bokesa a PhDr. Věry Bokesovej. Zrejme nielen sudičky, ale najmä rodinné prostredie, v ktorom vyrastal, predurčili jeho budúci záujem o spoločenské vedy a neskôr i profesionálnu orientáciu na archívniectvo. Po absolvovaní SVŠ s humanitným zameraním začal štúdium archívniectva a histórie na FF UK v Bratislave, ktoré úspešne zavŕšil v roku 1977. Po vykonaní základnej vojenskej služby začal pracovnú kariéru nástupom na pracovisko vtedajšieho oddelenia dejín socializmu Štátneho ústredného archívu SSR, neskôr pracoval i na úseku predarchívnej starostlivosti pod vedením skúseného vedúceho pracovníka Dr. E. Rákoša. V roku 1980, po vykonaní rigorózneho skúšky, získal titul doktora filozofie. Ako člen nastupujúcej mladej generácie archivárov dopĺňal ambiciózny kolektív pracovníkov tohto oddelenia a ochotne pomáhal aj pri prácach spojených s večným sťahovaním archívnych fondov pri vtedajšom nedostatku úložných priestorov, ale najmä pri sťahovaní archívu do nových a definitívnych priestorov po roku 1983. Popri každodennej archívnej práci si našiel čas zapájať sa do športového diania ako šermiar TJ Žižka Bratislava, neskôr, po skončení aktívnej športovej kariéry aj ako tréner a funkcionár šermiarskeho hnutia na Slovensku.

Na krátky čas, tri roky, odišiel pracovať do Vojenského historického ústavu, kde sa venoval stredovekým dejinám vojenstva na našom území. V roku 1989 sa rozhodol vrátiť naspäť do archívu na svoje pôvodné pracovisko. Vtedy sa rozhodol preorientovať na novú archívnu špecializáciu – prácu s historickými mapami v oddelení starších fondov aj v súvislosti s uvažovaným zriadením samostatného

oddelenia. Jeho odbornému rastu zaiste prospela aj trojmesačná archívna stáž, ktorú v roku 1992 úspešne absolvoval v Národnom archíve v Paríži.

Od počiatku práce s obrazovým archívnym materiálom sa snažil využívať výpočtovú techniku ako modernú pomôcku pri jeho spracúvaní. Aktívne sa zapájal aj do odbornej prípravy celoslovenských vedeckých kartografických konferencií organizovaných Kartografickou spoločnosťou Slovenskej republiky na pôde Slovenského národného archívu, kde sa svojimi odbornými vystúpeniami a výsledkami svojich štúdií prezentoval ako odborník na historické mapy a plány. Tou poslednou bol príspevok *K otázke tzv. Müllerovej mapy z roku 1769*. S jeho menom sa navždy bude spájať budovanie a sprístupňovanie historickej mapovej pramennej bázy, ktorej sa venoval až do dní, keď sa prihlásila osudná choroba.

Česť jeho pamiatke.

Peter Draškaba

PRÍLOHA

KONCEPCIA ROZVOJA ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV ZRIADENÝCH MINISTERSTVOM VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY PODĽA ZÁKONA č. 395/2002 Z. z. O ARCHÍVOCH A REGISTRATÚRACH A O DOPLNENÍ NIEKTORÝCH ZÁKONOV DO ROKU 2010 (S VÝHLADOM DO ROKU 2015)

17. decembra 2003 vláda Slovenskej republiky prerokovala a schválila uznesením č. 1201/2003 koncepciu rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky. Materiál predkladal minister vnútra Vladimír Palko.

Dôvodom spracovania a zaradenia materiálu na rokovanie vlády je súčasný stav štátnych archívov zriadených ministerstvom, s osobitným dôrazom na plnenie povinností ustanovených zákonom č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov a vyhlášky ministerstva vnútra č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré jeho ustanovenia.

Materiál obsahuje analýzu súčasného stavu štátnych archívov pri preberaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov, uplatňovaní práva na prístup k nim, zabezpečenia ochrany archívnych dokumentov, na úseku ľudských zdrojov, využívania informačných a komunikačných technológií, výstavby a rekonštrukcie budov, ako aj prezentácie archívneho dedičstva Slovenskej republiky ako súčasť jej kultúrneho dedičstva.

Analýza stavu 10 archívov a 37 pobočiek ukázala, že vplyvom dlhodobých deficitov v zabezpečovaní ich rozvojových potrieb nie sú vytvorené personálne podmienky, ako ani priestorové, technické a prevádzkové podmienky na plnenie všetkých povinností, ktoré štátu ukladá zákon. Pretrvávanie tohto stavu môže vyústiť v mnohých prípadoch až do úplného zničenia archívneho dedičstva a bohatstva Slovenskej republiky.

Cieľom koncepcie rozvoja archívov je zlepšenie podmienok ich činnosti, výsledkom splnenia opatrení a postupov bude vybudovať štátne archívy tak, aby mohli plniť svoje primárne funkcie – systematicky preberať a aj systematicky sprístupňovať čo najväčší počet archívnych súborov a umožniť prístup a ochranu archívneho dedičstva. Základné úlohy na úseku preberania, sprístupňovania, prístupu, ochrany, ľudských zdrojov, využívania informačných a komunikačných technológií, ako aj prezentácie archívneho dedičstva sú rozvrhnuté do roku 2010 s výhľadom do roku 2015, čo sa považuje za reálny čas na ich splnenie. Najdôležitejšie úlohy, na úseku personálneho dobudovania archívov o 187 osôb, komplexnej ochrany a využívania informačných a komunikačných technológií však treba splniť už v prvých rokoch 2005–2010.

Dosiahnutie základných cieľov koncepcie závisí aj od množstva disponibilných finančných prostriedkov štátneho rozpočtu. Koncepcia v rokoch 2005 až

2015 zakladá nároky na štátny rozpočet a zvyšuje zamestnanosť. Požiadavka na limit výdavkov celkom na jednotlivé roky pre všetky archívy je priemerne v objeme 350 mil. Sk, z toho kapitálových výdavkov 80 mil. Sk. Splnenie úloh koncepcie si vyžaduje aj medzirezortnú spoluprácu v oblasti vzdelávania na úseku archívniectva, konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov, ako aj v oblasti koordinácie systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovaného výskumnými a vedeckými pracoviskami z prostriedkov štátneho rozpočtu.

Ako ministerstvo plnilo systémové opatrenia, uplatňovalo postupy a uskutočňovalo projekty, to vláda skontroluje v roku 2007 pri prerokovaní priebežného vyhodnotenia plnenia koncepcie.

*

Koncepciu vypracoval odbor archívov a registratúr sekcie verejnej správy ministerstva vnútra v úzkej súčinnosti s vecne príslušnými odbormi sekcie, a to odborom hospodárskym a právnym, odborom ekonomickým a odborom informatiky; odbor spolupracoval aj s osobným úradom ministerstva. Na vypracovaní materiálu v štádiu zhromažďovania údajov a rezortného pripomienkového konania sa podieľali aj samotné archívy. PhDr. Mária Španková, odbor archívov a registratúr, spracovala analytické a koncepčné časti týkajúce sa preberania, sprístupňovania, prístupu k archívnym dokumentom a prezentácie archívneho dedičstva Slovenskej republiky. Problematiku zabezpečenia ochrany archívnych dokumentov v celej jej šírke vrátane prílohy č. 4 s tabuľkou od priestorového zabezpečenia archívov cez preventívnu ochranu archívnych dokumentov po ich ochranu konzervovaním a reštaurovaním spracovali Ing. arch. František Žák (odbor hospodársky a právny), PhDr. Peter Zoričák (odbor archívov a registratúr) a Ing. Jozef Hanus, CSc., (Slovenský národný archív). K spracovaniu textu k niektorým otázkam ľudských zdrojov prispela PhDr. Mária Gronská z osobného úradu ministerstva. Významnou súčasťou spracovania úseku využitia informačných a komunikačných technológií v činnosti archívov sú aj úlohy súvisiace s ochranou archívnych dokumentov spracované J. Hanusom; pri spracovaní textu sa využili aj údaje, ktoré poskytol Ing. Ľubomír Petrakovič z odboru informatiky. Autori jednotlivých častí vypracovali aj návrhy systémových opatrení a úloh. Výpočet nárokov na štátny rozpočet špecifikovaný podľa jednotlivých rokov a ekonomickej klasifikácie, ako aj vecne príslušné časti materiálu vypracovali Ing. Iveta Špatinová a Jana Böhmová z ekonomického odboru. Výsledkom práce Mgr. Milana Mišoviča (odbor archívov a registratúr) sú prvé tri prílohy koncepcie – archívne dokumenty prevzaté do štátnych archívov, sprístupnenie archívnych dokumentov a prehľad voľných ukladacích priestorov. K vypracovaniu definitívneho znenia textu prispela aj priebežná oponentúra PhDr. Petra Kartousa (odbor archívov a registratúr), PhDr. Petra Draškabu (Slovenský národný archív) a Ing. Petra Lengyela (odbor hospodársky a právny).

Mária Španková

NÁVRH
UZNESENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY
č. 1201
zo 17. decembra 2003

ku koncepcii rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015)

Číslo materiálu: 11535/2003
Predkladateľ: minister vnútra

Vláda

A. schvaľuje

- A.1. koncepciu rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015);

B. poveruje

ministra školstva

- B.1. v spolupráci s ministrom vnútra koordinovať prípravu projektu úpravy obsahu vysokoškolského štúdia odboru archívniectvo a pomocné historické vedy, ako aj projektu zriadenia vysokoškolského štúdia odboru konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov
do 31. decembra 2005
- B.2. v spolupráci s ministrom vnútra a ministrom kultúry koordinovať prípravu projektu zjednotenia systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovaného výskumnými a vedeckými pracoviskami z prostriedkov štátneho rozpočtu
do 31. decembra 2005

C. ukladá

ministrom vnútra

- C.1. vytvárať podmienky na plnenie systémových opatrení a postupov uvedených v koncepcii vypracovaním metodického materiálu pre potreby výstavby účelových archívnych budov alebo ich rekonštrukcií
do 31. decembra 2006

- C.2. zabezpečiť vypracovanie projektov
- a) systematického výskumu archívnych dokumentov uskutočňovaného štátnymi archívmi v archívoch v zahraničí
do 31. decembra 2004
 - b) priorít v sprístupňovaní archívnych súborov
do 31. decembra 2004
 - c) vyhotovovania konzervačných kópií a študijných kópií archívnych dokumentov
do 31. decembra 2004
 - d) odbornej praxe na úseku správy registratúry
do 31. decembra 2005
 - e) elektronického archívneho informačného systému
do 31. decembra 2005
 - f) využívania informačných a komunikačných technológií v činnosti archívov
do 31. decembra 2005
- C.3. uplatňovať do rozpočtovej kapitoly Ministerstva vnútra SR zvýšenie počtu zamestnancov a finančné prostriedky vcelku na zabezpečenie opatrení, postupov a projektov uvedených v koncepcii
pri návrhu štátneho rozpočtu pre roky 2005 až 2015
- C.4. plniť systémové opatrenia, uplatňovať postupy a uskutočňovať projekty uvedené v koncepcii
priebežne do 31. decembra 2015
- C.5. predložiť na rokovanie vlády priebežné vyhodnotenie plnenia opatrení a postupov a prípravy projektov uvedených v koncepcii
do 30. júna 2007

ministri školstva

- C.6. koordinovať plnenie úloh systematického výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovaný výskumnými a vedeckými pracoviskami z prostriedkov štátneho rozpočtu podľa schváleného projektu
do 31. decembra 2015
- C.7. predložiť na rokovanie vlády návrh vytvorenia pracoviska pre výskum archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve, Apoštolskej vatikánskej knižnici a archívoch ďalších cirkevných inštitúcií, ktoré bude nadväzovať na činnosť Slovenského historického ústavu v Ríme
do 31. decembra 2005.

Vykonajú:

minister vnútra
minister školstva
minister kultúry

Na vedomie:

predseda Slovenskej akadémie vied
splnomocnenec vlády SR pre zahraničných Slovákov

**Koncepcia rozvoja štátnych archívov zriadených
Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z.
o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010
(s výhl'adom do roku 2015)**

Úvod

Zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon“) definuje archív ako odborné pracovisko, ktoré preberá, eviduje, ochraňuje a sprístupňuje archívne dokumenty; archívne dokumenty ustanovuje za archívne dedičstvo Slovenskej republiky, ktoré je súčasťou jej kultúrneho dedičstva; štátu ukladá povinnosť zabezpečiť jeho zachovanie. Preberanie archívnych dokumentov, ochrana archívnych dokumentov, ich sprístupňovanie a prístup k informáciám obsiahnutým v archívnych dokumentoch je verejným záujmom. Z uvedeného dôvodu zákon, ako aj vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré jeho ustanovenia (ďalej len „vyhláška“), kladú dôraz na dopĺňovanie archívneho dedičstva o ďalšie archívne dokumenty, jeho ochranu a prístup k nemu.

Najväčšia časť archívneho dedičstva štátu je uložená práve v štátnych archívoch zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky („ďalej len „ministerstvo“), pričom najstaršie archívne dokumenty pochádzajú už zo začiatku 12. storočia. Štátne archívy svojím postavením a úlohami majú nenahraditeľný význam v živote každej modernej a demokratickej spoločnosti. Plnia nezastupiteľnú úlohu ako východisko zachovania informačnej kontinuity rozhodovacích procesov vo verejnom sektore a súčasne sú významnou súčasťou národného kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky. Majú teda nezastupiteľné postavenie v štátnej správe a samospráve, kultúre, vede; tvoria integrálnu súčasť informačných štruktúr a zdrojov spoločnosti. Predstavujú pamäť národa a spoločnosti; sú základom ich identity.

Táto ich dvojvtediná úloha vyplýva z podstaty predmetu ich činnosti – archívneho dokumentu bez ohľadu na jeho nosič. Štátne archívy preberajú, ochraňujú, sprístupňujú archívne dokumenty a umožňujú prístup k archívnym dokumentom pochádzajúcim z organickej činnosti najdôležitejšej a súčasne najpočetnejšej skupiny pôvodcov – štátnych orgánov a nimi zriadených a založených právnických osôb, obcí, samosprávnych krajov a nimi zriadených a založených právnických osôb, iných právnických osôb a významných fyzických osôb, ktoré nezriadili archív. Ich význam spočíva nielen v hodnote dôkazu o činnosti, význame a postavení pôvodcu v štruktúre spoločnosti, ale aj ako predmetu s nezastupiteľnou kultúrno-historickou a informačnou hodnotou.

Význam štátnych archívov osobitne narastá v súčasnom období prebiehajúcich inštitucionálnych reforiem spoločnosti, predovšetkým reformy verejnej správy. Rastúci počet domácich a zahraničných bádateľov v štátnych archívoch je aj dôkazom narastajúceho záujmu verejnosti uplatniť právo na poznanie a pochopenie zložitosti historických procesov vo všeobecnosti a osobitne historických

kých procesov v 20. storočí. Aby štát umožnil uplatniť toto právo v čo najväčšom rozsahu pri zachovaní ochrany právom chránených verejných záujmov a súkromných záujmov, zákon umožňuje prístup k archívnym dokumentom bez ustanovenia všeobecnej lehoty ich neprístupnosti.

Zákon upravuje pôsobnosť ministerstva ako ústredného orgánu štátnej správy na úseku archívov, upravuje jeho povinnosti ako zriaďovateľa štátnych archívov; ustanovuje organizáciu štátnych archívov a vymenúva ich práva a povinnosti na úseku vedenia evidencie pôvodcov registratúr a evidencie archívneho dedičstva. Oprávňuje ich vykonávať štátny odborný dozor, ktorého predmetom je kontrola plnenia ustanovení zákona nad správou registratúr, archívmi a archívnymi dokumentmi uloženými u vlastníkov, ktorí nezriadili archív. Štátne archívy schvaľujú interné akty riadenia pôvodcov pre správu registratúry, ďalej schvaľujú bádateľské poriadky archívov. Najdôležitejším oprávnením štátnych archívov vo vzťahu k pôvodcom registratúr je rozhodovanie o vyradovaní registratúrnych záznamov u všetkých pôvodcov registratúry, ako aj o dokumentárnej hodnote záznamov mimo vyradovacieho konania. Štátne archívy teda ako jediné archívy rozhodujú o dopĺňovaní archívneho dedičstva Slovenskej republiky o nové archívne dokumenty. Štátne archívy umožňujú prístup k archívnym dokumentom, ktoré prevzali a spravujú archívny informačný systém; sú oprávnené podľa zákona vyberať správne poplatky za odpisy, výpisy a potvrdenia z archívnych dokumentov alebo kópie archívnych dokumentov.

Štátne archívy majú prostredníctvom kolektívneho členstva ministerstva, ako aj stavovskej organizácie svoje zastúpenie aj v Medzinárodnej rade archívov, medzinárodnej mimovládnej organizácii, ktorej úlohou je podporovať ochranu a využívanie archívneho dedičstva ľudstva v celosvetovom meradle formou výmeny odborných poznatkov a výsledkov výskumu v oblasti archívnictva, ako aj pri riadení a organizovaní činnosti archívov.

Zástupca ministerstva sa od roku 2003 zúčastňuje aj na pravidelných poradách vedúcich predstaviteľov riadiacich orgánov archívnictva krajín Európskej únie a prístupujúcich krajín; ministerstvo sa už zapojilo do plnenia úloh rezolúcie Európskej rady zo 6. 5. 2003 č. 2003/C 113/2 o archívoch v členských krajinách, ktorej cieľom je väčšia spolupráca archívov po jej rozšírení podčiarkujúc význam archívnych dokumentov pre pochopenie európskych dejín a kultúry, ako aj význam dobre spravovaných archívov a prístupných archívnych dokumentov pre demokratické fungovanie spoločnosti vrátane nevyhnutnosti rozvoja využitia informačných a komunikačných technológií v činnosti archívov.

Plnenie povinností ustanovených ministerstvu a štátnym archívom zákonom, osobitne na úseku preberania, sprístupňovania, ochrany a prístupu, ktoré sú podstatou existencie každého, osobitne štátneho archívu, ako vyplýva z nasledujúcej analýzy ich činnosti a údajov z rokov 1999–2002, nepriaznivo ovplyvňuje ich nedostatočné priestorové, materiálno-technické, ako aj personálne zabezpečenie. Súčasný stav štátnych archívov si vyžaduje systémové opatrenia a praktické kroky na úrovni vlády, pretože iba tak Slovenská republika naplní obsahom ustanovenia osobitných predpisov, opatrenia na realizáciu Deklarácie Národnej rady

Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva, ako aj záväzky, ktoré jej vyplývajú z medzinárodných zmlúv.

1. Analýza súčasného stavu

1.1 Preberanie a sprístupňovanie archívnych dokumentov

1.1.1 *Preberanie archívnych dokumentov*

Štátne archívy preberaním archívnych dokumentov od vyhláškou ustanovených a nimi evidovaných 16 334 pôvodcov registratúry, ktorí nezriadili archív, systematicky doplňujú archívne dedičstvo Slovenskej republiky. Proces preberania archívnych dokumentov, a tým aj formovanie budúcich archívnych fondov optimalizujú výkonom jednotlivých odborných činností na úseku predarchívnej starostlivosti. Do procesu formovania budúcich archívnych fondov tak vstupujú už v procese správy registratúry pôvodcom schvaľovaním interných aktov pre jej správu, schvaľovaním návrhov na vyradenie registratúrnych záznamov, ako aj metodicko-inštruktážnou činnosťou. Štátne archívy ročne priemerne schvália pôvodcom viac ako 300 smerníc pre správu registratúry, 2 400 návrhov na vyradenie registratúrnych záznamov. Okrem toho odborne a lektorsky zabezpečia viac ako 900 školení a metodických inštruktáží, aby na najnižšiu možnú mieru znížili nezáujem pôvodcov rešpektovať všeobecné záväzné predpisy. Odborné činnosti súvisiace s doplňovaním archívneho dedičstva vykonáva v štátnych archívoch z celkového počtu 327 odborných zamestnancov iba 51 zamestnanecov.

Štátne archívy prevzali od roku 1954, keď vznikla sústava štátnych archívov, k 31. 12. 2002 spolu 175 425 bežných metrov archívnych dokumentov (príloha č. 1). V rokoch 1999–2002 to bolo 13 141 bežných metrov, čo je priemerný ročný prírastok 3 285 bežných metrov. V optimálnom prípade by 47 archívov malo do roku 2010, resp. 2015 vrátane roku 2003 prevziať 26 280, resp. 42 805 bežných metrov. Štyridsaťdva bežných kilometrov archívnych dokumentov prevzatých do roku 2015, t. j. za 13 rokov, je o desať bežných kilometrov viac, ako je dnešné množstvo archívnych dokumentov prevzatých Slovenským národným archívom od jeho založenia v roku 1954; k 31. 12. 2002 tento archív prevzal 32 805 bežných metrov.

Na systematickosť procesu preberania od jedného pôvodcu raz za päť rokov majú dosah vonkajšie, ale aj vnútorné činitele. Systematickosť preberania nepriaznivo ovplyvňuje aj likvidácia alebo zánik ekonomických subjektov bez právneho nástupcu. V niektorých prípadoch archívy preberajú archívne dokumenty alebo aj celé registratúry v snahe zachrániť ich pred zničením. Jedným z aspektov reformy verejnej správy je aj nevyhnutnosť zabezpečiť ďalšiu správu registratúry a prevzatie archívnych dokumentov. Hlavnými vnútornými činiteľmi sú nedostatok odborných zamestnancov štátnych archívov v porovnaní s počtom pôvodcov a rozsahom ich produkcie registratúrnych záznamov, nedostatočne vybavené priestory na preberanie archívnych dokumentov a najmä nedostatok voľných ukladacích priestorov vrátane priestorov pre manipuláciu s archívnymi dokumentmi.

Okrem systematického preberania archívnych dokumentov od ich pôvodcov štátne archívy dopĺňujú archívne dedičstvo aj formou kúpy alebo daru od ich vlastníkov. Forma kúpy sa však využíva veľmi málo z dôvodov nedostatku finančných prostriedkov. Formu daru treba považovať za výnimku.

Nesporne informačne a kultúrno-historicky potrebným rozšírením archívneho dedičstva by sa stalo systematické vyhľadávanie a získavanie originálov archívnych dokumentov alebo ich kópií, ktoré pochádzajú z činnosti organizácií a spolkov Slovákov alebo významných osobností zo zahraničia.

Dalšou formou dopĺňovania archívneho dedičstva štátnymi archívmi o retrospektívne informácie je systematický výskum, súpis a mikrofilmovanie archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí. Takýto výskum je možné uskutočňovať buď na recipročnom základe podľa dokumentu medzi ministerstvom a zahraničnými partnermi o spolupráci v oblasti archívniectva, alebo formou štátom plateného výskumu. Predmetom záujmu sú najmä štátne archívy susedných krajín, ďalej Francúzska, krajín bývalej Juhoslávie, Nemecka, Rumunska, Ruska, Talianska, ako aj Tajný vatikánsky archív a archívy cirkevných inštitúcií v Ríme. Optimálnym príkladom prvej formy je spolupráca ministerstva s Maďarským krajinským archívom, kde si zmluvné strany od roku 1999 ročne vymieňajú 50 000 záberov mikrofilmov archívnych dokumentov.

V ostatných rokoch, formou štátom plateného výskumu, ministerstvo môže uskutočňovať vo veľmi obmedzenom rozsahu iba systematický výskum vo fondoch a zbierkach Tajného vatikánskeho archívu a v archívoch ďalších cirkevných inštitúcií v Ríme. Ministerstvo však nedisponuje finančnými prostriedkami na vyhotovenie mikrofilmov alebo iných kópií archívnych dokumentov obsahujúcich informácie k dejinám Slovenska a Slovákov, a tým aj doplniť archívne dedičstvo o ďalšie retrospektívne informácie.

Systematický výskum archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve, Apoštolskej vatikánskej knižnici a archívoch ďalších cirkevných inštitúcií sa od roku 1991 uskutočňoval na základe uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 159/1991 ako medzirezortný projekt pod gesciou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky s cieľom vytvoriť stále pracovisko Slovenský historický ústav v Ríme. Uznesením č. 40/1993 k správe o činnosti Pracovnej skupiny pre systematický výskum v Apoštolskej vatikánskej knižnici a Tajnom vatikánskom archíve vláda uložila ministrovi kultúry, ministrovi vnútra a ministrovi školstva pokračovať vo výskume a predložiť v spolupráci s podpredsedom vlády a ministrom zahraničných vecí návrh na doriešenie právneho postavenia pracoviska pre tento výskum. Uvedené uznesenie bolo uznesením č. 707/1999 zrušené.

Výskum archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovali a uskutočňujú z prostriedkov štátneho rozpočtu, okrem štátnych archívov, aj ďalšie subjekty. Uskutočňoval ho najmä Historický ústav Slovenskej akadémie vied. Z dôvodov vylúčenia jeho duplicity, a tým aj zvýšenia efektívnosti vynakladania prostriedkov štátneho rozpočtu, treba zásadným spôsobom vyriešiť otázku systematickosti výskumu a následne budovania

jedného centrálného pracoviska pre mikrofilmy alebo iné kópie archívnych dokumentov z výskumov uskutočňovaných zo štátneho rozpočtu.

1.1.2 Sprístupňovanie archívnych dokumentov

Aby archív mohol umožniť prístup k informáciám, ktoré obsahujú archívne dokumenty, musí ich sprístupniť. Štátne archívy ako zariadenia štátu musia uprednostniť pri stanovovaní priorít sprístupňovania požiadavky orgánov verejnej správy. Taktiež musia prednostne zabezpečovať požiadavky občanov, ktorí žiadajú o prístup k archívny dokumentom z dôvodu ochrany svojich práv. Po roku 2004 sa miera sprístupnenosti archívnych dokumentov stane aj predmetom väčšieho záujmu zo strany Európskej únie.

Z 22 500 archívnych fondov, archívnych zbierok a jednotlivín, vrátane 50 000 stredovekých listín, 950 000 úradných kníh, 150 000 máp a plánov je niektorou z foriem sprístupnených v štátnych ústredných archívoch a štátnych archívoch s regionálnou územnou pôsobnosťou 79 %; spolu s pobočkami je to 85,5 % (príloha č. 2); v rokoch 1999–2002 došlo k nárastu iba o 2,6 % (príloha č. 2). Treba však uviesť, že za plnohodnotne odborne sprístupnené archívne fondy a archívne zbierky sa považujú tie, ku ktorým sú vypracované archívne pomôcky (sprievodca, inventár, katalóg a register); takto je sprístupnených 3 340 archívnych súborov; navyše mnohé archívne pomôcky zo 60. rokov minulého storočia majú zväčša evidenčný charakter. Pre takéto sprístupnenie archívneho fondu alebo archívnej zbierky je charakteristická špecifickosť odbornej náročnosti, ktorá je daná významom pôvodcu z hľadiska jeho pôsobnosti v systéme spoločnosti; vyžaduje sa dôkladná znalosť vnútorných a vonkajších vzťahov, pri sprístupňovaní archívnych fondov pochádzajúcich z činnosti orgánov verejnej správy aj znalosť dejín správy a dejín pôvodcu archívnych dokumentov. Osobitné odborné znalosti si vyžadujú archívne fondy pochádzajúce z činnosti špecializovaných orgánov, najvýraznejším príkladom sú geológia, baníctvo a hutníctvo. Obdobie vzniku archívnych dokumentov zvyšuje nároky na jazykovú pripravenosť; pre sprístupnenie archívnych dokumentov, ktoré vznikli do roku 1918, je potrebná znalosť latinčiny, stredovekej nemčiny a maďarčiny v spojení so špeciálnymi znalosťami pomocných historických vied, osobitne paleografie a diplomatiky. Sprístupňovanie novodobých archívnych fondov si vyžaduje znalosti novodobých foriem archívnych dokumentov. Odbornú náročnosť ovplyvňuje aj rozsah sprístupňovaného archívneho fondu, ako aj úroveň usporiadania pôvodcom pri jeho odovzdaní do archívu.

Počet zamestnancov štátnych archívov vykonávajúcich odborné činnosti súvisiace so sprístupňovaním archívnych dokumentov je nedostatočný; vo všetkých štátnych archívoch, až na malé výnimky, ich vykonávajú všetci odborní zamestnanci okrem zamestnancov z úsekov predarchívnej starostlivosti a preberania archívnych dokumentov a ochrany archívnych dokumentov. Z celkového množstva 175 bežných kilometrov archívnych dokumentov na každého odborného zamestnanca pripadá priemerne 535 bežných metrov, na jedného zamestnanca z úseku sprístupňovania pripadajú priemerne tri bežné kilometre. Odborní zamestnanci na úseku sprístupňovania musia vo väčšine štátnych archívov a po-

bočkách zabezpečovať aj odborné činnosti súvisiace s umožňovaním prístupu. V ôsmich štátnych archívoch z dôvodu nárastu žiadostí o prístup k archívnym dokumentom musel byť dokonca znížený o jedného počet zamestnancov z úseku sprístupňovania.

Samotný počet archívnych fondov, rozsah nesprístupnených archívnych fondov, ako aj nárast počtu bádateľov sú všeobecne platnými dôvodmi nedostatočného počtu zamestnancov na úseku sprístupňovania. Najnepriaznivejšia je situácia v pobočkách, pre ktoré je charakteristický absolútne nedostatočný počet zamestnancov.

Sprístupňovacie práce sťažuje aj nedostatok manipulačných priestorov v ukladačích priestoroch archívov.

Na sprístupňovacom procese sa odrážajú aj vonkajšie činitele ovplyvňujúce systematickosť preberania archívnych dokumentov od pôvodcov uvedené v časti 1.1.1, ktoré sa následne prejavujú aj pri stanovovaní priorít sprístupňovania.

1.2 Prístup k archívnym dokumentom a k archívnemu informačnému systému

Ustanovenia zákona o prístupe k archívnym dokumentom a archívnemu informačnému systému v zákone vychádzajú z Odporúčania R(2000)13 Výboru ministrov Rady Európy členským štátom o európskej politike prístupu k dokumentom. Zrušenie všeobecnej lehoty neprístupnosti k archívnym dokumentom uloženým v archíve je najliberálnejšie legislatívne riešenie, čo pozitívne hodnotila aj Rada Európy v stanovisku k Národnej správe o kultúrnej politike Slovenskej republiky vypracovanej v roku 2002.

Každý má právo na prístup k archívnym dokumentom a k archívnemu informačnému systému za podmienok ustanovených zákonom. Archív umožňuje prístup vyhotovovaním odpisov, výpisov, potvrdení z archívnych dokumentov a kópií archívnych dokumentov, štúdiom a verejným vystavovaním.

Vymenovaním obmedzení prístupu z dôvodov všeobecne medzinárodne uznávaných, ako aj dôvodov vyplývajúcich z potreby ochrany archívnych dokumentov a ochrany práv vlastníka archívnych dokumentov, zákon zabezpečuje ochranu verejných záujmov a súkromných záujmov.

Podľa zákona archív predkladá na štúdium originál archívneho dokumentu iba výnimočne. Kópiu archívneho dokumentu predkladá vždy, ak ide o archívny dokument, ktorý vznikol pred rokom 1526, ďalej ak obsahuje informácie, ku ktorým je obmedzený prístup. Dôvodom poskytnutia kópie je aj možnosť, že by štúdiom originálu archívneho dokumentu mohlo dôjsť k jeho poškodeniu alebo možnosti jeho poškodenia.

V štátnych archívoch sa nachádza okolo 50 000 pergamenových a papierových listín, ktoré boli vyhotovené do roku 1526; kópie z nich sú vyhotovené iba v ojedinelých prípadoch.

Ak archív poskytuje na štúdium kópie archívnych dokumentov obsahujúce informácie, ku ktorým je prístup obmedzený zákonom, predloží ich bez týchto informácií. Zabezpečenie plnenia tohto ustanovenia vyhlášky systémovým spôsobom je prakticky neuskutočniteľné.

Archívne dokumenty, z ktorých sú vyhotovené konzervačné kópie a študijné kópie, tvoria len zlomok z celkového množstva. V súčasnosti je vyhotovených približne 5 miliónov políčok konzervačných mikrofilmov, t. j. menej ako 0,5 % z celkového odhadovaného množstva 1,5 až 2,720 miliardy záberov, ktoré predstavuje štátnymi archívmi prevzatých cca 175 bežných kilometrov archívnych dokumentov. Pri súčasnom personálnom a technickom vybavení však podstatné zlepšenie situácie v tejto oblasti ani nie je možné. Štátne archívy majú k dispozícii iba päť prístrojov na vyhotovovanie mikrofilmov. Vybavenie zariadeniami na kopírovanie mikrofilmov je tiež nedostatočné. Avšak aj v prípadoch, že existujú mikrofilmové kópie, štátne archívy nie sú dostatočne vybavené technikou na to, aby ich mohli prečítať a vyhotoviť z nich požadované kópie pre bádateľov. Minimálne množstvo študijných kópií archívnych dokumentov sťažuje aj dodržiavanie jednej z hlavných zásad obmedziť manipuláciu s originálnym archívny dokumentom na nevyhnutnú mieru. Úplná nedostatočnosť technického vybavenia a nedostatok odborných zamestnancov vylučuje sprístupnenie archívnych dokumentov, a tým aj prístup bádateľov využívaním informačných a komunikačných technológií.

V súlade s ustanovením vyhlášky archívy umožňujú štúdium archívnych dokumentov iba v na to osobitne určených a vybavených priestoroch, v bádateľniach. Bádateľne nie sú vybavené zariadeniami, ktoré zabezpečujú zvýšenú ochranu archívnych dokumentov pred poškodením a odcudzením, ako sú vnútorný televízny okruh, prístroje na čítanie mikrofilmov sú zastarané a je ich nedostatok (jeden kus na jeden archív s priemerným vekom 20 rokov), prípojky na počítače pre prístup k archívnemu informačnému systému ani ochrana pred optickým žiarením neexistuje. Ani jeden štátny archív nemá bádateľňu, ktorá by spĺňala všetky požiadavky ustanovené vyhláškou.

Na nevyhnutnosť preventívnych opatrení pred odcudzením archívnych dokumentov, ak sa umožňuje prístup k ich originálom, upozorňujú aj výsledky dotazníkovej akcie v krajinách Európskej únie. Najlepším preventívnym opatrením je poskytovanie študijných kópií alebo on-line prístup k databázam bádateľsky najpoužívanejším archívnym súborom.

Prístup k archívnym dokumentom štúdiom a k archívnemu informačnému systému, ako právo, je bezplatný. Archívy vyhotovujú odpisy, výpisy, potvrdenia z archívnych dokumentov a kópie archívnych dokumentov za úhradu nákladov. Štátne archívy za vyhotovenie odpisu, výpisu, potvrdení z archívnych dokumentov a kópií archívnych dokumentov a ich osvedčenie vyberajú správne poplatky podľa zákona o správnych poplatkoch. Štátne archívy na základe žiadosti vypracúvajú aj archívne rešerše, ktoré žiadateľ uhrádza podľa zákona o cenách.

Štátne archívy v rokoch 1999–2002 vybavili 133 571 bádateľských návštev, pričom archívne dokumenty poskytli na štúdium 39 629-krát. Vybavili 58 086 žiadostí o vydanie odpisov, výpisov a potvrdení z archívnych dokumentov, vyhotovili 1 735 698 kópií.

V uvedenom období štátne archívy vydali 113 848 odpisov, výpisov a potvrdení, vypracovali 2 503 archívnych rešerší. Podľa zákona o správnych poplatkoch vybrali viac ako 2,5 mil. Sk. V štátnych ústredných archívoch a bývalých

štátnych oblastných archívoch žiadatelia uhradili 2,960 mil. Sk za vypracovanie archívnych rešerší a 2,144 mil. Sk za vyhotovenie kópií.

Odborní zamestnanci bádateľní poskytujú bádateľom aj odborné konzultácie; v porovnaní s krajinami Európskej únie je táto služba bezplatná. Vo verejných archívoch krajín Európskej únie je predmetom úhrady aj využívanie archívnych dokumentov na publikačné účely, ich zverejňovanie na internete, verejné vystavovanie, využívanie v prostriedkoch masovej komunikácie; predmetom úhrad je aj využívanie služieb knižnice archívu, ako aj vyhotovovanie vedeckých a znaleckých posudkov pre fyzické osoby.

Nedostatok odborných zamestnancov neumožňuje personálne dobudovanie bádateľní; iba v desiatich archívoch je zamestnanec, ktorého hlavnou pracovnou činnosťou je práca v bádateľni a s bádateľmi. Náročnosť práce v bádateľni sa v posledných rokoch zvyšuje o požiadavku aktívnej znalosti aspoň jedného cudzieho jazyka.

Stav spracovania archívneho informačného systému je opísaný v časti 1.5 Informačné a komunikačné technológie.

1.3 Zabezpečenie ochrany archívnych dokumentov

1.3.1 *Preventívna ochrana archívnych dokumentov*

1.3.1.1 Priestorové zabezpečenie archívov – výstavba a rekonštrukcia budov

Jednou zo základných podmienok ustanovených zákonom a vyhláškou špecifikovaných podmienok získania súhlasu ministerstva zriadiť archív je jeho umiestnenie v priestoroch, ktoré spĺňajú kritériá pre dlhodobé uloženie, zachovanie a ochranu archívnych dokumentov, vylučujú alebo znižujú na najnižšiu možnú mieru ich poškodenie alebo zničenie vonkajšími alebo vnútornými činiteľmi, zamedzujú ich odcudzenie. Priestormi archívu sú priestory na preberanie, mechanickú očistu a mikrobiologickú očistu archívnych dokumentov, ukladacie priestory (depoty), špecializované pracoviská (manipulačné priestory pre sprístupňovanie archívnych dokumentov, laboratóriá na konzervovanie a reštaurovanie, laboratóriá na mikrofilmovanie a digitalizovanie, kníhviazačská dielňa a ďalšie špecializované pracoviská na ochranu archívnych dokumentov), priestory na prístup k archívnym dokumentom a knižnica. Všetky priestory pre verejnosť majú byť dôsledne oddelené od ďalších priestorov archívu; takýmto priestorom je najčastejšie bádateľňa.

Objekt na účely archívu sa vyznačuje špecifickými charakteristikami od jeho lokalizácie, konštrukcie, ako aj zariadeniami, ktoré bude používať na zabezpečenie všetkých archívnych činností. Požiadavky ustanovené všeobecne záväznými predpismi sú také náročné, že ich dodržanie je možné iba pri výstavbe nových účelových archívnych budov alebo pri rozsiahlych a nákladných rekonštrukciách. Dnes ich spĺňa iba minimálny počet objektov, v ktorých sú umiestnené štátne archívy.

Dôležitosť výberu lokality pre umiestnenie archívu potvrdili aj záplavy v roku 2002, ktorých dôsledkom bolo zničenie a poškodenie archívnych dokumentov v Českej republike a Nemeckej spolkovej republike. Podpora primeraných opatrení, ktoré by mali zabrániť takýmto škodám, ako aj opatrení na odstránenie

vzniknutých škôd je jednou z úloh, ktoré ukladá Európskej komisii rezolúcia č. 2003/C 113/02 zo 6. 5. 2003.

Je potrebné, aby vzhľadom na charakter činnosti, architektonické riešenie budovy archívu bolo v súlade s ustanoveniami všeobecne záväzného predpisu o technických požiadavkách na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu (bezbariérový prístup).

V praxi Slovenskej republiky okrem hlavných zásad ustanovených vyhláškou chýba metodický materiál, ktorý by podrobne upravoval technické parametre vzťahujúce sa na ukladacie priestory, kde môžu byť uložené archívne dokumenty na všetkých druhoch klasických nosičov alebo na ukladacie priestory vyhovujúce požiadavkám ochrany archívnych dokumentov na špecifických nosičoch. Metodický materiál by mal riešiť všetky aspekty kvalitnej projektovej prípravy od umiestnenia stavieb cez typológiu, stavebno-fyzikálne, konštrukčné, technologické zásady, mikroklimatické požiadavky, základné zariadenie a technické vybavenie účelových priestorov archívov až po vývoj optimálnych skladieb obvodových, strešných, stropných, podlahových a výplňových konštrukcií, čo by umožnilo okrem zvyšovania kvality projektovej prípravy stavieb aj znížiť náklady na projektové práce preberaním hotových konštrukčných riešení.

Ministerstvo v súčasnosti postupuje podľa ním v roku 1997 vydaného metodického materiálu pre krajské úrady a okresné úrady „Zásady výstavby a rekonštrukcie budov štátnych okresných archívov“.

Ministerstvo do nadobudnutia účinnosti zákona pri zabezpečení priestorových potrieb mohlo riešiť iba situáciu ním zriadených dvoch štátnych ústredných archívov a sedem bývalých štátnych oblastných archívov. Aj napriek tomu, že ide o rozsahom a významom archívnych fondov najväčšie archívy, ministerstvo mohlo riešiť ich priestorové potreby iba v obmedzenej miere. V rokoch 1999–2002 malo rozpočtované 66 378 tis. Sk na zabezpečenie priestorových potrieb archívov a ich materiálno-technické vybavenie 55 699 tis. Sk. Zabezpečenie priestorových potrieb bývalých štátnych okresných archívov riešili ich zriaďovatelia, okresné národné výbory a okresné úrady; prístup niektorých z nich často nezodpovedal požiadavkám ustanoveným zákonom Slovenskej národnej rady č. 149/1975 Zb. o archívniectve v znení neskorších predpisov a úpravou ministerstva o spôsobe ochrany a o kategorizácii archívnych dokumentov z roku 1976. Kapitálové výdavky okresných úradov v rokoch 1999–2002 predstavovali cca 85 mil. Sk.

Štátne archívy a ich pobočky sú umiestnené v troch typoch objektov:

- a) 19,14 % v starších budovách neadaptovaných na archívne účely (viaceré z nich sú v zozname kultúrnych pamiatok, jedna je národnou kultúrnou pamiatkou),
- b) 51,06 % v budovách zrekonštruovaných na archívne účely a
- c) 29,78% v účelových archívnych budovách.

Najakútnejšia je situácia tých štátnych archívov a pobočiek, ktoré sú umiestnené v starších budovách neadaptovaných na archívne účely. To je prípad Archívu hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy a pobočiek v Banskej Štiav-

nici, Komárne, Košiciach, Nových Zámkoch, Rimavskej Sobote, Rožňave, Skalici, Starej Ľubovni, Šali a v Žiline.

Najväčšími nedostatkami týchto budov sú nevhodné mikroklimatické podmienky vyplývajúce z nedostatočných tepelnotechnických a hydroizolačných vlastností obvodových konštrukcií, nevhodné dispozično-prevádzkové riešenia, nízke únosnosti stropov, ako aj nedostatky v oblasti hygieny pracovného prostredia, ochrany zdravia a bezpečnosti pri práci a požiarnej ochrany. Dôsledkami uvedených nedostatkov sú ohrozené archívne dokumenty degradáciou nevhodným prostredím, nedostatočná ochrana pred poškodením a odcudzením dokumentov aj tým, že nie sú dôsledne oddelené priestory prístupné verejnosti od vlastných prevádzkových priestorov archívu, vysoké prevádzkové náklady vyplývajúce najmä z vysokých energetických strát a zlé pracovné podmienky pre zamestnancov. Rekonštrukcie takýchto budov zahrnujúce riešenie vyššie uvedených sú finančne náročnejšie ako výstavba nových účelových archívnych budov, u ktorých je možné dispozičné riešenie, konštrukciu a obostavaný priestor navrhovať a dimenzovať na stanovené potreby.

Ešte výrazne vyššie náklady na účelovú jednotku vznikajú pri rekonštrukciách pamiatkovo chránených objektov, pri ktorých je nutné rešpektovať požiadavky orgánov pamiatkovej ochrany zamerané väčšinou na finančne náročné reštaurovanie architektonických prvkov vysokej umelecko-historickej hodnoty, ktoré však nijako nezlepšujú utilitárne podmienky fungovania archívov a ochrany archívnych dokumentov.

Ministerstvo zrekonštruovalo na archívne účely budovy, v ktorých sa nachádzajú Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici, Štátny archív v Bratislave, Štátny archív v Bytči, Štátny archív v Košiciach, Štátny archív v Levoči a Štátny archív v Prešove. V budovách zrekonštruovaných okresnými národnými výbormi alebo okresnými úradmi na archívne účely sú umiestnené pobočky v Bardejove, Čadci, Dolnom Kubíne, Humennom, Leviciach, Liptovskom Mikuláši, Lučenci, Nitre, Poprade, Prešove, Spišskej Novej Vsi, Trnave, vo Vranove nad Topľou a vo Zvolene.

Väčšina účelových archívnych budov bola postavená v 70.–80. rokoch 20. storočia. Ministerstvo bolo investorom výstavby Slovenského národného archívu a Štátneho archívu v Nitre. Okresné národné výbory zabezpečili pre bývalé štátne okresné archívy výstavbu nových účelových archívnych budov v Bojniciach, Kremnici, Martine, Michalovciach, Modre, Považskej Bystrici, vo Svidníku, v Topoľčanoch, Trebišove, Trenčíne a vo Veľkom Krtíši. Po roku 1990 bola postavená iba jedna nová archívna účelová budova, Okresným úradom v Banskej Bystrici; je v nej umiestnený Štátny archív v Banskej Bystrici a jeho pobočka Banská Bystrica. Pri rekonštrukcii historického objektu na archívne účely Okresným úradom v Trnave sa postavili úplne nové depoty pre cca osem bežných kilometrov pobočky Trnava. Rekonštrukcia historickej budovy na archívne účely a výstavba nových depotov v Trnave si vyžiadala v rokoch 1999–2002 cca 54 mil. Sk.

Budovy zrekonštruované alebo postavené okresnými národnými výbormi prešli v roku 1991 do majetku obcí. V majetku obcí z budov zrekonštruovaných ale-

bo postavených na archívne účely zostali budovy v Michalovciach, Bojniciach, Dolnom Kubíne a vo Veľkom Krtíši.

V úplnom alebo čiastočnom prenájme je 13 pobočiek – v Bojniciach, Dolnom Kubíne, Humennom, Komárne, Liptovskom Mikuláši, Michalovciach, Prešove, Rimavskej Sobote, Rožňave, Skalici, Spišskej Novej Vsi, Starej Ľubovni a vo Veľkom Krtíši, čím predstavujú potenciálne riziko značného nárastu nákladov v prípade možného zrušenia v súčasnosti regulovanej ceny nájomného. V roku 2003 ministerstvo za prenájom priestorov uhradí 2 066 160 Sk.

1.3.1.2 Ukladacie priestory archívov

Archív uchováva prevzaté archívne dokumenty v ukladacích priestoroch (depotoch). Ich kapacita sa určuje v závislosti od postavenia a počtu pôvodcov a priemerného medzinárodne odporúčaného ročného prírastku archívnych dokumentov, ktorý predstavuje cca 5–10 % z produkcie registratúrnych záznamov. Kapacita depotov jedného archívu by mala vystačiť cca na 30 rokov. Priemerný ročný prírastok štátnych archívov 3 285 bežných metrov v rokoch 1999–2002 je v súlade s medzinárodnou praxou.

Najväčšiu ukladaciu kapacitu, 75 bežných kilometrov, má Slovenský národný archív, z ktorých mu od jeho otvorenia v roku 1983 zostalo k dispozícii 22,6 bežných kilometrov. Všetky ostatné štátne archívy majú spolu voľnú kapacitu iba 12,7 bežných kilometrov. 18 archívov už dnes nemá v depotoch ani jeden voľný bežný meter. Pri ročnom prírastku cca 69 bežných metrov na jeden archív nedostatok ukladacích priestorov bude mať v najbližších rokoch osem archívov, ktorých voľné kapacity sa pohybujú od 4 do 70 bežných metrov (príloha č. 3). Nedostatok voľných ukladacích priestorov je spravidla problémom pobočiek.

Nedostatok ukladacích priestorov sa rieši aj prenájmami iných ako archívnych priestorov; v nich majú štátne archívy uložených 35,5 bežných kilometrov archívnych dokumentov; v niektorých prípadoch ide aj o archívne dokumenty pochádzajúce z 19. storočia.

Napriek očakávaniu, že po roku 2008 budú štátne archívy schopné preberať elektronické archívne dokumenty, ich množstvo nebude také, aby zásadným spôsobom ovplyvnilo dimenzovanie rozsahu ich ukladacích kapacít.

1.3.1.3 Preventívna ochrana archívnych dokumentov pred odcudzením a škodlivými účinkami vonkajších degradačných činiteľov

Prevažná väčšina budov štátnych archívov nespĺňa vyhláškou ustanovené požiadavky na zabezpečenie preventívnej ochrany archívnych dokumentov pred odcudzením a škodlivými účinkami vonkajších degradačných činiteľov.

Ochrana archívnych dokumentov pred odcudzením formou elektrozabezpečovacej signalizácie je zabezpečená čiastočne alebo úplne iba v 31 archívoch; spravidla ide o systémy nainštalované v roku ukončenia výstavby objektu a ktoré neumožňujú prepojenie na pulty centrálnej ochrany policajného zboru alebo súkromnú bezpečnostnú službu. Elektrická protipožiarna signalizácia je nainštalovaná iba v 24 archívoch; jej prepojenie na hasičský zbor je tiež nedostatočné.

Ďalšou formou preventívnej ochrany archívnych dokumentov je ich ochrana pred škodlivými účinkami vonkajších degradačných činiteľov, ako sú teplota, relatívna vlhkosť vzduchu, optické žiarenie, prašnosť, mikrobiologické znečistenie a biologickí škodcovia. Najväčšie problémy spôsobuje nedostatočné riešenie stability klimatických podmienok v depotoch; v žiadnej budove nie je nainštalovaná klimatizácia. Žiadna budova nie je konštrukčne riešená tak, aby sa rovnomerne v celom objeme depotov dlhodobo dosahovali požadované klimatické podmienky (relatívna vlhkosť $50\% \pm 5\%$, teplota $16^{\circ}\text{C} \pm 2^{\circ}\text{C}$). Výsledkom dlhodobého pôsobenia nevhodných klimatických podmienok vrátane absencie temperovania v čase potreby v depotoch archívov je postupné zhoršovanie fyzického stavu archívnych dokumentov, ktoré sa prejavuje v závislosti od nosiča, na znižovaní ich čitateľnosti; konečným dôsledkom môže byť až ich úplné zničenie. Nevhodné klimatické podmienky nepriaznivo ovplyvňujú aj zdravie zamestnancov.

1.3.2 Ochrana archívnych dokumentov konzervovaním a reštaurovaním

Zabezpečenie ochrany archívnych dokumentov konzervovaním a reštaurovaním je z hľadiska kapacít a možností, tak personálnych, ako aj technických, pre potreby všetkých 47 archívov úplne nedostatočné.

V štátnych archívoch je vybudované iba jedno špecializované pracovisko, ktoré je schopné zabezpečiť konzervovanie a reštaurovanie všetkých druhov klasických archívnych dokumentov, a to oddelenie archívnej ochrany Slovenského národného archívu. Oddelenie má 11 zamestnancov, z toho dvoch chemikov s vysokoškolským vzdelaním, troch konzervátorov s vysokoškolským vzdelaním a troch s úplným stredným odborným vzdelaním, jedného knihára a dvoch fotografov. Vybavenosť oddelenia technickými zariadeniami pre aplikovaný výskum je však nedostatočná.

Už niekoľko rokov existuje priestorové a základné technické vybavenie konzervátorského a reštaurátorského pracoviska v Štátnom archíve v Levoči, stále však nie je obsadené pracovné miesto konzervátora – reštaurátora.

V Štátnom archíve v Banskej Bystrici pracuje jeden konzervátor a jeden knihár v štandardne vybavenej knihárskej dielni. Štandardne vybavenú knihársku dielňu má ešte Štátny archív v Prešove, kde pracuje jeden knihár.

Na účely vyhotovovania kópií archívnych dokumentov – mikrofilmov a fotografií – sú, okrem Slovenského národného archívu, štandardne vybavené fotografické dielne iba v troch v štátnych archívoch – Bytči, Levoči a Nitre.

Osobitným problémom je konzervovanie fotografických a audiovizuálnych materiálov a uchovávanie a ochrana elektronických záznamov. Slovenské archívnictvo nemá žiadneho odborníka ani zariadenia.

Z celkového množstva cca 175 bežných kilometrov archívnych dokumentov je na kyslom papieri podliehajúcim samodegradácii vplyvom kyslosti cca 126–134 bežných kilometrov t. j. 72–76 %. K ďalšiemu zhoršeniu fyzického stavu dochádza aj v dôsledku dlhodobého pôsobenia vyššie opísaných nevhodných klimatických pomerov v depotoch archívov. Takéto množstvo archívnych dokumentov je možné konzervovať len s využitím masových konzervačných deacidi-

fikačných metód. Štátne archívy nemajú na tieto účely ani technické ani personálne vybavenie. Riešenie tohto problému by malo priniesť splnenie Programu záchrany, stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike schváleného uznesením vlády Slovenskej republiky č. 766/2002.

1.4 Ľudské zdroje

1.4.1 Vzdelanie

Odborné archívne činnosti, ako sú predarchívna starostlivosť, preberanie archívnych dokumentov, ich ochranu, sprístupňovanie a umožňovanie prístupu k archívnym dokumentom, môžu vykonávať iba osoby najmenej s úplným stredným vzdelaním alebo úplným stredným odborným vzdelaním. V každom archíve však musí byť vždy aspoň jedna osoba s vysokoškolským vzdelaním v študijnom odbore archívniectvo a pomocné historické vedy.

K 31. 12. 2002 z celkového počtu 157 vysokoškolsky vzdelaných odborných zamestnancov 125 má vysokoškolské vzdelanie v predpísanom študijnom odbore.

Činnosti súvisiace s manipuláciou s archívnymi dokumentmi, ako aj nevyhnutné administratívne činnosti a prevádzkové činnosti zabezpečovalo 216 zamestnancov s úplným stredným vzdelaním.

Získať vysokoškolské vzdelanie v odbore archívniectva a pomocných historických vied umožňujú dve univerzity – Univerzita Komenského a Prešovská univerzita. Ročne štúdium archívniectva na oboch ukončí cca 10–25 absolventov. Záujem zamestnať sa v štátnych archívoch prejavuje z dôvodov finančného ohodnotenia minimálny počet.

Štúdium archívniectva je zamerané skôr na získanie vedomostí potrebných na výkon odborných činností spojených s preberaním a so sprístupňovaním archívnych dokumentov na klasických nosičoch. Výučba odborných činností na úseku predarchívnej starostlivosti, osobitne významu správy registratúry pre formovanie budúceho archívneho fondu, je zastúpená v minimálnej miere. Výučba využívania informačných a komunikačných technológií v činnosti archívov úplne chýba a lektorsky ju nie je schopné zabezpečiť ani ministerstvo pre úplný nedostatok odborníkov.

Získať úplné stredné odborné vzdelanie na úseku archívniectva možné nie je. Ministerstvo preto v závislosti od požiadaviek organizuje kurzy pre zamestnancov s úplným stredným vzdelaním v Inštitúte pre verejnú správu.

Úplné stredné odborné vzdelanie na úseku konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov a knižničných materiálov formou štvorročného štúdia poskytuje Stredná chemická technická škola v Banskej Štiavnici. Dvojročný špecializovaný kurz konzervovania a reštaurovania papiera zabezpečuje Vysoká škola výtvarných umení. Katedra archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského poskytuje ako súčasť štúdia archívniectva jednosemestrový kurz o ochrane archívnych dokumentov. Fakulta chemickej a potravinárskej technológie Slovenskej technickej univerzity vychováva špecialistov z oblasti chémie a technológie papiera a polygrafie, ktorí sa uplatňu-

jú aj pri ochrane archívnych dokumentov. Vysokoškolské štúdium na úseku konzervovania a reštaurovania na Slovensku neexistuje.

Pri zvyšovaní odbornej spôsobilosti odborných zamestnancov štátnych archívov formou štúdia alebo dlhodobých stáží v zahraničí je nevyhnutná aktívna znalosť moderných cudzích jazykov, najmä angličtiny. Nedostatočná aktívna znalosť cudzích jazykov obmedzuje aj prípadné zapojenie väčšieho počtu zamestnancov do medzinárodných projektov alebo do činnosti výborov a komisií mimovládnej medzinárodnej organizácie na úseku archívniectva – Medzinárodnej rady archívov. Na druhej strane aj možná účasť je poznamenaná objemom disponibilných finančných prostriedkov.

1.4.2 Počty zamestnancov a ich platové zaradenie

V štátnych archívoch je systemizovaných 452 pracovných miest, z toho v štátnej službe 338 a 114 vo verejnej službe. K 31. 12. 2002 bolo obsadených 425 miest, z toho 327 v štátnej službe, s vysokoškolským vzdelaním 149, s úplným stredným vzdelaním 178. Vo verejnej službe bolo obsadených 98 miest, s vysokoškolským vzdelaním 8 a s úplným stredným vzdelaním a iným vzdelaním 90.

Zaradenie zamestnancov vykonávajúcich v štátnych archívoch odborné činnosti do štátnej služby vyplýva z ich rozhodovacích právomocí osobitne pri hodnotení a vyradovaní registratúrnych záznamov a pri obmedzení prístupu k archívnym dokumentom.

Náročnosť výkonu odborných činností vyjadrená zaradením zamestnancov do jednotlivých tried, osobitne v štátnej službe, je vo viacerých prípadoch podhodnotená.

Počet systemizovaných miest, aj napriek neobsadeným miestam, ministerstvo považuje za nedostatočný. Z celkového počtu 452 systemizovaných miest pripadá 50 % na dva štátne ústredné archívy a osem štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou; v 37 pobočkách je priemer päť osôb na pobočku. Jednou z príčin celkovo nedostatočného súčasného počtu systemizovaných miest v štátnych archívoch, osobitne miest určených na výkon odborných činností, bolo aj znižovanie administratívnym spôsobom v druhej polovici 90. rokov. Do roku 1999 štátne archívy takto museli znížiť počty svojich zamestnancov o 25 osôb. Objektívne daným vnútorným činiteľom je znižovanie počtu zamestnancov ich odchodom zo služieb štátnych archívov. Odborní zamestnanci – archivári, napriek tomu, že sú všetci v štátnej službe, odchádzajú z finančných dôvodov. Navyše obsadenie voľného odborného miesta do 1. 8. 2003 sťažovala absencia vykonávacieho predpisu k zákonu o štátnej službe.

Vo všeobecnosti je v štátnych archívoch nedostatočný aj počet zamestnancov s úplným stredným vzdelaním, osobitne zamestnancov vykonávajúcich odborné činnosti súvisiace s manipuláciou s archívnymi dokumentmi a administratívne činnosti; v pobočkách títo zamestnanci nie sú vôbec alebo len vo výnimočných prípadoch. Obsahom administratívnych činností v archíve je správa vlastnej registratúry, zabezpečovanie písárskych prác súvisiacich s vedením evidencie archívneho dedičstva, archívnych pomôcok a bádateľskou agendou. Dôsledkom

tohto stavu je, že takéto činnosti musia v mnohých archívoch vykonávať odborní zamestnanci s vysokoškolským vzdelaním.

Na personálnom obsadení štátnych archívov sa v horizonte 15 rokov prejaví aj súčasná veková štruktúra, keď priemerný vek zamestnancov je 42,5 roka.

Na celkovo nedostatočné počty zamestnancov vykonávajúcich jednotlivé odborné činnosti alebo ich úplnú absenciu a negatívny dosah nedostatočného personálneho zabezpečenia na ich výkon sa osobitne upozorňuje v príslušných častiach analýzy súčasného stavu.

1.5 Informačné a komunikačné technológie

Zákon ukladá štátnym archívom povinnosť viesť archívny informačný systém, ktorý pozostáva z evidencie archívneho dedičstva a archívnych pomôcok; sú tiež povinné, okrem obmedzení ustanovených zákonom, umožniť aj prístup k nemu. Na archívny informačný systém sa vzťahuje zákon o štátnom informačnom systéme s výnimkou ustanovení o povinnostiach ústredných štátnych orgánov a projektov.

Evidencia archívneho dedičstva sa vedie v písomnej forme a elektronickej forme. Väčšina z 3 340 archívnych pomôcok je vyhotovená iba v písomnej forme; s využitím počítačov sa začali vyhotovovať iba v nedávnej minulosti. Archívny informačný systém spracovaný tak, aby ho bolo možné zverejniť v elektronickej forme neexistuje; ak by aj existoval, žiaden archív (bádateľna) nie je technicky vybudovaný tak, aby ho mohol používať pre svoje potreby a potreby bádateľov.

Ministerstvo uskutočnilo prvé kroky informatizácie činnosti štátnych ústredných archívov a bývalých štátnych oblastných archívov po roku 1991. Od samého začiatku komplexný prístup aj v tejto oblasti ovplyvňovala poddimenzovanosť finančných zdrojov. Vzhľadom na dvojkoľajnosť zriaďovateľskej pôsobnosti, malo ministerstvo iba nepriamy vplyv na bývalé štátne okresné archívy v závislosti od miery informatizácie okresných úradov.

Ministerstvu chýbalo aj zameranie, na ktoré odborné činnosti a v akom rozsahu využívať informačné a komunikačné technológie. Celkovú nejasnosť postojov ovplyvnil aj nedostatok teoretických poznatkov o charaktere a vlastnostiach elektronických záznamov a elektronických archívnych dokumentov; prvé odporúčania Medzinárodnej rady archívov sú z roku 1996.

Vybavenosť štátnych archívov informačnými a komunikačnými technológiami charakterizuje rôznorodosť čo do počtu a kapacity pracovných staníc, ako aj ich veku a základného vybavenia. Pre potreby štátnych archívov je nedostatočná, chýba 100 pracovných staníc. Vo všetkých archívoch z celkového počtu 281 pracovných staníc je 169 na vyradenie.

Vybavenosť aplikačnými programami je jednotná; spravidla ide o programy evidenčného charakteru. Takmer všetky archívy majú základný program pre správu vlastnej registratúry, evidenciu a opis archívneho dedičstva, evidenciu a opis stredovekých listín, evidenciu pôvodcov registratúry vo svojej pôsobnosti a evidenciu knižničného fondu, ako aj program pre vyhotovenie archívnej pomôcky. Všetky uvedené aplikačné programy vznikli prepracovaním hotových

špecializovaných produktov. Programy pre evidenciu pôvodcov registratúry a vyhotovenie archívnych pomôcok sa získali kúpou; ostatné programy vznikli v spolupráci so špecializovanou organizáciou ministerstva.

Žiaden archív nie je vybavený profesionálnou technikou na digitalizovanie archívnych dokumentov. Jediným digitalizačným projektom je povinné digitalizovanie súboru archívnych dokumentov zapísaných do zoznamu programu UNESCO Pamäť sveta, ale ani ten odborne, technicky ani finančne nezabezpečuje ministerstvo. Nedostatok digitalizačnej techniky neumožňuje ani spracovanie a následné zverejnenie elektronickej formy iba v písomnej forme vyhotovených archívnych pomôcok.

Žiaden archív nie je vybavený na preberanie, uchovávanie a ochranu, zabezpečenie autenticity, opätovné vyhľadávanie a sprístupňovanie elektronickej archívnych dokumentov.

Vybavenie najmodernejšími technológiami nie je jediným predpokladom zefektívnenia odborných činností. Druhým základným predpokladom je personálne obsadenie. V štátnych archívoch alebo na ministerstve nie je zamestnaný ani jeden odborník na uplatňovanie odporúčaní Medzinárodnej rady archívov z roku 1996 na úseku elektronickej záznamov pri výkone činností štátnych archívov u pôvodcov registratúry, ako aj pri odborných činnostiach súvisiacich s elektronickej archívnych dokumentmi.

Nevyhnutnou formou komunikácie v súčasnej dobe je elektronickej forma, ktorá sa postupne stáva jednou zo základných foriem umožňovania prístupu k archívnych dokumentom, a teda aj ich ochrany.

Základná podmienka – prístup na internet a sieťové prepojenie štátnych archívov neexistuje. Verejnosť môže prostredníctvom internetu získať iba základné informácie na stránkach ministerstva, ktoré obsahujú všeobecne záväzné právne predpisy, interné akty riadenia na úseku správy registratúry a o archívnych rešeršiach a správnych informáciách, adresár štátnych archívov a zoznamy archívnych fondov a archívnych zbierok uložených v jednotlivých štátnych archívoch a ich pobočkách. Prostredníctvom stránky ministerstva je možné prepojenie na obsahovo bohatšiu stránku Slovenského národného archívu; internetovú stránku má ešte pobočka Banská Bystrica. Prístup k nim je možný aj prostredníctvom archívneho portálu UNESCO, ktorý poskytuje primárne informácie o archívoch členských krajín.

Bez prístupu na internet a vzájomného sieťového prepojenia štátnych archívov nie je možné vybudovať elektronickej archívny informačný systém a integrovať ho do medzinárodných informačných systémov na úseku archívniectva; nie je možné ani vybudovanie a následné sieťové prepojenie informačných systémov týkajúcich sa všetkých súčastí kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky, a tým ani elektronickej forma kontextového prístupu k informáciám o nich alebo z nich.

Možnosť pripojenia na internet a elektronickej poštu má iba 14 archívov.

Bez možnosti využívať elektronickej poštu štátne archívy nie sú schopné operatívne poskytovať ani základné informácie a časovo a finančne efektívnejšie vybavovať jednoduché žiadosti. Nedostatočná vybavenosť informačnými a komu-

nikáčnými technológiami sa nepriaznivo prejavuje aj na operatívosti riadiacich procesov ministerstva.

1.6 Prezentácia archívneho dedičstva Slovenskej republiky

Kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky možno využívať a prezentovať iba v súlade s jeho fyzickým stavom a podmienkami upravenými príslušnými zákonmi.

Požiadavky ustanovené osobitnými predpismi na ochranu fyzického stavu archívneho dedičstva Slovenskej republiky obmedzujú na minimálnu mieru manipuláciu s originálmi archívnych dokumentov pri umožňovaní prístupu štúdiom alebo verejným vystavovaním. Možnými formami prezentácie sú archívne pomôcky ako výsledok odborných sprístupňovacích činností, odborná publikačná činnosť vrátane edícií prameňov, využívanie informačných a komunikačných technológií – osobitne digitalizovania archívnych dokumentov a vyhotovovanie multimediálnych dokumentov o archívoch a archívnych dokumentoch, publikačná činnosť informatívneho a propagačného charakteru, prednášková činnosť a podiel na školskej výchove pri výučbe dejepisu. K formám prezentácie archívneho dedičstva možno zaradiť aj účasť na riešení medzinárodných projektov, ako aj účasť na práci odborných orgánov Medzinárodnej rady archívov.

Za základnú formu prezentácie archívneho dedičstva Slovenskej republiky ministerstvo považuje sprístupnenie čo najväčšieho počtu archívnych súborov formou archívnej pomôcky. Podmienkou zvýšenia jej efektívnosti je vyhotovenie archívnej pomôcky v elektronickej forme s jej následným zaradením do elektronického archívneho informačného systému. Z analýzy stavu informatizácie a internetizácie štátnych archívov vyplýva, že týmto spôsobom archívne dedičstvo prezentovať nemôžu.

Ministerstvo prezentovalo archívne dedičstvo vydaním sprievodcov po archívnych fondoch a zbierkach dnešných štátnych archívov a pobočiek ešte v prvej polovici 60. rokov 20. storočia; v 70.–80. rokoch vydalo ešte sprievodcov po archívnych fondoch a zbierkach desiatich dnešných pobočiek. Do 90. rokov bolo vydavateľom aj viacerých tematických katalógov a inventárov. Jediné dve publikácie o archívoch a ich fondoch plniace informačno-propagačnú funkciu vyšli v roku 1976 a v roku 1983 pri prijatí zákona Slovenskej národnej rady č. 149/1975 Zb. o archívniectve a pri príležitosti otvorenia účelovej archívnej budovy Slovenského národného archívu.

Ministerstvo, vzhľadom na obmedzené finančné zdroje od začiatku 90. rokov využíva svoje vydavateľské oprávnenie iba na vydanie ročne dvoch čísiel odborného archívneho periodika Slovenská archivistika; od roku 2000 vydalo ešte štyri zväzky informatívneho sprievodcu štátnych archívov a bývalých osobitných archívov a jednu odbornú príručku. Nevydalo ani jednu tematicky orientovanú archívnu pomôcku, ani jednu edíciu prameňov. Vydaním edície prameňov nemôže ani prezentovať výsledky desaťročného systematického výskumu a súpisu archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve.

Stav vybavenia informačnými a komunikačnými technológiami vôbec neumožňuje digitalizovanie bádateľsky najfrekvencovanejších archívnych súborov,

štátne archívy teda nemajú a ani nemôžu mať žiaden multimediálny dokument so základnými informáciami o svojej činnosti a archívnych súboroch na prezentačné účely.

V rozpočte ministerstva pre štátne archívy nie sú prostriedky na prezentáciu kultúrneho dedičstva. Štátne archívy, až na niekoľko výnimiek, nemajú ani základné drobné tlače informačného charakteru. Ministerstvo nemôže zabezpečiť ani vydávanie drobných tlačí propagačného charakteru, ako sú pohľadnice a kalendáre s motívami z archívnych dokumentov, kópie vybraných archívnych dokumentov.

Ministerstvo, nielen z dôvodov ochrany archívnych dokumentov, neusporiadalo za posledných desať rokov žiadnu súbornú alebo tematickú výstavu archívnych dokumentov.

Úlohy splňajúce svojim obsahom požiadavku prezentovať archívne dedičstvo sú súčasťou ročných plánov práce štátnych archívov. Okrem nedostatku finančných zdrojov ich plnenie do istej miery určuje aj nedostatok odborných zamestnancov na úseku sprístupňovania a prístupu. Pre súčasný spôsob ich plnenia je najčastejšie charakteristická finančne, organizačne a na materiálne zabezpečenie nenáročná publikačná, výstavná a vzdelávacia činnosť jednotlivých štátnych archívov a ich zamestnancov; motivuje ju výlučne ich profesijný a osobný záujem prezentovať svoj archív a pomôcť rozvoju regionálnej historiografie. V závislosti od miestnych možností a vzťahov štátne archívy sa pri zabezpečení týchto činností snažia aj o získanie mimorozpočtových zdrojov formou sponzorských darov.

Zapojenie štátnych archívov do riešenia medzinárodných projektov ministerstvo hodnotí ako nedostatočné. Štátne archívy sa zúčastňujú na riešení projektu Spoločné archívne dedičstvo krajín strednej a východnej Európy, ktorý gestoruje Poľsko. Slovenský národný archív sa podieľa na riešení projektu Prechodné kovy v papieri, ktorý je súčasťou projektu schváleného Európskou komisiou Mesto zajtrajška a kultúrne dedičstvo. Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad sa zapojil do riešenia projektu orientovaného na výchovu mládeže k európskemu občianstvu; projekt sa uskutočňuje v rámci programov Socrates, Leonardo a programy pre mládež.

2. Koncepcia rozvoja štátnych archívov

Analýza stavu štátnych archívov v zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva ukazuje, že vplyvom dlhodobých deficitov v zabezpečovaní ich rozvojových potrieb, najmä bývalých štátnych okresných archívov, nie sú vytvorené priestorové, technické a prevádzkové podmienky, ako ani personálne podmienky pre plnenie všetkých povinností, ktoré štátu ukladá zákon.

Cieľom koncepcie rozvoja štátnych archívov je zlepšenie podmienok ich činnosti navrhnutím opatrení a postupov umožňujúcich dosiahnuť tento cieľ čo najefektívnejším využitím prostriedkov štátneho rozpočtu. Výsledkom uskutočnenia navrhnutých opatrení a postupov bude vytvorenie podmienok, ktoré štátnym archívom umožnia komplexne zabezpečiť

- a) systematické preberanie a sprístupnenie čo najväčšieho počtu archívnych súborov a umožniť prístup k informáciám obsiahnutým v archívnych dokumentoch a k archívnemu informačnému systému a
- b) ochranu archívneho dedičstva.

Na základe záverov z analytickej časti ministerstvo navrhuje nasledujúce systémové opatrenia

1. vytvoriť podmienky na skvalitnenie vykonávania odborných činností
 - a) zvýšením počtu odborných zamestnancov s vysokoškolským bakalárskym a magisterským vzdelaním v odbore archívniectva a pomocných historických vied, s vysokoškolským vzdelaním v iných vedných odboroch, s úplným stredným vzdelaním a úplným stredným odborným vzdelaním,
 - b) úpravou obsahu vysokoškolského štúdia archívniectva a pomocných historických vied, zriadením vysokoškolského štúdia konzervovania a reštaurovania,
 - c) odbremením odborných zamestnancov od prevádzkových a servisných činností ich centralizovaním, resp. zverením špecializovaným firmám,
2. vytvoriť podmienky na zefektívnenie prístupu k archívnym dokumentom a archívnemu informačnému systému, a tým aj ochrany archívnych dokumentov
 - a) zvýšením objemu konzervačných a študijných kópií mikrofilmovaním archívnych dokumentov a digitalizovaním archívnych pomôcok a vybraných archívnych súborov,
 - b) zabezpečením archívov informačnými a komunikačnými technológiami tak, aby bolo možné
 1. sieťové prepojenie archívov,
 2. vybudovanie elektronického archívneho informačného systému,
3. zefektívniť investorskú a projektovú prípravu stavieb a zmien stavieb spracovaním podrobných technických podkladov pre navrhovanie nových archívov a rekonštrukciu jestvujúcich budov na archívy,
4. znižovať náklady na realizáciu stavieb a zmien stavieb
 - a) orientáciou na získavanie takých budov vo vlastníctve Slovenskej republiky (uvoľnených inými rezortmi ako prebytočný majetok), ktoré si z hľadiska svojho veku a technického stavu vyžadujú minimálne náklady na rekonštrukcie,
 - b) zameraním sa na rekonštrukcie jestvujúcich účelových budov a vhodných budov občianskej vybavenosti a odklonom od začatia vysoko nákladných rekonštrukcií starých historických pamiatkovo chránených budov ich ponechaním na iné účely,
 - c) sústreďovaním finančných prostriedkov na menšie počty začínaných stavieb s cieľom skracovania lehôt výstavby, čo by znížilo režijné náklady zhotoviteľov premietajúce sa do zmluvnej ceny a obmedzilo každoročné narastanie rozpočtových nákladov dodatkami,

5. znižovať prevádzkové náklady najmä za
 - a) energie zlepšovaním tepelnotechnických vlastností budov a zavádzaním racionalizačných technických opatrení na úsporu energie,
 - b) servisné a pomocné činnosti súvisiace so správou nehnuteľného majetku, starostlivosťou o vyhradené technické a požiarnotechnické zariadenia, bežnú prevádzku a preventívnu údržbu tepelných, mechanických a elektrických zariadení, dezinfekciu, dezinsekciu a deratizáciu, upratovanie, údržbu zelene a vonkajších plôch, ich zverením špecializovanej organizácii schopnej vykonávať ich efektívnejšie,
 - c) prenájom priestorov sústreďovaním archívnych dokumentov z prenajatých priestorov do vlastných objektov a riešením prevodu vlastníctva tých objektov archívov, ktoré nie sú vo vlastníctve štátu,
 - d) prevádzkovanie dvoch objektov, štátneho archívu a pobočky, pôsobiacej v jednom meste, ich umiestňovaním v jednom objekte,
6. dobudovať pracoviská pre konzervovanie a reštaurovanie, mikrofilmovanie a digitalizovanie archívnych dokumentov,
7. vytvoriť odborné a technické podmienky na preberanie, uchovávanie, ochranu a autenticitu, ako aj sprístupňovanie elektronických archívnych dokumentov,
8. vytvoriť finančné podmienky na dopĺňovanie archívneho dedičstva inými formami ako preberaním,
9. vytvoriť finančné a technické podmienky na zefektívnenie prezentácie archívneho dedičstva všetkými dostupnými formami,
10. zaviesť úhrady podľa zákona o cenách za služby archívov, ako sú odborné konzultácie a znalecké posudky pre fyzické osoby, vyhotovovanie kópií vlastným digitalizačným zariadením žiadateľa, využívanie archívnych dokumentov na publikačné účely, ich zverejňovanie na internete a v masmédiách.

Splnenie systémových opatrení navrhnutých na základe záverov z analytickej časti si vyžaduje, aby ministerstvo a štátne archívy v rokoch 2004 až 2010 s výhladom do roku 2015 pripravili a zabezpečili úlohy a projekty koncepčného charakteru uvedené v ďalších častiach.

2.1 Preberanie a sprístupňovanie archívnych dokumentov

2.1.1 *Preberanie archívnych dokumentov*

Na zabezpečenie systematického dopĺňovania archívneho dedičstva Slovenskej republiky preberaním archívnych dokumentov od pôvodcov štátne archívy musia zefektívniť výkon predarchívnej starostlivosti u pôvodcov registratúry a dôsledne viesť ich aktuálnu evidenciu; do konca roku 2005 musia ukončiť proces schvaľovania interných aktov riadenia pôvodcov pre správu ich registratúry v súlade s vyhláškou. Treba, aby aktívnejšie vstupovali aj do procesu využívania informačných a komunikačných technológií v administratívnej činnosti pôvodcov registratúry; aktívne pôsobili pri budovaní automatizovaných systémov pre správu registratúry od vzniku registratúrnych záznamov, ich evidovania, hodno-

tenia až po vyradovanie. Ďalej treba, aby začali plniť funkciu odborného poradcu pri vzniku a manipulácii s elektronickými záznamami; musia vstupovať nielen do procesu budovania systémov na ich evidovanie, ale aj tvorby systémov pre uchovanie autentických elektronických záznamov, ich opis, hodnotenie, vyradovanie a odovzdávanie elektronických archívnych dokumentov. Musia začať plniť odporúčania Medzinárodnej rady archívov z roku 2002 a po zavedení medzinárodnej normy ISO 15489 Informácie a dokumentácia – správa registratúry (ISO 15489 – Information and documentation – Records management) do sústavy slovenských technických noriem upozorňovať pôvodcov na jej uplatňovanie v praktickej činnosti pôvodcov registratúry. Požiadavku posilnenia spolupráce v celoeurópskom meradle týkajúcej sa autenticity, dlhodobého uchovávania a sprístupňovania elektronických záznamov a elektronických archívnych dokumentov obsahuje aj rezolúcia Európskej rady zo 6. 5. 2003.

Pri výkone štátneho odborného dozoru musia vyžadovať, aby pôvodcovia registratúry dodržiavali aj zákonom ustanovenú požiadavku označovať registračné záznamy, ku ktorým chcú obmedziť prístup a nimi vyhotovené odovzdávacie zoznamy archívnych dokumentov boli vyhotovené tak, aby sa dali použiť ako základná archívna pomôcka.

Systematickosť preberania archívnych dokumentov sa zefektívni, ak štátne archívy budú pôvodcom registratúry umožňovať zmenu periodicity vyradovania ustanovenej zákonom iba v odôvodnených prípadoch.

Ďalšou podmienkou skvalitnenia preberania archívnych dokumentov je dobudovanie preberacích priestorov s vybavením umožňujúcim mechanickú očistu a mikrobiologickú očistu archívnych dokumentov, ak ju v súlade s vyhláškou nemohol vykonať pôvodca.

Zabezpečiť systematickosť preberania nie je možné bez voľných ukladacích priestorov.

Splnenie týchto úloh si vyžaduje:

1. personálne dobudovať vo vybraných štátnych archívoch úsek predarchívnej starostlivosti a preberania archívnych dokumentov,
2. zvýšiť odbornú úroveň zamestnancov v oblasti využívania informačných a komunikačných technológií na úseku správy registratúry,
3. dobudovať preberacie priestory vo všetkých štátnych archívoch,
4. zabezpečiť vo všetkých štátnych archívoch ukladacie priestory.

Počet evidovaných pôvodcov, zániky a likvidácia ekonomických subjektov, ako aj dosah reformy verejnej správy si vyžiada personálne dobudovanie úseku predarchívnej starostlivosti a preberania archívnych dokumentov štátnych archívov o zamestnancov s magisterským vzdelaním v odbore archívnictva a pomocných historických vied alebo príbuznej vednej disciplíny, ako je história. Prednostne, už v roku 2005, treba dobudovať o troch zamestnancov oddelenie predarchívnej starostlivosti Slovenského národného archívu, ktorý vykonáva predarchívnu starostlivosť a preberá archívne dokumenty predovšetkým od ústredných štátnych orgánov, nimi zriadených a založených právnických osôb, ako aj právnických osôb a fyzických osôb celoštátneho významu. Taktiež, v tom istom

roku, treba dobudovať tri štátne archívy (Banská Bystrica, Bratislava a Nitra). V roku 2006 treba dobudovať Archív hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy a vybrané pobočky štátnych archívov. V roku 2008 Štátny ústredný banský archív a štyri štátne archívy (Bytča, Košice, Levoča a Prešov).

Základným krokom k zvýšeniu odbornej úrovne zamestnancov v oblasti využívania informačných a komunikačných technológií na úseku správy registratúry pri vzniku a manipulácii s elektronickými záznamami bude využívanie odporúčaní a štandardov, ktoré Medzinárodná rada archívov plánuje publikovať v roku 2004. Znalosť základných pravidiel a štandardov pri správe registratúry je bezpodmienečným odborným predpokladom preberania, uchovávania a ochrany, autenticity, ako aj sprístupňovania elektronických archívnych dokumentov.

Mechanicou očistou preberaných archívnych dokumentov sa vylúči ohrozenie zdravia zamestnancov archívu a ohrozenie fyzického stavu archívnych dokumentov už uložených v archíve.

Doplňovanie archívneho dedičstva inými formami ako preberaním si vyžaduje, aby ministerstvo

- a) vypracovalo pre štátne archívy projekt systematického výskumu archívnych dokumentov v archívoch v zahraničí,
- b) vytváralo finančné zdroje na jeho uskutočňovanie a na získanie kópií archívnych dokumentov v prípade štátom financovaného výskumu,
- c) vytváralo finančné zdroje na kúpu archívnych dokumentov od ich vlastníkov.

Na medzirezortnej úrovni treba doriešiť otázku zachovania kontinuity systematického výskumu archívnych dokumentov v Tajnom vatikánskom archíve, Apoštolskej vatikánskej knižnici a archívoch ďalších cirkevných inštitúcií v Ríme. Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky začalo v roku 2002 pripravovať iniciatívny materiál na rokovanie vlády Slovenskej republiky, ktorého cieľom bolo poveriť Ministerstvo školstva Slovenskej republiky úlohou iniciovať vytvorenie pracoviska pre výskum v uvedených inštitúciách, a ktoré bude nadväzovať na činnosť Slovenského historického ústavu v Ríme. Ministerstvo s navrhovaným riešením vyslovilo súhlas.

Na medzirezortnej úrovni treba vyriešiť otázku koordinácie výskumu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov v archívoch v zahraničí uskutočňovaných z prostriedkov štátneho rozpočtu inými pracoviskami. Hlavnou zásadou výskumu by mal byť systematický výskum. Predmetom systematického výskumu budú najmä archívy tých krajín a ich archívne súbory, o ktorých je známe, že obsahujú alebo je predpoklad výskytu archívnych dokumentov k dejinám Slovenska. Osobitná pozornosť sa bude venovať výskumu v archívoch v Maďarsku a Rakúsku. Systematickosť výskumu musí zohľadňovať aj požiadavky plánov vedeckého výskumu vysielaúcich subjektov. Všetky subjekty podieľajúce sa na výskume archívnych dokumentov v archívoch v zahraničí by mali byť povinné odovzdať mikrofilmy alebo iné kópie archívnych dokumentov jednému centrálnemu pracovisku, ktoré by ich zhromažďovalo, evidovalo, sprístupňovalo a umožňovalo by k nim prístup; toto pracovisko by bolo povinné

vyhotoviť študijnú kópiu z každého mikrofilmu alebo inej kópie odovzdávajúcemu subjektu. Ministerstvo navrhuje, aby funkciu centrálneho pracoviska, ktoré by zhromažďovalo mikrofilmy a iné druhy kópií archívnych dokumentov k dejinám Slovenska a Slovákov z archívov v zahraničí plnil Slovenský národný archív.

Pri dopĺňovaní archívneho dedičstva o archívne súbory spolkov a organizácií zahraničných Slovákov, ako aj osobné archívne fondy významných osobností slovenskej diaspóry bude ministerstvo spolupracovať s Generálnym sekretariátom pre zahraničných Slovákov v súlade s úlohami, ktoré mu vyplývajú z Návrhu komplexných programov pomoci a starostlivosti Slovenskej republiky o slovenské menšiny a komunity v zahraničí.

Projekt systematického výskumu archívnych dokumentov v archívoch v zahraničí pre štátne archívy treba vypracovať do roku 2005. Ministerstvo považuje za účelné, aby sa na medzirezortnej úrovni problematika kontinuity systematického výskumu v archívoch a knižniciach vo Vatikáne a v Ríme, ako aj koordinácia systematického výskumu v archívoch v zahraničí uskutočňovaného zo štátneho rozpočtu doriešila do roku 2007.

Efektívnosť systematického výskumu narastá dĺžkou študijného pobytu; za primeranú dĺžku treba považovať 15 pracovných dní; v závislosti od miesta, spôsobu dopravy a ubytovania sa suma na jedného zamestnanca pohybuje od 20 do 60 tis. Sk.

Predpokladaný rozsah finančných prostriedkov od roku 2005 na získavanie kópií archívnych dokumentov by predstavoval cca 50 tis. Sk ročne. Za minimálnu sumu na kúpu archívnych dokumentov od ich vlastníkov sa považuje suma cca 200–300 tis. Sk ročne.

2.1.2 Sprístupňovanie archívnych dokumentov

Ministerstvo a štátne archívy objektívne nemôžu ovplyvniť dôsledky zánikov a likvidácie ekonomických subjektov na proces preberania archívnych súborov. Zabezpečenie ďalšej správy registratúry a prevzatie archívnych dokumentov je jedným z aspektov reformy verejnej správy. Ministerstvo preto musí hľadať riešenia, ako odstrániť alebo znížiť vplyv negatívnych vnútorných činiteľov na proces sprístupňovania archívnych dokumentov.

K sprístupneniu čo najväčšieho počtu archívnych súborov treba

- a) dopracovať projekt priorít v sprístupňovaní doteraz prevzatých archívnych súborov,
- b) zvýšiť počet archívnych súborov sprístupnených archívnu pomôckou,
- c) skvalitniť pracovné podmienky pri sprístupňovaní archívnych dokumentov.

Splnenie týchto úloh si vyžaduje:

- a) vypracovať analýzu žiadostí verejnosti o prístup podľa bádateľských požiadaviek a na jej základe dopracovať projekt priorít sprístupňovania,
- b) posilniť personálne vo všetkých štátnych archívoch úsek sprístupňovania,
- c) vyhotovovať archívne pomôcky aj v elektronickej forme,

- d) dobudovať v archívoch manipulačné priestory pre sprístupňovanie archívnych dokumentov.

Výročné správy o činnosti štátnych archívov dlhodobo dokladujú zameranie záujmu bádateľskej verejnosti najmä na archívne fondy pochádzajúce z činnosti orgánov verejnej správy, osobitne z 20. storočia. Ich sprístupnenie je dôležité pre zachovanie informačnej kontinuity rozhodovacích procesov vo verejnom sektore. Stále viac sa stávajú aj predmetom vedeckého záujmu. Súčasne majú nena-hraditeľný význam pre občanov pri uplatňovaní a ochrane práv. Záujem občanov výrazne ovplyvnil sprístupňovacie procesy začiatkom 90. rokov minulého storočia pri rehabilitáciách, reštitúciách, reprivatizácii a odškodňovaní osôb. Predme-tom dopracovania projektu priorít v sprístupňovaní bude zaradenie ďalších archívnych fondov, ktorých pôvodcami sú orgány štátnej správy a samosprávy po-dľa výsledkov analýzy bádateľského záujmu; súčasťou projektu bude aj prepra-covanie nevyhovujúcich pomôcok pochádzajúcich zo 60. rokov minulého storočia; projekt treba dopracovať v roku 2004.

Samotný počet archívnych fondov, z ktorých 14,5 % nie je sprístupnených žiadnou formou aj z dôvodu nedostatočného počtu odborných zamestnancov, si vyžiada zamestnať 49 osôb s vysokoškolským vzdelaním v odbore archívnictva a pomocných historických vied alebo príbuznej vednej disciplíny, ako je histó-ria. Opätovne treba prednostne, už v roku 2005, riešiť situáciu v Slovenskom ná-rodnom archíve a v dvoch štátnych archívoch (Bratislava a Levoča). V roku 2006 v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy a v 20 pobočkách; v roku 2007 v Štátnom ústrednom banskom archíve a v piatich štátnych archívoch (Banská Bystrica, Bytča, Košice, Nitra a Prešov) a v 17 pobočkách.

Medzi odbornými činnosťami súvisiacimi so sprístupňovaním sú aj činnosti, ktoré môžu vykonávať osoby s úplným stredným vzdelaním. Pre ich trvalý a úplný nedostatok musia tieto práce vykonávať zamestnanci s vysokoškolským vzdelaním. Z uvedeného dôvodu treba zamestnať jednu osobu s úplným stred-ným vzdelaním alebo vysokoškolským bakalárskym vzdelaním v 9 pobočkách, v Slovenskom národnom archíve tri osoby a Štátnom ústrednom banskom archí-ve dve osoby a po jednej osobe v ôsmich štátnych archívoch; prednostné riešenie si vyžaduje situácia v pobočkách štátnych archívov.

Vyhotovovanie archívnych pomôcok v elektronickej forme a ich zaradenie do elektronického archívneho informačného systému je spôsob, ako zefektívniť prís-tup k informáciám o archívnych dokumentoch nielen domácim žiadateľom, ale aj záujemcom zo zahraničia. Splnenie tejto úlohy závisí výlučne od rýchlosti a kvality dobudovania štátnych archívov informačnými a komunikačnými techno-lógiami.

Pri rekonštrukcii objektov na archívne účely a pri výstavbe nových účelových archívnych budov treba dôsledne dbať na ich vybavenie manipulačnými prie-stormi na sprístupňovanie archívnych dokumentov.

2.2 Prístup k archívnym dokumentom

Umožňovať prístup k archívnym dokumentom formou štúdia predkladaním ich kópií si vyžaduje zvýšiť urýchlene a zásadným spôsobom celkový počet konzervačných kópií a študijných kópií najmä mikrofilmovaním, a tým aj umožniť archívom vyhotovovať v požadovanej kvalite a počte kópie pre bádateľov. Zefektívnenie prístupu k informáciám o archívnych dokumentoch v archívnom informačnom systéme si vyžaduje budovanie jeho elektronickej formy. Zabezpečenie ochrany archívnych dokumentov pri štúdiu v bádateľniach si vyžaduje ich technické dobudovanie.

Tieto úlohy si vyžadujú:

- a) vypracovanie projektu vyhotovovania konzervačných a študijných kópií archívnych dokumentov (mikrofilmovanie, digitalizovanie)
 - 1. ktoré vznikli do roku 1526,
 - 2. s najväčšou mierou bádateľskej využiteľnosti a ohrozenia fyzického stavu,
 - 3. ostatných archívnych dokumentov.
- b) vypracovanie projektu
 - 1. elektronickeho archívneho informačného systému,
 - 2. digitalizovania v písomnej forme vyhotovených archívnych pomôcok,
 - 3. tematických databáz z bádateľsky najvyužívanejších archívnych súborov,
- c) personálne dobudovanie bádateľní,
- d) uvedenie technického vybavenia bádateľní do súladu s ustanoveniami vyhlášky tak, aby sa súčasne zefektívnil prístup a zvýšila ochrana archívnych dokumentov.

Zvýšenie efektívnosti prístupu splnením vyššie uvedených úloh je možné uskutočňovať výlučne v súlade s požiadavkami komplexnej ochrany archívnych dokumentov, osobitne požiadavkami na technické a personálne dobudovanie úseku ochrany vo vybraných štátnych archívoch. Ich splnenie je nemožné bez dobudovania štátnych archívov informačnými a komunikačnými technológiami.

Zásadným krokom je všestranné dobudovanie Slovenského národného archívu ako pracoviska s celoslovenskou pôsobnosťou na úseku komplexnej ochrany archívnych dokumentov vrátane koordinácie prípravy archívnych dokumentov na mikrofilmovanie a digitalizovanie. Ďalším krokom je vybudovanie, taktiež v Slovenskom národnom archíve, pracoviska s celoslovenskou pôsobnosťou na digitalizovanie archívnych pomôcok a archívnych dokumentov. Pracovisko by plnilo aj funkciu centrálného pracoviska elektronickeho archívneho informačného systému, pričom sieťové prepojenie štátnych archívov by umožnilo poskytovanie a využívanie výstupov v rámci celej sústavy štátnych archívov.

Tretím krokom na úseku zefektívnenia prístupu vyhotovovaním konzervačných kópií a študijných kópií archívnych dokumentov je technické dobudovanie fotolaboratórií v ôsmich štátnych archívoch tak, aby v rámci svojej regionálnej územnej pôsobnosti zabezpečovali mikrofilmovanie a základné digitalizačné práce. Mikrofilmovanie a digitalizovanie veľkoformátových archívnych doku-

mentov – máp a plánov – si vyžaduje vybudovanie pracoviska s celoslovenskou pôsobnosťou v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici.

Štvrtým paralelne prebiehajúcim krokom je aj ich personálne dobudovanie.

Napriek dobudovaniu pracovísk, rozsah archívnych fondov nevyklučuje využitie externej formy špecializovanou komerčnou firmou na základe výberového konania.

Projekty vyhotovovania konzervačných kópií a študijných kópií, ako aj budovania elektronického archívneho informačného systému a dvoch s ním súvisiacich projektov vypracuje v roku 2004 a 2005 ministerstvo v úzkej spolupráci so Slovenským národným archívom a ostatnými štátnymi archívmi.

Personálne dobudovanie bádateľní si vyžaduje v roku 2008 zamestnať deväť osôb s vysokoškolským magisterským vzdelaním v odbore archívniectva a pomocných historických vied alebo história v ôsmich štátnych archívoch s regionálnou územnou pôsobnosťou a v Slovenskom národnom archíve; v roku 2009 po jednej osobe v štyroch vybraných pobočkách.

Bádateľne všetkých 47 archívov treba dobudovať tak, aby spĺňali vyhláškou ustanovené požiadavky na ich umiestnenie, osvetlenie, dopad priameho slnečného svetla a ochranu archívnych dokumentov pred odcudzením; treba ich vybaviť vnútorným televíznym okruhom, prípojkami na počítače, počítačmi pre prístup k archívneho informačného systému a vykonať opatrenia na ochranu pred optickým žiarením. Zároveň ich dôsledne oddeliť od pracovných priestorov archívu.

Zefektívnenie prístupu a ochrana archívnych dokumentov štúdiom mikrofilmov archívnych dokumentov si vyžaduje ich úplne nové vybavenie prístrojmi na čítanie mikrofilmov; za ideálny sa považuje stav vybaviť ich zariadením umožňujúcim samoobslužné vyhotovovanie kópií z mikrofilmov za príslušný poplatok.

Za najefektívnejšiu formu prístupu sa považuje on-line prístup, ktorý si vyžaduje komplexné zabezpečenie hardvérovým a softvérovým systémom, ktorý umožní vybudovanie a využívanie intranetu a internetu v rámci celej sústavy štátnych archívov.

2.3 Zabezpečenie ochrany archívnych dokumentov

Komplexná ochrana archívnych dokumentov zasahuje prakticky do všetkých archívnych činností, zároveň je spojená a podmienená kvalitou priestorových podmienok archívov, rozvojom informačných a komunikačných technológií a ich uplatňovaním v činnosti archívov. Ochrana archívnych dokumentov je nevyhnutne spojená s aplikovaným výskumom a interdisciplinárnou spoluprácou v oblasti starnutia a degradácie materiálov, z ktorých sú zložené archívne dokumenty, vonkajších a vnútorných degradačných činiteľov, ako aj ich samotného konzervovania a reštaurovania. Jej úroveň je daná súčtom objektívnych technických podmienok a kvalitou i kvantitou personálneho obsadenia archívov zamestnancami podieľajúcimi sa na uvedených činnostiach.

Pretože vhodné priestorové podmienky sú základom nielen ochrany archívnych dokumentov, ale činnosti štátnych archívov ako takej vôbec, nevyhnutnosť

ťou musí byť úzka súčinnosť archivárov s odborníkmi z oblasti výstavby budov a ochrany archívnych dokumentov s projektantmi a realizátormi rekonštrukcií a prípadnej výstavby archívnych budov. Nemá chýbať aplikácia medzinárodných skúseností, odporúčaní a noriem pre túto oblasť. Ochrana archívnych dokumentov sa stala predmetom záujmu v celosvetovom meradle. Patrí medzi prioritné úlohy Medzinárodnej rady archívov; pozornosť jej venuje aj Európska únia, čoho dôkazom je aj v rezolúcii zo 6. 5. 2003 vyjadrená podpora prijať primerané opatrenia na zamedzenie škôd na archívnych dokumentoch v dôsledku prírodných katastrof, ako aj požiadavka zástupcov členských štátov a prístupujúcich štátov vypracovať a prijať normu k výstavbe účelových archívnych budov.

2.3.1 *Preventívna ochrana archívnych dokumentov*

Z analýzy súčasného stavu vyplýva, že v nasledujúcich rokoch treba nevyhnutne zabezpečiť priestorové potreby štátnych archívov; ich ukladacie priestory treba dimenzovať tak, aby štátne archívy mohli prevziať archívne dokumenty, ktoré sú v súčasnosti v prenajatých iných ako archívnych priestoroch a zostala im minimálne 20 % rezerva ukladacích priestorov.

V súčasne užívaných objektoch 39 archívov treba odstrániť príčiny vlhnutia objektov a zabezpečiť ich dostatočnú tepelnú izoláciu na dosiahnutie predpísaných mikroklimatických hodnôt, čím sa zabráni postupnej fyzickej degradácii archívnych dokumentov vedúcej až k ich zničeniu.

Vo všetkých archívoch treba dobudovať priestory na preberanie archívnych dokumentov na mechanickú očistu a mikrobiologickú očistu; prednostne riešiť situáciu v pobočkách.

Z hľadiska naliehavosti riešenia sa archívy delia na tieto tri skupiny:

- a) 9 archívov s nedokončenými stavebnými úpravami, dlhodobo bez voľných ukladacích kapacít, s archívnymi priestormi v havarijnom stave, archívy vo výpovednej lehote z prenajatých priestorov (25,53 %),
- b) 24 archívov s nedostatkom ukladacích kapacít, s vážnymi nedostatkami z hľadiska ochrany archívnych dokumentov (poškodené strechy, kanalizácia, vodovod, prívod elektrickej energie, odstránenie príčin vlhkosti) (59,57 %),
- c) 14 archívov, kde nedostatok voľných ukladacích kapacít možno riešiť výmenou starých regálových systémov za nové, archívy s voľnými ukladacími kapacitami nezariadené regálmi, s menšími stavebnými nedostatkami (12,76 %).

Systémové opatrenia ministerstva na úseku zabezpečenia priestorových potrieb archívov, odstránenia ďalších nedostatkov v preventívnej ochrane, vybudovania centrálného pracoviska pre správu a využívanie elektronického archívneho informačného systému, budovania pracovísk na vyhotovovanie mikrofilmov a digitalizačných pracovísk, pracovísk na konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov, ktoré ministerstvo odporúča riešiť v ročných realizačných plánoch obsahuje príloha č. 4. Súčasťou prílohy je aj tabuľka s rozpisom kapitálových výdavkov na zabezpečenie priestorových potrieb archívov a vybudovanie

vyššie uvedených špecializovaných pracovísk podľa jednotlivých archívov v rokoch 2005 až 2015.

2.3.2 Ochrana archívnych dokumentov konzervovaním a reštaurovaním

Na odstránenie úplne nedostatočného zabezpečenia ochrany archívnych dokumentov konzervovaním a reštaurovaním pre potreby všetkých štátnych archívov treba

1. dobudovať oddelenie archívnej ochrany Slovenského národného archívu ako celoslovenské pracovisko s rozhodujúcimi právomocami v oblasti komplexnej ochrany archívnych dokumentov vrátane pracoviska na masové konzervovanie archívnych dokumentov, ktoré bude plniť tieto úlohy:
 - 1.1. Vykonávať priebežné preventívne prehliadky a kontroly klimatických podmienok, fyzického stavu archívnych dokumentov v ukladačích priestoroch a dodržiavania ďalších podmienok v oblasti ochrany archívnych dokumentov ustanovených osobitnými predpismi a vykonávať nápravné opatrenia,
 - 1.2. koordinovať výber archívnych dokumentov na konzervovanie a reštaurovanie podľa požiadaviek jednotlivých archívov, vrátane vedenia evidencie a dokumentácie,
 - 1.3. vykonávať priebežné čistenie, konzervovanie a ukladanie rukopisov a dokumentov v knižnej forme do vhodných obalov; konzervovať a reštaurovať archívne dokumenty,
 - 1.4. zabezpečovať masové konzervovanie archívnych dokumentov vyhotovených na kyslom papieri.
2. Vybudovať v Slovenskom národnom archíve špecializované pracovisko s celoslovenskou pôsobnosťou na
 - 2.1. konzervovanie a reštaurovanie fotografických dokumentov,
 - 2.2. ochranu elektronických archívnych dokumentov.
3. Vybudovať v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici a ôsmich štátnych archívoch s regionálnou územnou pôsobnosťou pracoviská na konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov v ich územnom obvode.
4. Zabezpečiť preberacie priestory pobočiek tak, aby bolo možné vykonávať základné úkony a postupy na vylúčenie a znižovanie účinkov procesov degradačných činiteľov na integritu a stabilitu obsahu a fyzického stavu archívnych dokumentov.

Prijatím navrhovaného riešenia ochrany archívnych dokumentov konzervovaním a reštaurovaním sa v plnom rozsahu zabezpečia potreby všetkých štátnych archívov; v návrhu sa rešpektuje rozdelenie pôsobnosti a právomocí podľa náročnosti postupov, techník a prostriedkov, územná dostupnosť, ako aj zabezpečenie základných požiadaviek na ochranu konzervovaním v pobočkách.

2.4 Ľudské zdroje

2.4.1 Vzdelanie

Rozsah a charakter zmien z konca 20. storočia, osobitne demokratizácia spoločenského života, revolúcia v oblasti informačných a komunikačných technológií, internacionalizácia, ako aj rýchlosť zmien spoločenských štruktúr majú vplyv aj na obsah profesie archivára. Archivár 21. storočia musí riešiť novým spôsobom otázky prístupu, riešiť problém vzniku, hodnotenia, uchovávania a sprístupňovania obrovského množstva informácií na moderných nosičoch, musí poznať nadnárodnú legislatívu, musí reagovať na reorganizáciu verejného sektora. Splnenie uvedených požiadaviek si vyžaduje potrebnú profesionalizáciu profesie archivára, čím sa menia a narastajú nároky na obsah odbornej prípravy a vzdelávania. Výkon odborných činností si vyžaduje zamestnávať v archívoch aj špecialistov v ďalších oblastiach.

V učebných plánoch vysokoškolského štúdia archívnictva a pomocných historických vied nesmú chýbať ako súčasť výučby archívnych vied organizácia a riadenie archívnych činností, právne úpravy na úseku archívov a súvisiace predpisy, elektronické archívne dokumenty, ochrana archívnych dokumentov a prístup k archívnym dokumentom. Výučbu správy registratúry treba zamerať na „celoživotný“ cyklus registratúrneho záznamu v kontexte činnosti pôvodcu; poskytnúť vedomosti o význame správy registratúry v organizačnej štruktúre pôvodcu, ako aj o registratúrnych systémoch, osobitne elektronických registratúrnych systémov. Súčasťou výučby musia byť aj základy právnych predpisov a technických noriem. Výučbu treba zamerať aj na význam kvality správy registratúry na formovanie budúceho archívneho fondu.

Zmeny obsahu teoretickej časti štúdia archívnictva sa musia prejaviť aj v obsahu jeho praktickej časti; odborná prax by sa mala uskutočňovať od druhého ročníka a v dvoch rôznych typoch archívov, mala by byť dlhšia a zameraná na všetky archívne činnosti vrátane archívneho manažmentu. Niektoré z týchto problémov sa už riešia v práve pripravovaných študijných plánoch (programoch) študijného odboru archívnictva a pomocných historických vied.

Odborná prax na úseku správy registratúry sa môže uskutočňovať u pôvodcu registratúry z verejného sektora, najlepšie na ministerstve alebo inom ústrednom štátnom orgáne. Projekt odbornej praxe na úseku správy registratúry musí pripraviť ministerstvo.

Absenciu možnosti získať úplné stredné odborné vzdelanie na úseku archívnictva je možné odstrániť aj formou využitia bakalárskeho štúdia odboru archívnictva a pomocných historických vied. Obsah štúdia by sa rozšíril o získanie vedomostí a zručností umožňujúcich výkon odborných činností spojených s preberaním, sprístupňovaním archívnych dokumentov a prístupom k nim; štúdiom by malo poskytnúť aj základy predarchívnej starostlivosti. Vzhľadom na očakávané zmeny v druhoch a nosičoch archívnych dokumentov, ministerstvo považuje za vhodnejšie rozšírenie obsahu vysokoškolského bakalárskeho štúdia, ako opätovné zriadenie nadstavbového štúdia archívnictva na Škole knižníckych a informačných štúdií.

Absenciu vysokoškolského štúdia konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov je možné odstrániť jeho zriadením na Vysokej škole výtvarných umení.

Internacionalizáciou spoločnosti bude narastať aj význam nadnárodnej spolupráce v oblasti vzdelávania; nevyhnutným predpokladom je aktívna znalosť cudzích jazykov, ktorá umožní zamestnancom štátnych archívov študovať v zahraničí, zúčastňovať sa na odborných stážach, ako aj zapojiť sa do medzinárodných projektov alebo do činnosti odborných výborov a komisií Medzinárodnej rady archívov. Úloha ministerstva pri zvyšovaní úrovne jazykovej prípravy nemá prekročiť jej súčasný charakter poskytovaním čiastočnej úhrady nákladov s vylúčením úhrady nákladov začiatovníkom.

Ministerstvo musí plniť funkciu vecného gestora prehlbovania a zvyšovania kvalifikácie na úseku archívov a správy registratúry podľa zákona o štátnej službe.

Ministerstvo, na splnenie požiadaviek kladených na obsah štúdia odboru archívnictva a pomocných historických vied, správy registratúry a obsahu jej odbornej praxe, ako aj na splnenie požiadavky zriadiť vysokoškolské štúdium konzervovania a reštaurovania, sa bude podieľať na príprave príslušných projektov; schválené projekty sa uvedú do praxe v spolupráci s príslušnými univerzitami a vysokými školami.

Uvedené projekty treba pripraviť v roku 2005.

Na zabezpečenie zvyšovania úrovne jazykovej prípravy ministerstvo musí priebežne zabezpečovať finančné zdroje v štátnom rozpočte. Pri prehlbovaní kvalifikácie na úseku archívnictva a správy registratúry bude postupovať podľa zákona o štátnej službe.

2.4.2 Počty zamestnancov a ich platové zaradenie

Splnenie úloh koncepčného charakteru na úsekoch preberania, sprístupňovania, prístupu, ochrany, ako aj informačných a komunikačných technológií si vyžiada do roku 2010 výrazné personálne posilnenie archívov. Predmetom požadovaného nárastu počtu zamestnancov je zamestnanie osôb, ktoré budú vykonávať odborné činnosti opísané v charakteristike pracovných činností pre zaradenie do platových tried podľa zákona štátnej služby a zákona o verejnej službe. Pre zamestnancov, ktorí budú vykonávať odborné činnosti podľa zákona o verejnej službe pôjde o činnosti opísané aj v katalógu pracovných činností s prevahou duševnej práce vo verejnej službe podľa prílohy č. 1, časť 07 Informatika a časť 10 Kultúra nariadenia vlády SR č. 111/2002 Z. z. Vzhľadom na obsah a špecifické požiadavky na odbornosť ustanovenú zákonom nepôjde o úradnícke profesie, ale o profesie špecialistov pre prácu s archívnymi dokumentmi. Splnením tejto požiadavky ministerstva sa dosiahne nielen potrebné skvalitnenie vykonávania odborných činností potrebné na splnenie cieľov koncepcie; v niektorých prípadoch sa dokonca odstráni výrazný nedostatok zamestnancov, ako je to pri preberaní, sprístupňovaní, ochrane alebo ich úplná absencia, čo je prípad využívania informačných a komunikačných technológií v činnosti archívov. Prijatím navrhovaného počtu zamestnancov na zabezpečenie manipulácie s archívnymi doku-

mentmi a v analytickej časti 1.4.2 opísaných administratívnych činností, ako aj odbremením archívov od prevádzkových a servisných činností sa dospeje k optimálnemu stavu, takže odborný zamestnanec archívu bude vykonávať iba jemu patriace a od neho vyžadované odborné činnosti.

Personálne posilnenie si do roku 2010 vyžiada zamestnať v štátnych archívoch v pôsobnosti ministerstva 187 osôb; z toho 106 osôb v štátnej službe a 81 osôb vo verejnej službe. Z uvedeného počtu v štátnej službe je to 84 osôb s vysokoškolským magisterským vzdelaním v odbore archívnictva a pomocných historických vied alebo história a 22 osôb s vysokoškolským bakalárskym vzdelaním v odbore archívnictva a pomocných vied historických alebo úplným stredným vzdelaním. Personálne dobudovanie archívov v navrhovanom rozsahu znamená v rokoch 2005–2009 priemerný nárast o 3,9 zamestnanca na každý archív. Sústreďenie procesu personálneho dobudovania do rokov 2005–2008 si vyžaduje plnenie úloh koncepcie v nasledujúcich rokoch najmä na úseku preberania a sprístupňovania, ochrany archívnych dokumentov a využívania informačných a komunikačných technológií. V roku 2009 sa archívy dobudujú iba o 12 zamestnancov na úseku prístupu, manipulácie s archívными dokumentmi a administratívnych činností.

Plnenie úloh na úseku ochrany archívnych dokumentov vyhotovovaním konzervačných kópií a študijných kópií mikrofilmovaním a digitalizovaním, ako aj konzervovaním a reštaurovaním si vyžaduje zamestnať vo verejnej službe 15 osôb s vysokoškolským vzdelaním a 38 s úplným stredným odborným vzdelaním.

Uplatňovanie informačných a komunikačných technológií v činnosti štátnych archívov si vyžaduje zamestnať vo verejnej službe 18 osôb s vysokoškolským vzdelaním.

Zabezpečenie manipulácie s archívными dokumentmi a administratívnych činností si vyžiada zamestnať vo verejnej službe deväť osôb s úplným stredným vzdelaním alebo s úplným stredným odborným vzdelaním.

Nedostatočné ohodnotenie náročnosti odborných činností vyjadrené zaradením štátnych zamestnancov do platových tried je možné odstrániť dvomi spôsobmi pri zostavovaní návrhu systemizácie, a to jednorazovo celoplošným prehodnotením zaradenia všetkých dotknutých zamestnancov alebo postupne. Navrhuje sa postupný spôsob v priebehu troch rokov od roku 2005. Celkovo bude treba prehodnotiť systemizáciu 22 pracovných miest. Prehodnotenie zaradenia je nutné aj v dôsledku zvýšenia náročnosti vykonávaných odborných činností, ktorá vyplynula z ustanovení zákona. Zefektívnenie tohto procesu umožní aj v októbri prijatá novela zákona o štátnej službe.

Návrh nárastu počtu zamestnancov od roku 2005 do roku 2009 vrátane podľa jednotlivých činností v členení na štátnu službu a verejnú službu obsahuje príloha č. 5.

2.5 Informačné a komunikačné technológie

Jednotný postup uplatňovania informačných a komunikačných technológií v činnosti štátnych archívov sa musí stať súčasťou informatizácie spoločnosti.

Jej podmienkou je urýchléné zjednotenie vybavenia štátnych archívov výpočtovou technikou; predovšetkým jej inovácia, ako aj zvýšenie počtu pracovných staníc o minimálne 100 kusov.

Základným krokom na zabezpečenie informatizácie ako nevyhnutnej podmienky zefektívnenia prístupu a ochrany archívnych dokumentov, ako aj riadiacich procesov je

- a) vypracovanie projektu informatizácie štátnych archívov, ktorý umožní
 1. sieťové prepojenie
 - 1.1. štátnych archívov medzi sebou a s ministerstvom,
 - 1.2. prepojenie s informačnými systémami na úseku kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky,
 - 1.3. prepojenie s medzinárodnými informačnými systémami na úseku archívnictva,
 2. vybudovanie elektronického archívneho informačného systému obsahujúceho
 - a) evidenciu archívneho dedičstva,
 - b) archívne pomôcky
- a umožňujúceho on-line interaktívne vyhľadávanie informácií,
3. vybudovanie internetových stránok archívov na zverejňovanie
 - a) základných informácií o archíve,
 - b) základných informácií o archívnych fondoch a zbierkach archívu, ich obsahu a štruktúre, sprístupnení a prístupe k nim,
 - c) informácií o službách archívu spojených s prístupom vrátane potrebných formulárov žiadostí (on-line komunikácia),
 - d) informácií o činnosti archívov pre verejnosť,
 - e) digitalizovaných vybraných archívnych súborov,
 - f) tematicky budovaných databáz z bádateľsky najvyužívanejších archívnych súborov;
4. personálne dobudovanie o odborníkov na elektronické záznamy a elektronické archívne dokumenty a správu elektronického archívneho informačného systému,
5. zabezpečenie prístupu verejnosti k elektronickému archívnemu informačnému systému v bádateľniach archívov.

Zjednotenie vybavenia štátnych archívov informačnými a komunikačnými technológiami si vyžaduje, aby ministerstvo od roku 2005 vytváralo finančné zdroje, ktoré mu umožnia vybaviť všetky štátne archívy jednotným hardvérovým a softvérovým systémom.

Umožnenie prístupu na internet si vyžaduje dodávku a montáž lokálnych dátových sietí vrátane dodávky a inštalácie aktívnych a pasívnych prvkov, pripojenie pracovných staníc v archívoch do sietí LAN (dodávka a inštalácia sieťových kariet, dodávka a oživenie softvéru) a postupné pripájanie archívov do počítačovej siete VS NET. V prvej etape treba vyriešiť štátne archívy a pobočky umiestnené v sídlach krajov, ďalej štátne archívy v Bytči, Levoči a pobočky

v Banskej Štiavnici a Komárne; v druhej etape ostatné. Tento proces sa ukončí v roku 2004.

Projekt vybudovania elektronického archívneho informačného systému sa musí orientovať na tvorbu, zverejňovanie informácií a na prístup k nim; verejnosti musí v čo najväčšej možnej miere umožňovať on-line interaktívny prístup. Projekt musí zohľadňovať príslušné štandardy, odporúčania a bezpečnosť systému, vyžaduje sa otvorená a kooperatívna/kompatibilná komunikačná platforma; systém musí rešpektovať medzinárodné štandardy a protokoly a formáty. Súčasťou projektu musí byť aj vypracovanie vzorového obsahu internetovej stránky archívov; pri zverejňovaní podrobnejších informácií o obsahu a štruktúre archívnych súborov, z dôvodov prepojenia na medzinárodné informačné systémy v oblasti archívnictva, v primeranej miere zohľadňovať všeobecnú medzinárodnú archívnu normu pre opis archívnej jednotky ISADg. Pri zverejňovaní archívnych pomôcok, evidencie archívneho dedičstva, ako aj úplných textov archívnych dokumentov zabezpečiť zákonom ustanovené obmedzenia prístupu.

Špecifickosť procesov životného cyklu elektronického záznamu si vyžaduje, aby archívár bol schopný, v súlade s metodikou ministerstva, vypracúvať pravidlá pre pôvodcov registratúry, ako zaobchádzať s elektronickými registratúrnymi záznamami v činnosti pôvodcu, ako aj pre prácu s elektronickými archívными dokumentmi v archíve.

Problematika elektronických záznamov a elektronických archívnych dokumentov je aj súčasťou rezolúcie Európskej rady zo 6. 5. 2003 o archívoch v členských štátoch č. 2003/C 113/02, ktorá odporúča Európskej komisii spolupracovať a podporovať praktické kroky na európskej úrovni v otázkach autenticity, dlhodobého uchovávanía a sprístupňovania elektronických archívnych dokumentov vrátane spolupráce v rámci akčného plánu e-Europe.

Zabezpečenie prístupu verejnosti k elektronickému archívnemu informačnému systému si vyžaduje aj potrebné dobudovanie bádateľní.

Vyčíslenie finančných nákladov na informačné a komunikačné technológie, ktoré si vyžiada komplexná informatizácia štátnych archívov, bude možné až po vypracovaní vyššie uvedených projektov.

2.6 Prezentácia archívneho dedičstva

Základnou podmienkou zefektívnenia prezentácie archívneho dedičstva je vytvorenie technických a finančných podmienok na maximálne využívanie prezentácie archívnych dokumentov všetkými formami uvedenými v analytickej časti 1.6.

Pri využívaní dostupných foriem prezentácie treba klásť dôraz na zverejňovanie výsledkov sprístupňovania pri zvyšovaní podielu elektronickej formy.

Ministerstvo musí zvýšiť aj svoj podiel na zabezpečení digitalizačného projektu súboru archívnych dokumentov zapísaných do zoznamu programu UNESCO Pamäť sveta; súčasne by malo pripraviť návrhy na zapísanie ďalších súborov do tohto zoznamu.

Taktiež treba zvýšiť zapojenie štátnych archívov do riešenia medzinárodných projektov. Napriek tomu, že programy Európskej únie neobsahujú osobitné

programy pre archívy, bude treba využiť možnosti, ktoré poskytujú existujúce projekty Európskej únie najmä v oblasti kultúry a vzdelávania, resp. ochrany kultúrneho dedičstva. Bude nevyhnutné využiť možnosti zapojenia sa do projektov, ktoré vzniknú v súvislosti s realizáciou rezolúcie Európskej rady č. 2003/C 113/02. Taktiež bude treba sledovať možnosť napojenia sa na budúce archívne projekty Rady Európy. Ministerstvo by malo vytvárať podmienky a podporovať cezhraničnú spoluprácu archívov. Jedným z predpokladov zefektívnenia prezentácie je aj zvýšenie zastúpenia a práca v odborných orgánoch Medzinárodnej rady archívov.

K zefektívneniu prezentácie archívneho dedičstva, v spolupráci s Ministerstvom školstva Slovenskej republiky, dôjde aj zaradením prezentácie archívneho dedičstva do školskej a mimoškolskej výchovy; odborná úroveň zamestnancov štátnych archívov je zárukou kvality prezentácie archívneho dedičstva vo vzdelávacích a výchovných procesoch.

Priestorom na prezentáciu archívneho dedičstva je aj možnosť pripraviť tematicky a informačne zaujímavé spoločné edície prameňov z archívnych fondov, ktoré spravujú štátne archívy a archívnych fondov spravovaných inými verejnými archívami.

Ministerstvo nevylučuje pri zvyšovaní úrovne prezentácie ani formy spolupráce so súkromnými subjektmi. Pri takejto forme spolupráce sa však spravidla prihliada na návratnosť poskytnutých finančných prostriedkov.

Záver

Z analýzy súčasného stavu štátnych archívov vyplýva, že najdôležitejšia a najrozsiahlejšia časť archívneho dedičstva Slovenskej republiky je vážne ohrozená, jej fyzický stav nevyhnutne priebežne znehodnocuje nedostatočné priestorové a materiálno-technické zabezpečenie, ochrana archívnych dokumentov je úplne nedostatočná; ľudské zdroje a ich finančné ohodnotenie nezodpovedá významu archívneho dedičstva pre spoločnosť a prezentáciu jej pamäti a identity. Ministerstvo bez systémového prístupu a podpory zo strany vlády nedokáže vyriešiť existujúce problémy.

Archívne dedičstvo Slovenskej republiky uložené v jej štátnych archívoch si vyžaduje zásadnú zmenu prístupu v starostlivosti o túto časť kultúrneho dedičstva. Súčasný nevyhovujúci stav štátnych archívov môže viesť k nenahraditeľným stratám archívnych dokumentov, tým aj k nenahraditeľným stratám informácií, ako aj ku stratám v peniazoch nevyčísliteľných kultúrnych hodnôt. Tieto straty nebudú iba stratami Slovenskej republiky, ale aj stratami celého medzinárodného spoločenstva.

Koncepcia rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov je rozpracovaná ako dlhodobý plán zameraný na dôsledné zabezpečenie dvojvymernej úlohy štátnych archívov ako východiska zachovania informačnej kontinuity rozhodovacích procesov vo verejnom sektore a ochrancu najvýznamnejšej súčasti archívneho dedičstva Slovenskej republiky.

Dosiahnutie jej základných cieľov, sprístupniť čo najväčší počet archívnych súborov a umožniť prístup k informáciám obsiahnutým v archívnych dokumentoch pri zabezpečení právom chránených verejných záujmov a súkromných záujmov a ochrany archívneho dedičstva Slovenskej republiky, je možné splnením navrhovaných systémových opatrení, postupov a projektov v navrhovaných časových úsekoch v oblasti preberania a sprístupňovania, prístupu, zabezpečenia ochrany archívnych dokumentov, dobudovania ľudských zdrojov, uplatňovania informačných a komunikačných technológií a prezentácie archívneho dedičstva.

Dosiahnutie cieľov koncepcie závisí aj od množstva disponibilných finančných prostriedkov štátneho rozpočtu, preto je nevyhnutné zabezpečiť každoročné zvýšenie rozpočtových prostriedkov pre rozpočtovú kapitolu ministerstva podľa prílohy č. 6.

Ministerstvo musí, z dôvodov zníženia nárokov na rozpočtové prostriedky, venovať pozornosť získavaniu mimorozpočtových zdrojov, osobitne zapojením sa do medzinárodných projektov na úseku ochrany kultúrneho dedičstva, vzdelávania, ako aj uplatňovania informačných a komunikačných technológií v činnosti archívov.

Prijatím a uskutočnením navrhovaných riešení sa zásadným spôsobom skvalitnia podmienky všetkých štátnych archívov; v návrhu sa rešpektuje rozdelenie pôsobnosti a právomoci jednotlivých typov archívov.

Uskutočnenie navrhovaných riešení je v súlade s požiadavkou efektívnosti vynakladania finančných prostriedkov a účelného využitia odborných kapacít.

Archívne dokumenty prevzaté do štátnych archívov k 31. 12. 2002

archív	1999		2000		2001		2002		spolu
	množstvo	prírastok	množstvo	prírastok	množstvo	prírastok	množstvo	prírastok	
Slovenský národný archív	32288	777	32416	221	32591	269	32805	292	1559
Štátny ústredný banský archív	5795	678	5899	159	5766	45	5771	123	1005
Archív hl. m. SR Bratislava	6009	76,48	6069	31,07	6074	5,36	6230	156,08	268,99
Štátny archív v Ban. Bystrici	6570	23	6508	11	6643	166	6591	5	205
pobočka Ban. Bystica	5150	41,35	5168	2,4	5403	234,75	5797	410,55	689,5
pobočka Ban. Štiavnica	973	36,05	1008	36,32	1166	160	1171	43,8	276,17
pobočka Kremnica	2197	16,09	2210	12,72	2323	113,05	2365	42,46	184,32
pobočka Lučenec	725	43,14	741	15,27	787	46,02	801	14,65	119,08
pobočka Rimavská Sobota	1836	8,6	1293	0	1378	4,32	1440	62,13	75,05
pobočka Veľký Krtíš	1535	29,57	1579	59,02	1588	30,44	1616	28,51	147,54
pobočka Zvolen	2355	3,5	2342	18	2327	0,5	2325	1	23
Štátny archív v Bratislave	5717	270	5955	66	6033	80	6094	60	476
pobočka Modra	4522	28,5	4550	27,5	4550	62,7	4550	128,43	227,13
pobočka Skalica	1762	21,02	1825	62,72	1853	27,76	1898	45,5	157
pobočka Šafa	3872	135	4084	223	4098	18,5	4201	107	483,5
pobočka Trenčín	3964	39,65	3966	8,55	4026	63,94	4217	191,77	303,9
Štátny archív v Bytči	5282	31	5338	72	5361	39	5356	11	153
pobočka Čadca	1202	92,38	1215	30,95	1298	94,81	1294	19,55	237,69
pobočka Dolný Kubín	3875	61,8	3921	66,9	3952	69,01	3861	28,92	226,63
pobočka Liptovský Mikuláš	2542	77,72	2559	22,46	2561	17,71	2730	6,02	116,91
pobočka Martin	2149	156,15	2187	39,65	2202	64,3	2268	72,87	332,97
pobočka Považská Bystica	3049	47,19	3107	37,22	3181	81,96	3227	55,83	222,2
pobočka Žilina	2792	33,2	2797	22,4	2743	8,24	2754	40,31	104,15

archív	1999		2000		2001		2002		spolu
	množstvo	prírastok	množstvo	prírastok	množstvo	prírastok	množstvo	prírastok	
Státny archív v Košiciach	4573	55	4618	59	4766	166	4844	89	369
pobočka Košice	2563	35,94	2587	32,91	2761	184,35	2859	102,23	355,43
pobočka Michalovce	2263	16,41	2276	22,22	2352	98,69	2369	28,57	165,89
pobočka Rožňava	2010	23,74	2112	102,11	2462	349,78	2543	81,9	557,53
pobočka Trebišov	2000	17,14	2017	26,64	2121	129,21	2125	0	172,99
Státny archív v Levoči	3785	24	3781	3	3673	95	3761	96	218
pobočka Levoča	1636	0	1667	0,1	1231	56	1243	13,5	69,6
pobočka Poprad	2140	9,2	2173	43,76	2191	18,63	2347	154	225,59
pobočka Spišská Nová Ves	1675	0	1442	0,53	1442	0,55	1449	7,2	8,08
pobočka Stará Ľubovňa	1349	43,1	1343	27,6	1362	75,4	1365	16,75	162,85
Státny archív v Nitre	6999	63	7072	73	7094	23	7168	74	233
pobočka Bojnice	2139	14,7	2161	23,5	2414	252,77	2460	48,94	339,91
pobočka Komárno	3110	70,13	3129	31,92	3167	38,43	3194	27,18	167,66
pobočka Levice	4169	87	4218	56	4218	0	4498	283	426
pobočka Nitra	3300	26,41	3300	83,23	3314	25,37	3314	82,48	217,49
pobočka Nové Zámky	2358	106,4	2364	20,93	2433	69,7	2557	124,73	321,76
pobočka Topoľčany	2740	7	2775	44	2813	48	2822	11,77	110,77
Státny archív v Prešove	3054	20	3094	9	2924	10	2928	4	43
pobočka Bardejov	1340	17,04	1333	6,73	1458	130,17	1522	63,96	207,9
pobočka Humenné	2078	20,89	2027	4,68	2072	82,56	2046	6,62	114,75
pobočka Prešov	2361	37,4	2446	13,4	2647	183,82	2648	1,56	236,18
pobočka Svidník	1190	29,9	1232	17,2	1278	49,3	1318	40	136,4
pobočka Vranov/Topľou	890	34,28	1001	116,71	1027	30,48	1066	42,81	224,28
Spolu	169247	3542,81	170291	2085,03	172589	3899,21	175425	3498,11	13140,85

Do celkového množstva sú započítané aj archívne dokumenty, ktoré sú uložené v iných ako archívnych priestoroch.
Udaje sú uvedené v bežných metroch (km).

Sprístupnenie archívnych dokumentov k 31. 12. 2002

archív	1999			2000			2001			2002		
	celk. mn.	sprist.	nesprist.	celk. mn.	sprist.	nesprist.	celk. mn.	sprist.	nesprist.	celk. mn.	sprist.	Nasprist
Slovenský národný archív	32288	23474	8814	32416	22762	9654	32591	23396	9195	32805	23576	9229
Štátny ústredný banký archív	5795	4132	1663	5899	4017	1882	5766	3901	1865	5771	3901	1870
Archív hl. m. SR Bratislava	6009	5156	853	6069	5157	912	6074	4995	1079	6230	5960	270
Štátny archív v Ban. Bystřici	6570	5103	1467	6508	5235	1273	6643	5509	1134	6591	5610	981
pobočka Banská Bystrica	5150	5150	0	5168	5168	0	5403	5403	0	5797	5797	0
pobočka Banská Štiavnica	973	973	0	1008	1008	0	1166	1166	0	1171	1160	10
pobočka Kremnica	2197	2197	0	2210	2002	208	2323	2115	208	2365	2157	208
pobočka Lučenec	725	588	137	741	589	152	787	631	156	801	801	0
pobočka Rimavská Sobota	1836	431	1405	1293	835	458	1378	741	637	1440	804	636
pobočka Veľký Krtíš	1535	1356	179	1579	1420	159	1588	1419	169	1616	1447	169
pobočka Žvolen	2355	2343	12	2342	2338	4	2327	2323	4	2325	2321	4
Štátny archív v Bratislave	5717	4096	1621	5955	4154	1801	6033	4806	1227	6094	4327	1767
pobočka Modra	4522	4425	97	4550	4453	97	4550	4404	146	4550	4405	145
pobočka Skalica	1762	1299	463	1825	1473	352	1853	1536	317	1898	1675	223
pobočka Šaľa	3872	3872	0	4084	4084	0	4098	4098	0	4201	4201	0
pobočka Trenčín	3964	3964	0	3966	3966	0	4026	4026	0	4217	4217	0
pobočka Trnava	3364	2944	420	3386	2991	395	3465	3072	393	3617	3073	544
Štátny archív v Bytci	5282	5235	47	5338	5291	47	5361	5314	47	5356	5311	45
pobočka Čadca	1202	972	230	1215	861	354	1298	886	412	1294	934	360
pobočka Dolný Kubín	3875	3875	0	3921	3921	0	3952	3952	0	3861	3861	0
pobočka Liptovský Mikuláš	2542	2362	180	2559	2373	186	2561	2375	186	2730	2273	457
pobočka Martin	2149	1975	174	2187	1970	217	2202	1982	220	2268	2262	6
pobočka Považská Bystrica	3049	3049	0	3107	3107	0	3181	3181	0	3227	3227	0
pobočka Žilina	2792	2086	706	2797	2136	661	2743	2194	549	2754	2252	502

archív	1999			2000			2001			2002		
	celk. mn.	sprist.	nasprist.	celk. mn.	sprist.	nasprist.	celk. mn.	sprist.	nasprist.	celk. mn.	sprist.	Nasprist
Štátny archív v Košiciach	4573	4229	344	4618	4421	197	4766	4544	222	4844	4716	128
pobočka Košice	2563	2563	0	2587	2587	0	2761	2761	0	2859	2842	17
pobočka Michalovce	2263	1856	407	2276	1879	397	2352	1971	381	2369	2027	342
pobočka Rožňava	2010	826	1184	2112	915	1197	2462	760	1702	2543	799	1744
pobočka Trebišov	2000	1751	249	2017	1768	249	2121	1872	249	2125	1975	150
Štátny archív v Levoči	3785	2664	1121	3781	2688	1093	3673	2617	1056	3761	2634	1127
pobočka Lavoča	1636	1152	484	1667	1183	484	1231	893	338	1243	947	296
pobočka Poprad	2140	1802	338	2173	1880	293	2191	1919	272	2347	2225	122
pobočka Spišská Nová Ves	1675	1125	550	1442	1326	116	1442	1240	202	1449	1333	116
pobočka Stará Ľubovňa	1349	1003	346	1343	1191	152	1362	1362	0	1365	1365	0
Štátny archív v Nitre	6999	6658	341	7072	6731	341	7094	6753	341	7168	6827	341
pobočka Bojnice	2139	2139	0	2161	2151	10	2414	2414	0	2460	2460	0
pobočka Nitra	3300	3212	88	3300	3232	68	3314	3249	65	3314	3303	11
pobočka Komárno	3110	1513	1597	3129	1501	1628	3167	1520	1647	3194	1681	1513
pobočka Levice	4169	3888	281	4218	3940	278	4218	3940	278	4498	4202	296
pobočka Nové Zámky	2358	1183	1175	2364	1560	804	2433	1581	852	2557	1727	830
pobočka Topoľčany	2740	2013	727	2775	2069	706	2813	2265	548	2822	2280	542
Štátny archív v Prešove	3054	2869	185	3094	2899	195	2924	2719	205	2928	2719	209
pobočka Bardejov	1340	1110	230	1333	1103	230	1458	1320	138	1522	1434	88
pobočka Humenné	2078	1713	365	2027	1658	369	2072	1625	447	2046	1593	453
pobočka Prešov	2361	2361	0	2446	2446	0	2647	2647	0	2648	2648	0
pobočka Svidník	1190	1155	35	1232	1188	44	1278	1238	40	1318	1290	28
pobočka Vranov n./Topľou	890	425	465	1001	436	565	1027	478	549	1066	1447	169
Spolu v bm	169247	140267	28980	170291	142063	28228	172589	145113	27476	175425	150026	25948
Spolu v %	100%	82,90%	17,10%	100%	83,40%	16,60%	100%	84%	16%	100%	85,50%	14,50%

Prehľad voľných ukladacích priestorov (depotov) k 31. 12. 2002

Názov archívu	Voľné plochy	Voľné regály	Uložené v iných priestoroch
	m2	bm	bm
Slovenský národný archív	0	22596	0
Štátny ústredný banský archív	220	413	3438
Archív hl. mesta SR Bratislavy	0	0	4020
Štátny archív v Banskej Bystrici	374,24	56	0
pobočka Banská Bystrica	1351	0	0
pobočka Banská Štiavnica	30	45	200
pobočka Kremnica	3,65	56,31	1,49
pobočka Lučenec	0	400	745
pobočka Rimavská Sobota	0	70	1521
pobočka Veľký Krtíš	0	0	670
pobočka Zvolen	0	0	1000
Štátny archív v Bratislave	0	50	0
pobočka Modra	0	0	1600
pobočka Skalica	220	30	285
pobočka Šala	0	0	1564
pobočka Trnava	0	1380	1000
pobočka Trenčín	0	144	922,57
Štátny archív v Bytči	0	1000	0
pobočka Čadca	20	380	800
pobočka Dolný Kubín	0	380	0
pobočka Liptovský Mikuláš	0	0	1782
pobočka Martin	0	490	0
pobočka Považská Bystrica	0	0	0
pobočka Žilina	0	0	2743,73
Štátny archív v Košiciach	429	450	0
pobočka Košice	0	200	1500
pobočka Michalovce	0	100	0
pobočka Rožňava	0	30	200
pobočka Trebišov	0	4	2000

Názov archívu	Voľné plochy	Voľné regály	Uložené v iných priestoroch
	m2	bm	bm
Štátny archív v Levoči	348,23	0	0
pobočka Levoča	0	0	544
pobočka Poprad	0	0	1250
pobočka Spišská Nová Ves	75	0	300
pobočka Stará Ľubovňa	0	100	0
Štátny archív v Nitre	777	2455	1455
pobočka Bojnice	0	320	0
pobočka Komárno	0	0	450
pobočka Levice	0	250	2000
pobočka Nitra	0	310	480
pobočka Nové Zámky	0	0	0
pobočka Topoľčany	0	0	370
Štátny archív v Prešove	0	20	0
pobočka Bardejov	0	3000	0
pobočka Humenné	0	258	157
pobočka Prešov	0	0	2520
pobočka Svidník	0	300	0
pobočka Vranov nad Topľou	239,46	0	0
SPOLU	4087,58	35287,31	35518,79

**Zabezpečenie priestorových potrieb štátnych archívov
a vybudovanie špecializovaných pracovísk**

1. Slovenský národný archív, Bratislava,
 - a) dobudovať pracovisko
 1. aplikovaného výskumu komplexnej ochrany, konzervovania a reštaurovania,
 2. mikrofilmovania a digitalizovania,
 - b) vybudovať centrálné pracovisko pre správu a využívanie elektronického archívneho informačného systému,
2. Štátny ústredný banský archív, Banská Štiavnica
Vybudovať depot máp a plánov, sanovať suterény, zvýšiť kapacitu depotov, vybudovať pracovisko pre konzervovanie a reštaurovanie, mikrofilmovanie a digitalizovanie máp a plánov,
3. Štátny archív v Banskej Bystrici
Rozšíriť kapacitu depotov mobilnými regálmi, odstrániť príčiny zatekania do objektu a vlhnutia suterénu, dobudovať pracovisko konzervovania a reštaurovania, vybudovať pracovisko pre mikrofilmovanie a základné digitalizačné práce,
 - a) pobočka Banská Bystrica – rozšíriť kapacitu depotov mobilnými regálmi, odstrániť príčiny zatekania do objektu a vlhnutia suterénu,
 - b) pobočka Banská Štiavnica – získať priestorovo vhodnú budovu pre sídlo pobočky, opustiť priestory patriace mestu Banskej Štiavnici, užívané bez zmluvy,
 - c) pobočka Kremnica – doriešiť majetkovoprávne problémy cudzieho pozemku pod budovou,
 - d) pobočka Lučenec – pristavať depot,
 - e) pobočka Rimavská Sobota – rekonštruovať a prístavbou rozšíriť objekt na Daxnerovej ul. č. 12, opustiť všetky prenajaté priestory aj objekt na Cukrovarskej ul. č. 48, ktorý je v spoluvlastníctve s katastrálnym úradom,
 - f) pobočka Veľký Krtíš – získať späť objekt účelovo vybudovaného objektu archívu, ktorý prešiel do vlastníctva mesta výmenou za inú nehnuteľnosť vo vlastníctve štátu, ktorá by sa uvoľnila pri reorganizácii miestnej štátnej správy, rozšíriť ukladacie kapacity prístavbou depotu,
 - g) pobočka Zvolen – ukončiť rekonštrukciu objektu, uvoľniť kaštieľ v Ostrej Lúke a prenajatý objekt v Krupine presťahovaním do rekonštruovaného archívu.

4. Štátny archív v Bratislave
Premiestniť bádateľňu, dobudovať pracovisko konzervovania a reštaurovania, vybudovať pracovisko pre mikrofilmovanie a základné digitalizačné práce, rekonštruovať kotolňu, ukončiť rekonštrukciu pracoviska v Plaveckom Podhradí rozšírením kapacity depotov.
 - a) pobočka Modra – rekonštruovať kryt CO na depot, rekonštruovať kotolňu a ústredné kúrenie,
 - b) pobočka Skalica – obstarat' vhodný objekt alebo vybudovať nový archív, opustiť nevhodné súčasné sídlo archívu v budove z 15. storočia,
 - c) pobočka Šaľa – zrealizovať II. etapu rekonštrukcie
 - d) pobočka Trenčín – dobudovať nový depot, opraviť strechu
 - e) pobočka Trnava – dokončiť vnútorné vybavenie a zlepšiť ochranu objektu mrežami a EZS.
5. Štátny archív v Bytči
Riešiť premiestnenie archívu do vhodnejšieho objektu (predpoklad Považský Chlmec) a uvoľniť Národnú kultúrnu pamiatku kaštieľa v Bytči pre vhodnejšie účelové využitie, vybudovať pracovisko pre konzervovanie a reštaurovanie a základné digitalizačné práce, dobudovať pracovisko pre mikrofilmovanie.
 - a) pobočka Čadca – doriešiť prevod administratívnej časti budovy do vlastníctva štátu, dovybaviť nábytkom,
 - b) pobočka Dolný Kubín – získať jestvujúce budovy archívu do vlastníctva výmenou s mestom za iný objekt vo vlastníctve štátu (predpokladaný objekt bývalého Železničného staviteľstva) a rozšíriť kapacitu depotov,
 - c) pobočka Liptovský Mikuláš – vybudovať nový archív, opustiť objekt kláštora aj prenajatý depot na Štúrovej ulici,
 - d) pobočka Martin – doriešiť prevod pozemku areálu do vlastníctva štátu, opraviť strechu a zamedziť zatekaniu do suterénu,
 - e) pobočka Považská Bystrica – pristavať nový depot, opraviť strechu a oplotenie areálu,
 - f) pobočka Žilina – z hľadiska nákladov zvážiť rozsah rekonštrukcie získaného objektu na Framborskej ul. (alternatívne umiestnenie v Považskom Chlmcí), opustiť prenajaté depoty vo vlastníctve KÚ, OÚ a Mesta Žiliny.
6. Štátny archív v Košiciach
Vybudovať pracovisko konzervovania a reštaurovania, vybudovať pracovisko pre mikrofilmovanie a základné digitalizačné práce; dokončiť rekonštrukciu depotov v objekte na Vodárenskej ul., doriešiť majetko-právne usporiadanie objektu a zrekonštruovať kotolňu a opraviť strechu na Bačíkovej ul.
 - a) pobočka Košice – doplniť depoty regálmi, zvýšiť depozitnú kapacitu,

- b) pobočka Michalovce – získať späť do vlastníctva budovu archívu vrátane pozemku, pristavať depot,
 - c) pobočka Rožňava – opraviť vhodné priestory pamiatkovo chráneného objektu kláštora tak, aby bolo možné presťahovať archívne fondy z prenajatých priestorov kaštieľa v Brzotíne (majiteľ – obec Brzotín nájom vypovedal) a hľadať vhodnejšiu budovu na rekonštrukciu a na definitívne sídlo archívu,
 - d) pobočka Trebišov – pristavať depot.
7. Štátny archív v Levoči
- Odstrániť zatekanie schodiska a vlnutie dvorových priečelí, zvýšiť kapacitu depotov montážou mobilných regálov, technicky dobudovať a sfunkčiniť pracovisko konzervovania a reštaurovania a rozšíriť mikrofilmové pracovisko o základné digitalizačné práce,
- a) pobočka Levoča – zvýšiť kapacity depotov mobilnými regálmi, opustiť prenajaté priestory,
 - b) pobočka Poprad – nainštalovať mobilné regály, pristavať depot, vykonať údržbu šindľových striech,
 - c) pobočka Spišská Nová Ves – získať vhodnú budovu (bývalého Geologického prieskumu) pre trvalé sídlo archívu, opustiť prenajaté priestory v objekte zo 17. storočia na Letnej ul.č. 67,
 - d) pobočka Stará Ľubovňa – získať budovu archívu do vlastníctva, zvýšiť disponibilnú kapacitu depotov.
8. Štátny archív v Nitre
- Vybudovať pracovisko pre konzervovanie a reštaurovanie a základné digitalizačné práce, dobudovať pracovisko pre mikrofilmovanie, doriešiť ukladanie máp a plánov, doplniť priestory depotov regálmi podľa potreby.
- a) pobočka Nitra – nájsť vhodný objekt (sklady v kasárňach Nitra) na premiestnenie archívu, zrekonštruovať ho a uvoľniť nevhodné prenajaté priestory v Horných Krškanoch,
 - b) pobočka Bojnice – zrekonštruovať objekt na ul. Stodolu č. 4 v Prievdzi. Získať späť do vlastníctva objekt na Tehelnej ul. č. 18 v Bojniciach,
 - c) pobočka Komárno – získať vhodnú budovu na rekonštruovanie, alebo vybudovať nový archív,
 - d) pobočka Levice – rozšíriť kapacitu prístavbou depotu k budove na Vojenskej ul. č. 1
 - e) pobočka Nové Zámky – zrealizovať prístavbu nového depotu,
 - f) pobočka Topoľčany – dokončiť rekonštrukciu budovy.

9. Štátny archív v Prešove

Rekonštruovať depoty, dobudovať pracovisko pre konzervovanie a reštaurovanie, vybudovať pracovisko pre mikrofilmovanie a základné digitalizačné práce,

- a) pobočka Prešov – získať do vlastníctva vhodný objekt (kasárne), zrekonštruovať ho a opustiť prenajaté priestory v budove z 18. storočia na Slovanskej ul. č. 40,
- b) pobočka Bardejov – bez problémov
- c) pobočka Humenné – opraviť fasádu a strechu, doriešiť vlastnícke vzťahy s mestom Humenné,
- d) pobočka Svidník – odstrániť vlhnutie suterénnych priestorov,
- e) pobočka Vranov nad Topľou – zvýšiť kapacitu depotov montážou mobilných regálov, opraviť strechu, odstrániť zavlhnutie časti priestorov prízemí.

10. Archív hlavného mesta SR Bratislavy

Získať vhodný objekt na zrekonštruovanie a prístavbu (Vietnamská ul.), opustiť nevhodné prenajaté priestory, vybudovať pracovisko pre mikrofilmovanie a základné digitalizačné práce.

Tabuľka k prílohe č. 4 obsahuje rozpis kapitálových výdavkov na riešenie priestorových potrieb archívov a ich zariadenia, ako aj vybudovanie špecializovaných pracovísk na konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov a špecializovaných pracovísk na ich mikrofilmovanie a digitalizovanie.

Skratky: st.: stavebné náklady, zar.: zariadenia

Tabuľka k prílohe č. 4

Archív	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar
Archív hlavného mesta SR Bratislavy	6	4	10		16	6	1,5	1	2		2		2									
pobočka Zvolen	10	3	2	0,5																		
pobočka Žilina	4		8	3	7	2	5	5														
pobočka Rim. Sobota	5		6	1	9	1	3	1,5														
pobočka Rožňava	5		5	2	5	1	3	0,5														
pobočka Topoľčany	10	3																				
pobočka Komárno	3		5	2	9	4																
pobočka Prešov	3		3	2	5	2	7	3														
pobočka Lip. Mikuláš	5	0,5	8	2	9	2	2	0,5														
pobočka Čadca	1,5	0,7																				
pobočka Trenčín	3,5	4	3	0,7																		
pobočka Kremnica			1,5	0,5																		
pobočka Martin					2																	
pobočka B. Štiavnica							5	1	8	1												
pobočka Šaľa	9	2	6	2	3	1	5	5	4	2	2	1	1	4								
ŠUBA B. Štiavnica						3	5	2	3	3		1	1	6	1	7	1	2	2			
Slovenský nár. archív	5		5	5	3	3		4	4		7	1	6	1	7	1	2	2			5	
pobočka Modra							5	2	6	1												
pobočka Poprad								2														
ŠA Levoča, p. Levoča	2		3	3	1				2	3	0,5	4										
pobočka Nové Zámky									6	2	11	4	5	1	4	0,5						
pobočka Tmava									1													
pobočka Levice									0,5	5	1	5	2	5	2	4	2	0,5	3	1		

Archív	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar	st	zar
ŠA Nitra		2		1		1		2		5												
ŠA Prešov		1		2		1		2		5												
pobočka Spiš. N. Ves									10													
pobočka Bojnice											10	5										
pobočka Bardejov												0,5										
ŠA Bratislava											5	1	5	2	3		3					
pobočka Nitra											10	6	14	1	1	12	3	3	2			
pobočka St. Ľubovňa													12	2	14	10	1			5	2	
ŠA Bytča			1				2		3				5	1								
pobočka Lučenec																0,5	3	0,5	2	0,5		
pobočka Dol. Kubín															10	4	12	2				
Pov. Bystrica															5	1	12	2	8	2		
ŠA Bystrica, p. BB	1		3				1		1						10							
pobočka Humenné																		3	2	1	1	
pobočka Svidník																		2	2	2	1	
ŠA Košice							1		3		1						1	2	2	3	4	
pobočka Košice																		4	1	3	5	
pobočka Vranov n/T.																				3	2	
pobočka Michalovce																				5	5	
pobočka Trebišov																				2	2	
pobočka Veľký Krtíš																			3	2		
pobočka Michalovce																			5	2		
pobočka Skalica																			10	2	15	2
CELKOM st/zar	65	28,2	57,5	30,7	65	28	41,5	36	29	46,5	43,5	33,5	49	27	40	36	53	16,5	48	22	42	30
Celkom spolu	93,2		88,2		93		77		75,5		77		76		76		69,5		70		72	

Počty zamestnancov a ich platové zaradenie

- a) Preberanie archívnych dokumentov (štátna služba)
21 osôb s vysokoškolským magisterským vzdelaním v odbore archívniectva a pomocných historických vied alebo história
Rok	Archív	počet osôb
2005	Slovenský národný archív (SNA), 3 štátne archívy	6
2006	Archív hlavného mesta SR Bratislavy (AMB) a 9 pobočiek	10
2008	Štátny ústredný banský archív (ŠÚBA) a 4 štátne archívy	5
- b) Sprístupňovanie archívnych dokumentov (štátna služba)
- 49 osôb s vysokoškolským magisterským vzdelaním v odbore archívniectva a pomocných historických vied alebo história
Rok	Archív	počet osôb
2005	SNA, 2 štátne archívy	5
2006	AMB a 20 pobočiek	21
2007	ŠÚBA, 5 štátnych archívov, 17 pobočiek	23
- 22 osôb s vysokoškolským bakalárskym vzdelaním v odbore archívniectva a pomocné historické vedy alebo úplným stredným vzdelaním
Rok	Archív	počet osôb
2006	9 pobočiek	9
2008	SNA, ŠÚBA	5
2009	8 štátnych archívov	8
- c) Prístup – bádateľne (štátna služba)
13 osôb s vysokoškolským magisterským vzdelaním v odbore archívniectva a pomocných historických vied alebo história
Rok	Archív	počet osôb
2008	SNA, 8 štátnych archívov	9
2009	4 pobočky	4
- d) Prístup – ochrana (verejná služba)
13 osôb
Vyhотовovanie konzervačných kópií a študijných kópií mikrofilmovaním a digitalizovaním
Rok	Archív	vzdelanie/počet osôb
2005	SNA	ÚSV/1
VŠ/ICT/1
ÚSO/4
2006	5 štátnych archívov	ÚSO/5
2007	ŠÚBA	ÚSO/2

e) Ochrana – konzervovanie a reštaurovanie (štátna služba, verejná služba)

42 osôb

Rok	Archív	vzdelanie/ŠS-VS/počet osôb
2006	SNA	VŠ/archívnictvo/ŠS/1
		VŠ/stavebný/chemický inžinier/VS/1
		VŠ/mikrobiológia/1
	SNA	ÚSO/konzervátor/reštaurátor/VS/4
	SNA	VŠ/chemický inžinier – drevo, papier, celulóza alebo polygrafia/VS/2
		ÚSO/konzervátor/reštaurátor/VS/4
	SNA	VŠ/chemický inžinier – fotografická chémia/VS/1
	SNA	VŠ/specializácia na elektronické archívne dokumenty/VS/1
2008	ŠÚBA, 8 štátnych archívov	VŠ/reštaurátor/VS/9
		ÚSO/konzervátor/reštaurátor/VS/18

f) Informačné a komunikačné technológie (štátna služba, verejná služba)

18 osôb

Rok	Archív	vzdelanie/ŠS-VS/počet osôb
2005	SNA	VŠ/ICT/VS/2
2005	ŠÚBA, 8 štátnych archívov	VŠ/ICT/VS/16

g) Manipulácia s archívnymi dokumentmi, administratívne činnosti

9 osôb

Rok	Archív	vzdelanie/ŠS-VS/počet osôb
2007	9 pobočiek	ÚSV/ÚSO/VS/9

Kvantifikácia počtu zamestnancov a finančných prostriedkov v rokoch 2002–2015

Ukazovateľ	Merná jednotka	R o k y													
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
počet zamestnancov	osoby	452	452	452	487	547	581	627	639	639	639	639	639	639	639
kategória 610	tis. Sk	61 487	71 444	88 851	95 528	106 784	112 755	120 467	122 867	122 867	122 867	122 867	122 867	122 867	122 867
kategória 620	tis. Sk				2 555	3 934	2 087	2 695	839	0	0	0	0	0	0
kategória 630	tis. Sk	23 206	26 974	30 832	33 387	37 321	39 408	42 103	42 942	42 942	42 942	42 942	42 942	42 942	42 942
Bežná výdavky spolu	tis. Sk	32 916	62 812	78 639	82 571	86 700	91 035	95 587	100 366	105 384	110 653	115 986	121 785	127 874	134 268
kategória 700	tis. Sk	117 609	161 230	198 322	211 486	230 805	243 198	258 157	266 175	271 193	276 462	281 795	287 594	293 683	300 077
Výdavky spolu	tis. Sk	143 145	193 266	227 796	304 686	319 005	336 198	335 157	341 675	348 193	352 462	357 795	357 094	294 183	372 077

Legenda:

- 610 – Mzdy, platy, služobné príjmy a ostatné osobné vyrovnania
 620 – Poistná a príspevok zamestnávateľa do poisťovní a Národného úradu práce
 630 – Tovary a služby
 700 – Kapitálové výdavky podľa investičných akcií uvedených v požiadavke na limit kapitálových výdavkov celkom minusová hodnota je v porovnaní s predchádzajúcim rokom

OBSAH

PhDr. Jozef Kočiš, CSc., laureátom štátneho vyznamenania (Peter Kartous)	3
ŠTÚDIE A ČLÁNKY	
Sokolovský, Leon: Aktuálne problémy výučby archívniectva na Univerzite Komenského v Bratislave	5
Žudel, Juraj: Panstvo Červený Kameň I. Rozbor fondu.	20
Štefánik, Martin: Pramene k stredovekým dejinám Uhorska a Slovenska v benátskom archíve	40
Pospeschová, Petra – Spiritza, Juraj: O notároch a podnotároch Modry, Pezinka a Svätého Jura v 17. storočí.	59
Kerešová, Michaela: Súľovský zemepanský rod Sirmiensis a jeho rodový kalendár.	79
LITERATÚRA	
Recenzie a referáty	
Pod vládou anjouovských kráľov. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. (Juraj Roháč)	98
Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. (Juraj Roháč)	101
Mulík, P.: Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie (Juraj Žudel)	103
Genealogicko-heraldický hlas 2003/1–2 (Radoslav Ragač)	108
Mitteilungen des Instituts für Österreichische geschichtsforschung 2003/1–2, 3–4 (Richard Marsina)	110
Archive in Bayern – Aufsätze, Vorträge, Berichte, Mitteilungen 1/2003 (Juraj Spiritza)	113
Stulli, B.: Arhivistika i arhivska služba (Jozef Klačka)	116
Herold, H.: Die Glockengiesserei und Metallwarenfabrik Herold in Komotau (Juraj Spiritza)	117

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík

The American Archivist 2002/2 (Peter Draškaba).....	121
Arhivski vjesnik 43/2000 (Jozef Klačka)	122
Archeion CIV/2002 (Zuzana Kollárová).....	125
Comma 2003/1 (Peter Kartous).....	130
Journal of the Society of Archivists 2003/1–2 (Peter Draškaba).....	131
Rassegna degli archivi di Stato 1998/2–3, 1999/1–3, 2000/1–3 (Peter Draškaba).....	135

SPRÁVY

37. medzinárodná konferencia archívov v Juhoafrickej republike (Peter Kartous)	141
Porady predstaviteľov archívnictva členských a kandidátskych štátov Európskej únie v roku 2003 (Peter Kartous)	144
Siedme slovenské archívne dni (Zuzana Kollárová).....	146
Archívy, vzdelávanie a projekty Európskej únie (Zuzana Kollárová)	149
Parlamentný archív Národnej rady Slovenskej republiky (Jana Kubíková)	154
Správa o štúdiu archívnictva na Filozofickej fakulte UK v akademickom roku 2002/2003 (Leon Sokolovský)	157
Akademická sieť stredoeurópskych paleografov (Juraj Šedivý)	159
Medzinárodné sympóziu o začiatkoch nemecko-rečových kancelárií v Európe (Mikuláš Čelko)	162
Výstava Zvolen – podoby minulosti v dokumentoch (Júlia Ragačová)	165

KRONIKA

Zo zasadnutia Vedeckej archívnej rady (Mária Stieberová).....	167
Za PhDr. Františkom Bokesom (Peter Draškaba)	169

PRÍLOHA

Koncepcia rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015) (Mária Španková).....	171
--	-----

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XXXIX – Číslo 1 – 2004

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr

Objednávky a predplatné prijíma L. K. Permanent, spol. s r. o., PO BOX 4,
834 14 Bratislava 43.

Vytlačila

Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. Rukopis zadaný do tlače vo februári 2004, vytlačené
v máji 2004.

Registračné číslo 8/4

Cena 18 Sk